

Yarının Kültürü - I

(2022)

Editör
NAZLI ESEN ALBAYRAK

Yarının Kültürü diyor ki –

“Türkiye, 21. yüzyılın ilk çeyreğini tamamlamak üzereyken birtakım bunalımlara şahit olmaktadır. Bunları aşmak için gerekli olan araçlar ise dönemimizin koşulları gereği kısıtlanmıştır. Diğer bir deyişle, popülizm çağından nasibini alan Türkiye, her ne kadar küresel ve teknolojik gelişmelerin avantajlarına sahip olsa da bir bunalımdan diğerine sürüklenirken ulusal kriz içerisine girmiştir. Türkiye’de böyle bir krizin geçmişte daha ağır şartlarda yaşandığını göz önüne aldığımızda bu bunalımların önüne geçme çabasının önemi anlaşılabacaktır. Çünkü yüz yıl önce Cumhuriyet Türkiye’si de devraldığı sorunları 19. ve 20. yüzyılın en güncel ve akılcı yöntemlerini tercih ederek çözmüştür. Bu noktada hatırlatılması gereken en önemli detay, Cumhuriyet Türkiye’sinin en büyük talihinin, neredeyse her türlü probleme çözüm önerisi sunan eser ve düşüncelere sahip olmasıdır. Bugünkü Türkiye’de ise bireyler ideolojik kamplaşmanın esiri olarak günlük politika girdabına sürüklendiği için başlıca sorunlar hep anlık değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, bunalımların sürekliliğini yaratan sorunların ağır olması bireyleri gaflete düşürerek atalete sürüklemiştir.

Bugün 21. yüzyılın ikinci çeyreğine hazır olmamız için binmemiz gereken treni belki de çoktan kaçırdık. Sorunların ağırlaştırdığı bunalımların önüne geçilmesi, bu mümkün değilse bile bir nebze indirilmesi gerekmektedir. Burada da güncel ve akılcı düşüncelere ihtiyaç vardır. Tıpkı yüz elli yıl önce Gasprinski İsmail’in yaptığı gibi, Türkçe konuşan insanların birbiriyle iletişime geçmesi, fikirlerini tartışması ve buradan da özgün düşüncelerin doğması gerekmektedir. *Yarının Kültürü*’nde tartışması tamamlanmış bir düşünce demetiyle ‘*bugünü miras edebilmeyi*’ amaçlıyoruz. Bu amaçla çıktığımız yolda, mevcut toplumumuza sağlıklı bir şekilde yaklaşabilmeyi umuyoruz. Zira düşünce insanının dahi, ideolojik kamplaşma ortamında, herhangi bir tarafın kolayca askeri olabildiği bu zamanda, düşünce kısırlığına mahal vermemeyi ilke edinen *Yarının Kültürü*, Türk kültürüne ve Türkiye’nin yarınlarına bir katkı olacaktır.”

© Muratcan Zorcu, ileride markalaşacak *Yarının Kültürü*

Yarının Kültürü I (2022)

Yıllık Derleme Eser

Yarının Kültürü Kitaplığı – No: iki.

Kurucu ve Yazı İşleri Koordinatörü: Muratcan Zorcu

Editör: Nazlı Esen Albayrak

Logo ve Kapak Tasarımı: Ece Konuk

Son Okuma: Ekin Bayur

Kapak Resmi: Francisco Goya, 3 Mayıs 1808.

ISBN: 978-625-00-8219-5

Birinci Baskı: Aralık 2023 (150 Adet)

Baskı

Göktuğ Ofset Yayıncılık Matbaacılık Tic. Ltd. Şti

Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. No. 1

İskitler-Altındağ / Ankara

Matbaa Sertifika No : 47538

Tel: 0312 341 38 08

E-posta : goktugofset@gmail.com

İletişim: yarininkulturu@gmail.com

Açık Erişim: <http://yarininkulturu.org/e-kitap/>

Bu yıllık derleme eserde yazısı bulunan tüm yazar, tercüman ve fotoğraf sahiplerinden yazılı izinler alınarak Nazlı Esen Albayrak editörlüğünde hazırlanmıştır. Kaynak gösterirken kitap esas alınmalıdır.

YARININ KÜLTÜRÜ I

(2022)

EDİTÖR

Nazlı Esen Albayrak

Yarının Kültürü Kitaplığı
Ankara
Aralık 2023

KÜLTÜR HİZMETİDİR PARAYLA SATILMAZ

Kurucu: Muratcan Zorcu

1995 yılında İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2019 yılında; Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nden 2021 yılında yüksek lisans derecesiyle mezun oldu. Koç Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktora araştırmasına devam etmektedir.

Editör: Nazlı Esen Albayrak

1995 yılında Adana'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. Ayrıca üniversitenin Film Çalışmaları Sertifika Programı'nı tamamladı. Şu anda uluslararası bir dernekte İş Geliştirme Bölümü'nde çalışmakta, aynı zamanda çeşitli platformlarda içerik editörlüğü yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

<i>Takdim</i>	11
<i>Ön Söz</i>	15
I. Bölüm: Araştırma Yazıları	17
Merhaba	19
<i>Muratcan Zorcu</i>	
IŞİD'in Ortadoğu'nun Kültürel Mirasına Karşı Savaşı	23
<i>Batuhan Aksu</i>	
Japonya Anayasası'nı Değiştirmek	29
<i>Yalın Akçevin</i>	
Bir Türk Gözünden İsviçre	37
<i>Ceren Turna Fide</i>	
Yakub'un Kuyusu (<i>Le puits de Jacob</i>)	42
Ne Kadar Derindir?	
<i>Mustafa Türkan</i>	
Tanrı Kralı Korusun! Ama Hangi Kralı?	61
<i>Berk Cicik</i>	
Antonio Vivaldi'den Militarist Bir Eser: Judith'in	68
Holofernes Barbarına Karşı Zaferi	
<i>Melissa Aykul</i>	

Doğu Türkistan Meselesi ve Çin'in Katliamlarının Meşruiyet Dayanakları <i>Hatice Nur İcen</i>	74
Sosyal Medya: Bireyin Değiştiği Yer <i>Musa Koçoğlu</i>	84
Unutanlar, Unutamayanlar ve Unutmaması Gerekenler İçin: Doğu Ege Adalarının Yunanistan Tarafından Silahlandırılması <i>Selin Topkaya</i>	92
Bir Taşra Kara Filmi – <i>Vavien</i> (2009) <i>Nazlı Esen Albayrak</i>	104
Olimpos'un Öğretileri <i>Alparslan Mimaroglu</i>	117
Laiklik, Sekülerizm ve Devlet Dini <i>C. Selçuk Erenerol</i>	122
İtalya'daki Sahaf Kültürü, Sahaflar ve Defterciler <i>Mehmet Eren Gür</i>	132
Türk Sinemasının İlk (Gayrimüslim) Kadın Oyuncusu Rozali Benliyan <i>Burak Süme</i>	138
Adını Bile Koyamadığımız Tiyatromuzu Bir De Doğru Sınıfa Mı Sokacaktık? <i>Erdem Belig Zaman</i>	145

Bir Mahalle Serüvenin Peşinde: Yahudi Mahallesi'nden Arap Şükrü Sokağı'na <i>Agah Enes Yasa</i>	157
Gülhane Parkı'ndan Bir Sahne: Bahar ve Çiçek Bayramı <i>Ece Konuk</i>	172
Dünyayı Anlamlandırmada Edebiyatın Yeri: Yazmak Üzerine Yapıtlar <i>Alkan Özdemir</i>	179
Ölüme Giden Şair: Ali Ruhi <i>Orçun Aydoğdu</i>	190
Kökler Filizleniyor <i>Onur Kavalcı</i>	198
Bahçecik'te Bir Ermeni Okulu <i>Yunus Emre Yenen</i>	203
Osmanlı'da Siyasetnameler <i>Kasım Bolat</i>	212
Süper Kahramanlar Neyle Savaşır? <i>İsmail Can Bağbozan</i>	217
Yüzüncü Yılında Zafer Bayramı <i>Doğukan Oruç</i>	223
Moğolistan'da Bulunan Türk Yazıtı ve Düşündürdükleri <i>Muratcan Zorcu</i>	230

Adı Vasfiye ya da Arzunun Çerçevesini Veren Fantezi <i>Mustafa Türkan</i>	235
Osmanlı’da Edebiyatçı Büyükelçi: Yusuf Vezirli’nin İstanbul Hayatı <i>Dilgam Ahmad</i>	246
Kraliçenin Cenazesi: 70 Yıllık Bir Saltanatın Sonuna Tanıklık Etmek <i>Kutay Yavuz</i>	261
Türkiye’nin Huzursuzluğu: Bir Anlam Arayışı <i>Cem Sili</i>	271
1860 Cebel-i Lübnan Hadiselerinin Kamuoyu ve Dış Basında Yansımaları <i>R. Başak Gümüşel</i>	279
Japon Dış İlişkilerinde Egemenlik <i>Yalın Akçevin</i>	290
Rusya – Ukrayna Savaşı’nın Deniz Ticaretine Etkisi <i>Selin Topkaya</i>	297
Erken Meiji Dönemine Hukuki Modernleşme Penceresinden Bakmak <i>Emir Karakaya</i>	312
Bunalım, İnanç, Mücadele: 29 Ekim’in Bir Türk Gencinde Uyandırdıkları <i>Gaye Naz Özyol</i>	320

Edinburgh'un Gizemli Yeraltı Şehirleri <i>Ece Uğuz</i>	325
Kıbrıs'ın Demokratikleşme Süreci <i>Federica Alessandrini</i>	331
Taze Bir Öğretmenin İzlenimleri <i>Hilâl Abenk Aki</i>	338
Merkel'in Ardından: Scholz Hükûmetinin Birinci Yılında Ne Var, Ne Yok? <i>Emrah Aslan</i>	348
Göktürklerin Kurttan Türeyiş Efsanesi <i>Hayrettin İhsan Erkoç</i>	357
Diğerlerine Karşı Biz: Avrupa ve Osmanlı Arasında Kimlik Meseleleri <i>Aykut Küçük yıldız</i>	366
II. Bölüm: Hatıralar <i>Gavsi Bayraktar</i>	373
Panayır ve Ayazmalar	375
Dün Gece Mehtaba Dalıp...	379
Neyzen Tevfik	385
Borazandan Saz Semaisine	389
III. Bölüm: Röportajlar	395

Yüksel Gölpinarlı'nın Dilinden 6-7 Eylül Röportajı <i>Emir Gürsu</i>	397
Türkan Şoray <i>Burak Süme</i>	402
44 Yıldır Muammer Karaca'sız <i>Erdem Belig Zaman</i>	409
Yıldız Kenter <i>Burak Süme</i>	429
IV. Bölüm: Tercümeler	439
Ukrayna'daki Holokost <i>James Newman – (Tercüme: Batuhan Aksu)</i>	441
Katkı Sağlayanların Listesi	449

TAKDİM

Halit Refiğ'in 1989'da vizyona giren *Hanım* filminde Yıldız Kenter ile Eşref Kolçak başrolleri paylaşır. Kaptan Necip Bey rolündeki Eşref Kolçak, takanasıyla İstinye Körfezi'nden başlayıp Haliç'te bitecek son seferini yaparken bizler Yıldız Hanım'ın hayat verdiği Olcay Hanım'la sohbetlerine eşlik ederiz. *Yarının Kültürü* ismiyle hafızalara kazınan sitemiz gözle görülür bir markaya İstinye'de dönüştüğü için bu sahnenin verdiği ilhamla yolculuğumuzu bir geminin seyrine benzetmek isterim.

Gemimiz, tıpkı Kaptan Necip'in takanası gibi İstinye Körfezi'nin komşu mevkiinde, Yeniköy'de hayal edildi. 2021 yılının sıcak ağustos günlerinde bu projenin hayalini kurarken 2023'ün son günlerindeki gücümüze ulaşabileceğimizi umduğumu söylesem yalan söylemiş olurum. Bizim gemimiz de Yeniköy İskelesi'nde inşa edildi. Ama her geminin inşa süreci gibi uzun sürdü. Yıllık planlarımızı yaparken gerekli izinlerle altyapı çalışmalarına devam ettik. Gemimiz Türkiye'de inşa edildiği için alaturka bir yönünün olduğunu da inkâr edemeyiz. Takvimler 31 Aralık 2021 gününü gösterdiğinde gemimiz iskeleden kalkıp İstanbul Boğazı'nda süzölmeye başladı.

İskeleden kalkarken kayıtlara *Yarının Kültürü* olarak geçse de gemimizin sancağında özenli harflerle *Bugünü Miras Edenler* sloganı kazınmıştı. Bugün, 2023 yılının son

günlerinden bakıp gemimizin seyir defterini incelerken nelerle uğramadık ki diyerek şaşıyorum! Türk kültür hayatının en önemli simalarından Abdülbaki Gölpınarlı'nın kıymetli oğlu Yüksel Gölpınarlı'nın 6-7 Eylül Olayları'na şahitliğini gemimizde anlattırarak yarınlara emanet ettik. Türk sinemasının dört yapraklı yoncasından Türkan Şoray'ı aynı minvalde gemimizde ağırladık. Onurlarına yemek verdiğimiz hayal edebiliriz gemimizde. Rusya-Ukrayna Savaşı süregiderken Tahıl Antlaşması görüşmelerini ön plana alarak savaşın deniz ticaretine etkisini tartıştık. Angela Merkel'in Alman şansölyeliğini bırakmasını müteakip Almanya'nın politik atmosferini gösterdik. İngiliz Kraliçesi II. Elizabeth'in cenaze törenine şahitlik eden arkadaşımızın yazısıyla günceli yakaladık. Ulusal bayramlarımızı Türk gençliğinin sesinden takip ettik, 30 Ağustos Zaferi'nin yüzüncü yıl dönümünün bugünkü anlamını sunduk siz kıymetli okuyucularımıza.

Yolculuğumuzun ilk yılı bir deneyim yılı oldu bizler için. Öncesinde hiç kaptanlık tecrübem olmadığından düzene sıkı sıkıya bağlı kalmaya, bir yandan da tayfama tecrübesizliğimi belli etmemeye çalıştım. Bu noktada gemimizin zabiti, editörümüzün profesyonelliğiyle sütlüman bir seyri garantiledik ve Boğaz'da süzüldük. Gemimiz 2023 yılında da yolculuğuna devam etti. İlk yılki tecrübesizliğini bu yıl üzerinden atarak Beşiktaş-Kadıköy gemileri gibi her yarım saatte bir, iskeleye uğrayarak daha canlı şekilde devam etti seyrine. 2023 yılının sonuna yaklaşırken söyleyebilirim ki

Manifesto’muzda da belirttiğimiz üzere, birbirinden değerli büyüklerimizle arkadaşlarımızın güncel ve akılcı çalışmaları 2023 yılındaki seyrimizde bugünüümüzü ve yarınlarımızı daha da aydınlattı. Seyir defterimizde her hafta yeni bir not aldık. Cumhuriyet’imizin yüzüncü yıl dönümünde, geniş ekibimizden seçtiğimiz küçük bir ekiple *İsveç Türk Üniversiteliler ve Akademisyenler Derneği* ile birlikte başarılı bir iş birliği neticesinde *Cumhuriyet’in Yüzüncü Yılında Türkiye Cumhuriyeti Üzerine Makaleler* isimli bir kitap meydana getirdik. Gemimiz önümüzdeki yıl bakalım nelere gebe?

Seyir halindeyiz! Hem de günden güne artan kalabalık tayfamızla. Gemimizde Körfez’e, Emirgan açıklarına veya Dolmabahçe’ye demirleyerek Abdülhak Şinasi Hisar’ın anlattığı mehtaplı gecelerde ilhamla yemekler düzenliyoruz. Bu gecelerde Türk kültür hayatına hizmet etmiş kıymetli büyüklerimizin onurlarına yemekler veriyoruz. Sabaha karşı güneşin doğuşunu izlemek istediğimizde İstinye Körfezi’nde dinleniyoruz ki İstinye’den güneşin doğuşunun tadı, Tanpınar’ın da bahsettiği gibi bir başka lezzette oluyor.

Seyrimize devam ederken tayfamızın yoğun bir mesaisi mevcut. Kaptanları olarak her türlü çabayı göstererek daha güçlü donanımla ilerlemeye özen gösteriyorum. Bu özeni zabitimiz Nazlı Esen Albayrak’ın mesai birlikteliğiyle sürdürüyoruz. Sizlerin huzurunda kendisine teşekkürlerimi iletiyorum. Daha sonra tek yazıyla dahi olsa bizimle her zaman iletişimde kalarak *Yarının Kültürü*’nün seyrinde

gemimize kılavuzluk eden, misafir olan tüm mesai arkadaşlarımıza, yazarlarımıza teşekkür ediyorum. Kimi zaman gemimize yakıt temin etmemiz, kimi zaman geminin yıllık kontrollerini yaptırmamız gerekiyor. İlk gün seyre çıkarken göndere çektiğimiz flamamız bile tayfamızın bir eseri. Bu geminin seyir halinde kalması için emek sarf eden tüm dost, arkadaş ve yakınlarıma şükranlarımı sunuyorum. Tayfamızdan Erdem Belig Bey'in tarih düşürmesiyle sizlere geçici bir veda ediyorum.

Muratcan Zorcu
İstinye / Ekim 2023

-*Yarının Kültürü*'ne tam tarih-
Ülkemde umut bekleyenin neş'esi kaçtı,
Aydınlığı gördükçe karanlıklar önünde...
Geç kayda şu târihle Muratcan site açtı:
"Gir, yay; '*Yarının Kültürü*' yol aldı bugünde!"
(1443)
Erdem Belig Zaman

Ö N S Ö Z

Değerli Okuyucu,

Elinizde tuttuğunuz kitap, yayın hayatına 2022 yılında başlayan *Yarının Kültürü*'nün aynı yıl yayımlanan elli yazısını içermektedir. Edebiyattan siyasete, felsefeden sinemaya çeşitli konularda kaleme alınan çalışmalar, çoğunluğu akademik hayatına devam eden yazarlarımız tarafından özenle hazırlanmıştır.

Türkiye'nin kültür hayatına destek olmak, bir anlamda yarınlara güncel bir miras bırakmak amacıyla çıktığımız bu yolda, kararlılığıyla bize yol gösteren Muratcan Zorcu'ya, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen bütün yazarlarımıza, logo tasarımı için Ece Konuk'a, röportaj, tercüme, danışma ekiplerimize, kitabın son okumasını detaylı bir şekilde yapan Ekin Bayur'a ve projenin başından itibaren editöryal yükümü azaltan Deniz Emir'e çok teşekkür ederim. Herhangi birinizin eksikliğinde yürütülmesi çok zor olacak bir süreci son derece keyifli hale getirdiniz.

Kitap boyunca dipnotlarda göreceğiniz yazar künyeleri, yazarların, yazıların yayımlandığı tarihteki konumlarını ifade etmektedir. Bazı durumlarda, aynı yazarın farklı iki kurumda lisans ve yüksek lisans hayatına devam ettiği, yılın başında yayımlanan bir yazısında öğrenciyken daha sonra mezun olduğu görülebilir. Ayrıca, yazıların düzelti sürecinde Türk Dil Kurumu'nun bütün kurallarına kasıtlı

olarak uyulmamış, dilin sezgisel kullanımı ön planda tutulmuştur.

Yarının Kültürü ismiyle üçüncü yılımıza girerken her cuma günü sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında Türkçe içerikler hazırlamaya devam edeceğiz.

Bu ekibin bir parçası olmak, projemize yazılarınızla katkı sunmak isterseniz bize *yarininkulturu@gmail.com* adresi üzerinden ulaşabilirsiniz.

Keyifli okumalar dilerim...

Nazlı Esen Albayrak

Nispetiye / Kasım 2023

I. BÖLÜM
ARAŞTIRMA
YAZILARI

M E R H A B A

Muratcan Zorcu¹

Kişisel bir hikâyeye hoş geldiniz. Hikâyemiz son üç dört aydır kolektif bir bilinçle hareket ediyor. Gün geçtikçe daha kolektif hale gelecek. Ama şimdi hikâyeyi başa saram. Üniversite yıllarında derslerimi takip ederken bir yandan tanıdıklarımla sohbet ediyordum, diğer yandan lise yıllarımdan beri biriktirmeye çabaladığım birbirinden değerli dostlarımla yılda bir iki kez buluşuyorduk. (İstanbul’da kapılarını aşındırdığım kıymetli büyüklerimden şimdilik bahsetmeyeceğim.) Bu süreçte de Feyzi, Berk, Alparslan, Engin ve Bahadır en yakın dostlarım oldular. Her zaman muhabbetlerinden memnun ayrıldım. Ama özellikle Alparslan’la 2010’lu yılların sonlarında Moda Sahili’nde, *Kanyon*’da, Boğaziçi kampüsünde yaptığımız gezintiler diğerlerinden başka bir özellik taşıyordu. Dünyayı değiştirmek fikri ana temamızdı. Herhangi bir film yönetmeni bir filmle toplumu çevre felaketine karşı duyarlı hale getirebiliyorsa Türkiye’nin en önemli üniversitelerinden birinde okuyan biz, niçin böyle bir çaba içine

¹ Koç Üniversitesi Tarih Bölümü’nde doktora öğrencisidir. Yazarın “Merhaba” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 31 Aralık 2021 tarihinde yayımlanmıştır.

girmiyorduk? Bu fikirsel temellerle bir defterimi ‘proje defteri’ ilan edip her konu hakkında karalamalara başladım. Bu karalamaların hepsi nedense kişisel bir blog fikrine çıkıyordu; yazacaktım ve 19. asrın büyük insanları gibi bir şeyleri değiştirecektim. Hem heveslerin hem de amatörlüğü getirdiği çabalarla her yılın eylül ayında ağustosta zihnen pişirdiğim blog açma fikrini fiiliyata döküyordum. Ekimde kasımda bir şekilde içerik üretebiliyordum ama dönem sonu yaklaşp final sınavları ve *assignment*’lar biriktikçe blog konusundaki hevesim kaçıyordu.

Bu blog açma çabam *Blogger* ve *WordPress* üzerinden üç dört yıl kadar devam etti. Sonrasında Mart 2020’de pandemiyle evlere kapandığımızda çok güzel bir proje ilgimi çekti. *Gergedan Dergi* internet üzerinden çok kıymetli bir ekiple güncel, sağlam içerikler hazırlıyordu. Eski fikirleri ısıtıp önümüze sunmuyordu. Bu süreçte, kıymetli dostum Oğul Tuna’nın davetiyle yoğunluğum müsaade ettikçe ben de yazılar yazmaya başladım. *Gergedan Dergi*’de yazarken kişisel bir blog fikrine saplanıp kalma gerekçem, lise yıllarında çıkardığım *Tarih Silsilesi* dergisi sırasındaki deneyimlerimden ileri geliyordu: Dergicilikteki devamlılığın önündeki ana sorun, çoğunlukla matbaa masrafları ve içerik üretim sıklığı olmuştur. Bu deneyim bana sürekli ket vuruyordu.

2021 yılı, kendimi kısıtladığım meselelerden arındığım bir yıl oldu. Yüksek lisans tezimi yazarken gündüzleri çalışıyor, geceleri de moda bir tabirle ‘boş yapıyordum’. Pandeminin

bizleri eve kilitlemesi buluşmaları bilgisayar ekranlarına sını-
kıştırınca kıymetli dostlarımla daha sık görüşmeye
başladık. Pandeminin getirdiği sıkıntılarla sosyal medya he-
saplarına -ama özellikle *Twitter*'a- birçok akademisyen ve
akademisyen adayı katıldı. Bu hesapların sosyal medyayı ak-
tif olarak kullanmaya başlaması sonucu oluşan
“*networking*” insanları yakınlaştırdı; müsait vakit yaratıldı-
ğında da buluşmaların önünü açtı. Bunlarla birlikte, 2021
pandeminin bir önceki yıla göre hafiflediği bir yıl oldu, aşı-
lama hızlandı; pandemi döneminde tanıştığımız insanlarla
oturup sohbetler ettiğimiz bir yaz geçirdik. Eylül ayına gi-
rerken de yeni okul heyecanı sarmıştı beni.

Bir gece bilgisayar başında *epifani* (seküler anlamda kulla-
nıyorum) anımda ise bu projenin zamanının geldiğini
düşündüm. Sanki yıllardır hazırlandığım bir projenin teza-
hürüne şahit oldum. O günün sabahında yakın
arkadaşlarımla kahvaltı yapmış, sonrasında Amerika'daki
bir arkadaşım ile *Zoom* üzerinden görüşmüştük. Güzel tesa-
düflerin peş peşe gelmesiyle, matbaa masraflarını sanal
ortamı kullanarak, devamlılığı da yıllık planlarla aşmanın
mümkün olduğunu düşündüm. En azından her yıl, yirmi
altı kişiye kendi uzmanlık alanlarında yazılar yazdırmak ko-
tarılamayacak bir iş değildi. Bu fikirlerle, uzmanlıklarına
güvendiğim en yakınlarımdaki beş kişiye mesaj attım. Hepsisi
de olumlu görüş bildirince projelendirmeye başladım. Ofi-
simde bir hafta içerisinde yaklaşık otuz-otuz beş kişiye
ulaştım. Olumlu dönütler beni ciddiyete yaklaşıtıyordu,
yapılması elzem şeyleri en kısa zamanda tamamlıyordum.

16 Eylül 2021 gecesi başlayan projelendirme çabaları, 25 Ekim 2021 tarihi geldiğinde çok da kolay olmayan bir tekâmül sonrasında tamamlandı. Yazarlar belirlendi, yazarlarla konular üzerinde görüşüldü. Hisarüstü’nde meseleyi daha derinden öğrenmek isteyen yazar dostlarımla beyin fırtınası yapıldı. Kişisel bir çaba kolektif bir çabaya dönüşüyor, hem de ekip büyüyordu. İlk görüştüğümüz editör adayımız haklı sebeplerle ‘affını isteyince’ yeni bir editör aramaya koyuldum, Nazlı Esen Albayrak editörümüz olarak çalışmayı kabul etti; ilgisine teşekkür ediyorum. Aynı şekilde, rica ettiğimde beni kırmadan hemen çalışmaya koyulan Ece Konuk’a da logo tasarımı için teşekkür ediyorum.

Özetle, kendilerine iddialı bir şekilde *Bugünü Miras Edenler* diyen bir ekibin çabalarıyla ortaya çıkacak olan sitemize hoş geldiniz. Gerekli şartları sağlayabilirsek, yarınlara kalmak için yayımlanacak, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında yazılacak yazılarımızı yıllık olarak çıkacak matbu kitap aracılığıyla da sizlere ulaştırmayı planlıyoruz. Konularımızın genel kategorilerini sitemizdeki listede görebilirsiniz. Her yedi günde bir Cuma sabahları saat onda sizlerle olacağız. İlk yazarımız ise Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü son sınıf öğrencisi Batuhan Aksu. İlk yazısında, IŞİD’in Ortadoğu’da yok ettiği tarihî eserleri ve bunun sebeplerini tartışıyor. Daha fazlası için sitemizi ve sosyal medya hesaplarımızı takip etmeyi unutmayın!

Adresimiz: yarininkulturu@gmail.com

IŞİD’İN ORTADOĞU’NUN KÜLTÜREL MİRASINA KARŞI SAVAŞI

Batuhan Aksu¹

2010’lu yıllara yakından şahit olduğumuz için biliyoruz ki IŞİD’in (DEAŞ) yaydığı terör rüzgârı sadece Mezopotamya’nın politik dünyasında değil, yaşadığımız dünyanın kolektif hafızasında da tamir edilemeyecek tahriplere yol açtı. Kısa ömrüne rağmen Orta Doğu’yu sarsan bu yıkıcı fırtına sosyolojik ve ekonomik açılardan Türkiye’de sıkça incelense de bu fırtınanın kültürel miras boyutuna yeterince ışık tutulmadı. Halbuki IŞİD’in bilhassa 2013-2015 yılları arasında, *Smithsonian Magazine*’den James Harkin’in tabiriyle, kadim dünya medeniyetlerinin mirasına tatbik ettiği “kültürel soykırımı” analiz etmek, mezkûr terör teşkilatının zihnî ve iktisadi emellerini anlamak için oldukça kıymetli bir adımdır. Ben de bu kısa teşebbüsümde IŞİD’in gözyaşı ve kanla buladığı Orta Doğu’nun benzersiz hazinelerine neden göz diktiğini ve bu hazineleri nasıl yağmaladığını açıklamaya çalışacağım.

¹ Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde öğrencidir. Yazarın “IŞİD’in Ortadoğu’nun Kültürel Mirasına Karşı Savaşı” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 14 Ocak 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

IŞİD militanlarının 2015’te patlayıcılar ve buldozerlerle Suriye’deki Palmira Antik Şehri’ni tahribi ve kazma küreklerle Musul Müzesi’nde Mezopotamya medeniyetlerinden kalma heykelleri imhası, önce sosyal medyanın sonra da global basının gündemine balyoz gibi indi. Teröristlerin gözünde bu eylem kendilerini göstermek ve güçlendirmek için çok boyutlu bir fırsatın temsiliydi. Kendilerini tanıtarak başlayalım. Columbia Üniversitesi’nden Cristopher Jones’a göre, IŞİD kendi katı yorumlarına bağlı olmayan her inanç ve kültürü şirk ile suçluyordu. Bu yüzden müşriklere ait olan her yer dinen yok edilmeliydi. Halbuki, Orta Doğu’da “millî kimlik” inşasında Eski Mezopotamya tarihini kullanmak oldukça yaygındı. Bu mirastan kendi rejimini meşrulaştırmak için istifade eden Saddam gibi liderlerin aksine IŞİD, Orta Doğu’da son yüzyılda oluşan bu yeni kimlikleri kazıyarak kendi ideolojisi etrafında yeni bir kimlik inşası hedefliyordu. Bunu yaparken de bir teröristin ifadesiyle “ne zaman bir parça toprak alsak, orada politeizmin sembollerini kaldırırız” diyerek dinî bir argümanla hareketlerini meşrulaştırıyordu.

Ayrıca, Boston Üniversitesi’nden Michael Danti’nin IŞİD’in şirk tanımına tuttuğu mercek de dikkat çekici: “Onların ilk hedefleri, yakın düşman olarak adlandırdıkları, kendi dinî yorumlarına inananlardan başka herkes. Sonra, İslam öncesi mirasa sıra geliyor.” Böylece şirk tanımı sadece İslam öncesi politeist inançlarla sınırlı kalmıyor, monoteist dinler ve İslami mezhepleri de içine alıyordu.

Mesela IŞİD tarafından yıkılana kadar faal olan Mar Behnam ve Elian Manastırı, terör teşkilatının tek hedefinin Ninova'daki Asur surları olmadığını izah edebilir. Dahası, teröristlerin Musul'da Hz. Yunus Camisini ve Samarra'da İmam Dur'un mezarını yıkması İslami devir eserlerine olan zararını gösterebilir. Hatta *National Geographic*'ten Kristin Romey'e göre "modern tarihte İslami eserlerin en büyük ve sistematik imhasını" IŞİD gerçekleştirdi. Öyle ki püriten bir IŞİD mensubuna göre Kâbe yıkılmalıydı zira "insanlar Kâbe'ye Allah için değil taşlara dokunmak için gidiyor."

IŞİD'in kendini tanıtmmasının uzun vadedeki ayağı kimlik inşasıysa kısa vadedeki ayağı da propaganda kanallarıydı. Terör örgütünün İngilizce resmî dergisi *Dabık*'ı analiz eden Harkin'e göre, militanlar Suriye'nin kültürel mirasını yıkmayı "*Yıkılmış Bir Millet'in Mirasını Temizlemek*" başlığıyla dünyaya sunuyorlardı. Aynı zamanda Musul'da yıktıkları heykel ve müzelerin görüntülerini sosyal medyada hızla paylaşmayı ihmal etmiyorlardı. Bu stratejinin altında mahallî nüfusu korkuyla kontrol etme, dinî düşmanlıkları körükleme ve dünyaya silahlı gücünü gösterme emelleri yatmaktaydı. Bunun için dramatik yıkım videolarını veya patlama resimlerini zafer müzikleri eşliğinde sundular. Suskun ve itaatkâr Babil heykellerine inen küreklerin nefesi her an insanların ensesinde olabilirdi. Asur İmparatorluğu'nun ilk başkenti Nemrut'ta kullanılan buldozerlerin müstakbel istikameti yaşayan şehirlerdi.

Nihayet, propaganda vasıtası olarak Musul'da bazı kütüphanelerde çok da eski olmayan kitaplar yakılıyor, böylece terör teşkilatı dünyaya gözdağı veriyordu.

Terörün kendi güç gösterisini dünyaya temaşa ettirmesine dikkat ederken ekonomik saikleri incelememek bu kültürel soykırımı eksik anlamak olacaktır. Çünkü propaganda ve kimlik inşasıyla kendini gösteren IŞİD, iktisadi kanallarla kendini güçlendirme gayesindeydi. Antik şehirlerde define arayan teröristler, kıymetli eserler bulunca bunları kaçak yollarla satarak yeni bir gelir kaynağı elde etmişlerdi. Andrew Curry'nin tabiriyle, bu "para kazanma teşebbüsü" militanların kültürel mirasa yönelmesinde belirleyici bir tesire sahipti. Bu da silahlı operasyonların masrafını karşılayacak yeni bir memba demekti. Mesela, antik ticaret şehri Apamea'daki Roma mozaiklerini söken teröristler, bunları kaçak şekilde satarak milyonlarca dolar kazanmıştı. Musul'da binlerce el yazması esere el koyan militanlar, fahiş fiyatlarla bu kitapları yabancılara satmıştı. Palmira Müzesi'ni basmalarının altında yatan sebeplerden birisi, müzede 2000 kilo altının gizlendiğine dair şayialar duyulmasıydı. Johns Hopkins'ten Glenn Schwartz'a göre, bu tip kaçakçılığın yaygınlaşmasıyla sömürgecilik devrinden beri Batı Dünyası'nın antikitenin mirasına eğilmesi arasında yaygın bir münasebet var. "Beş yüz yıl önce, insanlar tarihî eserler için endişelenmezdi. Onlar için basitçe bir market yoktu. Lakin 1800'den önce kimsenin yapmadığı bir şekilde Batı'da yaşayan bizler bu tip şeylere değer vermeye başladık."

Nihayetinde, tarihî merkezler iktisadi kaynakların sadece bulunduğu değil, aynı zamanda biriktiği yerlerdi. Irak'ta UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınan Hatra Antik şehri bunun örneklerinden birisiydi. 2014'te şehri ele geçiren IşİD kuvvetleri, bu tarihî şehri hem mühimmat deposu hem talimhane hem de ticari depo olarak kullandı. Bunu sağlayabilmek için de şehirdeki birçok tarihî eseri yok etti. IşİD, faaliyetlerinin zayıfladığı 2018'e kadar kültürel mirasa karşı kavgasını devam ettirdi.

Bütün bunları hesaba katacak olursak, IşİD'in Antik Mezopotamya'daki kültürel mirasa olan taarruzunun, kaybı telafi edilemeyecek neticelere sebep olduğunu söyleyebilirim. Yazının ve tarımın doğduğu bu bereketli topraklarda binlerce yıldan süzülerek gelen sayısız eser geçtiğimiz yıllarda IşİD tarafından imha edildi, zarar gördü veya kaçırıldı. Bu tahrip faaliyetlerinin altında çok boyutlu ekonomik, politik ve sosyokültürel kaygılar vardı. Yine de tarihteki benzerlerinin aksine, bu kültürel yıkımı bütün boyutlarıyla inceleyebilir ve buna dair daha geniş eserler kalemeye alabiliriz. Ve bu örnekten hareketle, 2010'lu yıllara damgasını vurmuş bir terör hareketini dar bir politik çerçevede ele almanın manasızlığını ortaya koyabiliriz.

K A Y N A K L A R

- Almukhtar, Sarah. "The Strategy Behind the Islamic State's Destruction of Ancient Sites" içinde *The New York Times*. 28 Mart 2016.
<https://www.nytimes.com/interactive/2015/06/29/world/middleeast/isis-historic-sites-control.html>
- Curry, Andrew. "Here Are the Ancient Sites ISIS Has Damaged and Destroyed," içinde *National Geographic*. Eylül 2015.
<https://www.nationalgeographic.com/history/article/150901-isis-destruction-looting-ancient-sites-iraq-syria-archaeology>
- Harkin, James. "The Race to Save Syria's Archaeological Treasures," içinde *Smithsonian Magazine*. Mart 2016.
<https://www.smithsonianmag.com/history/race-save-syrias-archaeological-treasures-180958097/>
- Romey, Kristen. "Why ISIS Hates Archaeology and Blew Up Ancient Iraqi Palace," içinde *National Geographic*. Nisan 2015.
<https://www.nationalgeographic.com/history/article/150414-why-islamic-state-destroyed-assyrian-palace-nimrud-iraq-video-isis-isil-archaeology>
- Romey, Kristen. "ISIS Destruction of Ancient Sites Hits Mostly Muslim Targets" içinde *National Geographic*. Temmuz 2015.
<https://www.nationalgeographic.com/culture/article/150702-ISIS-Palmyra-destruction-salafism-sunni-shiite-sufi-Islamic-State>

JAPONYA ANAYASASI'NI DEĞİŞTİRMEK

Yalın Akçevin¹

Günümüzde Japonya dendiğinde, bilenlerin rahatlıkla belirteceği, bilmeyenlerinse şaşkınlıkla karşılayacağı bir nokta vardır: Egemen bir devlet olan Japonya'nın Bakanlar Kurulu'nda bir Savunma Bakanı olmasına rağmen, devletin resmî olarak tanınan bir ordusu yoktur. Bugün Japonya'nın hudutlarının ve egemenliğinin güvenliğinden sorumlu olan kurum, Japonya Öz Savunma Kuvvetleri'dir (JSDF). Başında bir Genelkurmay Başkanı vardır, envanterinde ortalama bir ordunun ekipman, kuvvet ve hazırlığına sahiptir. Ancak sadece savunma çerçevesinde hareket edebilmektedir. Anayasa'nın getirdiği kısıtlamalar ve bu kısıtlamaların seneler içinde esnetilmesiyle ancak bu noktaya gelinebilmiştir ve gelinen noktanın ötesine geçmek için Japonya'daki bir grup muhafazakâr siyasetçinin en büyük hayalini gerçekleştirerek, Anayasa'yı değiştirmek gerekmektedir. Anayasa değişikliği ise sadece siyasi bir

¹ Boğaziçi Üniversitesi Asya Araştırmaları Merkezi'nde yüksek lisans öğrencisidir. Yazarın "Japonya Anayasası'nı Değiştirmek" başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 28 Ocak 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

proje değil, aynı zamanda 21. yüzyılda Japonya'nın hem bölgesel hem de küresel düzlemde ne şekilde ve ne kadar etkili bir aktör olacağını belirleyebilecek kilit bir noktadır.

Tarihte Japonya Anayasası ve Değişim Hareketi

Bugün yürürlükte olan Japonya Anayasası 1946 senesinde, Japonya'daki işgal yönetiminin başındaki General Douglas MacArthur'un emriyle Hükûmet Şubesi'ndeki Amerikalılar tarafından bir hafta içinde yazılmıştı. Bu süreçte çeşitli güncel ve tarihî anayasalar incelenmiş, Meiji Anayasası gözden geçirilmiş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Müttefiklerin Japonya'da demokratik ve barışçıl bir devlet yaratma kararı da göz önünde bulundurulmuştu. Bu sebeptendir ki, 1947'den beri değiştirilmeden yürürlükte olan Anayasa'ya yönelik muhalefet özellikle dokuzuncu maddeden başlayarak anayasayı değiştirmeyi hedeflemekte ve taleplerinde ısrarlı bir değişim hareketini teşkil etmektedir. İki paragraf içerisinde üç cümleden oluşan dokuzuncu madde ise Japonya'nın egemenlik hakkı olarak savaştan ve uluslararası sorunların çözümünde tehdit ve güç kullanmaktan feragat ettiğini ve bu doğrultuda bir harp kuvveti bulundurulmayıp devletin hakkının tanınmayacağını bildirmektedir. Anlaşılabacağı üzere bu madde sebebiyle Japonya, dünya üzerinde başka hiçbir devletin yapmadığı bir şeyi yaparak dışa dönük askerî güçten feragat etmekte ve Anayasa'nın yorumlanmasıyla oluşan alan sayesinde sadece bir savunma kuvveti bulundurabilmektedir.

Dokuzuncu maddenin çevresinde gelişen tartışmaların tarihinde, özellikle iktidardaki Liberal Demokrat Parti (LDP) içinde, iki taraf gözlemlemek mümkündür: *Yoşida Okulu* ve *Revizyonistler*. *Yoşida Okulu*, ismini Başbakan Şigeru Yoşida’dan (iktidarda: 1946-47; 1948-55) alan ve özellikle 1952’de Japonya’nın bağımsızlığının iadesi ve ABD’yle imzalanan savunma anlaşmasıyla oluşan statü-koyu koruma yönüne giden ve asgari düzeyde silahlanmaya göz yuman bir yaklaşımdır. Kendisinden sonra gelen başbakanların ezici bir çoğunluğu bu “okulun” mensupları olmuşlar, askerî konuları gündemden uzak tutarak enerji ve kaynaklarını daha ziyade ekonomik ve sosyal politikalara aktarmayı tercih etmişlerdir. *Revizyonistler* ise Anayasa’nın Japonya’yı güçsüzleştirdiği, egemenliğinin bütünlüğünü bozduğu ve Japonya’yı “anormal” bir ülke yaptığı gibi gerekçelerle değişikliği savunmaktadırlar. Başbakanlar Nobusuke Kişi (ikt. 1957-60), Takeo Fukuda (ikt. 1976-78), Yasuhiro Nakasone (ikt. 1982-87), Juničiro Koizumi (ikt. 2001-06) ve Şinzo Abe (ikt. 2006-07; 2012-20) bu akımın bir parçası olmuşlar ve güttükleri siyasette de bunu göstermişlerdir.

Revizyonist Başbakanlar altında anayasa değişikliği her zaman bir hedef olmuşsa da başarılamamış ve Japonya’nın savunma siyaseti ve politikasındaki değişiklikler Anayasa’nın yorumlanmasındaki ya da diplomatik değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Japonya’nın savunma politikasındaki ilk değişiklik, Başbakan Kişi’nin aslı

1951’de imzalanmış olan ABD-Japonya Güvenlik Antlaşması’nın 1960 senesinde yenilenmesinde iki ülke arasındaki savunma ilişkisinin eşitlik çizgisine çekilmesiyle olmuştur. Antlaşma çerçevesinde Japonya’nın güvenliği yine ABD’ye bağlı kalmakla beraber, revizyon sayesinde gelecekte Japonya’nın daha aktif bir savunma rolü üstlenebilmesinin de önü açılmıştır. 1980’lere gelindiğinde, ikinci bir önemli değişiklik Başbakan Nakasone’nin – geleneksel bir bariyer olan – savunma bütçesinin gayrisafi millî hasılanın yüzde birini aşması ve yine kendi döneminde bütçe tavanları uygulandığı halde savunmanın muaf tutulmasıyla başlamıştır. Bu noktadan itibaren Japonya’nın askerî harcamalarının önü açılmıştır. 2021’e gelindiğinde ise NATO’yla eş değer olarak gayrisafi yurt içi hasılanın yüzde ikisinin harcanması konuşulmaktadır. 1990’larda, Japonya’nın Körfez Savaşı’na olan katkısının eleştirilmesinin üzerine 1992’de askerî olmayan Birleşmiş Milletler Barış Gücü’ne destek verilmesine izin veren bir yasa geçirilmiş ve JSDF’nin Japonya haricinde ve müttefik ülkelerle birlikte hareket etmesinin önü açılmıştır. Burada açılan yolu takip eden Başbakan Abe ise 2015’te Japonya’nın müttefikleriyle kolektif savunmaya katılmasının önünü açmış, JSDF’nin çatışma harici görev alanını genişletmiş, savunma mekanizmasında reform ile işlevsellik ve müttefiklerle etkileşimi arttırmış ve Japonya’nın askerî ihracat yasağını kaldırmıştır. Başbakan Abe, Japonya’nın güvenlik mekanizmasına ve sanayisine daha küresel bir nitelik kazandırmış ve Japonya’nın daha aktif bir güvenlik aktörü olmasının önünü

açmıştır. Özellikle kolektif savunmanın kabul edilmesi yeni bir yasadan ziyade, Anayasa'nın yorumlamasındaki değişiklik ile sağlanmış ve anayasal düzenin pratikte yeniden yapılanmasıyla sonuçlanmıştır. Görüleceği üzere, 1951'den günümüze Japonya'nın güttüğü savunma siyaseti sürekli değişim ve gelişim göstermiş; pasifizmden aktivizme doğru hareket etmiştir. Ancak yapılan tüm yasal ve idari değişiklikler meşruiyetlerini mevcut anayasal düzenden almış ve uzmanlarca dokuzuncu maddenin uygulanmasının yeni boyutları olarak gösterilmiştir.

Japonya Anayasası'nın Değiştirilmesinde Güncel Durum

Güncel durum ele alındığında, Haziran 2021'de Japonya Ulusal Meclisi'nden geçen referandum yapılması için gereken yasa göze çarpmaktadır. Bu yasanın geçmesiyle birlikte iktidardaki LDP içindeki revizyonistlerin önlerindeki yol anayasa değişikliği özelinde açılmış ve geriye muhalefet ile anlaşp vatandaşı ikna etmek kalmıştır. Japon basınının son yirmi sene içinde yapmış olduğu çalışmalara bakıldığında, Japon kamuoyunun anayasa değişikliğine bıçak sırtı bir farkla karşı oldukları görülmektedir. Japon ulusal yayın kuruluşu NHK'nin 2017'ye ait verilerine bakıldığında ise anayasa değişikliğinin merkezine oturtulmuş olan dokuzuncu maddenin değiştirilmesinin ezici bir çoğunluk tarafından istenmediği ve benzer şekilde ezici bir çoğunluğun anayasa değişikliği için koşulların doğru olmadığını belirttiği görülmektedir. Anlaşılacağı üzere, anayasa

değişikliğinin vatandaş nezdinde önemli bir konu olmaması ve revizyonistlerin en çok dert ettiği maddenin kamuoyunun desteğini almış olması, değişim hareketini zora sokmaktadır. Ekonomik sorunlar ve pandeminin olumsuz sonuçlarının düzeltilmesi gibi konuların vatandaş için daha büyük önem taşıması ve anayasa değişikliği gibi değeri düşük bir konunun öne geçmesinin yaratacağı infial de değişiklik yönünde atılacak adımların yavaşlatılmasına sebep olmaktadır.

Ancak, güncel durumun kamuoyu muhalefeti sebebiyle anayasa değişikliğini bir akım ve süreç olarak zora sokması değişikliğin imkânsız olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Anayasa değişikliğinin gelecekte yapılabileceği gibi, anayasal düzenin halihazırda değişmiş ve değişmekte olduğu unutulmamalıdır. 1947’de Anayasa’nın yürürlüğe girmesiyle oluşmuş olan anayasal düzen, 1954’te JSDF’nin kurulmasıyla başlayan ve Başbakan Abe’nin Japonya’yı kolektif savunmaya katılabilir hale getiren yorum değişikliği ile devam eden süreç içinde sürekli değişime uğramıştır. Gelecekte revizyonist siyasetçiler anayasa değişikliğini gerçekleştiremeseler bile anayasal düzeni değiştirerek istediklerini pratikte elde etmeye devam edecekler ve anayasa değişikliği önemli bir siyasi çarpışma noktası olmaya devam edecektir. Pasifik okyanusu üzerinde, ABD ve Çin arasında yükselen gerilim, Kuzey Kore sorunu ve Japonya’nın küresel güvenlik rejimi içerisinde aldığı ve alacağı yer gibi konular önem kazandıkça anayasal rejimin yasal olarak değişmesi de önem kazanacaktır.

K A Y N A K L A R

- “48% Back Revision of Japan’s Constitution, 12 Points up from Last Year: Mainichi Poll.” *Mainichi Daily News*, 3 May 2021, mainichi.jp/english/articles/20210503/p2a/00m/0na/002000c.
- “Constitutional Change in Japan.” *Council on Foreign Relations*, <http://www.cfr.org/japan-constitution/>.
- “Diet Enacts Revision to Japan’s Law on Referendums for Constitutional Reform.” *The Japan Times*, 11 June 2021, <http://www.japantimes.co.jp/news/2021/06/11/national/politics-diplomacy/diet-referendum-law-revision-enacted/>.
- “Frequently Asked Questions (FAQ) – Secretariat of the International Peace Cooperation Headquarters.” *Secretariat of the International Peace Cooperation Headquarters, Cabinet Office*, Sept. 2015, http://www.pko.go.jp/pko_e/faq/faq.html.
- “Japan Ruling Party Renews Its Push to Revise Pacifist Constitution | the Asahi Shimbun: Breaking News, Japan News and Analysis.” *The Asahi Shimbun*, 12 May 2021, <http://www.asahi.com/ajw/articles/14346719>.
- “Outline of Japan’s International Peace Cooperation.” *Ministry of Foreign Affairs of Japan*, 14 May 2015, http://www.mofa.go.jp/fp/ipc/page22e_000683.html.
- “Security Legislation Takes Effect.” *The Japan Times*, 29 Mar. 2016, <http://www.japantimes.co.jp/opinion/2016/03/29/editorials/security-legislation-takes-effect/>.
- “The Constitution of Japan.” *Kantei.go.jp*, The Prime Minister’s Office, 2019,

- japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html.
- Akif Erginay, çevirmen. “Japonya Anayasası / Dünya Anayasaları / Hukuk Ansiklopedisi.” *Hukuk Ansiklopedisi*, 12 Dec. 2018, hukukbook.com/1japonya-anayasasi/.
- Ejima, Akiko. “What Is the True Value of the Constitution of Japan? Japanese People’s Perception of the Constitution.” *IACL-IADC Blog*, 26 Jan. 2021, blog-iacl-aidc.org/2021-posts/2021/1/21/what-is-the-true-value-of-the-constitution-of-japan-japanese-peoples-perception-of-the-constitution-kzfcf-l8sh2.
- Hornung, Jeffrey W., and Kenneth M. McElwain. “Abe’s Victory and Constitutional Revision.” *www.rand.org*, 31 Oct. 2017, <http://www.rand.org/blog/2017/10/abes-victory-and-constitutional-revision.html>.
- Liff, Adam P. “Japan’s Security Policy in the “Abe Era”: Radical Transformation or Evolutionary Shift? (May 2018).” *Texas National Security Review* (2018).
- Sieg, Linda. “Former Japanese PM Nakasone Turns 100, Urges Constitutional Revision.” *Reuters*, 27 May 2018, <http://www.reuters.com/article/us-japan-nakasone-idUSKCN1IS03Q>.

BİR TÜRK GÖZÜNDEN İSVİÇRE

Ceren Turna Fide¹

Yarının Kültürü sitesinin yazı işleri koordinatörü olan arkadaşımın bu projesinden haberdar olduğumda Zürih'te yaşadığım kültürel farklılıkları ve Zürih'in bana kattıklarını paylaşmaya karar verdim. Bu dergiyi çok seveceğiz gibi duruyor, şimdiden yolu açık olsun!

Zürih'e yaklaşık iki sene önce taşındım. Taşınma nedenim, daha önceki ziyaretimde İsviçre'ye olan hayranlığımın pekişmesi ve eşimin buradan iş teklifi almasıydı. Biz de bu fırsatı değerlendirip arabamızla uzun bir yolculuğa çıktık. Birçok Avrupa şehri üzerinden geçerek son durağımız Zürih'e vardık. Bu ülke diğer ülkelerden farklıydı. Diğer ülkelerde elbette yaşama şansımız olmamıştı ama Zürih gezip gördüğümüz kadarıyla bile farklılığını ortaya koyuyordu.

Öncelikle, göze ilk çarpan detayı zenginliği idi. Bu bir hurafe değildi; Chanel mağazası önünde oluşan uzun

¹ Boğaziçi Üniversitesi'nden mezun olan yazar, dijital analitik danışmanıdır. Yazarın "Bir Türk Gözünden İsviçre" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/sitesinde 11 Şubat 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

kuyruklardan anlaşılabilir kadar aleniydi. Daha önce, bulunduğum en lüks caddenin Paris'teki Champs-Élysées olduğunu zannetmiştim; ancak dünyanın en lüks caddesi, Zürih'teki restoran ve mağazaların olduğu İstasyon Caddesi'ymiş (*Bahnhof Strasse*) meğer!

Zenginin malının bizim çenemizi bu kadar yorması yeterli. Asıl bahsetmek istediğim zenginlik, kültürel miraslarına, doğaya, insana, insan ve hayvan haklarına, mimarilerine ve demokrasiye ne denli sahip çıktıklarıyla ilgili. Heidi ile yetişen birkaç nesil olarak İsviçre'de doğayla yaşamın ne denli iç içe olduğunu hayal edebiliyoruz. Öyle anlar geliyor ki inek kokularından balkona çıkılamadığı oluyor, yürüyüşlerinize mükemmel manzaralar eşlik ediyor. Üstelik de güvenli! Bunu İstanbul'da defalarca tacize uğramış bir kadın olarak söylüyorum, spor kıyafetlerinizle taciz edilme ihtimaliniz bulunmadan, ormanın içinde, bir göl etrafında veya daha ıssız yerlerde yürüyüş yapmak hâlâ alışamadığım ve üzerinde çalışmam gereken bir konu. Diğer yandan, doğanın size sunduğu imkânlar saymakla bitmez ama önceliği yiyeceklere veriyorum. Burada yediğimiz her meyve ve sebze çok lezzetli, market fiyatlarıysa diğer Avrupa ülkelerine kıyasla neredeyse iki kat pahalı. Bu politikanın çiftçiyi destekleme amaçlı olduğunu düşünüyorum. Yoksa bu kadar çiftlik nasıl ayakta durabilsin, genç nesiller ailelerinin kırsaldaki mesleklerini nasıl seve seve yapabilsin?

Bir diğer göze çarpan konu, bizim çok aşına olduğumuz kaygı. Her geçen gün besleyip büyüttüğümüz, nereye gidersek gidelim yanımızda taşıdığımız ve hatta genlerimizle

aktardığımız bu kaygımız, bizi diğer ülke vatandaşlarından çok çabuk ayırıyor. Bizde neredeyse eğitimsiz genç yokken, burada üniversite bitirmek lüks denecek bir durum. Bu, üniversitelerin pahalı olmasından kaynaklanmıyor; bu farkın ortaya çıkmasının nedeni, ilköğretim ve lise meslek derslerinin son derece yeterli olması. Dileyen üniversite eğitimine devam ediyor, dileyen iş bulma kaygısı yaşamadan hayata atılıyor. Üstelik işlerinde gayet iyi pozisyonlara yükselebiliyor. Bir örnek vermek gerekirse; iş yerimdeki süpervizörüm oldukça donanımlı bir lise mezunu.

Kendimi bildim bileli sınav kaygısı yaşıyorum. Eminim bu kaygı hepinize tanıdık gelmiştir. İyi bir lise için önce iki defa SBS'ye, iyi bir üniversite için de iki defa üniversite yerleştirme sınavlarına girdim. Bu zamanlar, hepinizin tahmin edebileceği gibi hayatımızın en güzel yılları olabileceksen gerek toplum ve okul gerek aile baskısıyla gençliğimizin bizden alındığı, yerine omuzlarımıza koca bir sorumluluğun bırakıldığı yıllar oldu. Bir de bu denli emeğin ve eğitimin üstüne Türkiye'de iş arama kaygısı ekleniyor. Çok mu iç karartıcı oldu? Bana kalırsa üzerinde bu kadar baskı ve sorumluluk olan bir Avrupa genci yoktur.

Maalesef kimse bu çabamızdan bahsetmiyor. Türkiye'nin gündem olduğu konular başarılarımız değil de daha çok siyasilerin çıkarlarına hizmet edecek olaylar olduğundan, birkaç duyumla Türklerin tembel olduğu iddiası üzerine konuşmuşluğum olmuştu. Bizler elbette tembel değiliz, ancak bizim için önceden belirlenmiş yoldaki önceliklerimiz farklı. Önceliklerimiz hayatta kalmak, güvende olmak,

konforlu güzel bir gelecek inşa etmek... Okullarımıza yapılan siyasi saldırılar bile eğitime olanak vermezken, ödenekler bu denli azken dünyada başarılarımızla nasıl parlayalım? Maalesef çalışkanlığımızın üzerine gölge düşüren o denli konu var ki, burada saymak yetersiz ve yersiz olacaktır.

Gelelim İsviçre’de demokrasiye. Burada oturum ve çalışma vizesine sahip olduğumuzdan henüz oy verme hakkımız yok. Ancak sürekli duyuyoruz ki neredeyse her ay bir referandum oluyor. İlginçtir ki, siyasiler meselelere sadece kendileri karar vermiyor, bir de halk oylamasına sunuyorlar. Örneğin, bundan yaklaşık üç yıl önce çalışan/çalışmayan herkese 2000 İsviçre frangı maaş ödemesi için referanduma gidilmiş ve sonuçta hayır oyu çoğunlukta çıkmış. Sanıyorum bu sonuç, İsviçreliler çok zengin olduğundan değil de bu kararın enflasyonu uzun vadede etkileme ihtimalinden ötürü ortaya çıkmış. Son zamanlarda restoran ve kafelerde ancak koronavirüs aşısı sertifikası göstererek oturabiliyorsunuz. Bu günlerde İsviçre’nin gündemi bu kararın insan ayrımcılığına girdiği yönünde. Önümüzdeki günlerde bir referandum da bu argüman için gelebilir sanıyorum.

Yazımın sonuna yaklaşırken güzel şeylerden bahsetmek istiyorum. Türkiye’nin bilim, tıp veya insan yetiştirme konusunda zayıf olduğunu düşünmüyorum. Bu açılardan her zaman dünyaya katkı sağlayacağımızı tahmin ediyorum. Ancak günü kurtaran kararlar almak yerine kendi

Ülkemize yatırım yaptığımızda çok daha donanımlı hale geleceğimize inanıyorum. Fabrikalarımız, iş olanaklarımız arttığında ve gençlerin gelecek kaygısının yerini güzel umutlar aldığında kalite için aranan adresin bizim ülkemiz olabileceğini umuyorum. Nihayetinde meşhur Swiss kalitesi olarak dünyaya mal edilen markaların arkasında yine Türkler var, ülkemizin iyi okullarında sağlanan eğitimler var.

İsviçre’den bu kadar bahsetmişken çikolatayı es geçmek çok ayıp olurdu. Nihayetinde ikolatanın başkenti! Sahiden yediğim en güzel çikolataları burada tattım. *Charlie’nin ikolata Fabrikası*’nı izleyenler bilir; çikolata ve şeker dşknluğyle bilinen Willy Wonka’nın çikolata tüketmesi bir diş hekimi olan babası tarafından yasaklanır. O da hırsla ileride çikolatanın başkentinde yaşayacağını söyler. Bildiğiniz üzere, kocaman bir çikolata fabrikası açar. Çikolata sen nelere kadirsin! Duyduğum kadarıyla Türk ikolatalarının yapımında süt tozu, İsviçre ikolatalarında ise gerçek süt ve kakao kullanılıyormuş. Lezzet farkı İsviçre Alpleri’nin ineklerinin sütünden de kaynaklanıyor olabilir. Belki inekleri de bizdekilerden daha kaygısızdır, kim bilir!

Dünyayı kolayca gezebildiğimiz, en fazla diğer Avrupa lkeleri vatandaşları kadar kaygı duyacağımız güzel ve aydınlık günlerin çok uzakta olmaması dileğiyle.

YAKUB'UN KUYUSU (*LE PUIITS DE JACOB*) NE KADAR DERİNDİR?

Mustafa Türkan¹

1926 yılında, Beyoğlu Melek Sineması'nda² Edward José'nin *Yakub'un Kuyusu* (*Le puits de Jacob*, 1925) filmi gösterime girmiş ve kısa bir süre sonra da yasaklanmıştı. Filmin yasaklanmasıyla ilgili devlet arşivlerinde karşılaşılan ilk belgedeki açıklama şöyledir: “Beğ-oğlu'nda ‘Melek’ Sineması'nda *Ya'kûb'uñ Kuyusu* nâmıyla bir film gösterildiği ve mevzû' İstânbûl'uñ bir mahallesinde bir Yahûdî kızına çocuklar tarafından vukû' bulan tecâvüzüñ bir ecnebî gazete muhâbiri tarafından görölerek men' idilmek gibi hissiyyât-ı milliyemizi rencîde idecek bir şekilde olduğu ve kadınlarını barlarda çıplak olarak dans eyledikleriniñ irâ'esi gibi âdâb-ı 'umûmiyyeye muhalif ve bir Yahûdî

¹ Yazar akademik unvanlarını tercih etmemektedir. Yazarın “Yakub'un Kuyusu” (*Le puits de Jacob*) Ne Kadar Derindir?” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 18 Şubat 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

² Beyoğlu, Yeşilçam Sok. No. 5 / 1.250 koltuklu. Sahipleri: Artidi ve Saltiel, sonra İstanbul Belediyesi. İşletmeci İpekçiler, sonra Emek. Giovanni Scognamillo, *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*'nda Liberty stilinde iki melek tablosunun sinema salonuna ayrı bir hava verdiğinden bahseder. Nezih Erdoğan. *Sinemanın İstanbul'da İlk Yılları: Modernlik ve Seyir Maceraları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 216.

kızının nasıl tecavüze ma'ruz kalarak kurtarıldığından ve Türkiye hâricine giderek hayâtını kazandığından bâhis ve bir Yahûdî propagandası mâhiyetinde olan mezkûr filmin men' idildiği İstânbûl Vekâleti'nden bildirilmiş ve bu emsâli filmlerin kable'l-muayyene sinemalarda gösterilmemesi husûsuna dikkat ve i'tinâ idilmesi ta'mimen vilâyâta tebliğ kılınmıştır..."³

Bu belge, filmde, İstanbul'un Balat semtinde yaşayan Agar Moses'in (Dönemin ünlü yıldızlarından Betty Blythe tarafından canlandırılmaktadır) Balat'ta tecavüzden yabancı bir gazetecinin yardımıyla kurtulduğunun altını çizmektedir.⁴ Belgenin tonundan, Türkiye'nin çehresinin ve vitrininin hızla değiştiği bir dönemde Balat'ta yaşayan, Yahudi azınlığa mensup bir vatandaşın hükûmeti tarafından değil de bir yabancı tarafından tecavüzden kurtarılmasının hoş karşılanmadığı hissedilebilir. Bu rahatsızlığa değinen Ali Özuyar, tecavüz sahnesinin herhangi bir imaja hizmet

³ BCA, 30. 10. 0. 0. 86. 567. 1, 1 Şubat 1926.

⁴ Filmin uyarlandığı romanda, Tünel'deki bir terzinin yanında çalışmakta olan Agar, bir kavga sonrası şahit sıfatıyla alındığı karakolda komiser muavininin tecavüzüne uğramaktadır. Edward José belki de filmin alabileceği tepkiyi düşünerek tecavüzün failini insanların can ve mal güvenliğinin emanet edildiği bir rolden kenar mahalle çocuklarına dönüştürmüştür. Gil Tofell, *Jews, Cinema and Public Life in Interwar Britain* (London: Palgrave Macmillan, 2018), 67.

etmediğini ve Batı’daki olumsuz Türkiye imajını güçlendirdiğini söylemiştir.⁵ Halbuki tecavüz sahnesi, Agar’ın hayatındaki ilk kırılma olduğundan bu sahnenin işlevselliğinin unutulmaması gerekir. Bununla beraber, Özuyar’ın da belirttiği gibi böyle bir anlatının, olumsuz Türkiye imajına hizmet etmesi olasıdır. Oryantalist bir anlatıya sahip olmasına rağmen, *Yakub’un Kuyusu*’nun böyle bir amacı olup olmadığı tartışmalıdır. Filmde kadınların barda çıplak dans etmesi, Agar’ın oryantal dans öğrenip Tepebaşı Gazinosu’nda ünlenmesi ve hayatını yurt dışında bu mesleği icra ederek kazanmasının tepki çekmesi de dönemin sosyal koşullarıyla uyum içindedir.⁶ Dönemin sosyal koşullarını sinema dahilinde gösteren diğer belgeler bize ne söyler? Filmin gösterime girmesinden iki sene önce, Umûr-ı Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti’nin reisi Rıfat Börekçi, Baş Vekâlet-i Celîle’ye sinemalarda dinî hislerin rencide edilmesi hakkında bir yazı göndermiştir:

⁵ Ali Özuyar, *Türk Sinema Taribinden Fragmanlar (1896-1945)* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013), 247.

⁶ 1908’de de “ahlaka aykırı” görüntüler olduğu gerekçeyle Beyoğlu’ndaki Odeon Tiyatrosu’ndaki bir filmin gösterimi durdurulmuştur (bkz. BOA, ZB. 328/6, 1 Teşrin-i sâni 1324 / 9 Kasım 1908): “29 Teşrin-i evvel sene [1]324 ve 1165 numarolu tezkire-i ‘aliyye-i nezâret-penâhileri cevâbıdır. Beğ-oğlunda Odeon Tiyatrosunda Sinematoğraf Kumpanyası tarafından âdâb-ı ‘umûmiyyeye mugayir menâzır irâ’e idilmekde olduğu evvelce haber alınarak men‘ idilmiş olunan bi’l-cümle Bey-oğlu Mutasarrıflığı’na ifâde kılınmış olmağla ol-bâbda.”

“Türkiye Cumhuriyeti Diyanet Re’isliği İşleri
Umûr-ı Şer’iyye ve Evkâf Vekâleti

‘Umûmî: 156 ‘Husûsî: 89 Celîle’ye Vekâlet-i Baş

Sinemalarda hissiyyât-ı dîniyenin rencide edilmesi hakkında Sinemalarda hissiyyât-ı dîniyye ve milliyeyi rencide ve hiç bir sınıfın tezyîf ve tahkîri maksadı kib’ta idilmeyerek tamâmiyle vatanî, millî, ahlâkî olmak esâs iken ba’zı müesseselerin bu esâsdan inhirâf ederek garaz-kârâne ve bir tarafın hissiyyâtını rencide, bir sınıfı tezyîf maksadıyla temsiller yapıldığı ma’a’l-esef işilmektedir.

17 Nisân Perşembe günü akşâmı millî sinemada Anadolu temsîl yurdu tarafından oynanan temsilde sırf mensubîn-i ‘ilmiyenin tezyîf ve teşhîr maksadı istihdâf idildiği şâyân-ı itimâd ba’zı zevât tarafından haber virilmekde ve bu hal te’essüf olunmaktadır. Hristiyanlar tarafından papaslarına bile revâ görülmeyen bu gibi tezyîfe sınıf-ı ‘ulemânın hedef olması elbette muvâfık değildir. Bu gibi temsiller sırf bir sınıfı tezyîfle kalmayarak ‘aynı zamanda halk beynine nifâk ilkâ’ ideceği cihetle bu gibi nifâkcûyâne harekâtdan tevakkîl edilmesi ve hilâf-ı emr u kânûn olacak vesâ’ir ba’zı mahallerde polisin gözi önünde ‘alenen işildildiği söylenen kahve hakkında lâzım gelen kedâbîr-i kânûniyyeye tevessüf olunması için Dâhiliyye Vekâlet-i Celîlesine emr buyurulması ma’a’l-ihtirâm ricâ olunur efendim.

Fî 19 Ramazan 1342/ Fî 22 Nisan 1340 [22 Nisan 1924]⁷

Bu belgeden bir yıl önce yayımlanan başka bir belge de benzer bir konuya değinerek peygamberlere ait menkıbeler⁸ ve tarihi olaylara dair filmlerin sinema salonlarında gösterilmeden önce kontrol edilmesini vurgular:

“Enbiyâ-yı ‘izâm hazerâtına ‘â’id menâkıb ve ahvâl-i târîhiyyeniñ ba’zı mahallerde sinemalarla teşhîr irâ’e idilmeğe ve bunuñ beyne’l-islâm te’essürât ve galeyânı mûcib almakda bulunduğı iş’ârât-ı vâkiadan añaşılmalıdır. Hissiyyât ve ‘an’anât-ı islâmiyye’yi rencide edecek filimlerin göstermek kat’iyyen kâbil tecvîz olmadığından ba’-de-mâ gerek hâricden idhal ve gerek dâhilde i’mâl idilecek sinema filmleriniñ enzâr-ı ‘umûmiyyeye vaz’ından evvel hükümetiñ nazar-ı murâkabesinden geçirilmesiniñ te’mîni lüzûmı icrâ vekîlleri hey’et-i riyâset-i celîlesinden izhâr ve tebliğ buyurulmuşdur. Cezâ’ kânûnunuñ toksan tokuzuncı mâddesiniñ üçüncü zeyli mûcibince ri’âyet idilmesi lâzım gelen ba’zı kavâ’id hakkındaki 28 Şubât sene 337 târîhli karâr-nâmeniñ

⁷ BCA, 30. 10. 0. 86. 556. 3, 22 Nisan 1924.

⁸ Yakup’un Kuyusu metaforu Yusuf’u doğuracak karısı Rachel’la bir araya gelmesiyle ilişkilendirilir. Kuyu bir çeşmedir ve bu metafor kadının ahlaklı hayata geçişine işaret eder. Filmin konusu da bir Musevi kızının dinsel kimliği keşfedişi, yaşadığı kötü deneyimlerden sıyrılarak İsrail’de Yakub’un Kuyusu adından bir koloniyeye katılması üzerinedir.

dördüncü mâddesinde memâlik-i ‘Osmâniyye’de tanınmış olan edyân ve mezâhıbden biri tezyîf tahkîr iden ve âdâb ve ahlâk-ı ‘umûmiyyeye muhalif ve âsâyiş-i memlekete muzırr bulunan filimlerin mevki’-i temâşâyâ vaz’ı ve beşinci mâddesinde edyân-ı mevcûda âdâb ve imâna muhalif ve halkın galeyânını muharrik olan ‘alenen i’râenin memnu‘ olduğu musarrah bulunmuş olmasına ve filimler vaz’-ı sahne idilmiş temsîlâtıdan ma’dûd olunmak i’tibârıyla piyesler ‘akdindeki usûl-ı mu’âyeneye tâbi lâzım geleceğine göre ba’-de-mâ sinema filimlerinin kable’l-irâ’e mu’âyene idilmesi ve hilâf-ı karâr teblîgâf-ı harekât vukû’nda ta’kîbât-ı kânûniyye icrâ’ olunarak esbâb-ı men’ ‘akdinde de Vekâlete ma’lûmât i’tâsı ta’mîmen teblîğ olunur efendim.

Müftî Efendi Hazretlerine

Vilâyet-i Celîle’niñ 1 Temmuz Sene 339 târihli ve 567 2/3 527 numarolu zeyl-nâmesiyle mübellîğ Dâhiliyye Vilâyet-i Celîlesi’niñ 6 Hazirân 339 târihli ve 1205 numarolu tahrîrât-ı ‘umûmiyyesi sûret-ı bâlâyâ naklen ve ta’mîmen tebli olunur.”⁹

Yakub’un Kuyusu her ne kadar bir peygamberin hayatıyla ilgili olmasa da dinî bir şahsiyetle alakalı bir olayı metafor olarak anlatısında ve adında taşımaktadır. Aynı yıl yayımlanan başka bir belge ise peygamberlerin hayatlarını konu

⁹ BCA, 51. 0. 0. 0. 5. 43. 2, 10 Temmuz 1923.

edinen bazı filmlerin Müslümanları rencide ve tahrik ettiğinden filmlerin gösterime girmeden önce hükûmet yetkilileri tarafından kontrol edilmesine dair bir Dahiliye Vekâleti tamimidir (genelgesidir):

“Enbiyâ-yı ‘izâm hazerâtına ‘â’id menâkıb ve ahvâl-i târîhiyyeniñ ba‘zı mahallerde Sinemalarda teşhir ve irâ‘e idilmekte ve bunun beyne’l-islâm te’essürât ve gelayânı mûcib olmakda bulunduğuş’ârât-ı vâkı’adan anlaşıl-makdadır. Hissiyyât ve ‘an’anât-ı islamiyye’yi rencide idecek kısımların gösterilmesi kat’iyyen kâbil-ı tecvîz olmadığından ba‘de-mâ gerek hâricden idhal i‘mâl idilecek Sinema filmlerinin inzâr-ı ‘umûmiyyeye vaz’ından evvel hükûmetin nazar-ı murâkibesinden geçirilmesiniñ te‘mîni lüzûmı icrâ vekilleri hey’eti riyâset-i celîlesinden izbâr ve tebliğ buyurulmuştur. Cezâ kânûnunuñ toksan tokuzuncu mâddesiniñ üçüncü zeyli mûcibince ri‘âyyet edilmesi lâzım gelen ba‘zı kavâ’id hakkındaki 28 Şubât sene 1327 târîhli karârnâmeniñ dördüncü mâddesinde “memâlik-i ‘Osmâniyye’de” tanınmış olan edyân ve mezâhibden birini tezyîf ve tahkîr ideñ ve âdâb ve ahlâk-ı ‘umûmiyyeye muhalif ve âsâyiş-i memlekete muzır bulunan piyeslerin mevki’-i temâşâyâ vaz’ı ve beşinci mâddesinde edyân-ı mevcûda âdâb ve ahlâka muhalif ve halkıñ galeyânını muharrik ahvâle ‘alenen cür’etin memnû‘ olduğı musarrah bulunmuş olmasına ve filmler vaz’ı sahne idilen temsîlâtıdan ma‘dûd olmak i’tibâriyle piyesler hakkındaki usûl-ı mu‘âyeneye tâbi tutulması lâzım geleceğıne göre ha‘-de-mâ sinema filmleriniñ kable’l-irâ‘e mu‘âyene edilmesi ve hilâf-ı

karâr ve teblîgât-ı harekât vukû'nda ta'kîbât-ı kânûniyye icrâ olunarak esbâb-ı men' hakkında vekâletine ma'lûmât i'tâsı ta'mîmen teblîğ olunur efendim.”¹⁰

1923 yılına ait bu belgeye göre, filmlerin hükûmet kontrolünden geçmesinin ne kadar mühim olduğuna değinilmiştir. Belki hukuk tarihi çalışanlar için sıradan bir durum olarak görülebilir fakat “Memâlik-i ‘Osmâniyyece tanınmış olan edyân” gibi bir ifadenin Millet Meclisi Dahiliye Vekâleti tarafından kullanılması, tahkir edilmemesi gereken dinleri tanzim ederken referansını Osmanlı’ya vermesi kurumsal devamlılık açısından oldukça önemlidir. Devamlılık bilinir ama böyle alelade bir belgede de uygulamasına denk gelmek mümkündür. Konuya geri dönecek olursak, Ali Özuyar o dönemde ithal edilen sinema filmlerinin kontrolünün Genel Polis Vazifeleri Kanunu’na göre yapıldığını ve sansür yetkisinin vilayetlerin tasarrufunda olduğunu belirtmiştir. Arşiv belgeleri bu bilgiyi doğrulamış ve yazışmaların İstanbul Vilayeti ile yapıldığı görülmüştür. 3 Şubat 1926 tarihli bir arşiv belgesi de kuvvetle ihtimal *Yakub’un Kuyusu*’nun yarattığı tartışmadan ötürü, filmlerin kontrol edilmesi gerektiğini yinelemektedir:

“Gerek hâricden idhal ve gerek dâhilde i’ mâl idilecek Sinema filimleriniñ intizâr-ı ‘umûmiyyeye vâz’ından evvel

¹⁰

BOA, HR. İM. 48/56.2, 30 Haziran 1923.

hükümetin nazar-ı murâkabesine ‘arz idilmesi lâzım geleceğine dâ’ir Dâhiliyye Vekâlet-i Celîlesi’nden bi’l-‘umûm vilâyâta icrâ kılınmak teblîgâtı hâvî gönderilen tahrîrât-ı ‘umûmiyye sûreti leffen sûreti irsâl kılındı efendim.”¹¹

Hükûmetin ‘nazar-ı murakabesi’nden kaçış yoktur. Fikrini, çevresini düşünmeden, olduğu gibi ifade edene duyulan bir çekince söz konusudur. Muhafaza edilen intizamın bozulması arzulanmaz. Sabitlenmeyen, sürekli değişen ve dönüşen dinamizmi anlamaya ve açıklamaya dair yol haritası veren bir yasa yapısı söz konusu değildir (böyle bir yapının imkânı ayrı bir tartışma konusudur). Hızla gelişen teknolojinin böyle bir yasa yapısını teşkil etmesi neredeyse imkânsızdır. Bu teknolojinin ve yeni sanat biçiminin İstanbullular için ne anlama geldiğini anılardan takip etmek mümkündür. Beyoğlu’ndaki Sponek Birahanesi’nde 1896’da gerçekleşen film gösterimini (Ercüment Ekrem Talu’nun bahsettiği film *Arrivee d’un train a la Ciotat* idi) Ercüment Ekrem Talu şöyle anlatır: “Zifiri karanlık içinde kaldık, korktuk. Elim gayri ihtiyari ağabeyimin elini aradı. Buldum ve bir tehlike karşısında imişim gibi sımsıkı kavradım. Arkamızdaki sıralardan ışıklar fışkırıyordu. Karanlığın vaziyet icabı olduğunu kimse takdir edemediğinden, pencerelere örtülen siyah perdelere itiraz ediyorlardı. [...] Sinematograf makinesini işletmek ve

şeridi aydınlatmak için kullanılan petrol lambalarından in-
tişar eden gaz kokusu da seyircileri ayrıca taciz etmekteydi.
[...] Hareketler o kadar hızlı, ölçsüz ve acayip ki! Tren
kalktı. Bittabi sessiz sedasız... Aman yarabbi! Üstümüze
doğru geliyor. Zindan gibi salonun içinde kımıldanmalar
oldu. Trenin perdeden fırlayıp seyircileri çiğnemesinden
korkanlar ihtiyaten yerlerini terk ettiler galiba.”¹²

Dahası Ercüment Ekrem Talu, ilk gösterilerin hemen ar-
dından tüm İstanbul’un sinemadan bahseder olduğunu
yazmıştır. Haklı olmalı ki, sinemanın etkisi kısa zaman
içinde halk dedikodularından gazetelere, dergilere, hatta
Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi romancılarımızın anlatıla-
rına sirayet etmiştir.

Sinemanın Osmanlı pazarındaki payı da büyümüştür. İs-
tambul Belediyesi’nin istatistiklerine göre 1913-1914’te
İstanbul’da 25, 1915’in sonlarında ise 46 sinema salonu
vardır.¹³ Ali Özuyar’a göre bu dönemde, ilk kez *Sinema*
adında bir derginin yayımlanması da sinemaya olan ilginin

¹² Ressam Salih Erimez, Ercüment Ekrem Talu’nun ilk kez
bir film gösterimine gidişini 1943’te *Perde ve Sahne* mecmuası
için resmetmiştir. “İstanbul’da İlk Sinema”, *Perde ve Sahne*, 7
(15 Ekim 1943).

¹³ Süleyman Beyoğlu, *İmparatorluktan Cumhuriyete
Türk Sineması (1895-1939)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018),
25. Farklı kaynaklarda farklı sayılarla karşılaşmak mümkündür.

bir kanıtıdır. Bu dört sayfalık dergi haftada üç kez yayımlanmıştır.¹⁴ İlk konulu Türk filmleri de bu dönemde çekilmişti (Sedat Simavi'nin *Casus ve Pençe*, Ahmet Fehim Efendi'nin *Mürebbiye Binnaz* ve Şadi Fikret Karagözoğlu'nun *Bican Efendi Belediye Müfettişi* adlı filmleri bu filmlere örnek verilebilir).¹⁵ Bu dönemde sinemaya dair yazıların yayımlandığı belli başlı dergiler ise şunlardır: *Servet-i Fünûn*, *Sırât-ı Müstâkim*, *Resimli Kitap*, *Yeni Mecmûa*, *Şehbal*, *Kadınlar Dünyası*, *Dergâh*, *Temâşâ* and *Ferah*.¹⁶ Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sinemaya benzer bir ilgi alaka mevcuttur. Örneğin sinema dergileri, Balkanlar'da henüz bir film stüdyosu yok iken İpek Film ile övünmekte, İpek Film'in bu cihette bir stüdyoyu kurarak Balkanlar'da mümtaziyetimizi (üstünlüğümüzü) ispat ettiğini düşünmektedir. Büyük filmlerin oyuncularının yaşamlarına hayran kalan insanlar, filmlerdeki hayatlara sahip olmak, o aktörler gibi yaşamak istiyorlardı. Bu dönemde yayımlanan

¹⁴ Ali Özuyar, *Sessiz Dönem Türk Sinema Antolojisi (1895-1928)* (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 7.

¹⁵ İ. Arda Odabaşı, *Milli Sinema: Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 9.

¹⁶ İ. Arda Odabaşı, "Osmanlı/Türk Sinemasında İlk Kurmaca Filmler ve İlk Sinema Eleştirileri (I)". *Toplumsal Tarih*, no. 280 (April 2017), 69.

ilk sinema dergisi hem Türkçe hem de Fransızca yayımlanan *Sinema Postası*'dır.¹⁷ Bu dergide gösterilen ve gösterilecek filmlere dair her türlü detaya yer veriliyordu. 1924'te yayın hayatına başlayan *Sinema Yıldızı* ise daha profesyonel bir yayın örneğiydi. Bu dergi, sansür konusuna da değinen ilk dergilerden biriydi (bkz. *Sansür-Açık Resimler*, 19 Haziran 1924). *Sansür-Açık Resimler* adlı yazı, Fransa ve Birleşik Devletler'deki sansür pratiklerini birbiriyle karşılaştırmaktadır. Diğer önemli dergiler ise *Opera-Sine* ve *Sinema Rehberi*'dir.¹⁸

1925 yılındaki yayınlara baktığımızda, *Sebilürreşad*'da sinemanın zararlarının tartışıldığı görülür.¹⁹ Sinemaya şüpheyle yaklaşan tek kesim bazı İslamcılar değildir. Refik Halid Karay, sinemadan bahsederken “Batı'nın kirli çamaşırları” ve “bataklık” gibi sıfatlar kullanır.²⁰ Filmlerin Müslüman kadınlar üzerindeki olumsuz etkileri de bu dönemde tartışılmaya başlanmıştır.²¹ *Yakub'un Kuyusu* böyle

¹⁷ Ali Özuyar, *Sinemanın Osmanlıca Serüveni* (İstanbul: De Ki Basım Yayın, 2008), 21.

¹⁸ A.g.e., 24.

¹⁹ Ali Özuyar, *Sessiz Dönem Türk Sinema Antolojisi (1895-1928)* (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 105.

²⁰ Nezih Erdoğan, *Sinemanın İstanbul'da İlk Yılları: Modernlik ve Seyir Maceraları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 77.

²¹ Ali Özuyar, *Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 309.

bir dönemde beyazperdede gösterime girmiştir. Filmin gösterimi yasaklandıktan sonra Fransa Sefareti'nin müsteşarı vilayete mektup yazmış ve gerekli mercilere dil dökerek romanın yazarının bir Türk muhibbi olduğu söylemiştir:

“Bugün nezd-i ‘âcizâneme gelan Fransa Sefâreti müsteşârı [özel isim] men‘ olan Ya‘kûb’uñ Kuyusu nâmındaki filmin ibrâzına muhalefet olduğundan ve halbuki iki kısımdan ‘ibâret olan mezkûr eserin birinci kısmı zaten tayy idilmiş olduğundan ve bu eserin sâhibi “Pierre Benoit” makâlât ve âsârıyla da Türk muhibbi olduğunu her zaman göstermekde ve bu hal gibi munkatını ihlâl eyleyeceğinden bahisle muhalefet-ı vâkı‘anın ref‘i esbâbının iltimâsı istenmiştir. İcrâ ve netîcesinin iş‘ârı ricâ’ olunur efendim.”²²

Ancak İstanbul Vilayeti Umûr-ı Tahririye Müdüriyeti, Fransız Sefareti'nin müsteşarına verilen cevap “Ya‘kûb’ın Kuyusu” nâmındaki filmin hissiyât-ı milliyeyi rencîde edecek tarzda olması” ve “ser-â-pâ Yahûdî propagandasıyla meşbû‘ bulunması” yüzünden filmin gösteriminin uygun olmadığının altını çizmiştir.²³ Zira filmin anlatısı bir Yahudi kızının dinsel (ve etnik) kimliğini keşfedişi (veya geri dönüşü, kabullenışı), yaşadığı kötü deneyimleri ardında bırakarak İsrail’de Yakub’un Kuyusu adından bir koloniye

²² BOA, HR. İM. 175/21.1, 3 Şubat 1926.

²³ BOA, HR. İM. 175/21.2, 4 Şubat 1926.

katılması üzerinedir. Agar'ın katıldığı bu koloni bir “kibbutz”dur ve kibbutzlar İsrail’de ortak çalışma esaslarına göre oluşturulmuş tarımsal topluluklara verilen addır (Bugün bu topluluklar hâlâ vardır). Bu anlatılara İkinci Dünya Savaşı’ndan önce rastlamak mümkündür. Avrupa’da artan anti-semitizm ile birlikte dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Yahudi nüfusunun kadim İsrail topraklarına göç etmesi dilenmiştir. Filmin “Yahudi propagandası” olarak nitelendirilmesinin sebebi de budur. Zira bu göçler, aynı bölgede yaşamakta olan Müslüman ve Yahudi nüfusunun ilişkilerini derinden etkilemiş, bugüne kadar süren çatışmaların önünü açmıştır.

İtirazın kabul edilmemesi ve filmin yasaklanmasıyla sinema belki de bir yıl sonra yaşanacak olan cinayetin öncesi ve sonrasında en ufak bir değişikliğe sebep olabilecek büyüsunü sergileme fırsatını kaçırmıştır. Elbette, bu büyüsunün bir nefret cinayetini engelleyeceğini iddia etmek zordur. Filmin gösterilmesi bir nefret cinayetine de yol açabilirdi. Daha geniş bir değerlendirmeyi gerekli kılan, Yahudilere yönelik nefret söyleminin İkinci Dünya Savaşı’na doğru arttığı düşünülen Türkiye’de, bir filmin “Yahudi propagandası” olarak nitelendirilerek yasaklanmasıdır. Doğal akışı engelleyen sansür mekanizmasının sinemaya etkilerinin toplumsal dinamiklerle incelenmesi eksik kalmıştır. Takvimler 17 Ağustos 1927’yi gösterdiğinde Şişhane Yokuşu Süleyman Bey Apartmanı’nda ikamet eden Elza Niyego, saat yedi buçuk civarı Galata Şişhane Yokuşu’nda kız kardeşi ve arkadaşlarıyla gezerken bir zamanların Hicaz Valisi

Ahmed Ragıp Paşa'nın oğlu Osman tarafından boğazı kesilerek hunharca katledilmiş ve cesedi belediye'nin adli tıp ekibinin intikaline kadar yaklaşık üç saat olay mahallinde bekletilmiştir.²⁴ Yahudi cemaati tarafından öfkeyle karşılanan bu cinayeti yazılmaya değer kılan ise cinayetin ne kadar gaddarca işlenmiş olduğu değil, Elza'nın cenazesinde toplanan tepkili kalabalığın dönem gazeteleri tarafından hedef gösterilmesidir. Basının bu tepkisiyle iyice alevlenen olayların ardından tutuklanan Yahudi vatandaşlar olmuş, *Cumhuriyet Gazetesi* davayı şöyle duyurmuştur: "Nankör ve küstah Musevilerin muhakemesine başlandı."²⁵ Her ne kadar dava ve dava etrafında ateşlenen tartışmalar hükûmet yetkililerinin araya girmesiyle tatlıya bağlansa da yaşanan trajedi, Yahudi cemaatinin bir bölümünde hâlâ hatırlanan izler bırakmıştır. *Yakub'un Kuyusu*'nun gösterimde kalması yaşananların seyrinde bir değişim yaratır mıydı, tahmin etmek imkânsız ama şu söylenebilir ki, Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin sinema tarihine dair detaylı bir çalışma henüz kaleme alınmadığı için sinema salonlarında gösterilen filmlerin nasıl bir kontrolden geçtiğini ve sansür mekanizmalarının bu dönemde nasıl işlediğini tam

²⁴ "Dün Akşamki Cinayet", *Cumhuriyet*, no. 1176, 18 Ağustos 1927, 1-2; Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 109-110.

²⁵ "Nankör ve küstah Musevilerin muhakemesine başlandı", *Cumhuriyet*, no. 1180, 22 Ağustos, 1927, 1.

anlamıyla bilmiyoruz.²⁶ Öyle ki, yalnız sinema sansürü değil, film çalışmalarında kaynak olarak kabul edebileceğimiz materyalin geniş ve dağınık olması ve üniversitelerin iletişim fakültelerinde, bilhassa sinema-televizyon bölümlerindeki akademisyenlerimizin çoğunun eski harflerle kaleme alınmış yazıları okuyamamaları gibi

²⁶ Arşiv kayıtlarına göre, İmparatorluk'ta gösterimine müdahale edildiği bilinen ilk film 1902'de Mersin'de operatör Dimitri tarafından Manoli'nin Gazinosu'nda gösteriliyor. Filmde Sultan Abdülaziz'in at üstündeki bir suretinin gösterilmesi caiz olmadığından bu duruma meydan verilmemesi hususunda gereğinin yapılması bildiriliyor ve gösterim durduruluyor (Dimitri'yle ilgili arşivde birkaç belge daha mevcut, ilgililer bu konuyu takip edebilir) Ali Özuyar, *Türk Sinema Tarihinden Fragmanlar (1896-1945)* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013), 29. Bu müdahaleden yaklaşık bir yıl sonra, 1903'te Memâlik-i Şâhâne'de Sinematograf Temâşa Ettirilmesinin Şerâit-i İmtiyâziyesi (BOA,Y.PRK.AZJ, 46/16) hazırlanır. 1903'teki sinema imtiyazını bir standart oluşturma çabası olarak da değerlendirmek doğru olacaktır (hatta yasal düzenlemelerin ardından da keyfi uygulamaların devam ettiği, bazen yasaların uygulanmadığı veya esnetildiği görülür). İlerleyen dönemde de kontrol mekanizması benzer bir seyir izler. Hatta Ahmed Emin Yalman, Osmanlı'daki sinema seyir ve kontrol politikalarının Almanya'dakinden daha liberal olduğunu belirtir. İ. Arda Odabaşı, *Milli Sinema: Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretimi Geçiş*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 105. 1918 itibarıyla ciddi düzenlemeler gelmiş olsa da uygulamalar tartışmalı kalır (bu düzenlemelere arşiv üzerinden ulaşmak mümkün, bkz. BOA, DH.EUM.VRK 29/5).

nedenlerden ötürü bu dönemin sinema tarihine dair bildiklerimiz eksik, hatta hatalı kalıyor. Bu durum, deyim yerindeyse, bir belge arkeolojisini zaruri kılıyor.

Elimizde biri kurgusal olmakla birlikte yalnızca iki gerçeklik kalıyor: Agar tecavüze uğramış, Elza ise öldürülmüştür. Filmde de gerçek hayatta da iki vatandaş devleti tarafından korunamamıştır. Dahası Yahudi toplumunun gözünde Elza'nın katili hak ettiği cezayı almamıştır. Bu konuda yapılacak çalışmalar *Yakub'un Kuyusu*'nun ne kadar derine indiğini gösterecektir.

K A Y N A K L A R

Arşiv Belgeleri

T.C. Devlet Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık 30. 10. 0. 0. 86. 556. 3, 30. 10. 0. 0. 86. 567.

Diyanet İşleri Başkanlığı 51. 0. 0. 0. 5. 43. 2.

T.C. Devlet Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH.EUM.)

VRK 29/5

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM.) 48/56.1,
48/56.2, 175/21.1, 175/21.2.

Zabtiye (ZB.) BOA, ZB. 328/6.

Dönemin Süreli Yayınları

Cumhuriyet, 1176 (18 Ağustos 1927); 1180 (22 Ağustos 1927).

İkincil Kaynaklar

“İstanbul’da İlk Sinema”, *Perde ve Sahne*, 7 (15 Ekim 1943).

Bali, Rıfat N. *Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Beyoğlu, Süleyman. *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.

Erdoğan, Nezi. *Sinemanın İstanbul’da İlk Yılları: Modernlik ve Seyir Maceraları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Odabaşı, İ. Arda. *Milli Sinema: Osmanlı’da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Odabaşı, İ. Arda. “Osmanlı/Türk Sinemasında İlk Kurmaca Filmler ve İlk Sinema Eleştirileri (I)”. *Toplumsal Tarih*, no. 280 (April 2017) 66-73.

Özuyar, Ali. *Türk Sinema Tarihinden Fragmanlar (1896-1945)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013.

- Özuyar, Ali. *Sessiz Dönem Türk Sinema Antolojisi (1895-1928)*. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Özuyar, Ali. *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*. İstanbul: De Ki Basım Yayın, 2008.
- Tofell, Gil. *Jews, Cinema and Public Life in Interwar Britain*. London: Palgrave Macmillan, 2018.

TANRI KRALI KORUSUN! AMA HANGİ KRALI?

Berk Cicik¹

*God save our gracious Queen!
Long live our noble Queen!
God save the Queen!
Send her victorious
Happy and glorious.
Long to reign over us
God save the Queen!*

Britanya'nın tarihine ve kültürüne ya da genel olarak millî ve askerî marşlara özel ilgi duyanlar kadar, muhtelif spor müsabakalarının açılış ve madalya törenlerini izlemiş olanların da iyi bildiği gibi, yukarıdaki dizeler, Birleşik Krallık'ın ulusal marşı *God Save the Queen/Tanrı Kraliçeyi Korusun*'un ilk kıtasına aittir. Belirtmek gerekir ki *Tanrı Kraliçeyi Korusun*, İstiklâl Marşı'nın aksine anayasal statüye sahip olmadığı için Britanya'nın tek ve gerçek millî marşı değildir; bir o kadar meşhur olan *Rule Britannia*'nın onun yerine söylenmesinin önünde herhangi bir yasal engel yoktur. İngiliz monarşisinin ve ulusal kimliğinin

¹ Galatasaray Üniversitesi Fransız Dili ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde öğrencidir. Yazarın "Tanrı Kralı Korusun! Ama Hangi Kralı?" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 25 Şubat 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

popüler kültürdeki stereotipik bir temsilcisi haline gelmiş olan bu marşın ezgisi ve güftesine dair bilinenler -en azından Britanya’da- muğlaktır.

Orijinal ismiyle *God Save the King/Tanrı Kralı Korusun*’un sözleri ve bestesi, muhtelif İngiliz yazarlar tarafından John Bull, Thomas Ravenscroft, Henry Carey ya da Henry Purcell’e atfedilmiştir. Sayılan isimlerin hepsi sözlerin ve notaların yazılı kaydının tarihlendiği en erken seneler olan 1744-1745’ten önce öldükleri için bu iddialar günümüzde kimi tarihçiler tarafından kuşkuyla karşılanmaktadır. Marş bugünkü ismiyle ilk kez 1746’da Georg Friedrich Händel’in *Occasional Oratorio*’su ile sahnelenmiştir. Händel’in -popüler televizyon dizisi *Outlander*’ı izlemiş olanların hakkında çok şey bildiklerine emin olduğum- 1745 Jakobit Ayaklanması’nın bastırılmasını konu alan bu mühim eseri, temasının ve sözlerinin etkisiyle kraliyetin ve halkın takdirini toplamış ve nihayet 1825’te resmen millî marş olarak kabul edilmiştir.

‘Anglofil’ okurlar da en az II. Elizabeth’in uyrukları kadar şaşırarak ve hatta iki ülke arasındaki ezeli ve ebedî rekabet düşünüldüğünde belki rencide olacaklar; ama Händel ve Londra’daki herhangi bir çağdaşının, üstünde birinci elden hak iddia etmediği ünlü bestenin kökeni, Fransa’dan başka bir yer değildir. Manş Denizi’nin karşısındaki meslektaşlarının aksine, Fransız yazarlar bestenin ve güftenin kimlere ait olduğunu, ilk kez nerede ve ne zaman söylendiğini ‘tam bir kesinlikle’(!) aktarabilmişlerdir. (Takip eden paragraflarda bunu detaylandıracağım.)

XIV. Louis Fransa tahtında geçirdiği 72 yılda ülkesinin çehresini değiştiren büyük bir hükümdar olarak *le Roi Soleil* yani Güneş Kral şeklinde anılmıştır. Ona yakıştırılan bu sıfatın altında, güneş tanrısı Apollon rolü için bizzat sahneye çıkmış bir balet olması kadar feodal aristokrasinin nüfuzunu kırıp bütün politik gücü Paris'in güneyindeki Versailles'da, 47 yılda inşa ettirdiği muhteşem sarayda toplayıp Fransa'yı oradan, bilinen evrenin merkezinde Güneş'in oturduğu gibi, mutlakiyetçi bir anlayışla yönetmiş olması yatar.

Güneş Kral'ın Fransa ve dünya tarihinde bıraktığı uzun soluklu etkinin en çarpıcı örneklerinden biri, takvim yapraklarının 18 Kasım 1686'yı gösterdiği pazartesi günü, Versailles yakınlarındaki diğer bir kraliyet ikametgâhı olan Fontainebleau Sarayı'nda vuku bulacaktır. O gün, cerrah Charles-François Félix Tassy'nin önünde medikal kariyerinin en zorlu dönemeçlerinden biri duruyordu. Daha önce 75 ayrı denegin üstünde test ettiği sancılı ve zahmetli bir ameliyatı Kral Louis için de başarıyla uygulayabilirse kralın minnetini ve derin takdirini kazanacak, lakin bahsi geçen 75 denekten sayısı bilinmeyen birkaçında yaşadığı -ve yine sayısı bilinmeyen birkaçının ölümüyle sonuçlanan- komplikasyonlar tekrerrür ederse de Félix Tassy işini, saygınlığını ve belki başka şeyleri kaybedecekti. Krala derin bir sıkıntı ve ıstırap veren anal fistülün tanımı, teşhisi ve tedavisi hakkındaki ayrıntılar benim bilgimin çok dışında kaldığı için

söz konusu ameliyatın, 17. yüzyılda, anestezi uygulanmadan ve üç saatten uzun sürede gerçekleştirildiğini belirtmekle yetineceğim.

Kral Louis'nin fistülünü ilk teşhis eden, Versailles'ın birinci doktoru ve kraliyet bahçelerinin botanikçisi Guy-Crescent Fagon'du. Kral, Fagon'un bu yöndeki kararı üzerine, ameliyatı gerçekleştirebilecek uygun bir cerrah aramaya koyuldu. Kendisine Tassy'yi tavsiye eden isim, kralın bakanlarından biri olan Louvois Markisi François-Michel le Tellier'di. Tassy, Marki Louvois'ın kişisel berberiydi ve o yüzyılda dünyanın diğer birçok yerinde olduğu gibi yarı zamanlı cerrah ve diş hekimi olarak da çalışıyordu. Fagon'dan sonra Tassy de kralı muayene etti ve o da aynı hükümde bulundu; ameliyat oldukça zorlu ama bir o kadar gerekliydi. Yukarıda belirtildiği gibi, aylar süren hazırlıktan sonra, nihayet 18 Kasım 1686'da Tassy ameliyatı başarıyla gerçekleştirebileceğini düşünüyordu.

Nitekim her şey cerrahın istediği gibi gitti; ameliyat başarıyla sonuçlandı ve takip eden aylarda kralın sağlığı eski haâline döndü. Bizi ilgilendirense *le calvaire de Félix Tassy* ile *Tanrı Kraliçeyi Korusun*'un orijini arasındaki bağlantı. Kralı ve cerrahı bekleyen sürpriz, Maintenon Markizi Françoise d'Aubigné tarafından hazırlanmıştı. Markiz Maintenon, Kraliçe Marie-Thérèse'in 1683'teki ölümünden sonra Kral Louis'nin gizlice evlendiği nikâhlı karısıydı. Zorlu ameliyattan sonra kocasına moral verecek kısa bir *chant et prière* bestelenmesini isteyen markiz, bu görevi, soylu ailelerin yoksul düşmüş kızlarını eğitmek için

açılan ve masraflarını kendisinin karşıladığı *Maison royale de Saint-Louis* okulunun müdiresi Madame de Brinon ile Versailles'ın saray bestecisi, 17. yüzyılın meşhur müzisyenlerinden Jean-Baptiste Lully'ye verdi. Duanın sözlerini de Brinon yazdı, ezgiyi Lully besteledi ve okulun genç kızlarından oluşan bir koro ameliyat devam ederken kompozisyonu seslendirdi.

Grand Dieu sauve le Roi

Grand Dieu venge le Roi

Vive le Roi!

Que toujours glorieux

Louis victorieux

Venge ses ennemis, toujours soumis. (x2)

Rivayet o ki İngiltere ve İskoçya Kralı George'un saray bestecisi sıfatıyla 1714'te Fransa'yı ziyaret eden Händel, melodiyi ilk kez Versailles'da duydu ve üstünde çalışabilmek için notaların bir kopyasını ödünç aldı. Akla gelen ilk soru, bu hikâyenin kaynağını nereden aldığı. Tarih yazarlarının çoğunun hemfikir olduğu üzere; bilgi, geldiği kaynak ölçüsünde değerlidir. Britanya millî marşının Fransa Kralı Louis'nin anal fistülünden geldiğini ilk aktaransa Créquy Markizi Renée Caroline Victoire de Froulay de Tessé'dir. Peki, Markiz Créquy'ün güvenilir bir kaynak olduğu söylenebilir mi? Yanıt, güvenilirin nasıl tanımlandığına göre değişir. Markiz Créquy Fransız aristokrasisinin renkli simalarından biri ve oldukça eksantrik bir kadındı. XIV., XV. ve XVI. Louis'lerin ve Napoléon'un sarayında bulunmuş,

1793'te tutuklanmasına rağmen Fransız Devrimi'ni sağ atlatmış, dönemin en büyük yazarlarından Jean le Rond d'Alembert ve Jean-Jacques Rousseau ile aşk yaşamıştı. Yedi ciltlik meşhur hatıratı *Souvenirs de la Marquise de Cr  quy (1710-1803)*,   l  m  nden sonra torunu tarafından yayımlanmış, ilk ciltleri İngilizceye terc  me edilmiş ve iki   lkede b  y  k ses getirmişti.

Okuması ve anlatması keyifli bir fıkra olsa da bu orijin   y  k  s  n   k  şkuyla kar  şlamak isabetli olacaktır. Markizin anıları d  nemine dair değerli, ayrıntılı ve genelde doğru bilgiler i  erse bile i  eriğinin tahrif edilmediği s  ylenemez. Kendi adıma, Britanya mar  şının aslında G  neş Kral'ın anal fist  l  nden geldiği bilgisini, 1830'ların Fransız tabloid başınında   alışan şakacı bir edit  r  n kalemine atfetmeyi tercih ediyorum.

  lk yazarının ve bestecisinin kim olduklarını muhtemelen hiç bilemeyeceğiz ama bu belirsizlik *God Save the King*'in (ya da *Grand Dieu Sauve le Roi*'nın) pop  laritesine asla g  lge d  ş  rmez. Sayısız   lke aynı besteyi kraliyet mar  şları i  in kullandı. Hannover (*Heil dir Hannover*), Bavyera (*Heil unserm K  nig, Heil*),   sve   (*Bevare Gud v  r kung*), Hawaii (*E Ola Ke Ali'i Ke Akua*), Rusya (*Molitva Russkikh*), Almanya (*Heil dir im Siegerkranz*), ABD (*My Country, 'Tis of Thee*), Liechtenstein (*Oben am jungen Rhein*) ve Devrim'e kar  şı Bourbon monar  şisine sadık kalan *Arm  es catholique et royale*'in mar  şı *De Notre Jeune Roi/Gen   Kralımızın* ile yine Fransa bunlardan birkaçıdır.

Batı'nın sadece tekniğine değil kültürüne de yöneldiğini, Fransız *Le Ménestrel* dergisinin Aralık 1836'daki sayısında alaycı bir üslupla bildirdiği² Osmanlı İmparatorluğu da bu cereyanın dışında kalmamıştı. Callisto Guatelli Paşa'nın *Marche de l'exposition ottomane/Osmanlı Sergi Marşı*'nı dinleyenler *God Save the Queen* ile *Rule Britannia*'nın notalarını seçmekte güçlük çekmeyeceklerdir.

² “İstanbul’daki eski Türk müziği can çekişerek ölmüştür. Sultan Mahmut İtalyan müziğini seviyor ve bunu ordularına da benimsetmiş gibi. (...) Özellikle piyanoya bayıldığından harem için Viyana’dan çok sayıda piyano sipariş etmiş. Nasıl çalacaklarını bilmiyorum çünkü şimdiye kadar hiçbirinin piyanoyla uzaktan bir tanışıklığı bile yok.”

ANTONIO VIVALDI'DEN
MİLİTARİST BİR ESER:
JUDITH'İN HOLOFERNES
BARBARINA KARŞI ZAFERİ

Melissa Aykul¹

Ekim ya da Kasım 2019 olmalı. Kuzey kampüsün kapısından girip Kuzey YADYOK'taki dersime gidene dek Lea Desandre'yi dinlerken büyülendiğimi, ders biter bitmez tekrar açıp dinlemek istediğimi hatırlıyorum. Yaşasın müziğin mekânlar ve anılar arasındaki yapıstırıcı gücü! Hâlâ ne zaman dinlesem beni Boğaziçi'nde geçirdiğim son döneme götürüyor.

Bu yazının konusu Lea Desandre'nin 2019 sonbaharında barok müzik topluluğu Jüpiter ile seslendirdiği *Armatae Face et Anguibus* yorumu olacak; ancak önce sizlere daha çok *Dört Mevsim*'i ile bilinen Antonio Vivaldi'nin 1716'da bestelediği ve 1926'da Torino Üniversitesi'nden Dr. Alberto Gentili'nin uğraşları sayesinde günümüze dek ulaşan

¹ Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Fizik Bölümü'nde yüksek lisans öğrencisidir. Yazarın “Antonio Vivaldi'den Militarist Bir Eser: Judith'in Holofernes Barbarına Karşı Zaferi” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 11 Mart 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

alegorik oratoryosu *Judith'in Holofernes Barbarına Karşı Zaferi*'nden bahsetmek isterim.

Vivaldi ya da kızıl saçlarına binaen kızıl rahip, 1703'te Venedik'te kimsesiz kız çocuklarını yetiştirmek için kurulmuş dinî bir müzik okulu olan Ospedale della Pietà'ya keman dersleri vermek ve rahip olmak üzere atanır. Vivaldi'nin bu okulda beste yapmaya devam ettiği yılların birinde (1714) Osmanlı Devleti, Venedik Cumhuriyeti'ne savaş ilan eder. Savaş süresince İyon Denizi'ndeki Venedik üsleri ele geçirilir ve Haziran 1716'da Korfú adası kuşatılır. Ağustos 1716'ya dek süren kuşatma, Venediklilerin Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'yla yaptığı ittifak sonucu Osmanlı Devleti için başarısızlıkla sonuçlanır. Venedik Cumhuriyeti'nin bu zaferi üzerine librettosu Giacomo Casseti tarafından yazılan ve müziği Antonio Vivaldi tarafından bestelenen *Judith'in Holofernes Barbarına Karşı Zaferi* ya da Vivaldi kataloğuna göre *RV644*, Kasım 1716'da kız çocuklarından oluşan koro tarafından Ospedale della Pietà'da ilk kez sahnelenir.

Adından ve alegorik oluşundan tahmin edebildiğimiz üzere bu oratoryo, 15. yüzyılda Rönesans ile sanat tarihindeki yolculuğuna başlayan, belki de birçoğumuzda Caravaggio'nun ünlü eseriyle göz aşinalığı oluşturan, Hristiyanlığın apokrif metni *Yudit*'in operaya tezahüründen başkası değildir. Özetle, Asur kralı Nebukadnezar'ın emri üzerine İsrail'e doğru yola çıkan Holofernes ve askerleri, Bethulia'ya ulaşana dek krala itaat etmeyen tüm halkları cezalandırır. Ölen eşinden kalan mirasla yardımcısı

Abra'yla yaşayan Judith ise halkını kurtarmayı misyon edinmiştir. Holofernes şehre girdikten sonra hazırlanır ve Holofernes'e gider. şehri fethetmenin yollarını anlatacaktır fakat Judith'e karşı koyamayan Holofernes çoktan sarhoş olmuştur. Öyle ki şadırına davet ettiği Judith aynı gece Abra'nın da yardımıyla Holofernes'in başını keser. Dinleyiciye eşlik eden karakterlerden kısaca bahsetmek gerekirse; Judith'in Venedik Cumhuriyeti'ni, Holofernes'in Osmanlı Devleti'ni, kitapta Holofernes'in yaveri olarak tanıdığımız Vagaus'un – rivayete göre – Silahdar Damat Ali Paşa'yı tasvir ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca yine kitapta Judith'in yardımcısı olarak Abra'yı, Betlehem'in baş rahibi olarak Ozias'ı eser boyunca görebiliyoruz.

Açıkçası çocukluğundan beri Vivaldi dinleyen biri olarak *RV644*'e dair bilgim oldukça kısıtlıydı. Desandre'nin *Armatae Face et Anguibus* yorumu beni bu eser hakkında daha fazla araştırma yapmaya yönlendirdi diyebilirim. Öyle ki bu arya'yı ilk dinleyişimde dahi eserin bütününe dair bir fikir oluşturabilmişim. Desandre'nin etkileyici yorumundan ve aryadaki kreşendolardan yola çıkarak aryanın konusunun iki karakter arasındaki güç savaşı olabileceğini tahmin etmiştim. Her ne kadar dinleyiciye ipucu verecek uvertürü kayıp olsa da eserin militarist motifler taşıdığını ve hatta Latince yazıldığı için dinî militarist oratoryo olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. Pek tabii eser boyunca Venedik opera geleneğinden de izler bulabiliyoruz. Örneğin, eser 'da capo' aryalardan oluşuyor ve Casseti, iki arya arasında köprü işlevi gören reğitatifleri o kadar uzun yazmış ki

koristler için her birini ezberlemesi oldukça güç. Kastrato geleneğinin var olduğu bu dönemde eser boyunca kont-ralto ve soprano seslerin hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Eserin ilginç yanı ise sahnelendiği ilk yıllarda koristlerin eseri siyah bir tül ardından icra etmeleri ve her bir aryada farklı karakterleri canlandırıyor oluşları. Bu duruma bi-naen Antonio Vivaldi belki de reçitatiflerin uzunluğunu ve ezberlenemeyişlerini dert etmemiş olabilir. Ne var ki eserin Barok dönemde nasıl icra edildiğine dair bilgimiz sınırlı; çünkü kopyaların tekrar ortaya çıkması ve *RV644*'e ait ol-duğu bilgisi 1926'da Dr. Gentili sayesinde sağlanıyor.

Eseri baştan sona dek farklı orkestralardan ve korolardan dinledim; ancak *Armatae Face et Anguibus*'un benim için en etkileyicisi olduğunu söyleyebilirim. Kitaptan hatırladı-ğımız kadarıyla eser boyunca daha çok Judith'i ve Holofernes'i dinleyeceğimizi varsayıyoruz ama Judith yal-nızca iki arya ile eserde kendini gösteriyor. 'Judith ve Holofernes' hikâyesini bilmeyen biri için ortada bir dualite olduğunu da söyleyebiliriz. Arya o kadar güçlü ve hırsla icra ediliyor ki dinleyiciye söyleyenin Judith olduğunu düşün-dürebiliyor. Diğer yandan hikâyenin bir alegori olduğunu ve Osmanlı-Venedik arasında yaşanan savaşa dair yazıldı-ğını düşünürsek Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'yla yapılan ittifak olmasa Korfu'yu alabilecek Osmanlı Dev-leti'ni temsil eden Holofernes'in de bu aryaayı söyleyebileceği ihtimali ortaya çıkıyor. Fakat aryanın sözle-rinde geçen barbar ifadesinin ilk varsayımı güçlendirdiği de

açık. Benim için en şaşırtıcı nokta şu ki, aryayı söyleyen aslında çadıra girip başı kesilmiş efendisini gören yaver Vagaus'tan başkası değil.

Muhtemelen her opera dinleyicisinin dönüp dolaşıp dinlediği sanatçılar, üstünde uzun süre durduğu en azından bir icra vardır. Genç yaşına rağmen 2018'den beri Paris Operası'nda çeşitli temsillerde rol alan ve repertuarında daha çok Barok eserlere yer veren Lea Desandre'den *Armatae Face et Anguibus*'u dinlemenizi kesinlikle öneririm. Arya, kolaratur seslere ve zor bir tekniğe sahip olmasına rağmen Desandre, Vagaus'un öfkesini ve intikam isteğini en güçlü şekilde yansıtıyor. Da capo aryalarda sözler birinci bölümden sonra yinelenir ve sanatçıdan aryayı çeşitli varyasyonlarla süslemesi beklenir. Aryanın ilk bölümünde 'armatae' ve 'irata' sözcükleri boyunca duyduğumuz kolaratur ses ve kreşendolar oldukça başarılı ve yine ilk bölümde 'furiae' sözcüğünde duyduğumuz kreşendolar yerini ikinci bölümde kolaratura bırakıyor. Sesler o kadar temiz ve güçlü ki Desandre'nin jest ve mimikleriyle bunun kesinlikle militarist amaçla yazılmış bir parça olduğunu anlayabiliyoruz.

K A Y N A K L A R

‘Juditha Triumphans’:

https://wiki.ccarh.org/wiki/Juditha_triumphans

Vlaardingerbroek, K. (2008). Vivaldi catalogued. *Early Music*, 36(4), 609-616.

Talbot, M. (2012). Vivaldi rediscovered and reinvented. *Early Music*, 40(3), 532-535.

Talbot, M. (2000). *The Dent Master Musicians Vivaldi*

Heller, K. (1997). *Antonio Vivaldi: The red priest of Venice*. Portland, Ore: Amadeus Press.

‘Judith Beheading Holofernes’:

<https://www.caravaggio.org/judith-beheading-holofernes.jsp>

DOĞU TÜRKİSTAN MESELESİ ve ÇİN’İN KATLİAMLARININ MEŞRUIYET DAYANAKLARI

Hatice Nur İçen¹

*“aq alwasti qara alwasti
goya zülmet qara tün basti
anılar yene sözdın adaşti
atılar yene sözdın adaşti
qeni kök-böre, kök-böre”*

Bundan yaklaşık yetmiş üç yıl önce Çin’in kuzeybatısında yer alan Doğu Türkistan bölgesi, Çin Komünist Partisi’nin kuruluşuyla birlikte işgal edildi. Yani, Çin İç Savaşı’nda komünistlerin milliyetçilere karşı kazandığı zaferin tarihi, aynı zamanda Çin Komünist Partisi’nin kuruluş yıl dönümü ve Uluslararası Doğu Türkistan STK’lar

¹ Yazar akademik unvanlarını tercih etmemektedir. Yazarın “Doğu Türkistan Meselesi ve Çin’in Katliamlarının Meşruiyet Dayanakları” başlıklı yazısı [yarininkulturu.org/ site-sinde](http://yarininkulturu.org/site-sinde) 18 Mart 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Birliği'ne göre işgalin başlangış tarihi olan 1 Ekim 1949'dur.²

Max Weber'e göre, iktidarın meşruiyetini sağlamak ve devam ettirmek için maddi kaynaklardan ziyade inanç gibi manevi ve sürdürülebilir kaynaklara ihtiya ı vardır.³ İktidarı elinde bulunduran Çin Komünist Partisi, Çin İç Savaşı'ndan sonra etnik, din  ve siyasi olarak bütünleşik bir Çin yaratma amacıyla siyasi güç kaynaklarından olan para, zaman ve bilgi gibi araçları bu g  n n tatbiki amacıyla kullanmıştır. İktidarın meşruiyetini oluşturma ve sürdürme amacıyla bu kaynakları Max Weber'in işaret ettiği inancı inşa etmek için kullanması, Doğu Türkistan'ın özerk ve/ya bağımsız bir bölge olmasıyla çelişmektedir. Nitekim, bu çelişkiyi Doğu Türkistan'ın işgaliyle Doğu Türkistanlı Türklerin eğitim ve medenileştirme adı altında asimilasyon ve soykırıma uğratılması yöntemleriyle gidermeye çalışan bir iktidar partisinden bahsetmek durumundayız. Çin Komünist Partisi, tek parti rejimiyle beraber yasama ve yürütme organlarının tek bir çatı altında toplanmasının ardından Mao Zedong'un reformlarına dayanan politikalarını tekmil etmek amacıyla "Tek Çin" siyasetini gütmeye başladı. Buna göre, uluslararası ilişkiler disiplini- nin de temeli olan mütekabiliyet esasına dayanarak Çin

² Çin işgalinin 72.yılında Doğu T rkistanlar protesto etti, https://udtsb.org/tr_tr/cin-ısgalinin-72-yilinda-dogu-turkistanlar-protesto-etti/, erişim tarihi: 21.11.2021.

³ Max Weber, Toplumsal ve Ekonomik  rg tlenme Kuramı, İmge Kitabevi Yayınları, 1995, s. 312.

Halk Cumhuriyeti'nin muhatap ülke tarafından yegâne meşru muhatap olarak tanınmasının gerekliliğini iddia etti. Böylelikle, egemenlik hakkını elinde bulunduran aktör olarak Çin Halk Cumhuriyeti, lke sınırlarının içinde kabul ettiğı Doğı Türkistan, Tibet ve İç Moğol gibi coğrafi bölgelerden kendini mesul tutup burada bulunan toplumların Tek Çin'in aykırı birer unsuru olması hasebiyle terbiye edilmesi gerektiğini iddia edebilirdi.

1949'daki Komünist Devrim sonrası Halk Özgürlük Ordusu'nun Doğı Türkistan'ı işgal etme girişimi, 1955'te Doğı Türkistanlı halkın mağlubiyetini ilan etmesinin ardından askerî anlamda son bulunca bölge adı *Xingjiang* (Sincan/Yeni Bölge) Uygur Özerk Bölgesi olarak değiştirildi.⁴ Bölge, 1955 yılında on üç grubun müşterek hakimiyetiyle yönetilen özerk bir bölge ilan edildiğı halde, Doğı Türkistan Türklerinin ve diğer etnik grupların kendilerini yönetme ve temsil yetkilerinin bulunmadığı, ayrıca önemli bütün pozisyonların Han Çinli kimselere tahsis edildiğı vakidir.⁵ Bütün bu 'siyasi yetkiler bazında işlevsiz kılmanın' yanı sıra, Doğı Türkistanlı Türklerin etnisite,

⁴ Abdugheni Sabit, "Doğı Türkistan tarihinin özeti ve Çin işgali", <https://www.mepanews.com/dogu-turkistan-tarihinin-ozeti-ve-cin-iskali-8917h.htm>, erişim tarihi 22.11.2021.

⁵ Gardner Bovington, *Heteronomy and Its Discontents: "Minzu Regional Autonomy" in Xinjiang*. içinde Morris Rossabi (Ed.), *Governing China's Multiethnic Frontiers* (pp. 117–154), University of Washington Press, 2004, s. 117.

din, dil, kültür, eğitim gibi alanlarda da “kültürel eğitim” adı altında baskı ve işkenceye maruz kaldıkları ifade edilmektedir.

Çin’in bu eylemlerindeki meşruiyet dayanaklarının en önemlisi, Kültür Devrimi’yle beraber gelen kültür farklılıklarına karşı aşırı tahammülsüzlük politikası neticesinde farklı kültürel arka plana sahip toplulukların Kızıl Muhafızlar tarafından “mürtecilik” mertebesinde “asrî” mertebeye yükseltilmesi gerektiğidir. Kültür Devrimi’ndeki bu kültürel farklılığın, farklılık veya zenginlikten ziyade kapitalizmin insan üzerindeki tahribatının bir sonucu, dolayısıyla modern “eğitim”le giderilmesi gereken bir durum olarak algılandığını söyleyebiliriz. Mao Zedong’un 1957’de Parti’de yaptığı konuşmada ifade ettiği gibi, halk arasındaki çelişkiler ikna ve eğitim yoluyla çözümlenmelidir.⁶ Mao’nun halktan kastettiğiye entelektüelleri, eskiden burjuva olanları, köylüleri ve sosyalist rejim inşasını destekleyen herkesi kapsamaktadır. Sosyalist rejim inşası, Mao’ya ve Çin Komünist Partisi’ne göre diyalektik materyalizmin gerektirdiği en makul erektir. Bu ereğe ulaşılması için de bütün halkın -Mao Zedong da dahil- sürekli olarak öğrenmesi, kendini eğitmesi (*indoctrination* değil, *self-education*), Marksist ideolojiyi özümsemesi gerekir.

⁶ On The Correct Handling Of Contradictions Among The People, Selected Works of Mao Tse-tung, 1957, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/select-ed-works/volume-5/mswv5_58.htm, erişim tarihi: 22.11.2021

Halkın ideolojiyi benimsemede yetersiz kaldığı noktalarda ise Marksizm'in Leninist yorumunda olduğu gibi proletaryanın öncüsü olarak Çin Komünist Partisi devreye girer.⁷

Doğu Türkistanlı Türklerin hâlâ Çin Komünist Partisi'nin istediği "eğitilmişlik" seviyesinde olmayışının iki temel sebebi, millet olma bilincini canlı tutan dil ve inanç unsurlarıdır. Yürüttükleri sözüm ona eğitim programında, Mandarin dilinin asli Türkçenin hakir olduğu propaganda-sıyla Doğu Türkistanlı Türkleri Mandarin dilini öğrenmeye mecbur bırakma politikası toplama kamp-larında da devam etmektedir.⁸ Doğu Türkistanlı Türklerin, Türk dünyasıyla bağını canlı tutan, tarihini ve kültürünü

⁷ Lenin, Parti'yi proletaryanın öncüsü olarak konumlandırdı. Öncü Partiyi (*vanguard party*) sosyalist mantaliteyi edinirken ve sınıf çıkarlarının nerede yattığını anlamaya çalışırken proletaryaya liderlik ve akıl hocalığı edecek bir merkezi parti olarak tasarladı. Maoculukta da ÇKP, tek parti rejiminin yegâne temsilcisi olarak Kültür Devrimi'ni tamamlamak üzere tasarlanmıştı. Tanım ve ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/topic/vanguard-of-the-proletariat> ve The Leninist Concept of the Revolutionary Vanguard

Party, <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/socialistvoice/partyPR46.html>, erişim tarihi: 22.11.2021.

⁸ China: "Like We Were Enemies in a War": China's Mass Internment, Torture, and Persecution of Muslims in Xinjiang, Amnesty International, 2021, erişim tarihi: 22.11.2021 <https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/4137/2021/en/>, s. 80.

yok olmaktan koruyan dillerinin ellerinden alınması ve kullandıkları Arap alfabesinin yasaklanması inanç özgürlüklerine de yapılan bir saldırdır. Bugün Doğu Türkistan'da camilerin tavuk kümeslerine çevrilmesi, selamlama pratiklerine dahi müdahale edilmesi, ibadetlerin yasaklanması ve dinî herhangi bir sembolün taşınmasının engellenmesi sadece İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sindeki kişinin inanç özgürlüğüyle değil, aynı zamanda Çin Anayasası'yla da çelişmektedir.⁹ Çin Komünist Partisi'nin, ibadetlerin ifası gibi dinî pratiklerin icra edilmesini yasaklamasındaki en temel savı, 11 Eylül saldırılarından sonra kullanışlı hale gelen radikal İslamcı silahlı örgütlerle Doğu Türkistanlı Türklerin bağı olabileceği ve bu durumun ülke bütünlüğünü tehdit etme ihtimali olmuştur. Doğu Türkistan'daki Türklerin bireysel ibadetlerinde dahi “kamu güvenliğini tehdit eden suçlara ilişkin kanuna” atıfta bulunulması, terör, yasal/yasa dışı dinî faaliyet gibi ucu açık ifadelerle bu kişilerin terörist olarak tanımlanıp cezaya çarptırılması ve bu kanunsuzluğun ülkenin iç meselesi olarak kabul edilip hesap verilmesi gerekmeyen bir uygulama olduğunun ifade edilmesi, Tek Çin oluşturma

⁹ China: “Like We Were Enemies in a War”: China’s Mass Internment, Torture, and Persecution of Muslims in Xinjiang, Amnesty International, 2021, erişim tarihi: 22.11.2021 <https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/4137/2021/en/>, s. 26.

yönündeki gayretlerinin önündeki herhangi bir engeli bütün uluslararası anlaşmalara rağmen bertaraf edeceklerini gösterir.¹⁰

Bir rapora göre, aile planlaması adı altında kadınlara doğum kontrol cihazının yerleştirilmesi, kısırlaştırma için iğne ve ilaçların kullanılması, kadınların hapishanede tecavüze uğraması, Türk kadınların Çinli erkeklerle zorla evlendirilmesi¹¹, doğum oranında keskin düşüşün gözlemlenmesi Birleşmiş Milletler'in fiziki soykırım kriterini karşılamaktadır ve sistematik bir etnik temizlik faaliyeti olarak değerlendirilmelidir.¹²

Doğu Türkistan, Çin için sadece Tek Çin olma yolundaki engel değil, aynı zamanda Çin'in Batı ülkeleriyle kara yolu ticaretindeki sınır bölgesidir. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yükselen Çin'in özellikle 2013'te ilan ettiği Kuşak-Yol İnisiyatifi'nden sonra¹³, birçok Batı ülkesinin Doğu Türkistan

¹⁰ Michael Clarke, Widening the Net: China's anti-terror laws and human rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, *International Journal of Human Rights*, 14(4), 2010, s. 542-558, s. 548.

¹¹ Çin'in Doğu Türkistan'da Kadınlara Yönelik Uyguladığı İnsan Hakları İhlalleri, Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği, 2021, s. 13.

¹² Adrian Zenz, Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang, The Jamestown Foundation, 2020, s. 24.

¹³ Konuralp Ercilasun, Korona Salgını Öncesinde ve Sonrasında Pekin Diyor ki, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2020, s. 19.

politikasını eleştirmeye başlamasının altında yatan sebep ise artık bir egemenlik tehdidi haline gelen projenin bu ülkeler üzerindeki siyasi ve iktisadi anlamda menfi tesirleridir. 2013'ten bu yana Doğu Türkistan'da yapılan soykırıma verilen tepkilerin üst düzey yetkililer tarafından dile getirilmesine rağmen yaptırım gücünün fazla olmamasının sebebi ise bu tepkilerin, Çin'le hakimiyet savaşını iktisadi alanda sürdüren ülkelerin güncel meselelerle beraber, değişmesi muhtemel dış politikalarının istikrarlı olmamasıdır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Çin, Doğu Türkistan'daki politikalarını, “eğitim” yoluyla Tek Çin idealine ulaşma yönünde ülkenin iç meselesi gibi yansıtırken, uluslararası anlaşmalar gereğince bu uygulamaların bir ideoloji tatbiki değil bir topluluğun ırk, din gibi aidiyetleri dolayısıyla sistematik bir kırımından başka bir şey olmadığını görmekteyiz. Doğu Türkistan'da yapılan soykırımın şiddeti Çin'in artan ticaret potansiyeliyle denizaşırı ülkelerdeki söz sahibi pozisyonundan bağımsız olarak da ele alınıp Çin'e yönelik yaptırımların artması için soykırımın “soykırım” olarak tanınması gereklidir. Bu durum, uygulanacak ambargonun kapsamının genişliği ve niteliğine bağlı olarak da azalan siyasi ve iktisadi etkisiyle beraber Çin'in, Doğu Türkistan'daki soykırıma bir son vermesi üzerinde yapılacak müzakere ihtimalini artıracaktır.

K A Y N A K L A R

- Max Weber, Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, İmge Kitabevi Yayınları, 1995.
- Gardner Bovingdon, *Heteronomy and Its Discontents: “Minzu Regional Autonomy” in Xinjiang*. içinde Morris Ros-sabi (Ed.), *Governing China’s Multiethnic Frontiers* (pp. 117–154), University of Washington Press, 2004.
- Çin’in Doğu Türkistan’da Kadınlara Yönelik Uyguladığı İnsan Hakları İhlalleri, Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği, 2021.
- Michael Clarke, Widening the Net: China’s anti-terror laws and human rights in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, *International Journal of Human Rights*, 14(4), 2010.
- Adrian Zenz, *Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP’s Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang*, The Jamestown Foundation, 2020.
- Konuralp Ercilasun, *Korona Salgını Öncesinde ve Sonrasında Pekin Diyor ki*, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2020.
- https://udtsb.org/tr_tr/cin-iskalinin-72-yilinda-dogu-turkistanlar-protesto-etti/, erişim tarihi: 21.11.2021.
- Abdugheni Sabit, “Doğu Türkistan tarihinin özeti ve Çin işgali”, <https://www.mepanews.com/dogu-turkistan-tarihinin-ozeti-ve-cin-iskali-8917h.htm>, erişim tarihi 22.11.2021.
- On The Correct Handling Of Contradictions Among The People, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 1957, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-5/mswv5_58.htm, erişim tarihi: 22.11.2021.

[https://www.britannica.com/topic/vanguard-of-the-proletariat ve The Leninist Concept of the Revolutionary Vanguard Party](https://www.britannica.com/topic/vanguard-of-the-proletariat-ve-The-Leninist-Concept-of-the-Revolutionary-Vanguard-Party)

<https://www.marxists.org/history/etol/newspape/socialistvoice/partyPR46.html>, erişim tarihi: 22.11.2021.

China: “Like We Were Enemies in a War”: China’s Mass Internment, Torture, and Persecution of Muslims in Xin-jiang, Amnesty International, 2021, erişim tarihi: 22.11.2021, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/4137/2021/en/>.

China: “Like We Were Enemies in a War”: China’s Mass Internment, Torture, and Persecution of Muslims in Xin-jiang, Amnesty International, 2021, erişim tarihi: 22.11.2021, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/4137/2021/en/>.

SOSYAL MEDYA: BİREYİN DEĞİŞTİĞİ YER

Musa Koçoğlu¹

Sosyal medya hakkında yazılan yazıları çokça görmüşsünüzdür, bu yüzden bu yazının farklı bir şeyler söylemesi ve konu hakkında iyi bir kavrayış sağlaması daha da önem kazanıyor. Bilindiği üzere sosyal medya, özellikle koronavirüs-19 salgınından kaynaklı karantina süreciyle birlikte hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bunu dünya çapında ve Türkiye dahilindeki sosyal medya kullanıcı istatistiklerine bakarak görebiliriz. Örneğin, Ekim 2021 verilerine göre dünya nüfusunun yarısı sosyal medya kullanırken Türkiye’de Ocak 2020 verilerine göre 54 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunuyor. Türkiye’deki kullanıcıların çok büyük oranda *Facebook*, *Instagram* ve *Twitter* üçlüsünde zaman geçirdiğini de bu istatistiki bilgilere ekleyebiliriz. Bu platformlarda bu denli insanın yer alıyor oluşu, bu platformların bireyler üzerinde ne kadar etkili olabildiğine dair iyi bir fikir verebilir. Sosyalleşme

¹ Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde öğrencidir. Yazarın “Sosyal Medya: Bireyin Değiştiği Yer” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 25 Mart 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

alanının sanal ortama taşınması, gerçeğin sosyal medyada ne derecede temsil edilebileceği sorunsalı ve doğru bilginin edinimi gibi başlıklar altında bireyin sosyal medyayla olan etkileşimini incelemek, yazının başında bahsettiğim kavrayışı sağlamada yardımcı olacaktır.

Karantina döneminin küçümsenemeyecek etkisiyle birlikte bireylerin ana sosyalleşme alanı sosyal medya platformları haline geldi. Bu sosyalleşme alanının aslında bir medya alanı olduğu, fakat bireylerin etkileşimine açılmasıyla beraber şu anki durumuna evrildiği söylenebilir. Kelimenin tam anlamıyla herkesin herkesi ve her şeyi takip edebildiği, beğenebildiği ve her konuda yorum yapabildiği bu alanda sosyalleşme normlarının oluşumu da gerçek sosyal hayattan farklı şekilde oluyor, çünkü fiziksel iletişimde kullandığımız ses tonu, jest ve mimik gibi araçlardan yoksunuz. Bunun sonucunda, sosyal medyada bireyler hakkındaki yargılar genellikle görsel ve yazınsal araçların toplamına indirgenmiş vaziyette. Sosyal medyada sıkça paylaşılan ‘yorumlar’ ve ‘*meme/caps*’ benzeri montajlı görseller bu indirgenmenin iyi birer göstergesidir. Bu durumun avantaj sağladığını savunanlar büyük ihtimalle sosyalleşme sınırlarının daha esnek olmasıyla gerçek hayattaki hiyerarşinin aşıldığını ve etkileşimde bulunduğumuz insan sayısının arttığını söyleyecektir; ancak sosyal medyada etkileşimde bulunduğumuz profiller veya medya ürünlerinin gerçeklikle bağlantıları da gün geçtikçe zayıflamaktadır. Örnek olarak sosyal medyada çokça yer alan *influencer*’lar verilebilir, çünkü bu profiller gerçek hayatta karşılığı olmayan

takipçi sayısı kavramı üzerinden kâr sağlamaktadır ve bu takipçilerin bazıları gerçekte var olmayan bireylerden oluşabilmektedir. Sosyalleşmeyi etkileşim sayısının fazlalığıyla ölçme girişimi, bireylerin gerçek hayatta sosyalleşme şekilleriyle tersine hiyerarşi oluşturmaktadır. Yani, birey ne kadar çok etkileşimde olursa (yazılı ve görsel anlamda), sosyal medyada o kadar ‘sosyalleşmiş’ algılanacak, bu da gerçek hayatta var olagelen, iletişimle sağlanan sosyalleşmenin tercih edilebilirliğini git gide azaltacaktır.

Sosyal medya bir sosyalleşme alanının yanında gerçekliğin temsilleriyle dolu bir alan. Bu alanda fiziksel iletişim yerine birbirleriyle sınırsız şekilde etkileşen bireyler, gerçekliğin temsillere ya da işaretlere indirgenmesinden kaynaklı da değişime uğramaktadır. Bu konudaki en yetkin kavramlaştırmayı yapmış Jean Baudrillard, medyanın bize daha güçlü ancak daha sinsi şekilde dayattığı tüketim zihniyetiyle beraber, bireylerin varoluşlarının gerçek olmayan ancak gerçek olandan daha gerçekçi duran temsiller alanında yer aldığını söylemekte ve bunu simülasyon teorisi içerisinde *hyper-realism* (aşırı gerçeklik) kavramıyla açıklamaktadır. Buna örnek olarak sosyal medyadaki *Instagram* filtrelerini aşırı-gerçeklik kavramı üzerinden çözümlayebiliriz, çünkü bu filtreler gerçekte ya çok zor ya da imkânsız olan görüntülerin birer temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da bizim veya gerçekte var olan bir manzaranın artık sosyal medyadaki filtrelerden geçmiş temsillere göre bir değerlendirmeye tabi tutulmasına sebep olmaktadır. *Instagram* özelinde konuşmak gerekirse, filtre

uygulamamak bir ihtimal belki bu değerlendirme şeklini değiştirebilir; ancak gerçek olana yakın olmakla saf taklidin arasındaki sınır tamamıyla keyfekeder kalacaktır. Başka bir deyişle, değerlendirmenin yönü gerçekte var olandan yapay olana doğruyken yapay olandan gerçek olana doğru tersine bir değişim gerçekleşmiş olur ki bu da Baudrillard'ın öngördüğü *pure simulacrum*, yani saf taklidin gerçek olandan kopuşuna doğru temsillerin değer değişimini göstermektedir. Bu da sosyal medyanın bireyler nezdinde ayrı bir gerçeklik algısı oluşturma kapasitesinin göstergesidir.

Gerçekliğin temsil alanı olmasının yanında belki de en can alıcı özelliklerinden biri, sosyal medyanın bir bilgi edinme ortamı da olmasıdır. Örnek olarak, ana akım medya yerine başka haber kaynaklarından yararlanmak istiyorsanız görsel-işitsel olarak *Youtube*'a, yazılı olarak *Twitter*'a başvurmak son derece doğal bir hal aldı. Bu durumun yararlarının göz ardı edilemeyecek olduğu da aşikârdır. Mesela daha önce fikirlerini duymadığımız kesimlerden insanları duyabilmekte, medya patronlarının ve editörlerinin uyguladıkları 'sansür' politikalarının ötesinde bir bilgi akışında gündeme dair bilgi edinebilmekteyiz. Ancak bilgi akışının yoğunluğunun ve niceliğinin bireyin kaldırabileceğinden fazla olduğu ayrı bir gerçek. Sosyal medyanın bu devasa bilgi akışını bireyin anlamlandırabileceği bir şekle getirmek için kullandığı algoritmalar işe yarar bir araç olarak platformların hepsinde kullanılmakta. Bu algoritmalar, bireyin etkileşime geçtiği ya da geçebileceği içerikler üzerinden öneriler oluşturarak bizim sosyal medyadaki bilgi

edinme sürecimizin doğrudan editörlüğünü yapmış oluyor ve bunu genellikle kişinin tercihlerine göre yapıyor. Bu da bizi bireylerin sosyal medyada karşı karşıya kaldıkları iki kavramla baş başa bırakmakta. Bunlardan biri epistemik balonlar ya da filtre balonları (*epistemic/filtre bubbles*), diğeri yankı odaları (*echo chambers*). Epistemik balonlar, genel olarak bilgilerin bir bilgi akışı veya ağı içerisinde görmezden gelinerek oluşturduğu alanları ifade etmektedir. Yankı odaları, diğer bilgilerin veya yorumların aktif olarak gözden düşürüldüğü bir sosyal yapı olarak kavramlaştırılmıştır.

Epistemik balonların varoluşlarının temeli aslında mantıkta bulunan bir kavrama, doğrulama önyargısına (*confirmation bias*) dayanmaktadır. Bu önyargı, inandıklarımızın kanıtlarına çok dikkat etmemizden kaynaklanan bir mantık hatasıdır. Bu epistemik balonlar, karşıt argümanları değerlendirmeye almayarak inandığımız herhangi bir şeyin doğrulanma ihtiyacından beslenirler. Bunun başka bir dayanağı da aslında daha önce bahsetmiş olduğum sosyal medya algoritmalarının uygunluk (*relevancy*) üzerinden bize içerik ya da profil önerisi oluşturmasıdır. Bu da epistemik balon içerisinde yer alan, bireylerin aşırı özgüven oluşturmalarına ve karşıt argümanları görmezden gelerek sadece inandıkları noktalarda takılı kalmalarına sebep olmaktadır. Buradan çıkmanın ya da avam tabirle bu balonu patlatmanın yolu nispeten basittir: Görmezden gelinen noktalardan bahsederek inanılan bilginin karşıtının

da var olduğunu akılcı bir düzlemde göstermek ve inanılan üzerine tartışma açmak.

Yankı odaları ise sosyal medyadaki bilgi ediniminde bireyin değişmesinde büyük rol oynayan diğer kavramdır. Epistemik balonlardan küçük gözükse de önemli farkı, yankı odalarında insanların karşıt argümana sahip olanların fikirlerini ve bilgi kaynaklarını kötücül görmeleridir. Bir başka deyişle, yankı odalarının üyeleri kendi gruplarının bilgisine daha yüksek bir güvenilirlik atfederken bu yapı dışındaki her şeye olağanüstü bir düşmanlıkla bakarlar. Örnek olarak, *Twitter*'da bulunan belli başlı hesaplarda aynı politik ideolojinin tekrarlanması, hatta propagandası üzerine buna benzer hesapları takip eden bireylerin muhalif fikirleri duyular dahi bunların uzlaşılabilir hiçbir tarafının olmadığını düşünmeleri verilebilir. Yankı odalarının çalışma biçimi ve insanları etkileme şekilleri, tarikatların telkinleri hatta beyin yıkama şekillerine de benzediğinden yankı odaları, epistemik balonlara nazaran bireylerin doğru bilgi edinimi konusunda daha büyük tehdit oluşturur. Daha güncel ve sosyo-politik bir yankı odası örneği olarak aşı karşıtlığı hareketi (*anti-vaccination movement*) verilebilir. Aşılara olan güvensizliğin çoğunlukla tıp alanında uzman olmayan 'uzmanlar' tarafından beslenerek oluşturulduğu söylenebilir. Bu, modern dünyada bilgi edinimi konusunda birbirimize ya da uzman olarak gördüklerimize olan bağımlılığımızın bir istismarı olarak da yorumlanabilir. Bu duruma karşı etkili bir savunma biçimi oluşturmak için epistemik balonlardaki gibi karşıt görüşün ifadesini kullanmak, tam

tersi etki yapıp yankı odasındaki insanların inançlarını daha da keskinleştirecektir, bu yüzden kartezyen epistemik bir yeniden başlatma (*cartesian epistemic reboot*) daha çok işe yarayabilir. Yani, inanmakta olduğumuz her şeye şüpheyle bakıp bilgi ve edinimi konusunda sıfırdan başlayarak yankı odasının yarattığı kurgusal ve çıkarıcı zihniyetten kurtulmanın mümkün olduğu da söylenebilir.

Sonuç olarak, ana akım medyanın sosyal medyaya dönüşümüyle gücünün arttığı bu dönemde; sosyalleşmenin, gerçekliğin ve bilginin nitelikleri konusunda büyük sıkıntıların baş gösterdiği bir gerçek. Sosyal medya içerisinde bireyin ‘bireyselliğinin’, algoritmaların yarattığı uygunluk filtresiyle bilgi ediniminin bekçiliğini (*gatekeeping*) yapması da bilgi akışına dair çok katmanlı bir sorun oluşturur. Yine de sosyalleşme açısından gerçekte iletişim kurarak, gerçekliğin temsili açısından da orijinal olanı takdir ederek, ona hak ettiği saygıyı vererek bu sorunların bir şekilde iyiye dönüştürülebileceği inancındayım. Büyük ihtimalle bireyin sosyal medyayla etkileşimi daha farklı şekillerde ve alanlarda var olmaya devam edecektir (*Meta-verse, NFT vb.*). Ancak önemli bir gerçeği aklımızdan çıkarmamamız da gerekli. İnsanların kurduğu yapay sistemler ve kurguladıkları gerçeklikler konusunda her zaman bir uyum sağlama var olmuştur, bu da sosyal medya-birey arasındaki ilişkinin potansiyelleri konusunda içimizi bir miktar rahatlatılabilir.

K A Y N A K L A R

<https://plato.stanford.edu/entries/ baudrillard/>

<http://www.inquiriesjournal.com/articles/876/2/ baudrillards-vision-of-the-postmodern-society-and-the-hope-for-human-action>

<https://knepublishing.com/index.php/Kne-Social/article/view/904/2334>

<https://www.forbes.com/sites/kianbakhtiari/2021/12/30/welcome-to-hyperreality-where-the-physical-and-virtual-worlds-converge/?sh=69f891f35028>

<https://aeon.co/essays/why-its-as-hard-to-escape-an-echo-chamber-as-it-is-to-flee-a-cult>

<https://sproutsocial.com/insights/social-media-algorithms/>

UNUTANLAR,
UNUTAMAYANLAR ve
UNUTMAMASI GEREKENLER
İÇİN : DOĞU EGE
ADALARININ
YUNANİSTAN TARAFINDAN
SİLAHLANDIRILMASI

Selin Topkaya¹

Türkiye, uluslararası arenada birçok kronik problemle boğuşmaktadır. Coğrafyanın bir dayatması olarak bu kronik problemleri en çok komşu olduğu ülkelerle yaşamaktadır. Yine de kamuoyunca bilinen bazı problemler, oluşturduğu tehlikenin büyüklüğünden ötürü diğerlerinden daha çok bilinmekte ve önemslenmektedir. Bahsi geçen problemlerin başında Yunanistan'ın; 1914 Altı Devlet Kararı, 1923 Lozan Antlaşması ve 1947 Paris Barış Antlaşması'na aykırı olarak bu antlaşmalarda belirlenen adaları silahlandırması ve üslendirmesi gelmektedir. Doğu

¹ Milano Üniversitesi Hukuk Bölümü'nde yüksek lisans öğrencisidir. Yazarın "Unutanlar, Unutamayanlar ve Unutmaması Gerekenler İçin: Doğu Ege Adalarının Yunanistan Tarafından Silahlandırılması" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 1 Nisan 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Ege adalarının Türkiye'ye coğrafi yakınlıkları sebebiyle oluşabilecek herhangi bir çatışma durumunda üs olarak kullanılması ve bu adaların sahip olduğu stratejik ve askerî önem, bahsi geçen sorunu Türkiye'nin Yunanistan'la yaşadığı diğer sorunların üstüne çıkarmaktadır. Türkiye'ye bu denli yakın adaların silahlandırılmasının yarattığı millî güvenlik sorunu dışında, Doğu Ege adalarının gerek kara suları gerekse kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge gibi kıyı devletlerinin birtakım egemen haklara sahip olduğu deniz alanlarının sınırlandırılmasında etkisinin daha az olması ayrı bir önem taşımaktadır.²

Adaların uluslararası antlaşmalarla belirlenen statülerini incelemeden önce, bulundukları coğrafi konumun Türkiye'ye yakınlığı sebebiyle bu adaların Yunanistan'a verilmemesi yönünde oldukça çaba sarf eden İsmet İnönü'yü de anmak gerekmektedir. 25 Kasım 1922 Lozan Konferansı sırasında İsmet İnönü; Midilli, Leros, Sakız, Sissam ve Nikarya adaları için şunları söylemiştir: “*Türk karasuları içerisinde bulunan küçük adalar ön Asya'nın emniyet ve asayişini çok yakından tehdit edebilirler. Anadolu bu adalarla tek bir vücut teşkil ettiğinden Türk hakimiyeti altında kalmaları muhakkak zarurettir... Bir küçük Yunanistan'ın bile Anadolu üzerinde emperyalist*

² Hüseyin Pazarcı, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, 2. Baskı (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1992), s. VI.

gelişme siyaseti bize yukarıdaki adaların Türkiye'nin emniyeti için ne kadar büyük bir tehlike teşkil ettiğini göstermektedir.”³

Kolaylık sağlaması açısından Doğu Ege adaları olarak anılan adalar, aslında hukuksal statülerini düzenleyen antlaşmalara göre üçe ayrılmaktadır:

- i. Lozan Barış Antlaşması ile düzenlenen Kuzeydoğu adaları (Midilli, Sakız, Sisam...);
- ii. Lozan Barış Antlaşması ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile düzenlenen Boğazönü adaları (Limni, Semadirek...);
- iii. Lozan Barış Antlaşması ve sonradan 1947 Paris Barış Antlaşması ile düzenlenen Oniki Adalar veya Güneydoğu Ege adaları (Rodos, Meis, Kasos...).

Doğu Ege adalarının silahsızlandırılmasıyla ilgili görüş bildiren ilk metin, I. Balkan Savaşı sonrası Altı Büyük Avrupa Devleti'nin aldığı kararda bulunmaktadır. 13 Şubat 1914 tarihinde açıklanan bu karara göre o günlerde Yunanistan'ın işgali altında olan Gökçeada, Bozcaada ve Meis Adaları, Osmanlı Devleti'ne geri verilecek, diğer bütün adaları kesin elinde bulundurma hakkı da Yunanistan'ın olacaktır. Osmanlı Devleti'nin güvenlik endişelerini gidermek için de Yunanistan'ın “adaları silahlandıramayacağı,

³ Mehmet Saka, *Ege Denizinde Türk Hakları*, 2. Baskı (İstanbul: Hareket Yayınları, 1974), s. 92-93.

kara ve deniz üsleri kuramayacağı ve askerî araçlarla kullanamayacağı” şart koyulmuştur.⁴

Kuzeydoğu Ege Adaları

Kuzeydoğu Ege adalarının hukuksal statüsünü düzenleyen Lozan Barış Antlaşması’nın 12. ve 13. maddeleri oldukça açıktır. 12. madde Altı Büyük Devlet kararına göndermede bulunmakla beraber, Asya kıyısına 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adaların, Türk egemenliği altında kalacağını da belirtmiştir. 13. madde ise adaların sadece silahsızlandırılacağını değil, bu silahsızlandırmanın ve üst kurmamanın detaylarını da belirtmiştir. Buna göre:

Barışın korunmasını sağlamak amacı ile, Yunan Hükûmeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları’nda aşağıdaki önlemlere saygı göstermeyi yükümlenirler:

1. Bu adalarda hiçbir deniz üssü kurulmayacak, hiçbir istihkâm yapılmayacaktır.
2. Yunan askerî uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üstünde uçmaları yasaklanacaktır. Buna karşılık, Türk Hükûmeti de askerî uçaklarının sözü geçen adalar üzerinde uçuşmasını yasaklayacaktır.
3. Söz konusu adalarda Yunan askerî kuvvetleri, askerlik hizmetine çağırılmış ve bulundukları yerde eğitilebilecek normal asker sayısından çok

⁴ Emekli Amiral Çetinkaya Apatay, *Ege’de Olup Bitenler* (İstanbul: Deniz Basımevi Müd., 2006), s. 392.

olmayacağı gibi, jandarma ve polis kuvvetleri de bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polis kuvvetlerine orantılı bir sayıda kalacaktır.

13. maddenin ilk paragrafı, açıkça bahsetmese de hava üssünün kurulmamasını da kapsamaktadır. Lord Curzon, antlaşma taslağının sunulduğu 31 Ocak 1923 tarihinde, bahsi geçen adaların, Türk heyetinin isteği üzerine, Türkiye'ye yöneltilecek saldırılarda, nasıl olursa olsun, kara, deniz ve hava üssü olarak kullanılmayacağına da antlaşmaya kesin hükümlerle konulduğunu belirtmiştir.⁵

Söz konusu maddenin ad vererek saydığı adalar, silahsızlandırılması gereken tek adalar grubunu oluşturmamaktadır. Zira bahsi geçen antlaşmanın 12. maddesinde atıf yapılan Altı Büyük Devlet kararına göre, Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'ca işgal edilen ve bu kararlar Yunanistan'a bırakılan bütün adaların, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, askerden arındırılması öngörülmektedir.⁶

Boğazönü Adaları

Boğazönü adalarının statüsünü de içeren ilk antlaşma yine Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesidir. Aynı dönemde imzalanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. maddesi ise şöyle buyurmaktadır:

⁵ Pazarcı, *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*, s. 14.

⁶ Pazarcı, a.g.e., s. 9.

“Aşağıda gösterilen bölgeler ve adalar askerlikten arındırılacaktır. (...)

Ege Denizi’nde, Semadirek, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları.”

Yine aynı antlaşmanın 6. maddesi tıpkı Lozan Barış Antlaşması’nın 13. maddesinde olduğu gibi, askerden arındırmanın kapsamını belirlemiştir.

Oniki Adalar

Güneydoğu Ege adaları veya daha yaygın tabirle Oniki Adalar, toplamda 14 ada ve onlara bitişik adacıklardan oluşmaktadır. Türkiye, Lozan Barış Antlaşması’nın 15. maddesiyle bu adaları İtalya egemenliğine bırakmış, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 10 Şubat 1947’de İtalya’yla imzalanan Paris Barış Antlaşması’yla da İtalya, bu adaları Yunanistan’a bırakmıştır.

Paris Barış Antlaşması’nın 14. maddesi, adaların egemenliğini İtalya’dan Yunanistan’a bırakmak dışında, bahsi geçen adaların aynı zamanda askerden arındırılmış bir statüye konulacaklarını da belirtmiştir.

1. İtalya aşağıda sayılan Oniki Adaları Yunanistan’ın tam egemenliğine bırakmaktadır.
2. Bu adalar askerden arındırılmış olacaklar ve böyle kalacaklardır.

Antlaşmanın XIII. ekinin D maddesinde ise askerden arındırılmaktan kastın ne olduğu belirtilmiştir. “Askerden

arındırılmış” terimiyle ülke üzerindeki ve ilgili kara sularındaki bütün deniz, kara ya da hava tesisleri ve istihkâmları ile kara, deniz ya da hava yapay engellerinin, silahlarının, kara, deniz ya da hava birliklerince üslerin kullanılmasının ya da bu birliklerce sürekli ya da geçici olarak kalınmasının, her türlü askerî eğitimin ve savaş malzemesi üretiminin yasaklanması gerektiği anlaşılmalıdır. Kısaca bahsi geçen adalar silahsızlandırılacak derken tam bir askerden ve silah-tan arındırılma görülmüş, buralarda her türlü tesis, istihkâm ve üs kurulması ile askerî eğitim ve silah üretimi yasaklanmıştır. Bu adalarda yalnızca sınırlı sayıda güvenlik kuvvetlerinin bulunmasına ve eğitilmesine izin verilmektedir.⁷

Yunan Tezleri

İlgili antlaşmaların gerekli maddeleri incelendikten sonra, tartışmaya kapalı gözükebilecek kadar açık bir konuyla ilgili Yunanistan’ın ortaya sunduğu tezleri incelemek gerekmektedir. Yunanistan’ın ilk tezi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin imzalanmasıyla, Lozan Boğazlar Antlaşması’nın düzenlediği Limni ve Semadirek’in askerden arındırılmış statüsünün değiştiğidir. Ancak hem Lozan hem de Montrö’de yer alan, adaların silahsızlandırılma statüsü Türkiye’nin güvenlik endişelerini gidermek için koyulmuştur. Montrö Konferansı’nın toplanmasında ise yalnızca Türkiye’nin güvenlik gerekçeleri rol oynamıştır. Yani Lozan’dan sonra yapılacak herhangi bir antlaşmadan,

⁷

Pazarcı, a.g.e., s. 24.

açıkça yazılmadığı takdirde, Türkiye'nin güvenlik endişelerine zarar verecek bir biçimde adaların silahlandırılabilceği imasının çıkması mantıken mümkün değildir. Çünkü bu şekildeki bir yorum, antlaşmaları anlamak için kullanılan, antlaşmaların ruhuna ve mantığına inme ilkelerine aykırıdır. Aynı zamanda uluslararası antlaşmaların yorumlanma kurallarına göre, birbiri ardına gelen iki antlaşmanın konusu ve tarafları aynıysa ve ikinci antlaşmada birincinin hükümlerinin geçersiz kılınacağı açıkça belirtilmiyorsa ve iki antlaşma birbiriyle çatışmıyorsa, birinci antlaşmanın ikinciye aykırı düşmeyen hükümleri yürürlükte kalacaktır.⁸

Yunanistan'ın öne sürdüğü ikinci tezin temelindeyse Lozan Antlaşması'ndan sonra hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın NATO'ya ve Birleşmiş Milletler'e üye olması yatmaktadır. Buna göre bahsi geçen birliklere üye olmuş olmak, adaların silahsızlandırılmış statüsünü geçersiz kılmıştır çünkü bu adalar Lozan'da 'barışın sürekli olmasını sağlamak' için silahsızlandırılmıştı. Ülkeler arasında barış sağlandıktan ve iki ülke de belirli uluslararası örgütler aracılığıyla sürekli bir genel güvenlik sistemi kurmayı kararlaştırdıktan sonra, adaların silahsızlandırılmış statüsü otomatik olarak ortadan kalkmıştır. Yunanistan, bu teziyle *rebus sic stantibus* ilkesini vurgulamaktadır; bir antlaşma imzalandığı vakitten sonra, imzalandığı dönemin

⁸ 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, m. 30/3 ve 59/1.

şartları köklü bir değişime uğradıysa, bu değişim sebep gösterilerek antlaşmalardan çıkılabilir veya antlaşmalar geçerliliklerini yitirebilir. Bahsi geçen ilkenin bu durumda uygulanamayacak olmasının iki sebebi vardır. İlk sebep, bu ilkenin sınır antlaşmalarını kapsamamasıdır.⁹¹⁰ İkinci sebep ise köklü değişiklikten zarar gören tarafın, en azından antlaşmanın geçersiz kılınmasını istediğini öteki tarafa bildirmesi gerekmesidir. Ancak Yunanistan'ın hiçbir zaman böyle bir bildirisi veya talebi olmamıştır.

Yunanistan'a göre, Limni Adası'nın silahlandırılmasının nedeni, söz konusu adanın savaş vakti NATO tarafından savunulacak olması, barış vaktiyse NATO'nun planlarına ve tatbikatlarına dahil edilmesi gerekliliğidir.¹¹ NATO'nun askerî makamlarının adaların silahlandırılması lehine pozisyon almasından sonra Millî Savunma ve Dışişleri eski bakanı Hasan Esat Işık konuyu şu şekilde eleştirmiştir:

⁹ Lozan Barış Antlaşması'nın 12. maddesi ile Türkiye ile Yunanistan arasındaki ülke sınırları ve adaların ülkesel statüleri belirlenmiştir.

¹⁰ 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, m. 62/2a:

2. Şartlarda meydana gelen esaslı bir değişikliğe bir antlaşmayı sona erdirmek veya ondan çekilmek için bir gerekçe olarak şu hallerde *başvurulamaz.*

a – antlaşma bir sınırı tesis ediyorsa...

¹¹ Emekli Amiral Çetinkaya Apatay, *Ege'de Olup Bitenler* (İstanbul: Deniz Basımevi Müd., 2006), s. 395.

“[NATO, adaların silablandırılmasıyla ilgili] ‘Türkiye ile Yunanistan arasında halledilecek bir meseledir’ demiştir. Böyle bir şey yok. Bu meseleye Türkiye ‘hayır’ demeden, doğrudan doğruya NATO’nun, ‘böyle bir şey olamaz; bugüne kadarki uygulama budur’ demesi lâzımdır [...] hiç kimse iddia edemez ki, Türkiye’nin NATO’ya girmesinin bedeli, Ege’deki bazı haklarının Yunanistan’a devrolacağıdır.”

En çok öne sürülen son tez ise Türkiye’nin, Paris Barış Antlaşması’na taraf olmamasından mütevellit, Rodos ve Menteşe Adaları’nın silahsızlandırılmış statüsü kabul edilmiş olsa dahi bu konuda Yunanistan’ın muhatabı olamayacağıdır. Akademik bir temele dayanmayan ve kamuoyuna yapılacak propaganda için kullanılan bu tez şu sebeple geçerli değildir: Türkiye, Lozan Barış Antlaşması’nın tarafıdır ve bu antlaşmanın 16. maddesi de adaların akıbetini Altı Büyük Devlet’in ileride yapacakları antlaşmalarla kararlaştıracığını belirtmiştir. Yani Lozan Antlaşması, Paris Barış Antlaşması’na yol gösterici bir pozisyonadadır ve bu antlaşmada Lozan’a gönderme yapıldığı için Türkiye’nin, Paris Antlaşması’ndaki maddelerin uygulanmasını isteme hakkı vardır.¹²

Sonuç

Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar tarafından konuyla ilgili yapılan en son açıklamalara göre, “18 ada

¹² Çetinkaya, a.g.e., s. 397.

*Yunanlı komşularımız tarafından antlaşmalara aykırı bir şekilde silahlandırılmış, [buralara] asker konuşlandırılmış[tır]”.*¹³ Ancak *Doğu Akdeniz Politik* isimli internet sayfası, açık kaynaklardan yararlanarak bulduğu görüntülere göre, 23 adanın tamamının uluslararası antlaşmalara aykırı olarak silahlandırıldığını ve/veya üslendirildiğini iddia etmektedir.¹⁴ Her halükarda Türkiye’den kayıkla gidilebilecek kadar yakın mesafedeki adaların bu denli silahlandırılması ciddi bir güvenlik zafiyeti yaratmaktadır. Türkiye, bir an önce haklı tezlerini uluslararası arenaya taşımalı, kamuoyunda sıklıkla bu haklılığını vurgulamalı ve bu güvenlik zafiyetinin yaratabileceği sorunları en aza indirmek için gerekli önlemleri almalıdır.

¹³ Cumhuriyet, “Hulusi Akar: “Adaların silahlandırılmasını kışkırtıcılık olarak görüyoruz”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/hulusi-akar-adalarin-silahlandirilmasini-kiskirticilik-olarak-goruyoruz-1765699>. Erişim 01/03/2022.

¹⁴ Doğu Akdeniz Politik, “*Gayri Askeri Statüde Bulunan Adalardaki Askeri Unsurlar ve Kara, Hava ve Deniz Üsleri*”. <https://doguakdenizpolitik.com/gayri-askeri-statude-bulunan-adalardaki-askeri-unsurlar-ve-kara-hava-ve-deniz-usleri/>. Erişim 01/03/2022.

K A Y N A K L A R

- Apatay, Çetinkaya, *Ege’de Olup Bitenler. İstanbul*: Deniz Basımevi Müd., 2006.
- Cumhuriyet, “Hulusi Akar: ‘Adaların silahlandırılmasını kısırtıcılık olarak görüyoruz’”
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/hulusi-akar-adalarin-silahlandirilmasini-kiskirticilik-olarak-goruyoruz-1765699>. Erişim 01/03/2022.
- Doğu Akdeniz Politik, “*Gayri Askeri Statüde Bulunan Adalardaki Askeri Unsurlar ve Kara, Hava ve Deniz Üsleri*”. <https://doguakdenizpolitik.com/gayri-askeri-statude-bulunan-adalardaki-askeri-unsurlar-ve-kara-hava-ve-deniz-usleri/>. Erişim 01/03/2022.
- Pazarcı, Hüseyin, *Ege’de Deniz Sorunları Semineri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1986.
- Pazarcı, Hüseyin. *Doğu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü*. 2. bs., Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1992.
- Saka, Mehmet. *Ege Denizinde Türk Hakları*. 2. bs., İstanbul: Hareket Yayınları, 1974.

BİR TAŞRA KARA FİLMİ – VAVIEN (2009)

Nazlı Esen Albayrak¹

İkinci Dünya Savaşı'nın yoğun etkisiyle geçen 1930'lu ve 40'lı yıllar, Hollywood'un klasik dönem anlatısında önemli bir yer tutar. 1929 ekonomik bunalımının ardından Amerikan Rüyası'na² yalnızca yasa dışı işlerle ulaşılabileceği fikrinin yaygınlaşması, savaşın toplum üzerinde yarattığı yıkım ve sosyal hayata duyulan güvenin sarsılması, sinemada da karamsar bir atmosferi beraberinde getirir. Bu dönem, güvensizliğin ve çürümüşlüğü hâkim olduğu, sıradan insanların kolaylıkla gangsterlere dönüşebildiği, şehirlerde suçların arttığı birkaç on yılı kapsar. Hollywood'un kısmen dedektiflik öyküsü, kısmen şehir melodramı olarak görülebilecek bu dönem filmleri,

¹ Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezundur. Yazarın “Bir Taşra Kara Filmi – Vavien (2009)” başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 8 Nisan 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

² Amerika'nın herkese çok çalışarak elde edebileceği iyi ve başarılı bir yaşam fırsatı sunduğu inancı (*The Oxford English Dictionary*). Amerikan Rüyası, 1931 yılında literatüre girmiş ve 20. yüzyılın ortalarında en parlak dönemini yaşamıştır. Çabuk zengin olma fikrinin yaygınlaşmasıyla birlikte bu inanç zaman içinde zayıflamıştır.

1940'ların başından 1950'lerin ilk yarısına kadar uzanır. Türkçeye 'Kara Film' olarak çevirebileceğimiz *Film Noir* kavramı ise ilk kez 1946 yılında Fransız film eleştirmeni Nino Frank tarafından kullanılır.

Kara filmin kökeni, esasen 1920 ve 30'ların *pulp fiction* (ucuz kurgu) denen *hard-boiled* (sert polisiye) dedektif filmleridir. Bu türün tipik kahramanı, aynı yıllarda ortaya çıkan organize suçla savaşırken suçun kendisi kadar yozlaşmış hukuk sistemiyle de mücadele eden dedektiftir. Bu şiddet döngüsünün içinde tabiat gereği alaycı hale gelen dedektifler, genellikle anti-kahramanlar olarak karşımıza çıkar. Kara film, sinemanın bir önceki on yılında zirve noktasına ulaşan Alman dışavurumculuğundan (*German expressionism*)³ da etkilenmiştir. Sinematografik anlamda bu türden çok sayıda özellik barındırır. Çoğunlukla karanlık bir atmosfere eşlik eden huzursuzluk, tekinsizlik,

³ Alman dışavurumculuğu, sanatçının gerçekliği kopyalamak yerine duygularını vurguladığı, sembolizm ve mizansenin öne çıktığı bir sanat akımıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'nın yaşadığı ekonomik zorlukları gözler önüne seren akımın, aynı zamanda Nazilerin iktidara gelişinin habercisi olduğu söylenir. 1920'li yıllar Alman dışavurumcu sinemasının altın yılları olmuştur. Bu döneme ait filmlerde gerçek dışı ve absürt dekorlar, abartılı makyaj kullanımı, keskin geometrik şekiller, ışık ve gölgenin yoğun kontrastı görülür. Ayrıca bu dönem filmlerinde otorite figürlerine ve savaş sonrasının güvensizliğine sıkça rastlanır.

bilinmeyen korkusu gibi unsurlara ek olarak kara film, fotoğraf ve ayna imgelerini de kullanır.

Alman dışavurumculuğu, Adolf Hitler ve Nazi rejimi iktidara geldiğinde sona erer. Sayısız Avusturyalı-Alman yönetmen ve sinema çalışanı 1920'lerin ortasından başlayarak İkinci Dünya Savaşı'na kadar Amerika'ya göç eder. Böylece, kendi ülkelerinde dışavurumcu filmlerle tanınan yönetmenler, büyük Hollywood stüdyolarında gelişmiş teknolojilerle filmler çekmeye başlar. Bugün kült olarak nitelendirilen kara filmlerin azımsanamayacak kısmı, savaştan kaçarak ABD'ye sığınan Alman yönetmenlerin imzasını taşır.

1940'ların ikinci yarısına, İkinci Dünya Savaşı'nın henüz son bulduğu zamanların Amerika'sına gittiğimizde, kadın ve erkeğin toplum içerisindeki rollerinin de büyük ölçüde değiştiğini görürüz. Erkeklerin cephede olduğu, dolayısıyla evdeki yerlerinin boşaldığı savaş yıllarında, kadınlar iş gücüne katılarak eve ekmek getiren figürlere dönüşmüştür. Kadınların yeni kazandıkları bu bağımsızlık, savaş bittikten sonra evlerine dönen erkeklerce güç ve egemenliklerine büyük bir darbe olarak algılanır. Toplumu derinden sarsan bu kültürel ve ekonomik değişimin yansımaları, pek çok alanda olduğu gibi sinemada da kendini gösterir. Bahsi geçen kara filmlerin birçoğunda, *femme fatale* olarak adlandırılan, Türkçeye 'kötü kadın' diye çevirebileceğimiz karakterler ölümle cezalandırılırken aynı filmlerdeki domestik ve sadık kadınların ödüllendirildiği gözlenir. Bu ceza ve ödül sistemi, erkek karşısında hafife alınamayacak

bir zafer kazanan kadının başarısı dolayısıyla ölümü hak ettiğinin düşünülmesinden başka bir şey değildir. 1940'larda Hollywood'a hâkim olan kara filmler, ataerkil söyleme yönellik bir direniş ve popüler sinemanın mizojini temsili bağlamında da okunabilir.

Film Noir, erkek bakış açısıyla yazılıp erkeğin arzuları etrafında şekillense de bu dönem filmlerinde hem kadının hem erkeğin cinsel tatminlerini evlilik dışında aradığını görürüz (Tasker, 2013). Toplumsal cinsiyet rollerinin bir tür dönüşüm içinde olduğu, kara filmlerin *femme fatale* karakterlerinin baştan çıkarıcı ve aldatıcı özelliklerinin yanında son derece akıllı ve manipülasyon gücü yüksek figürler olmalarından anlaşılabilir. Bu tasvirin nedeni, pek tabii kadınların savaş sonrasında kazandıkları bağımsızlıklarıdır, fakat filmlerdeki erkek karakterlerin de tam anlamıyla masum ya da iyi olmaması bu iddiayı güçlendirir.

Kara filmlerin kahramanları ahlaki ikilem içerisinde kalmış karamsar kişilerdir. Hardy'e (2003) göre filmlerin bir diğer önemli özelliği, klasik anlatının cinsiyetlere yüklediği misyonları tersine çevirmesidir. Örneğin, kara filmlerin anti-kahraman erkekleri özgüven yoksundur. Bu durumun farkında oldukları için geçmiş ve geleceğe yönelik ciddi kaygı duyarlar. Erkeğin bu varoluş mücadelesindeki başarısızlığının temel sebebiyse kadının toplumda kazandığı yeni kimliktir. Klasik dönem kara filmleri, savaş sonrasında travmasını atlatamayan bir toplumun sokaktaki suç ve şiddetini konu edinen bir tür olarak karşımıza çıkar. Bu filmleri, kadın korkusuyla yüzleşemeyen, yenik düşmüş,

kaderci erkek karakterin egosunun yeniden inşası olarak okumak da mümkündür.

1940'ların savaş sonrası travmasıyla çekilen filmlerine hâkim olan karamsar tonun yerini 1950'lerde Soğuk Savaş korkusunun getirdiği casusluk hikâyeleri alır. 1950'lerin ikinci yarısına gelindiğinde ise kara filmlerin klasik dönemi sona erer. Bazı sinema yazarları kara filmin aslında hiçbir zaman tam olarak yok olmadığını, Hollywood'un değişen üretim koşullarıyla birlikte bir adaptasyon sürecine girdiğini söyler. Diğer yandan, pek çok eleştirmen klasik kara filmin yalnızca belirli bir döneme ait olduğunu, Bakhtin'in deyişiyle kendine özgü bir *kronotop*⁴unun olduğunu ifade eder. Bu teze göre kara film, esasen belirli bir dönemi kapsayan, belirli politik ve ekonomik koşullarda doğmuş, farklı toplumsal ve kültürel durumlarda çalışmayacak bir işleyişe sahiptir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki travmanın izlerini taşıyan klasik dönem kara filmleri sokaktaki suç ve şiddete odaklanırken 1980'lerden itibaren sınırları daha belirsiz olan yeni bir kara film dönemiyle karşılaşırız. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte, zayıflayan değerler karşısında kendi

⁴ Mikhail Bakhtin, Türkçeye 'zaman-mekân' olarak çevrilebilecek *kronotop* kavramıyla edebî eserlerde zamanın ve mekânın içsel bağlılığını vurgular. Bakhtin'e göre farklı edebî türlerin, her bir türe kendi anlatı karakterini veren farklı zaman ve mekân biçimleri vardır (Bakhtin, 1981).

gerçeklerini oluşturmak isteyen yeni bir kuşaktan söz edilmeye başlanır. Amerikan halkının devlete güvenini büyük oranda kaybettiği bu dönem, tüketim konformizminin bir tür tepkisizliğe dönüştüğü sürecin yansımasıdır. Bu insanların artık suçun kendisiyle değil, sistemle bir sorunu vardır. *Neo-Noir* adı verilen bu dönem filmlerinde mekân artık tehlikeli sokaklarla sınırlı değildir. Tehdit ise her zaman dışarıdan gelmez; aileden biri kolaylıkla bir suçluya dönüşebilir. Temelinde insan psikolojisinin yattığı bu dönem filmlerinde suç, klasik kara filmlerde olduğu gibi yalnızca şehirde değildir; suç ve suçlu, şehirden kasabaya doğru yer değiştirir. Klostrofobik alanların sıklıkla görüldüğü bu filmlerde sinematografi de izleyicinin sıkışmışlık duygusunu artırmaya çalışır (Sanders, 2006).

Dünya sinemasında pek çok örneği bulunan *Neo-Noir* türünün Türkiye'deki önemli örneklerinden birisi, 2009 yılında Yağmur ve Durul Taylan tarafından çekilen *Vavien* filmidir. Tokat'ın Erbaa ilçesinde çekilen film, Türk sinemasında 90'lı yıllardan itibaren görmeye alışkın olduğumuz suç, yabancılaşma, varoluş kaygısı ve özgürlük gibi konulara değinir. *Vavien*, ilk bakışta sıradan bir aile hikâyesi olarak görünse de kara film türünden pek çok özellik barındıran, ahlaki değerleri taşrada inceleyen bir film olarak karşımıza çıkar.

Abisiyle birlikte bir elektrik dükkânı işleten Celal, karısı Sevilay ve oğlu Mesut'la son derece mutsuz bir hayat sürmektedir. Fırsat buldukça, boğucu, renksiz ve sıkıcı olarak gösterilen taşra hayatından Samsun'daki pavyona

kaçar. Burada, düzenli olarak Sibel isimli bir kadınla görüşür ve karısının yıllarca kendisinden habersiz biriktirdiği paraları Sibel'e verir. Sibel, kara film türünde sıklıkla görüldüğümüz, erkek-özneyi sömüren *femme fatale* olarak karşımıza çıkarken eksik bir erkek-özne rolündeki Celal için de arzu nesnesidir. Taşranın sıkışıp kalmışlığının aksine, Samsun'daki ışıltılı gece hayatı, lüks burjuva mekânları, alkol ve sigara kullanımıyla kara filmlerin 'hiç uyumayan şehirlerini'⁵ andırır.

Vavien, ismini Fransızca bir elektrik teriminden alır. Kelime anlamıyla, aynı lambanın iki ayrı noktadan açılıp kapanabilmesine olanak sağlayan bir elektrik düzeneğidir. Bu noktada, "vavien" kelimesinin filmde bir laytmotif⁶ görevi üstlendiğini belirtmek gerekir. Vavien, bir akımın gidip gelmesi demektir. İzleyici, jenerikten itibaren film boyunca pek çok kavramın gidip geldiğine tanık olur. Celal'in arabasına yeni taktırdığı otomatik kapının açılıp kapanmasıyla başlayan *Vavien*, aynı kapının tamamen kapanmasıyla

⁵ *City That Never Sleeps*, yönetmenliğini John H. Auer'in yaptığı, 1953 yapımı bir kara film.

⁶ Laytmotif (Almanca Leitmotiv): Bir eserde, ana duygu, düşüncüyü veya kişiliği göstermek için kullanılan motif, ana motif (*Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*). Bir müzik parçasının tekrarlanan nakaratına, edebî eserlerin farklı bölümlerinde çeşitli nedenlerle tekrarlanan ifade kalıplarına, sinema filmlerinin kurgusunda ise ana kavramı belirlemek amacıyla önemli anlarda yeniden kullanılan görüntülere laytmotif adı verilir.

sona erer. Kapının, duyguların, aile içindeki sırların, paranın, iyiliğin ve kötülüğün, ışığın, hatta Sevilay'ın bile gidip geri geldiğini görürüz. Bu anlamda vavienin, hikâyenin tamamına yedirilmiş bir metafor olduğunu söylemek mümkündür.

Kara filmlerde kullanımına sıkça rastladığımız bir başka motif, ayna görevi üstlenmesiyle bir akis yaratan yağmurdur. Aynı zamanda, yağmurla ıslanmış karanlık sokaklar, parıltıyan halelere sahip sokak lambaları, yanıp sönen neon tabelalar ve gölgelerin etrafına savrulan sigara dumanı türün diğer karakteristik özelliklerindendir. *Vavien*'de gerginliğin arttığı sahnelerde Karadeniz'in hırçın yağmuru ve fırtınasıyla karşılaşmamızın nedenlerinden biri budur. Genellikle karanlık bir sinematografiye sahip kara film türünde, bilinmeyen korkusu ve tedirgin olma haline; gece, yağmur ve araba sahneleri eşlik eder. Özellikle arabayla kaçış sahneleri, suçtan ve hukuktan kaçışı simgeler. Celal'in, karısı Sevilay'ı öldürme planlarındaki suç aletinin ve bu edimin gerçekleştiği mekânın kendi arabası olması, filmin türle yaklaştığı noktalardan bir diğeridir.

Filmin hikâyesiyle ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer konu, Celal ve abisi Cemal'in yirmi yıldır mesleğin içinde olmalarına rağmen vavien bağlamayı bilmemeleridir. Kara film türünün erkek kahramanları, hayatın onlara sunduğu rollerde başarılı olamayan, kaybeden, mutsuz figürlerdir. Özgürlük ve kadercilik ikileminde sıkışıp kalmış, büyük bir yalnızlık ve yabancılaşma duygusu içerisinde anlamsız varoluşunu sorgulayan kahramanıyla

kara film, ahlaki belirsizlikleri ve değişen kimlikleri ortaya koyar (Sanders, 2006). Celal de tatminsizlik ve bunalım içinde, özgürlükten ve kaçıştan uzak, başarısız bir eksik özne olarak hayatını sürdürür. Öyle ki, huzuru bulabilmesinin tek yolu, yatak odasında asılı duran tabloya bakmaktır. Karısından o kadar nefret ediyordur ki ona bakarak yatmaya katlanamaz. Tüm bu mutsuzluk, taşranın çıkmaz sokaklarında, kurulu düzenin sürdürölmesi ısrarını izleyiciye sorgulatır. Zira taşrada evlilik, ataerkil düzenin empoze ettiği alışlagelmiş bir gelenektir.

Kara filmler, dünya tarihinin farklı dönemlerinde, kendi zamanlarına özgü meselelerle ortaya çıkmış olsa da temelde karakterlerin suça yönelik benzer motivasyonları vardır. Kara filmin kahramanları, kendi yaratmadıkları fakat koşullarına hapsedukları bir dünyanın içine düşmüş, umutsuzca tecrit edilmiş ve ahlaki ikilemlerinde kaybolmuş mutsuz figürlerdir. 1940'ların Los Angeles'ında sıradan bir sigortacıyı bir suçluya dönüştürebilecek olan düzen yıllar içinde değişmiştir. Fakat 2000'lerin başında, Anadolu'nun küçük bir kasabasında sıradan bir elektrikçiden bir katil yaratabilecek farklı toplumsal ve psikolojik nedenler her zaman bulunabilir.

K A Y N A K L A R

- Bakhtin, M. "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel." *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: The University of Texas Press, 1981.
- Hardy, P. G. Suç Filmleri. *Dünya Sineması Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Sanders, S. M. Film Noir and the Meaning of Life. M. T. Conard içinde, *The Philosophy of Film Noir* (s. 91-106). University Press of Kentucky, 2006.
- Tasker, Y. Women in Film Noir. A. Spicer & H. Hanson içinde, *A Companion to Film Noir* (s. 353-368). Wiley, 2013.

FOTOĞRAFLAR⁷

Fotoğraf 1 – Alman dışavurumcu sinemasının en önemli örneklerinden olan Metropolis (Fritz Lang, 1927), fütüristik bir dünyada işçi ve işveren ilişkisi üzerinden kapitalizm eleştirisi yapar. Film, içindeki hiyerarşi ve uyum dolayısıyla Naziler tarafından çok beğenilse de ateizm ve komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle aynı yıl İstanbul’da gösterime giremez. Filmin tarihsel arka planına baktığımızda, çekildiği dönemde Almanya’nın hâlâ savaşın ekonomik ve siyasi sıkıntılarını yaşadığını görürüz. Versailles Antlaşması ülkeyi pek çok baktan yoksun bırakmış ve askerî olarak savunmasız bir hale getirmiştir. Zor koşullar altında yaşayan halk genellikle umutsuzdur ve Weimar döneminin siyasi istikrarsızlığı nedeniyle bir mucize arayışı içindedir.

Fotoğraf 2 – Kara filmin en çarpıcı örnekleri arasında gösterilen Double Indemnity filminde (Billy Wilder, 1944) sıradan bir sigortacı olan Walter Neff, kocasını öldürme planları yapan femme fatale Phyllis'in cazibesine kapılır.

Fotoğraf 3 – Senaryosu Engin Günaydın'a ait olan Vavien filminin (Taylan Biraderler, 2009) başrollerini Engin Günaydın ve Binnur Kaya paylaşır. Filmde ikiliye Settar Tanrıöğen, İlker Aksum, Serra Yılmaz, Ercan Kesal, Nedim Suri gibi oyuncular eşlik eder.

Fotoğraf 4 – Yatak odasındaki doğa manzaralı bu tablo, evde huzuru temsil eden tek nesnedir. Huzur, eski inanın aksine artık kasabada da değildir ve Celal, huzuru Sevilay'ı görmemekte bulur. Vavien, taşraya yönelik bu nostaljik inancı kırarken suçun da şehirden kasabaya yer değiştirdiğini kanıtlar niteliktedir.

OLİMPOS’UN ÖĞRETİLERİ

Alparslan Mimaroglu¹

Çoğumuz Yunan mitolojisiyle ilk defa ne zaman tanıştığını bilmiyor. Ben de bilmiyorum. Bilmek de mümkün değil büyük ihtimalle. Bir Yunan tragedyasından esinlenmiş film izlemek Yunan mitolojisiyle tanışmak mıdır? “Herkül gibi güçlü” cümlesini ilk kez duyduğunda mı yoksa denizlerin kralının her çizgi filmde Poseidon’un üç uçlu mızrağına sahip olduğunu fark ettiğinde mi tanışmak diyebiliriz? Hesiodos’un *Theogonia*’yi yazısıyla aramızda iki bin beş yüz yıl olmasına rağmen Yunan mitolojisi popüler kültürde varlığını sürdürmeye devam ediyor. Popüler kültürümüzün o kadar içine işlemiş ki gözümüzü açtığımız anda izlemeye başladığımız çizgi filmlerle başlayıp hayatımızın sonuna kadar gerek marka isimleri gerek filmlerde izlediğimiz karakterler gerekse kendimize anlattığımız hikâyeler olarak Yunan mitolojisi asla yanımızdan ayrılmıyor.

¹ Boğaziçi Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü’nden mezundur. Yazarın “Olimpos’un Öğretileri” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 11 Nisan 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Yunan mitolojisinin bu kadar başarılı olmasını tek bir yazara veya gruba da bağlayamayız. En temel incelemede bile hikâyelerinin birçoğunun birbiriyle çeliştiğini ve tek bir ses tarafından yazılmadıklarını anlayabiliriz. Binlerce yıl boyunca farklı yazarların elinden geçen bu hikâyeler bazen değişti, bazen üstlerine yeni hikâyeler eklendi, bazen de kırılıp unutuldu. Bu sürecin sonunda, insanlık halini (‘insanlık hali’ni İngilizcedeki ‘*human condition*’ ifadesinin Türkçesi için kullanıyorum), herhangi birimizin anlatabileceğinden daha güzel gösterebilecek yere, kendimize objektif olarak bakıp kendimizi inceleyebileceğimiz aynalara evrildiler.

Antik Yunan tragedyalarını inceleyecek olursak çoğunun ana kahramanının trajik hataları olduğunu görürüz. Bu hatalar, bir tanrıya gerekli önemi ve alakayı göstermemekle tanrının ana kahramana kızmasından ötürü meydana gelen olaylar silsilesi şeklinde özetlenebilir. Genellikle yarı tanrı veya kral olan ana kahramanın başına gelenleri gördüğümüzde bir insanın iyi bir yerden ne kadar kötü bir noktaya gidebileceğini anlar ve bir rahatlama hissederiz. Bu hikâyeler, kaprisli bir tanrının küçük insanlarla saygısızlıkları sebebiyle oyun oynaması ve onlara gereksiz yere acı çektirmesi olarak da okunabilir. Euripides gibi insanlar bu açıdan bakıldığında şahane tragedyalar yazmış ve dünya edebiyatına çok değerli eserler katmış yazarlardır. Hikâyelerin neyle alakalı olduğunu anlamak için yukarıda yazılanlar mantıklı bir açıklama gibi gözükse de bu hikâyelerin binlerce yıl sonra bizi neden hâlâ etkilediğini, neden bu kadar

popüler veya popüler kültürün bu kadar önemli bir parçası olduğunu açıklamıyor. Bu yüzden bu hikâyelere bakarken perspektifimizi genişletip insanlık hakkında ne anlattıklarını anlamamız gerekiyor.

Yunan mitolojisinin bu kadar etkili olmasının en büyük sebebi, Yunan tanrılarının kişilik özelliklerinin her insanın kendi içinde hissettiği duygu ve düşüncelerin kristalleşmiş bir özeti olmasıdır. Bu yaşadıklarımızı farklı parçalara ayırıp ayrı ayrı inceleyebilmemizi sağlıyor. *Odysseia*'da Odysseus'un problem yaşadığı tanrının Poseidon olması tesadüf değil. Odysseus, 'sinirli olan' demek. Başına gelen problemlerin sebebi ise kibri ve sinirinden dolayı Poseidon'un oğlu Polyphemus'un gözünü çıkarmasıyla böbürlenmesi. Denizlerin kızgınlığının ve gücünün karşısında Odysseus'un kibri ve siniri hiçbir şey; fakat deniz bile sakinleşmesini ve dinginleşmesini biliyor. Odysseus'un da hikâye boyunca öğrenmesi gereken bu. Kibrini yutması ve tanrılar tarafından kendisine verilen zekâyı en iyi şekilde kullanabilmesi için sinirini yönetmesi gerekiyor. Hikâyenin sonunda bunları yapabildiği için başarılı oluyor. Kendi evine bir dilenci gibi giriyor ve karısı Penelope ile evlenmek için baskı yapan erkekleri soğuk bir şekilde cezalandırıyor.

İlk evliliği eşini ve ailesini öldürmesiyle sonuçlanan, ikinci evliliğinde karısını aldatan Herakles'in hayatı boyunca evliliğin tanrıçası Hera ile problem yaşaması ve ölümünün aşk tanrıçası Afrodite sebebiyle olması da tesadüf değil. (Günümüzde sık kullanılan Herkül ismi yerine her zaman Herakles'i tercih ediyorum. Kökeni 'Hera'nın ihtişamı'

olan bir isimde Hera'nın yer alması daha doğru geliyor.) Kendi eşinin ihtiyaçlarını görmemek, aile hayatına gerekli saygıyı göstermemek, kendini kontrol edememek; hiçbir güç ve kuvvetin yıkamayacağı, en zorlu durumdan bile zekâsı ile kurtulabilen, tüm dünyayı sırtlamış Herakles'in sonu oluyor. Koca Herakles bile tanrıları sinirlendirmenin eninde sonunda cezasını çekiyorsa bizim gibi yarı tanrı olmayan faniler tanrılara en üst saygıyı göstermekten başka ne yapabilir ki?

Narsisizm kelimesinin kökü olan Narcissus'un, kendisini çok beğenmesi ve kendisine âşık olan kimseye saygı göstermemesi sonucu Afrodite'yi kızdırdığı için tek başına bir su birikintisinde boğulmasının sebebi de bu.

Antik Yunan tanrıları hayatı nasıl yaşamamız gerektiğiyle alakalı bize yol gösteren, herhangi birisinin hayatımızdaki eksikliğinin ya da fazlalığının felakete yol açtığı, insanın hem en kötü hem de en iyi özelliklerinin birer özeti. Kendine yapılan haksızlıklara sinirlenmemek de her zaman sinirli olmak da felaket getiriyor. Herakles gibi kontrolsüz yaşamak da Euripides'in *Bacchae* eserinde kral Pentheus'un yaptığı gibi tüm eğlenceleri yasaklayıp tanrı Dionysos'u kızdırmak da felaket getiriyor. Belki anlaması en kolayı, deliler gibi âşık olmak da herkese kalbini kapatmak da insanın sonunu getiriyor. Yunan mitolojisinin hayatımızın bu kadar önemli bir parçası olması işte tam olarak bu yüzden. Tanrılarda kendi iç dünyamızı, arzularımızı, bizi güçlü kılan özelliklerimizi görüyoruz; ana kahramanlarda ise hatalarımızı, eksiklerimizi ve güçsüzlüğümüzü.

Bu perspektif Yunan mitolojisini incelemek için ayrı bir kapı açarken aynı zamanda hayatımıza da farklı bir perspektiften bakmamızı sağlıyor. Antik eserleri ve hikâyeleri okuyup tanrıların insanlık durumuyla ilgili neyi anlattıklarını ve bizden ne beklediklerini anladıkça kendimize “Ben on iki olimpik tanrıya ne zaman ibadet ettim?”, “Hangi tanrı, kendisine son zamanlarda ibadet etmediğim için bana kızabilir?” ya da “Şu an hayatımdaki sorunları aşmak için hangi tanrıya ibadet etmem gerekiyor?” gibi sorular sorabiliriz. İbadet kelimesinin günümüzdeki ağırlığını üstümüzden atabildiğimiz takdirde bu perspektiften bakmak daha eğlenceli hale gelecektir. Eğer uzun bir ilişkinin içerisindeyse sevgilimizi veya eşimizi mutlu etmek için çaba göstermeyi, birlikte vakit geçirmeyi; eğer bir ilişki içerisinde değilsek insanlarla tanışmayı Afrodite’ye ibadet etmek olarak görebiliriz. Müzik ve edebiyatla ilgilenip ruhumuzu doyurmak Apollo’ya, para kazanmaya çalışmak ve sağlığınıza dikkat etmek Hermes’e, çocuklarımızı mutlu etmek veya evlilik yolunda adımlar atmak Hera’ya, ara sıra parti yapmak Dionysos’a ibadet etmek olarak görülebilir. Kim demiş ibadet etmek sıkıcı olmak zorunda diye? Kaderimizi değiştirmek için hayatımızı düzenlemeye çalışmak tanrıların tanrısı Zeus’a ibadet etmek olarak görülebilir.

Tanrıları kızdırmanın nasıl felakete yol açabileceğini gördüğümüze ve tanrılara nasıl ibadet edebileceğimizi öğrendiğimize göre sormak istediğim tek soruyu sorayım:

Son zamanlarda sen hangi olimpik tanrıyı kızdırıyorsun?

LAİKLİK, SEKÜLARİZM v e

DEVLET DİNİ

Chris Selçuk Erenerol¹

Laiklik, sekülerizm ve devlet dini konuları çokça tartışılan ve pek az üstüne uzlaşılan alanlardır. Öncelikle bu kavramların özünde ne olduğunu, nasıl işlediklerini ve kullanıldıklarını anlamak şarttır.

Sadece kendi ülkemizin akademik çevrelerinde değil aynı zamanda yurt dışında, Anglofon ve Frankofon literatürde de laiklik ve sekülerizm kavramları üzerine uzlaşa bir hayli güç ve savunucularını bölen çalışma alanlarıdır. Bu sebepten ötürü, her çalışan gibi, ben de bir yerde kendi okumalarım ve çalışmalarımın yola çıkarak kabul ettiğim anlayış üzerinden, kavramları Türk literatürü çerçevesinde tanımlayıp açıklayacağım.

Laiklik, insan onurunun, her yönüyle, devlet aygıtının baskılarına karşı korunması ve her hususta adaletin sağlanmasıdır. Her bir devlet belli inanç kalıpları içerisinde

¹ Brüksel Serbest Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü yüksek lisans mezunu ve *Türk Ortodoks Patrikhanesi* Basın Sözcüsü yardımcısıdır. Yazarın “Laiklik, Sekülerizm ve Devlet Dini” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 22 Nisan 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

kurulur. Yönetim biçimleri, yasaları ve bunların uygulanması bu inanç sistemi üzerine şekillenip gelişir. Laikliğin bu hususta en önemli görevi, bir milleti oluşturan bütünün parçalarına bakılmaksızın, vatandaşların başta hukuk önünde eşit ve adil bir şekilde yer almalarını sağlamaktır. Sosyal adaletsizlikleri mümkün mertebe ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunulması ve kişileri başta din temelli bir ayırımdan uzak tutmaya yöneliktir.

Laik olan bir devlet sistemi bile bir inanç yapısı ve anlayışı üzerinde şekillenir. Bunu yadsımak ya da salt tarafsız ve adil bir anlayışın egemen olabileceğini düşünmek başlı başına bir hatadır. Laikliğin buradaki görevi, bu ideal düşünce yapısının oluşabilmesi adına asgari şartları oluşturma çabasıdır. İdeal bir devlet yapısı zaten ütöpik ve gerçeklikten bir hayli uzaktır. İnsanın oluşturduğu ve kurduğu farazi kavramlar ne denli istismara açık olsa da belli başlı koruma mekanizmaları her zaman tarih sahnesinde yerini alır ve almaya da devam edecektir.

İşte bu bağlamda laiklik, özellikle modern devlet yapılanmasında ve modern toplumların geldiği bireysellik ve ayrımcılığa açık yapısında hayati bir önem taşımaktadır. Bu nedenle laikliği başta kavramsal olarak iyi bir şekilde özümsemek ve nasıl çalıştığını, nasıl uygulanabileceğini anlamak elzemdir.

Devletlerin laikliği seçmesi bir yandan anayasal bir tercihten öte yandan da kültürel bir tercihtir. Ulaşılmak istenen mutlak adalet kavramı ve adil bir toplum yapılanması illa laikliğin

kabulüyle olmak zorunda olmasa dahi, perde arkasında, hukuki ve siyasi boyutta laik bir bilincin içselleştirilmesiyle mümkündür. Laiklik, ne denli din ve devlet işlerinin ayrımının çok ötesinde ve derin bir kavram olsa da belki de siyasal sahne için en önemli katkısı dinin toplumsal mühendislik ve yönetim için kullanılmasının önünde bir engel oluşudur. En nihayetinde, insan eliyle kurulmuş kavramlar ne denli tarihsel sağlamlığa dayansa da her kavram ve kurum, yapı itibariyle çürümeye ve yozlaşmaya meyillidir. Bu yüzden özellikle laiklik taviz verilmeyen bir yapıda, çoğunluğun iyiliği adına uygulanmak zorundadır. İktidar hiçbir zaman onu seçen çoğunluğun tarafı olmamalıdır. Empoze edilen ideolojiler bazı zamanlarda dinden bağımsız dahi olsa laiklik vatandaşları her türlü ayrımcılıktan ve istismardan korumakla mükelleftir.

Peki “inanç” nedir ve devletler nasıl inanç üzerine kurulur? Öncelikle inancı ve inanma isteğini ele alacak olursak, inanma isteği insan doğasının en temel ihtiyaçlarından biridir. İnançlı veya inançsız olmak insan özünün bilinmeyenlere karşı ortaya koyduğu bir tepkidir ve bir şekilde artık yapımıza kodlanmıştır. Her insanın inanmayı veya inanmamayı seçmesi, inandığı değerler doğrultusunda bir etik ve ahlaki yapı bütünlüğü oluşturur. Tıpkı insanların inançlarını kategorize etmesi ve bir araya getirip hareketlerini ve kararlarını ona göre alacak olması gibi; bir araya gelen insan grupları da üst bir yapı, yani devlet ve alt kurumları oluştururken bunları aktarır. Aktarılan bu inanç

sistemi ve bütünü, devletin yapılanması ve tarihselliği uyarınca doğrudan ya da dolaylı şekilde tesir edebilir. Bu tesir, her yönetilen halkta vuku bulabilecek hareketler tarafından ya reddedilir ve değiştirilir ya da olduğu gibi kabul edilir. Dayatılan inanç sisteminin burada pozitif veya negatif bir bağlamda olması esasen araştırmalar için de önemli değildir. Lakin her toplum kendi tarihselliği ve kültür gelişimi üzerinden bu değerlendirmeleri yapar. Araştıran kişi bu bağlamda kendi düşünce yapısı üzerinden farazi bir ülkenin iç dinamiklerini incelerken tek eksenli yorumlayabilir.

İnanç ve din konusuna dönecek olursak, Durkheim, Weber ve Tillich'e göre, din —ve uzantısıyla inanç— insanların cevap veremedikleri sorular karşısında çözüm arayışı, kendilerini iyi hissetmelerini ve sosyal ilişkiler kurmalarını sağlayan bir kavram olarak görülebilir. Durkheim'ın yaklaşımında din aynı zamanda sosyal grupların bağını artırması ve bir yerde de millet kavramının şekillendirilmesidir. Bu da tabii ki devletlerin oluşumunu ve tarih içerisindeki gelişimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu yüzdendir ki devletler her zaman belli inanç kalıpları içerisinde doğar, gelişir ve tarihin tozlu raflarına kalkar. Dinin, bireyselliğin merkezinde olması onun devlet nezdinde, kurumlarında ve hatta hukukunda olmayacağı anlamına gelmez. En nihayetinde bütün bu kavramlar insan eliyle oluşturulmuştur. Koyulan kaidelerin dönemin ruhuna göre evrilmeyeceği ya da bütünüyle değişmeyeceği üzerine bir kesinlik yoktur.

Laiklik ve sekülerizm olgularını anlayabilmek adına öncelikle “devletlerin dini olmaz” anlayışını bir kenara bırakmamız gerekmektedir. Ne modern devleti ne de demokrasi öncesi devlet yapılanmalarını devlet dininden bağımsız düşünmemiz mümkündür. Zaten ortada bir devlet dini ya da din baskısı bulunmasaydı laik ve seküler dalgalar veya devrimler oluşamazdı. Sekülerleşen dünyamızda bile hali hazırda devlet dini olgusu ve genel bir inanç sistemi bulunmaktadır. Hatta ve hatta, Berger’in teorisi olan desekülerizasyon kavramına göre de modern dünyamız, aksine git gide seküler olgulardan uzaklaşmakta ve yeniden bir inanç eksenine oturmaktadır. Sosyal olguların ve ilişkilerin direkt olarak bir laboratuvar ortamında incelenememesinden ötürü aslında kurulmuş ve kabul görmüş teorilerin de değişebilmeleri olgusunu kabullenmemiz ve ona göre incelememiz elzemdir.

Kısaca laiklik ve sekülerizm olgularını, çıkış noktalarını ve esasen tam olarak birbirlerinden nasıl ayrıldıkları konusunu inceleyelim. Laiklik Yunanca kökenden gelip ruhban sınıfı dışında kalan halkı temsil ederken sekülerizmin kökü Latineden gelip ‘döneme ait olan’ demektir. Yani bir tarafta direkt olarak ruhban sınıfının etkisini kırmak isteyen bir halk yapısı varken diğer tarafta çağın gerekliliklerini savunan bir anlayışla karşılaşırız. Buradan yola çıkarsak ve üstüne biraz kafa yorarsak zaten iki kavram arasındaki öz farkı anlayabiliyoruz. Frankofon ve Anglofon literatür arasındaki bu çatışma bahsettiğimiz kavramların kullanımını

bizim dilimize de yansıtmıştır. Halbuki bu iki olgu birbirini karşılayan kavramlar değildir.

Üniversitede siyaset veya sosyoloji derslerinde belki sizin de karşılaşmış olduğunuz bir cümle olabilir: Türkiye laik ama seküler değil. Çalışmalarına daha başlamamış olduğum zamanlarda bile bu cümleyi anlamlandıramaz ve neden böyle kullanmayı tercih ettiklerini sorgulardım. Sonrasında da gerçekten bir anlam ifade etmediğine kanaat getirdim. Bu bağlamda tabii ki de sekülerizmi nasıl tanımladığınız ya da hangi değerler üzerine sekülerizmi inşa ettiğiniz önemlidir; lakin buna rağmen anlam bütünlüğü olarak hangi kapıya çıkmak istediklerini hâlâ oturtabilmiş değilim...

Laiklik yapı itibarıyla farklı şekillerde uygulansa dahi esas görevi devlet-kamu nezdinde inanca dayalı olabilecek her türlü adaletsizliğe mutlak müdahale ederek eşitsizliklerin ortadan kalkmasını sağlamaktır. Bu hiçbir şekilde laikliğin dinsizliği savunduğu ya da topluma dinsizlik dayatmak istediği anlamına gelmez. Aksine dinî çoğunlukların azınlıklara karşı üstünlük kurmasını engeller. Sosyal yaşamı mantık çerçevesinde inşa eder ve inanç olgusunun insanlar üzerinde baskı kurmasını önler. Ne denli siyasal dinciler laikliği bir “ateist toplum inşası” olarak göstermeye çalışsalar ve başka bir argüman kurmaktan yoksun olsalar da artık bunlara inanmanın modası da geçmektedir. Laik devlet anlayışı ancak ve ancak toplum üzerinde kendi inanç sistemini empoze etmek ya da inançları manipüle ederek siyasal erki ellerinde tutmak isteyenler tarafından kötülenmek istenebilir.

Seküler devletlere baktığımızda ise (ki bu tanımın sınırlarını belirlemek zordur) din, rasyonel gelişmelerden ötürü organik şekilde hayatın merkezinde görülmesi dahi devlet-kamu ilişkileri arasındaki yeri bulanıktır. Bu şu demektir, sekülerizm yalnızca tek bir baskıcı unsura karşı kendini ortaya koymaz. Halk, ekonomik ya da siyasi sebeplerden dolayı dini kullanan ruhban sınıfına karşı tavır alabilir. Bunlara belki de en güzel örnek Amerika Birleşik Devletleri olabilir. Siyasal olarak tarihselliği din ile iç içe geçmiş olan ABD şu an seküler ülkelerin başında gelmektedir. Hatta ve hatta, laiklik kavramının kullanıldığı bazı makalelerde Fransa'dan dahi önce "laik" olduğu kabul edilen bir ülkeyken ekonomik olarak bambaşka bir ahlaki yapıyı oturtmuşlardır. Burada kurmaya çalıştığım hipotez ise, esasen ABD'nin siyasal spektrumunda seküler bir devlet olmadığıdır. Yargı erkine baktığımızda ne denli güçlü ve bağımsız bir sistemi olsa dahi siyasal yaşamı tamamen tarihselliğinden gelen dinî motiflerle süslenmiştir. Bu bağlamda ABD'yi laik olarak addetmek, bir yanda seküler olarak spektruma oturtmak bile imkânsız sayılabilir. ABD'nin laik olduğunu iddia eden makalelerin akademik ya da reel-politik yönden hiçbir geçerliliği ya da ciddiyeti yoktur.

Seküler devlet olgusunu ele aldığımızda, bu yüzden, en çok dikkat etmemiz gereken konulardan biri, bu dalgaların öncelikle farklı alanlarda oluşabileceği ve esasında, laikliğe kıyasla, direkt olarak yasaklardan ya da kısıtlamalardan bahsetmemesi olabilir. Seküler devlet genel bağlamda din

ve devlet işlerinin bir ortaklık üzerine ve karşılıklı anlaşmaya dayalı şekilde ilerlemesini göz önünde bulundurmayı tercih eder. Laiklik ise farklı inançlardan doğabilecek eşitsizliği direkt olarak müsamaha göstermeksizin kamu nezdinden kaldırmayı hedefler.

Bu karşılaştırmalar üzerine tekrar etmemiz gerekirse, “Türkiye laik ama seküler değil” sözü belki şimdi gerçekten anlam ifade etmeyen bir akademik terimler salatasına dönüşmüş olabilir.

Bitirmeden önce kısaca Türkiye Cumhuriyeti’ne değinecek olursak, sanılanın aksine, Cumhuriyet’imiz laiklik anlayışını Fransa’dan almamıştır. Bir kere bu maddeten olanaksızdır. Çünkü Fransız tipi laikliğin alınması için öncelikle benzeri ruhban sınıflarının olması gerekir. Farklı ruhban sınıflarına aynı çözümü dayatmak yanlıştır. Hristiyan anlayışında bir ruhban sınıfı mevcutken Müslümanlıkta aynı şekilde var olan bir ruhban sınıfından bahsetmek imkânsızdır. Tarikatlaşmayı ve cemaatleşmeyi kesinlikle burada ruhban sınıfı kavramı ile karşılaştırmamak gerekir. Çünkü tarikat ve cemaatler direkt olarak kendi müritlerine bir sistemi empoze edebilme gücüne sahipken ruhban sınıfı aynı inanca ait geniş kitleleri kontrol altında tutmaktadır. Zaten laiklik kavramı da başta dediğimiz gibi bu ruhban sınıfı dışında kalan halkı kapsayan bir kavram olarak doğmuştur. Bu bağlamda, Cumhuriyet’in kuruluşuyla beraber atılan iftiralara da bir bakmamız gerekir. Yasalarımızın Batı menşeli olması ya da laiklik

kavramının günümüz teriminde Fransızca *laïcité*'den alınmış olması, Türk devriminin özünü ve ruhunu Fransız yapmaz, yapamaz. Bu ayrımı yaparken, yazdığım Fransızca makalelerde özellikle *laïcité à la française* ile *laïcité à la turque* kavramlarını kullanmayı çok severim. Çünkü terimin aynı olması, Fransız ve Türk laiklik anlayışlarının aynı olduğu anlamına gelmez. Ruhban sınıfı ile İslam geleneğiyle gelen Şeyhülislam ve ulema sınıfına baktığımızda zaten bu iki sınıfın yapısal farklılıklarını ve uyguladığımız laikliğin farkını görmüş olacağız. O yüzden gelen terimi direkt olarak Fransız devrimiyle aldığımızı düşünmek hatalıdır. Keza, Cengiz Özakıncı'ya baktığımızda zaten laiklik kavramının Selçuklu ile Türk medeniyetinde oturtulduğunu görürüz. Bunun yanında erken Türk devletlerinde de din ve devlet işlerinin ayrı tutulması, sosyal yaşamda dinin yerinin kontrol edilmesi ve siyasete karıştırılmaması, yönetme erkinin halkın refahına odaklı olması; laikliğe tarihsel olarak ne denli yatkın olduğumuzu yapısal olarak ortaya koymaktadır.

Bu yüzden, kuruluş itibarıyla Türk laikliği akılcı, ilerici, devrimci, eşitlikçi ve korumacıdır; özü de tamamen halkçılığa dayanır. Tedavüle giren kanunlar kademeli olarak sosyal *strata*'ları ortadan kaldırmaya yönelik devrimci ve ilerici adımlar atmış, vatandaşlar arasında eşitlik sağlamaya çalışmıştır. Bu yönüyle Türk aydınlanması eşi benzeri görülmemiş devrimlere imza atmış ve laikliği de her zaman devrimlerinin merkezinde tutmuştur. Laiklik temelde ne denli bahsettiğimiz kavramların etrafında şekillenmiş olsa

dahi sınıfsal yapıların farkını ve uygulama şeklini unutmamak gerekir. Modern devlet kavramının ortaya çıktığı dönemde bu benzerliklerin farklı ulusların yönetiminde olması bir nevi zorunluluktur. Buna uymamış ama modern devlet hususunda bağımsız bir yargıyı oturtabilmiş ülkeler direkt olarak dinî kavramlardan etkilenmemiş olsa dahi, geçen zamanda o güçlü yargıların denetlediği siyasetçilerin dinî görüşlerini empoze ettiklerini ya da inandırmak istedikleri inancı çıkarları doğrultusunda daha Makavelist bir bağlamda nasıl kullandıklarını açtıkları savaşlarda gördük. Bu yüzdendir ki hükûmeti denetleyecek bir üst erkin, yani yargının, salt şekilde laik olması her zaman toplumun üstün çıkarı adına zaruridir.

Seküler değerler üzerine kurulmuş çok uluslu yapıdaki bir devlet belki uzlaşıya ütöpik bir evrende ulaşabilir. Modern üniter yapıdaki devletlerin (ve hatta gerçekçi olmak adına çok uluslu devletlerin de) adaleti ve eşitliği sağlaması için laikliği içselleştirmesi elzemdir. Bağımsız bir yargının varlığı ne yazık ki siyasal arenaya her zaman en doğru şekilde etki etmemektedir. Siyasilerin dinî manipölasyonlardan uzak tutulması adına kontrol mekanizmalarının genişletilmesi şarttır. Günü geldiğinde her insan laikliği salt din ve devlet işlerinin ayrılması olarak değil yaşamlarının teminatı olarak görecektir. Mümkünse öncesinde farkına varalım.

İTALYA'DAKİ SAHAFA KÜLTÜRÜ, SAHAFLAR ve DEFTERCİLER

Mehmet Eren Gür¹

İtalya, Rönesans'ın doğduğu ve geliştiği yer olarak aklımıza kazınan bir memleket. Peki Rönesans niçin İtalya topraklarında doğdu, hiç düşündünüz mü? Elbette tek sebep sayamayız, lakin en önemli amillerden biri şüphesiz İtalya'daki kültürel hava, kitaplar, sahaflardır. İşte şimdi bu yazıda, İtalya'da, bilhassa Venedik'te ve Roma'da, en çok dikkatimi çeken sahaflardan bahsedeceğim.

Venedik'teki sahafların başında *Libreria Alta Acqua* geliyor. Bu sahaf kazanmış olduğu uluslararası şöhretten ne yazık ki negatif manada payını almış. Sahibi Luigi beyefendi, her ne kadar fevkalade bilgili, çok dil bilen biri olsa da sürekli turist çeken bu yer bir D&R mağazasına dönüşmek üzere. Buna rağmen bir kültür merkezi hüviyetini hâlâ koruyor. İsminden anlaşılabileceği üzere, burası kitapların sel olup taşıdığı bir yer. Daha içeri girmeden kitaplar etrafınızı kuşatıyor. Normal şartlarda klasik sahafların bir

¹ Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü lisans öğrencisidir. Yazarın “İtalya'daki Sahaf Kültürü, Sahaflar ve Defterciler” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 29 Nisan 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

uzmanlık alanı olur ve bilhassa o konuyu alakadar eden kitaplar alırlar; lakin *Alta Acqua*'da böyle bir olay yok, aklınıza gelebilecek her türlü konuya dair az veya çok kitap bulabilirsiniz. Venedik'te Türklere ve Müslümanlara dair en fazla kitap satan yer burasıdır. Mimarlığa, fiziğe, kimyaya, tıbbaya dair bile eser bulabileceğiniz bu yerde *La Divinna Commedia*'yı bulamadığımda çok şaşırdığımı da belirtmeden geçemeyeceğim. Kitapların her yerde ve düzensiz oluşu, sahafın içindeki kanolarda ve küvetlerde olması belki estetik olarak hoş gözükebilir; lakin bir kitap aşığına rahatsız edecek boyuttaydı. Zannediyorum ki Venedik'in en büyük sahafı da burasıdır.

Venedik'in sahaflarından daha çok öne çıkan deftercileridir. Küçük bir şehir olan Venedik'te yirmiye yakın defterci vardır. Bu deftercilerin şu ana kadar eşini ve benzerini görmedim. Zira kimisi cildini kimisi kâğıdını kendi üretiyor. Buralarda sadece defterler de satılmıyor; el yapımı kalemler ve mürekkepler de satışta. Ama bunların hepsi el emeği olduğu için fevkalade pahalıdır. Defter dükkânlarının sahiplerinden öğrendiğime göre müşterileri varmış, bu da Venediklilerin var olan refah seviyesinin ne kadar yüksek olduğunun kanıtıdır. Zira bu, bir İtalyan'a göre bile pahalı gelecek bir piyasa ama dükkânların bir tanesi bile kapanmamış. Tarihten de hatırlayabileceğimiz üzere, kadim kâğıt üretim merkezlerinden en önemli ikisi, Doğu'da Semerkand, Batı'daysa Venedik'tir. Semerkand'da şu an durum nedir bilmemekle beraber Venedik'te bu geleneğin devam etmesi beni çok mutlu ediyor.

Venedik'in en çok göze çarpan deftercisi, Paolo Olbi adındaki tatlı, sempatik ve has Venedikli beyefendinin açtığı deftercidir. Paolo Bey defterlerinin cildini ileri yaşına rağmen halen kendi yapmakta. 1962'de bu işe başlayan Paolo Olbi kitapları ciltlemede hâlâ yüzlerce yıllık gelenekli yöntemi sürdürüyor ve dünya üzerindeki en eskilerden biri. Dükkânda sizi karşılayacak bir sürü defterin yanı sıra sıcak sohbetiyle sizi bekleyen Paolo Bey de olacak. Ne yazık ki eski neslin çoğu gibi İngilizce değil de İtalyancadan gayri Fransızca biliyor ve İngilizce bilmediğini de her yere yazmış! Lakin İtalyanca veya Fransızca konuşamasanız bile onun gönlünden geçen şeyleri pozitif enerjisinden anlayabilirsiniz. Venedik'te kendisinin sohbet kalitesine erişebilmiş pek az kişi vardır. Zât-ı şahaneleri İstanbul'da da bir süre cilt kursuna gelmişler, Türk olduğumu söyleyince anlatmıştı. Defterlerinin arkasında göreceğiniz mührü dahi orijinalliğini düşünerek geleneğin dışına çıkmamak adına eski makinelerle basıyor.

Şimdi Roma'da göze çarpan iki sahaf söyleyeceğim. Bunlardan bir tanesi hakikaten sahaf diyebileceğimiz bir dükkân; lakin diğeri, zannediyorum Türkiye'de modeli olmayan bir şey. Sadece çok nadir kitaplar satılıyor bu mekânlarda ve adına da *antiquariat* diyorlar. Roma'da Venedik meydana yakın bir ana caddede bulunan *Libreria Antiquariat Calligrammes* bunlardan en beğendiğim. *Incunabula* dediğimiz, 1500'den evvel basılan kitaplardan Venedik'te pek bulunmaz. Ben Roma'da bunun arayışına çıktım ve buraya girip “Hiç *incunabula* kitabınız var mı?” diye sordum.

Hadsizliğimin sonradan farkına vardım ve mahçup oldum, zira fotoğrafta gördüğünüz *antiquariat* ağzına kadar *incunabula* ve benzeri fevkalade değerli kitaplara sahipti. İki katlı bir yer, girişten sonra merdivenle aşağı inebiliyordunuz ve sizi bekleyen manzara yürekleri ağza getirecek cinsten bir kitap cenneti. Lakin bu kitap cennetinde ne yazık ki Türklere ve İslam’a dair pek eser yok. Sahibi beyefendi bir İspanyol ve Roma’ya sonradan gelmiş. Çok muhabbet ehli, sıcakkanlı ve aynı derecede de bilgili bir insan. Dükkânı üç nesil hep beraber yönetiyorlar, dede kurmuş ve artık eli eteği çekmiş, oğlanı da tam bir sahaf gibi, birçok dil bilen biri olarak yetiştirmiş ve o da aynı şekilde çocuklarını yetiştiriyor. Ailecek sahaflar.

Roma’daki bir diğer mühim sahaf da İtalya’da Orta Doğu üzerine gördüğüm en fazla kitap satan sahaf olan *Libreria Editrice ASEQ* adındaki sahaftır. Küçük giriş kapısından içeriye girdiğinizde sağınızda Arapça, Farsça ve Türkçe eserlerin yanında Orta Doğu hakkında muhtelif dillerden kitaplar göreceksiniz. Tüm bu güzelliklerin yanında sahaftın kendi yayınevi de mevcut ve yayınevinin bastığı kitaplar arasında da Doğu medeniyetine dair eserler bulmak zor değil.

Hasılı kelim, genel olarak İtalya’daki sahaf kültürünün başlıca örneklerini gösterdiğim bu naçiz yazı ortaya çıktı. Venedik Cumhuriyeti’nden Osmanlı topraklarına çeşitli vesilelerle gelip kitap satın alan insanları düşününce İtalya’daki sahafların durumu pek tatmin edici değildir. Lakin kendi medeniyetlerine dair muazzam bir koleksiyonları

haiz. *Incunabula* kitap bulunan yerlerde en çok bulunan kitaplardan birisi de İbn Sina'nın *El-Kanun Fit-tıb* adlı eserinin Latince tercümesi oluyor. Hal böyleyken Doğu medeniyetine dair sahaf raflarında az eser bulmak yürek burkan ve burktuğu kadar da düşündüren bir meseledir. Doğu'nun Batı'ya katkısı bu kadar barizken İtalyan sahaf kültürünün bunu tabir caizse ıskalamasının sebebi nedir? Bu da farklı bir yazının konusudur.

FOTOĞRAFLAR²

² *Fotoğraflar telif hakkına sahip olup yazarın kendisi Mehmet Eren Gür'den temin edilmiştir.*

TÜRK SİNEMASININ İLK (GAYRİMÜSLİM) KADIN OYUNCUSU ROZALİ BENLİYAN

Burak Süme¹

Sanatın yolculuğu tarih boyunca ilklerin belirsizliğiyle kesişmiştir. Katıldığım birçok sanat ve edebiyat münazarasında “Türk sinemasının ilk kadın oyuncusu kimdir?” sorusunu yönelttiğimde, ilksel tamlığa erişmenin evresi olarak kabul edilen Afife Jale’nin ismiyle karşılaşıyorum. Oysa Afife Hanım sinemamızın değil, tiyatromuzun ilk kadın oyuncusu olarak bilinmektedir. Özellikle sinemayla alakalı çevrelere sorduğumuzda, bu soru kendi arasında basit ve gelişigüzel birkaç bölünmeye daha maruz kalır. Yükselen sesler arasında Bediha Muhavvit ve Cahide

¹ Sinema araştırmacısıdır. Yazarın “Türk Sinemasının İlk (Gayrimüslim) Kadın Oyuncusu Rozali Benliyan” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 13 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanmıştır. İşbu yazı, Burak Süme’nin Toplumsal Tarih dergisinde yayımlanan makalesi temel alınarak hazırlanmıştır: Burak Süme, “Osmanlı Tarihinin Sessiz Çekilen Yerli Sinemasında İlk Gayrimüslim Kadın Oyuncumuz Rozali Benliyan” *Toplumsal Tarih* 325, 22-29.

Sonku gibi özdeş isimleri duymamız muhtemeldir. Nitekim, Bediha Hanım, cumhuriyet kurulduktan kısa bir süre sonra 1923 yılında *Ateşten Gömlek* filmiyle, Cahide Hanım da 1933 yılında *Söz Bir Allah Bir* filmiyle sinemamızda kadın imgesini oluşturmuşlardır.

Peki, Türk sinemasının ilk kadın oyuncusu kimdir?

Sinemamızın özgün ve devitken ürünlerini tarihsel bir düşünce dizgesi içerisinde inceleyerek bu soruyu bir kez daha gündeme getirmeye çalışalım. Resmî kaynaklara göre, 1914-1918 yılları arasında faaliyet gösteren kadın aktrisler arasında Rozali Benliyan, Eliza Binemeciyan, Madam Kalitea ve Mml. Blanche gibi isimler vardır. Ünlü yazar Rakım Çalapala'nın hazırladığı, Nurullah Tilgen ve Nijat Özön'ün de kendisine referans edindiği, Türk sinemasının ilk kronolojisi olarak tanıtılan Türkiye'de Filmcilik–Film-lerimiz–Yerli Film Yapanlar Cemiyeti'ne göre ilk konulu Türk filmimiz *Himmet Ağa'nın İzdivacı*'dır (1914). Kendimize bu filmle ilgili bir yol haritası çizecek olursak, karşımıza filmin başrol kadın oyuncusu Rozali Benliyan çıkar. Çünkü bu film, büyük bir izleyici kitlesini peşinden sürükleyen Millî Osmanlı Operet Kumpanyası'nın (Benliyan Heyeti), oyuncu kadrosu ve aynı isimle sahneledikleri temsilin, olduğu gibi pediküle aktarılmış halidir. Hatta o dönemin azınlık gazetelerini incelediğimizde “Bu akşam *Himmet Ağa'nın İzdivacı* Şehzadebaşı Tiyatrosu'nda – Rozali Benliyan'ın iştiraki ile...” şeklinde ilanlara rastlamamız mümkün. Çok ilginçtir ki, Nurullah Tilgen, Nijat

Özön gibi yazarlarımızın kaleme aldığı, sinemamızın otoritesi sayacağımız birçok kaynakta filmin künyesinde Rozali Hanım'ın ismi es geçilmiş, "Arşak Benliyan ve Kumpanya oyuncularını ile Ahmet Fehim, Behzat Butak, İ. Galip Arcan ve Kemal Bara" şeklinde bir not düşülmüştür.

2019 yılının eylül ayında *Varlık Dergisi*'nde "Vahram Balıkcıyan'ın *Jamanak Gazetesi*'nden İlk Kez Türkçeye Çevrilen Makaleleri" başlıklı çalışmamda Rozali Hanım'ın örtülü hayatına ilişkin bir çalışma yürütmüştüm. Türk yazım tarihi içerisinde Rozali Hanım'ın birkaç fotoğrafının ilk kez yer aldığı bu çalışmamın epistemolojik temelleri, Balıkcıyan'ın 1961 yılında Nurullah Tilgen'le *San'at Dünyası Dergisi*'nde yapmış olduğu röportaja dayanıyordu. Balıkcıyan, Benliyan Heyeti'nin yaşayan son tenoruydu. Anlatımına göre Türkiye'de ilk filmler 1914 yılında değil, 1912 yılında çevrilmişti. Bu hatayı düzeltmek için *Jamanak Gazetesi*'nde bir dizi makale kaleme almış ama Ermenice neşriyat olduğu için sesini duyuramamıştı. Mevcut röportajında da özellikle filmlerin isimlerini vermekten kaçınmış, ısrarla *Jamanak Gazetesi*'ndeki tahlillerinin incelenmesini istemişti.

"Türk filmciliği de yani Türkiye'de ilk film çevirmek de yine Benliyan Heyeti'nin faaliyeti yıllarına rastlar. Ben Türkiye'de ilk çevrilen ilk mevzulu filmin 'Himmet Ağa'nın İzdivacı' olduğunu yazmaları üzerine bu büyük hatayı tahsis için Jamanak'ta bir seri makale yazdım ve bu yanlışlığı gidermeye çalıştım. 1912 yılında buraya bir İngiliz film firması gelerek Benliyan

Heyeti ile bir anlaşma yaptı ve Benliyan'ın bütün kadrosu ile iki film çevirdi. Filmler Benliyan operetinin piyeslerinden olup kameramanından başka bu filmde vazifeliler hep Türk idi. Filmin burada çekintisi bittikten sonra İngiltere'ye götürdüler ve orada gösterildi. Maalesef filmler buraya gelmediği için göremedik. Ama filmleri çok beğenen İngilizler, Benliyan Heyeti'ni Londra'ya davet ettiler ve 45 dakikaya sığdırdıkları 'Leblebici Horhor Ağa' opereti müzikholde potpori olarak temsil edildi."

Bu röportajdan bir sene sonra hayatını kaybeden Balıkçıyan'ın makalelerine ulaşabilmek için *Jamanak Gazetesi*'nin tüm ciltlerini inceledim. Rozali Hanım'la ilgili sayısız ilana rastladım. Balıkçıyan'ın işaret ettiği makaleler ise "Türkiye'nin İlk Filmini Çekerken Az Daha Eyüp'te Linç Ediliyordu!" manşetiyle, 29 Mart ve 1 Nisan 1951 tarihleri arasında dört bölüm halinde sunulan "Ünlü Primadonna Rozali Benliyan'ın Hayatından Kesitler" idi. Balıkçıyan, Rozali Hanım'ın *Himmet Ağa'nın İzdivacı* filminin dışında *Börekçi Kızı* ve *Besa* adını taşıyan 1912 tarihli iki ayrı filmin de başrolünde 1912 yılında çekilen *Börekçi Kızı*, Rozali Benliyan'ın sinemadaki ilk dramatik deneyimi, yerli filmciliğin de ilk atılımıydı. Filmin dış çekimleri esnasında Rozali Hanım'ın millet-i hâkime tarafından linç teşebbüsüne maruz kaldığını şu sözlerle anlatır.

"Rozali Hanım, eski dönemin güç koşulları altında film çekerken birçok tehlike atlatmıştı. Mesela Börekçi Kızı filminin çekimleri sırasında rolü gereği sevgiliyle Eyüp Sultan Mezarlığı'nın yakınlarında buluşurlar.

Üzerine giymiş olduğu feracesiyle dikkat çekici ve bir o kadar da inandırıcıdır ki, onları uzaktan hayretle izleyen semt sakinleri, onu gerçekten ablaksız bir kadın zannedip orada linç etmeye teşebbüs ederler. İnzibatlar galeyana gelen halkı bunun bir film çekimi olduğuna ikna etmeye çalışsalar da ortalığı sakinleştirmek mümkün değildir. Kimilerinin kışkırtıcı sözleriyle büyük bir izdiham yaşanır, Rozali'yi darp etmeye yeltenirler. Film ekibi, inzibatların ve çevredeki iyi niyetli insanların yardımıyla onu küçük bir sandalla, gözyaşları içerisinde Haliç'in karşı yakasına geçirir ve vahşi bir cinayetin eşiğinden son anda kurtarılırlar.

Bunun dışında Rozali, Türkiye'de çekilen ve aynı zamanda ilk kez Türkiye'de gösterime giren ilk filmin de kadın oyuncusudur. Bu film Benliyan Heyeti'nin repertuarından aynı adla alınan Himmet Ağa'nın İzdivacı idi. 1914 yılında fotoğrafçı Weinberg tarafından çekilmiş ama bazı sebeplerden ötürü de küçük bir kısmı 1918 yılında tamamlanmış ve aynı sene İstanbul'un büyük küçük sahnelerinde gösterilmiştir."

Besa'nın (1912) ise Şemsettin Sami'nin Besâ yâhut Âhde Vefâ isimli eserinin uyarlaması olduğu ve dış görüntülerinin Yedikule Zindanları'nın üzerinde ve kalesinin iç kısmında çekildiği bilgisine sahibiz bugün sadece.

Bu makalenin başrolünde yer alan, sinemamızın ilk kadın oyuncusu olarak değerlendirdiğimiz Rozali Benliyan (1891-1951) anne tarafından Rum, baba tarafından da Bulgar'dı. Henüz çocuk yaşta geçimini kazanmak için babasıyla beraber sokaklarda cambazlık yapmış, sonradan

eşı olan Arşak Benliyan tarafından keşfedilince İstanbul'a gelmiş ve Reşat Rıdvan Bey'in önerisiyle hep beraber 1910 yılında Millî Osmanlı Operet Kumpanyası'nı (Benliyan Heyeti) kurmuşlardı. *Leblebici Horhor*, *Himmet Ağa'nın İzdivacı*, *Arşın Mal Alan* gibi operetlerde yer alarak Pera'nın en sevilen kadın aktrisi olmuştur. Eşini 1923 yılında kaybedince yalnız kalmış, 1926 yılında heyeti kapatarak Varna'ya yerleşmiş ve 1951 yılında hayatını kaybetmişti.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1 – Rozali Benliyan, Burak Süme Özel Arşivi.

ADINI BİLE KOYAMADIĞIMIZ TİYATROMUZU BİR DE DOĞRU SINIFAMI SOKACAKTIK?

Erdem Belig Zaman¹

Bugün göğsümüzü gere gere âleme ilan edebildiğimiz eserlerimiz arasında tiyatromuz var mıdır? Sanmam. Aklımıza dahi geldiğinden şüphe ederim. Eğer memleketimize münhasır bir tiyatromuz olsaydı bugün; sokaklarımıza gülümseyen reklam panolarını süsleyen onca şaşaalı tiyatro afişinin en azından yarısında, ‘yazan’ kelimesinin karşısında kendi yazarlarımızın isimlerini okuyor olurduk. Dünya çapında oyuncularla süslediğimiz tiyatromuzu, yazarlarımızdan bir taç takıp gönlümüzde belirlediğimiz bir yere oturtamadık ya, el âlemden de özgünlüğünü kabul etmesini ve saymasını beklememiz nafiledir. Bu meseleyi, mesele olmaktan çıkarmak için de evvela bazı soruları cevaplandırmamız elzemdir. *“Mesela tiyatromuzu nasıl tasnif ediyoruz? Yabut diğer sanat dallarıyla münasebetinde nerede görüyoruz?”* Tüm bu ve buna benzer sorular

¹ Araştırmacı yazardır. Yazarın “Adını Bile Koyamadığımız Tiyatromuzu Bir De Doğru Sınıfa Mı Sokacaktık?” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 20 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

iyi, güzel ama ne yazık ki havada kalıyorlar. Öyle ya, tiyatromuza daha ismini verememişiz; ne tasnifi, ne yeri?!

Bu havada kalma durumu, birçok tiyatrocuda ve araştırmacıda ne yapacağını bilememeye kadar giden bir şaşkınlık yaratmıştır. Tıpkı şu fıkradaki gibi: *“Temel tavuğu elle yerken kızan Fadime, tavuğu önünden kaptığı Temel’in bir eline çatal, diğer eline de bıçak tutuşturur. Bunun üzerine Temel de sorar: ‘Peçi, tavuğı nasıl tutacağım?’”* Zihninin bir tarafına geleneksel damgası vurulan, eğlence denilen gösteri türleri, diğer tarafına da sadece tercüme piyeslerden örülü yabancı tiyatro sokuşturulan yurdumuzun tiyatrocuları nasıl şaşırmasın, arada kalmasın ya da ne yapacağını bilebilsin? Denilenlerden, yazılanlardan ve bittabi oynananlardan bu şaşkınlığı, arada kalmayı ve ne yapacağını bilememeyi hissetmek güç değildir.

İsimlendirme meselesine önceki yazılarımda birinde değindiğimden ötürü bu yazımda tasnif problemini ele almak istiyorum. Nitekim Türk tiyatrosunun sağlıklı gelişimine mâni bulunan sebeplerden biri de tasniftir. Malumunuz tiyatro, üzerinde araştırmacılarımızın müşterek bir fikre sahip olmadıkları sahalardan başlıcasıdır. Farzımuhal; tiyatro hangi sanat şubesine dahildir, ya da müstakil bir şube midir? İşte bu soruyla, iki yanı uçurumla çevrili bu taşlı yola adım atabiliriz.

Edebiyatın Altında Tiyatroyu Aramak

Bizde tiyatro namına yapılan araştırmaların mühim bir kısmı Doğu Avrupalı oryantalistler tarafından yapılmıştır.

Bu oryantalistlerin en meşhurlarından Ignacz Kunos, orta oyunu gibi ülkemize münhasır tiyatroyu *Türk Halk Edebiyatı* başlığı altında incelemiştir. Sonraki senelerde yetiştirdiğimiz araştırmacılardan Enver Behnan Şapolyo ve Nurullah Tilgen, müstakil tiyatro tetkiklerinde Kunos'un bu fikrini benimsemiş olacaklar ki aynı başlık altında tiyatronuzu incelemişlerdir. Ta o günlerden bugüne bilhassa geleneksel denen türde tiyatro; edebiyatın, daha doğrusu Halk edebiyatının şemsiyesi altında tahlil edilegelmiştir. Bu tasnife alınmalarında Karagöz, orta oyunu, meddah ve köy tiyatrosu gibi türlerde yazılı metnin bulunmaması; sözlü kültür mahsulü olmalarının tesiri büyüktür.

Tiyatroyu yazılı edebiyata dahil bir tür olarak gören kanate göre, Türk tiyatrosu Tanzimat'tan sonra doğmuştur. Bugün akademide 'yeni edebiyat' dalı kürsüsüne mensup birtakım akademisyenin fikri bu minvaldedir. Nihat Özön ve Baha Dürder de tiyatro ansiklopedilerinde, Türk tiyatrosunu Tanzimat'a kadar ancak tarihlendirebilmişlerdir. Nereden bakılırsa bakılsın Türk tiyatrosunu çocuklaştıran ve köksüzleştiren bir bakış açısıdır bu.

Bu fikirle bir önceki fikir arasında yer almakla beraber, bugün anladığımız manadaki tiyatronun Tanzimat sonrası çıktığını müdafaa eden, o tarihten evvelki tiyatroyu (Yahudi kol oyunlarını, orta oyununu, meddahı) ancak gündelik hayata neşe katan "eğlencelik oyun" olarak gören görüş; bir bakıma Cumhuriyet münevverinin de genel görüşüdür. Tiyatro tarihimizin olduğunu kabul etmek lakin tiyatroyu Tanzimat'la beraber aldığımızı da reddetmemek!

Diyeceksiniz ki bu nasıl oluyor? Olmuş işte... İşbu münevver tipinin belirgin temsilcilerinden Memet Fuat'ın, *Tiyatro Tarihi* kitabının *Türk Tiyatrosu* kısmının girişine yazdığı şu paragraf, bahsettiğimiz görüşün hatlarını anlaşılır bir şekilde ifade etmektedir:

“Türk tiyatrosu deyince çoğu kimsenin aklına yüz yıllık bir geçmiş geliyor: Batı’ya açılışımızla birlikte başlayan, Batı etkisindeki Türk tiyatrosu. Daha geniş bir düşünüşe ulaşmış olanlar, “tiyatro” sözcüğüne dar bir anlam yüklemeyenler ise meddah, karagöz, orta oyunu gibi eski eğlenceleri de hatırlıyorlar. Oysa bunlardan yalnız sonuncusu “tiyatro”ya yaklaşıyor ki o da bir on dokuzuncu yüzyıl eğlencesi. Daha önce bir Türk tiyatrosu yok muydu? Dünya tiyatrosunu anlatırken çeşitli toplulukların geçirdikleri evrimleri özetledik, bu evrimler arasında büyük benzerlikler olduğunu gördük. Türk topluluklarının o gibi evrimlerden geçmediğini, Anadolu Türklerinin tiyatroya on dokuzuncu yüzyılda ulaştığını düşünmek yanlış olur. Onun için de “Türk tiyatrosu” denince ilkel Türk topluluklarına kadar inen bir geçmişin aklımıza gelmesi gerekir.”²

Tiyatroyu edebiyat ismi altında tasnif edecekleri, hiç değilse İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın edebiyat hakkındaki sınıflandırma fikrini kabule çağırıyorum. Mahmud Kemal Bey kendisine Baha Dürder'in yönelttiği, “*Edebiyat tasniflerine ne buyuruyorsunuz?*” sorusuna, “*Divan edebiyatı, Tanzimat edebiyatı, Tekke*

² Memet Fuat, *Tiyatro Tarihi*, s. 251.

edebiyatı ve Halk edebiyatı gibi tasniflerin kimler tarafından yapıldığını bilmiyorum. ... Ben yalnız bir edebiyat biliyorum”³cevabını vererek tasniflerle bölünmek istenen edebiyatın yekpareliğine dikkat çekmiştir. Tiyatroda da geleneksel Türk tiyatrosu, Tanzimat devri Türk tiyatrosu, Meşrutiyet devri Türk tiyatrosu gibi tasnifler, hem birbirleri içinde uyumsuzdur (biri türün tarzını öne çıkarırken diğerleri zamanı öne çıkarıyor) hem kapsayıcılığı eksiktir hem de bu konuya ilgilileri yanlış istikamete sevk meyillidir.

Peki Cumhuriyet Devrinde Neler Söylendi?

Cumhuriyet devrinin şüphe yok ki en çok kabul gören tasnifi tiyatro sahasının en fazla emek veren hocalarından Metin And’ın tasnifiydi. Metin Bey; geleneksel Türk tiyatrosu başlığı altında, köylü tiyatrosu geleneği ve halk tiyatrosu geleneği olmak üzere iki tiyatro geleneğinden bahsetmiştir. Köylü tiyatrosu geleneği, diğer Cumhuriyet devri araştırmacılarının köy tiyatrosu⁴, köylü emsilleri⁵, köy orta oyunları isimleriyle zikrettikleri tiyatrodur. Halk

³ Bahadır Dülger, “Üstad İbnülemin Mahmud Kemal İnal Konuşuyor”, Tasvir Gazetesi, 30 Mart 1947.

⁴ Süleyman Kazmaz’ın kabulü aynı zamanda kitabının da ismi. Şükrü Elçin de kitabında parantez içinde, Anadolu Köy Ortaoyunlarıyla beraber bu ismi kullanır.

⁵ Ahmet Kutsi Tecer’in kabulü ve mevzuu ihtiva eden kitabının ismi.

tiyatrosu geleneğiye Metin And’a göre hokkabazlığı, çengiliği-köçekliği-curcunabazlığı, meddahlığı, kuklayı, gölge oyununu⁶ (Karagöz’ü), orta oyununu içeren geleneksel Türk tiyatrosu dalıdır. Memleketimizdeki akademilerin birçoğundaki ders içerikleri ilgili konuda, Metin And’ın bu tasnifine paralel teşekkül etmektedir.

Özdemir Nutku, Ünver Oral, Abdulkadir Emeksiz, Ercü-mend Melih Özbay, Sabri Koz gibi mevzubahis sahada tetkik yapan zatlar da Metin And’ın tasnifi orijininde hareket etmeyi münasip bulmuşlardır. Hatta Türk tiyatrosu hakkında son dönemde çalışan yabancı araştırmacılar da aynı temel üzerinde çalışmalarını inşa etmeyi tercih etmişlerdir. Yakın zamanda Türk tiyatrosu hakkında bir kitap çıkaran⁷ Japon araştırmacılar Yuzo Nagata ve Hikari Egawa da kitaplarında geleneksel Türk Tiyatrosu ismini dolayısıyla da tasnifini kabul edip kullanmışlardır.

Metin And’ın tasnifi çokça kabul görse de tasnifine koyduğu isim, araştırmacıların dünya görüşleri ve siyasi fikirlerine göre değişiklik göstermiştir. Milliyetçi bir bakış açısıyla tiyatroyu ele alan Ünver Oral, Metin And’ın tasnifine teoride katılırken; “-sel, -sal” ekinin Türkçede

⁶ Metin And, Karagöz’ü de Gölge oyununa dahil bir tiyatro türü olarak görür. Cevdet Kudret de bu fikre yakındır. Halbuki Enver Behnan Şapolyo evvelce çalışma yapanlar “Hayal Oyunu” deyişini tercih etmişlerdir.

⁷ Osmanlı’nın Son Döneminde İstanbul’da Tiyatro Çevresi, Dergâh Yayınları, 2021.

olmadığını iddia ederek geleneksel Türk tiyatrosu isminin yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Bu ismin yerine gelenek tiyatrosu ve Türk halk tiyatrosu gibi isimleri tercih etmiştir. Halk tiyatrosu sol ideoloji minvalinde bambaşka manalar addedilen bir kavram olduğundan ötürü; o kavramı, Elhamra’daki İstanbul Tiyatrosu’nun tiyatro tavrını belli eden halk tiyatrosundan yahut Ünver Bey’in bahsettiği Karagöz, orta oyunu nevinden tiyatrodan ayırmak güç ve karmaşıktır. Ortak yönleri bulunsa da yukarıdaki tiyatrolar, geniş perspektifte üç ayrı janra sahip tiyatrolardır.

Milliyetçi değil de muhafazakâr pencereden sanat muhitini seyreden araştırmacılar ve sanatkârlar arasında “tarihî Türk teması” deyişi yaygındı. Bu deyiş Şehir Tiyatrosu içerisinde alevlenmişti. Tarihî Türk teması adı, dil inkılabı gereğince zamanla yerini geleneksel Türk tiyatrosuna bıraksa da Darülbedayi ocağından yetişme Rauf Altıntak gibi muhafazakâr anlayışa sahip oyuncuların dilinde yaşayışını sürdürdü. Yeni nesil muhafazakâr yazarlarda zaman zaman “gelenekli tiyatro” ismine de rastlamışım. Bu ve benzeri deyişlerle muhtemelen hem maziperestlikle bağlarının bulunmadığının hem de Batı medeniyetinden uzakta durduklarının altını çizme kaygısı içindedirler.

Buna mukabil hem araştırmalarıyla hem de icrasıyla sahaya katkıda bulunan, bu sene Yaşayan İnsan Hazinesi ödülüne layık görülen Alpay Ekler, mevzubahis tasnifi doğru bulmamaktadır. Alpay Bey’e göre de bu türlerin her biri

(Karagöz, orta oyunu, meddah...) kendi başına bir bütündür. Alpay Ekler İhsan Dizdar'ın⁸ çırağı olduğundan, dolayısıyla çekirdekten yetiştiğinden bu kanaate sahip olması doğaldır. Nitekim o devrin jargonunda geleneksel Türk tiyatrosu ya da tarihî Türk temaşası diye üst başlıklar katiyen yoktu. Her tür, gerek erbabınca gerek mesleğin içinde bulunanınca kendi ismiyle anılırdı. Bunu Şehir Tiyatrosu'nun 1978'de sergilediği orta oyunu kadrosunda yer alan Rıza Pekutsal'dan ve Orhan Kutlu'dan ayrı ayrı bizat duymuştum. Her ikisi de geleneksel Türk tiyatrosu yahut tarihî Türk temaşası gibi isimlendirmelerin çok daha sonra lügatlere girdiğini söylemiş; kendilerinin gündelik hayatta kullanmadığından bahsetmişlerdi.

Gene Ahmet Refik Altınay, Enver Behnan Şapolyo gibi tiyatroya hususi bir alakayla kafa yormuş araştırmacılar ya da Osman Cemal Kaygılı ve Reşat Ekrem Koçu gibi folklorcu yazarlar da bu türleri “geleneksel tiyatro, tarihî temaşa gibi tarzına münhasır” bir başlık altında incelemektense ayrı ayrı, kendi özel isimleriyle zikretmeyi daha makul ve uygun görmüşlerdir.

Soruna Dikkat Çekenler ve Üstüne Perde Örtener

Tüm gösteri türlerimizin Türk tiyatrosu ismi altında bir bütün halinde görülmesini sağlayan kişilerin en başta geleni İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'dur. İsmayıl Hakkı Bey, *Türke*

⁸ İhsan Dizdar (1925-2000) Son Hokkabazdır. Aynı zamanda Ortaoyununda Pişekar'a çıkmış, Meddahlık da yapmıştır.

Doğru isimli kitabında çoğu mevzuyu birer makalede geçirirken tiyatroya dört makale ayırmış; “Tiyatromuz yoktur” başlığıyla girdiği ilk makaleden “Millî tiyatro nasıl doğar?” başlığıyla çıktığı son makaleye kadar özgün bir tiyatromuzun neden olmadığı meselesini sorgulamış ve nasıl olacağının da yönünü tayin etmeye çalışmıştır. İlk makalenin girişindeki, “*Tiyatromuz diyemem; çünkü hiç olmazsa benim anladığım mana ile bir Türk tiyatrosu yoktur*” cümlesi zaten başlı başına Baltacıoğlu’nun bu konudaki rahatsızlığını meydana vurmaktadır.

Ismayıl Hakkı Bey tabii ki bu kadarla yetinmemiştir. Daha evvel, *Tiyatro* ismiyle bir de kitap neşretmiş; bu kitabıyla seneler sonra arzuladığı tiyatroyu yapmak için şevklenen “Genç Oyuncular” topluluğunu hareketlendirmişti.⁹ Ne yazık ki sosyal konulara duyarlı, kadim türlerimizden ve gelenekten beslenip modern meseleler minvalinde oyunlar çıkaran bu genç, ilerici topluluğun, *Ayyar Hamza* piyesiyle yurtdışında ülkemizi temsil etmelerine devrin gazeteleri şiddetle karşı çıkmışlar; feslerle, şalvarlarla bizi dünyaya yanlış tanıtacaklar vaveylasını koparmışlardı! Bu bile başlı başına heves kıran bir taarruzdu ya... Neticede Genç Oyuncular dağıldı, bir kısmı (Genco Erkal, Mehmet Akan, Arif Erkin, Çetin İpekkaya, Ani İpekkaya) profesyonel oldu; bir kısmı da aktif tiyatro hayatından çekildi (Atila

⁹ Topluluğun beyni Atila Alpöge’nin yayına hazırlayanlardan biri olduğu “Tiyatro Nedir?” kitabının başına yazdığı yazıdan kafi bilgi mevcuttur.

Alpöge). İsmayıl Hakkı Bey'in tiyatro fikri de diğer özel teşebbüs truplarında zaman zaman dirilir gibi olsa da gün geçtikçe gözden düştü ve hatırlanmaz oldu. Bugün bir Türk tiyatrosu olmayışının en hazin sebeplerinden biri de İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun tiyatro hakkındaki yaratıcı fikirlerinin küllendirilmesidir.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'ndan evvel romantik üslubuyla sosyal hayatı yansıtan piyesler kaleme alan Musahipzade Celâl'i anmak lazımdır. Sonra ise yerli piyeslere ayrıca ehemmiyet veren Ulvi Uraz'ı, yazdıklarıyla Ahmet Kutsi Tecer'i, Haldun Taner'i, Oktay Arayıcı'yı; hem yazıp hem oynayan Mehmet Akan'ı, Yılmaz Onay'ı, Ali Poyrazoğlu'nu ve tabii ki Seden Kızıltunç'u unutmamalıdır. Bu isimler sayesinde bir nebze de olsa Türk tiyatrosunun varlığından bahsedebilmekteyiz. Yoksa doğrudan çevrilen yabancı piyeslerle, taklitçi, özentili oyunculuklarla Türk tiyatrosu inşa edilebilseydi Tanzimat sonrasında zaten inşa edilirdi.

Velhasılıkelam

Geleneksel, tarihî, ananevi... sıfatlarıyla başlayan isimler altındaki tasniflerle tiyatromuz geçmişinden kopartılmış; ülkemize tiyatro Tanzimat'tan sonra gelmiştir diyen görüşe büyük bir dayanak verilmiştir. Halbuki Tanzimat'la beraber gelen tiyatro edebiyatıdır. Yoksa asırlık Türk tiyatrosunu senelere hapsetmeye çalışmak, çeşitli halklardan örülü rengârenk ve zengin bir milletin kültürünü hatta hayallerini de kafese sokmaktır. Türk tiyatrosu bir milliyete

mahsus etnik tiyatro değildir. Türk tiyatrosunu Türk tiyatrosu yapanlar daha evvel de ifade ettiğim gibi “*farklı inançlara, farklı milliyetlere fakat aynı emellere, aynı hayallere sahip olan kahramanlardır.*”¹⁰ Türk tiyatrosu tarihiyle ve bugünüyle bir bütündür. Geleneği de içindedir, modernini de... Türk tiyatrosunu incelemek isteyenler bu bütünü (15. Asır, Cumhuriyet devri vb. gibi) tarihî parçalara ayırıp inceleyebilirler fakat gelenekselmiş, modernmiş, post-modernmiş deyiş bölmeye, parçalamaya hakları yoktur. Bu parçalayış ve bölünüş, ideal tiyatro fikri etrafında halkalananları da bir araya gelmekten alıkoyar. Oysaki önce idealler belirlenir, sonra idealleri gerçek hayata tatbik aşamasına geçilir ve pratik ortaya çıkar. Bu pratikler farklı ideallerle de beslenir, gelenekten de istifade eder ve işte o zaman özgün ve köklü bir tiyatro ortaya çıkar. Bugün olmayan tam da budur!

Öyle bir piyes sahneleyin ki orta oyunundan istifade etsin yahut meddahtan öğeler içersin... Hangi sahnelerin kapıları size açılır? Eğer ideolojik tez içeren Brechtyen epik tiyatroya göz kırpmadığınız takdirde, yapacağınız tiyatroyu ancak senede bir ay, o da Ramazan’dan Ramazan’a muhafazakâr bir belediyenin açtığı eğlence çadırında sergileyebilirsiniz.

¹⁰ Erdem Belig Zaman, “Türk Tiyatrosunu Türk Tiyatrosu Yapan Kimlerdir?”, Şalom Gazetesi, 31 Mart 2021, <https://www.salom.com.tr/haber-118041-turk-tiyatrosunu-turk-tiyatrosu-yapanlar-kimlerdir.html>

Hayatın acısı, biberin acısına benzemez. Yakar, göz yaşartır tamam ama içerisinden sıyrılmadığın takdirde zamanla yok eder de! Tiyatromuzun başına gelen de maalesef bu yok oluş, bu tarihte kalıştır...

İsmi her ağızda farklı zikredip geleneğini bozduğumuz, büyümesini engellediğimiz tiyatromuzu bir de ite kaka yanlış sınıfa soktuk... Kalmayıp da ne yapacaktı?!

K A Y N A K L A R

Memet Fuat, Tiyatro Tarihi

Bahadır Dülger, “Üstad İbnülemin Mahmud Kemal İnal Konuşuyor”, 30 Mart 1947, Tasvir Gazetesi.

Osmanlı’nın Son Döneminde İstanbul’da Tiyatro Çevresi, Dergâh Yayınları, 2021.

Erdem Belig Zaman, “Türk Tiyatrosunu Türk Tiyatrosu Yapan Kimlerdir?”, Şalom Gazetesi, 31 Mart 2021

https://www.salom.com.tr/haber-118041-turk_tiyatrosunu_turk_tiyatrosu_yapanlar_kimlerdir.html

BİR MAHALLE SERÜVENİN PEŞİNDE: YAHUDİ MAHALLESİNDEN ARAP ŞÜKRÜ SOKAĞI'NA

Agâh Enes Yasa¹

Bir zamanlar Keşiş Dağı'nın kuzey yamaçlarına sere serpe uzanmış, tüm ovaya hâkim o dev kayanın üstüne konmuş bir hisar, o hisarın da sağını solunu sarmış bir diyar varmış. O şehrin kuzey gölgeğinde cumbalı evlerin konduğu, içlerinde hali orta şeker olanın da çarşığı avucunda evirip çevirenin de yaşadığı Kuruçeşme adlı bir mahalle varmış. Ya da halen bu diyarın kadimlerinin dediği gibi Yahudilik diye isimlendirilirmiş. Genci yaşlısı Şabat sofralarında buluşur, kadınları ev oturmalarında laflarlarmış. Klarnet ve darbuka seslerinin rakılara katılan su ve buz seslerine karıştığı, aşağı yukarı iki yüz yıldır meyhaneleriyle Bursalı demkeşlerini ağırlayan bir sokağı gezerken düşünüyorum bunları. Karşımda kapısı sımsıkı kilitli Mayor Sinagogu'na uzun uzun bakıyorum... Masaj salonları, çay

¹ Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Tarih Bölümü'nde öğrencidir. Yazarın “Bir Mahalle Serüvenin Peşinde: Yahudi Mahallesi'nden Arap Şükrü Sokağı'na” başlıklı yazısı *yahudinkulturu.org/* sitesinde 27 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

ocaklarını dolduran işsizler ve garip giyimli ergenler, Altıparmak'taki cadde üzeri dükkanların ucuza tuttukları depolar, 70'lerden kalma yorgun betonarme apartmanın islenmiş cephesi ve kapısına atılmış demode gözden düşmüş koltuk... Hepsi, yüzlerce yıllık bir serüvenin peşine düşmeye sevk ediyor beni.

Kuruçeşme Mahallesi ve Oluşum Süreci

Bursa, Orhan Bey tarafından 1326'da fethedildikten sonra kentin merkezini oluşturan Hisar içi İslami unsurlarla harmanlandı ve beyliğin merkezi haline getirildi. Bu süreçte Hisar'dan çeşitli sebeplerle çıkarılan gayrimüslimler kentin çeperinde öbek öbek mahalleler kurdular. Ermeniler henüz Bursa'nın sakini değildi, en azından bu konuya dair yapılmış bir araştırma bulunmuyor. O yüzden kentten çıkarılanlar arasında değillerdi. Rumlar ise Muradiye ve Balıkpazarı'nda kendilerine bir yer bulurken -rivayet o ki- Roma zamanından beri Bursa'nın sakini olan Yahudiler Hisar'ın kuzey ve kuzeybatı eteklerine taşınmışlardı (Selçuk, 2011, s.25). Osmanlı Arşivlerinde yer alan Devlet'in gayrimüslim tebaasına yönelik hazırladığı ilk belgelerden birisi Orhan Bey'in Bursa'da kurulan yeni Yahudi Mahallesi'ne bir su yolu bağışlaması hakkındadır.

Sonrasında, II. Beyazid'in kabulüyle Anadolu'nun ticaretle içli dışlı olmuş hemen her noktasına yerleşmeye başlayan Sefarad Yahudileri, Bursa'yı da eklemişlerdi rotalarına. Sefaradların peyderpey gelmesiyle Kuruçeşme, Bursa'nın merkezinde varlığını sürdüren genişçe bir mahalle halini

aldı. Bunu, 1530'da 117 olan kayıtlı Sefarad Yahudisi hanesinin, 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde 403'e çıkmasından anlıyoruz (Ergenç, 2006, s. 270). Osmanlı Bursa'sında ve diğer birçok İslam Kentinde de olduğu gibi Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri arasında kimi zaman doğal kimi zamansa kapılarla ayrılmış sınırlar bulunuyordu. Kuruçesme Mahallesi de özellikle Celali asilerinin kenti kuşattığı zamanlarda yapılmış kapılara sahipti. 15. yüzyılda Buhara'dan Bursa'ya gelerek Yahudi Mahallesi'ne hâkim tepeciğin üstüne dergâhını kuran Seyyid Usul, muhtemel ki Yahudiliğin Müslim unsurlarla arasındaki sınırı belirliyordu. Bir ufak detay olarak, Kâmil Kepecioğlu'nun aktardığına göre, eskiden Bursa'da evini satamayan ya da kiraya veremeyen ev sahipleri Seyyid Usul'ün bu dergâhının çatısından bir kiremit alıp evlerinin çatısına koyarlar, böylece de satışlarının kısmetinin artacağını umarlarmış (Kepecioğlu, 2010, 4. Cilt, s.98). Kepecioğlu bunu aktarırken âdetin hangi döneme ait olduğuna dair bilgi vermez. 1701'de Bursa'yı ziyaret eden Joseph P. de Tournefort, kendi tabiriyle Bursalı Yahudilerin, benzerine ancak Madrid'de rastlanacak kadar güzel İspanyolca konuşmalarına şaşırmıştı. Konuştuğu Yahudiler seyyaha ayrıca Granada'dan gelen atalarının dilini halen muhafaza ettiklerini söylemişti (Lowry, 2004, s.53).

Mahallenin bugünkü Cemal Nadir Caddesi'ne doğru uzanan ucunda ise Balıkpazarı (*Bazar-i Mahi*), yani büyük bir Rum mahallesi bulunuyordu. Bu iki gayrimüslim mahallenin arasındaki sınır her zaman kesin şekilde belirlenmiş

değildi. Tam ortada Yahudi Pazarı diye de adlandırılan, bugünkü balıkçıların ve Arap Şükrü meyhanelerinin olduğu bir çarşı bulunuyordu. Sınırın net olmadığını, Bursa nüfusunun ciddi bir patlamaya uğradığı 1573 yılına ait tahrir defterinde Kuruçeşme içerisinde yer aldığı söylenen Ortodoks Rumlara ait on sekiz evden anlıyoruz (Lowry, 2004, s. 49). Ayrıca, Bursa'nın farklı Müslüman mahallerinde de zaman zaman Yahudi ya da Hristiyanların ikamet ettiklerini kadı sicillerine yansıyan olaylardan ve seyahatnamelerden görebiliriz.

Eremya Çelebi hepimizin aşına olduğu *İstanbul Tarihi* kitabında Kasımpaşa'daki Yahudi evlerinin yanındaki odalardan bahseder. Denize doğru konumlandırılmış bu odalarda Yahudilerin sattığı misket ağının (rakının ilkel bir hali) yanında balık, turşu ve nice mezeden de detaylıca söz eder (Kümürcüyan, çev. Andresyan, 1988, s. 17). Kuruçeşme'deki Yahudiler de Eremya Çelebi'nin anlatısından onlarca yıl evvel, aynı Kasımpaşa'daki dindaşları gibi evlerinin bir bölümünde meyhane kurmuşlardı. Bunu 1571 tarihli bir hükümde görüyoruz. Hükümdeki şikâyet Hacı Ali Oğlu Vakfı adına birisine aitti ve Divan'a gönderilmişti. Divan'da ise Bursa kadısına “*Mahallat arasındaki meyhaneler kamilen kaldırılсын, kimseye meyhane açdırılmasun*” denmiş. Halbuki, devir II. Selim devriydi ve İstanbul'da meyhaneler faaliyetlerine devam ediyordu. Muhtemel ki 16. yüzyıl Bursa'sındaki meyhanede bazen sek bazen su katılarak kırmızı şarap tüketiliyordu.

Tarih tekerrür müdür bilmem ama bu araştırma sırasında adı şu an Sakarya Caddesi olan eski Yahudi Mahallesi bu yerde birkaç kişi ile görüştüm. Hemen herkes mahallenin içindeki meyhanelerden, Arap Şükrü sokağından şikayetçiydi. Hele muhtar, meyhanelerin kaldırılması için sürekli dilekçe veriyormuş. Kim bilir, defterler incelense bu durumdan Osmanlı reayasından Vakfı gibi şikâyetçi olan kaç hassas kula daha rastlanır? Bense meyhane olan yerde müdavim de olur müşteri de deyip işin içinden çıkıyorum.

1802'deki Büyük Bursa yangınından sonra Yahudi Mahallesi'ndeki evler, dükkânlar ve sinagoglar ciddi zarar görmüştü. Birçok Yahudi, mntıkalarını terk ederek Bursa'nın çeşitli bölgelerine dağılmışlar, yazdıkları arzuhalle mahallelerini özellikle de havralarını yeniden imar edebilmek için izin istemişlerdi. O dönem gayrimüslimlerin ibadethanelerini herhangi bir sebepten imar edebilmesi yalnızca padişahın fermanına bağlıydı. Hatta sırf bu yüzden 1794'ün Ramazan ayının son günlerinde bine yakın kadın “Padişaftan izinsiz kiliselerini büyüttüler” dedikodusuna aldanıp Bursa'ya hiç yağmur yağmamasının sebebinin bu olduğunu ileri sürerek bugün üstünde Setbaşı İlkokulu olan Ermeni Kilisesi'ni yakmışlardı (Yasa, 2022).

1892 yılına gelindiğinde 76.000 kişilik Bursa nüfusunun 2548 kişisi Yahudi'ydi ve mahallelerinde üç adet sinagog bulunuyordu. Bu sinagoglar tarihsel süreç içinde doğal afetler yüzünden ya da eskimleri nedeniyle birçok kez yeniden yapılmış ya da tamir görmüştü. Günümüzde Mayor

Sinagogu sembolik olarak dursa da Geruş Sinagogu kullanılmaktadır. Ancak, bu konu hakkında sivil toplumla paylaşılan net bilgiler mevcut değildir.

Avrupa ile yakın ticari bağlantıların olduğu 19. ve erken 20. yüzyıl Bursa'sında Yahudiler, Ermeniler ve Rumlar kadar büyük bir sermayeyi kontrol etmiyorlardı. Daha önceki dönemlerde tekstil ve ticaret sektörlerinde hatırı sayılır şekilde güçlü olmalarına rağmen artık Ermeniler gibi global pazarın birer parçası olmak yerine geleneksel zanaatlar ve ticaret yöntemleriyle hayatlarını sürdürüyorlardı. Nitekim, şark ticaret yıllıklarında Bursalı Yahudilerin adlarının çok az geçmesi ve terzilik, saatçilik, az da olsa sarraflık gibi yerel esnaflık dışında iş yapmamaları bu tezi doğrular niteliktedir. Albert Kahn arşivinde yer alan, Kuruçeşme Mahallesi'nin 19. yüzyıldaki durumunu gösteren görselleri incelediğimizde dükkânında et kesen ya da demir işiyle uğraşan geleneksel kıyafetli Yahudileri görürüz. Çeşitli fotoğraflarda Avrupai kıyafetler içinde bazı kadınlar görsek de bunlar, o dönem Bursa'yı ziyaret eden Doğu meraklısı Fransız ya da diğer Avrupalı turistlerden başkası değildir. Kuruçeşme'nin içerisinde -her ne kadar elimizde yeteri kadar bilgi bulunmasa da- *Alliance Israelite*'in lokali gibi faaliyet gösterdiği düşünülebilecek *Cafe des Israelites* isimli bir sosyalleşme mekânı vardı (Cervati, 1904, s. 1501). Burası, o devrin Pera'sında ya da İzmir'inde görüldüğü gibi *Parisiennne*, yani modern bir kafe miydi yoksa geleneksel bir Şark kahvehanesi miydi, bilemiyoruz. Ayrıca, mahallenin yakınında Avrupalı turistlerin gözdesi *Hotel d'Anatolie* yer

alırken mahallenin içerisinde de butik binalarda hizmet veren Kleyman, Covanni ve Okset gibi oteller bulunuyordu. Kuruçeşme'deki otel fazlalığını, turistlerin uğrak yeri olan kaplıcalara giden cadde üzerinde bulunması ve kente yakın bir mahallede olmasına bağlayabiliriz (Yaşayanlar, 2013, s. 90).

Hepimizin *Kulüp* (2021) dizisiyle tekrar yüzleştiği 6-7 Eylül Olayları'nda, kentteki mübadeleden sonra - İstanbul'dan Bursa'ya çalışmak ya da evlenmek için gelen Rumların valilik kararıyla bir otelde emniyete alınması dışında- Bursa'da herhangi bir olay yaşanmamış. Bursa Yahudilerinin burayı uzun yıllar daha vatan bilmelerinin arkasında göçü tetikleyecek bir nefretin oluşmaması yatıyor olabilir. Ancak, 2003'teki terör saldırılarından beri Geruş Sinagogu polislerce korunuyor. Bursa Yahudi Cemati, cumartesi sabahı ayinlerini yapıp topluca yiyip içtikten sonra ortalıkta pek gözükmeden sinagogdan ayrılıyor.

Türkiye'nin diğer kentlerinde olduğu gibi Bursa'da da Yahudiler 50'lerden itibaren yavaş yavaş ayrıldılar Kuruçeşme'den. Kalanlar da Bursa'nın farklı noktalarına dağıldılar zamanla. Gidenler, taşınmazlarını ya kendileri satmayı tercih etti ya da Türk Musevi Vakfı'na devretti. Sattıkları taşınmazların yerlerinde kalfa işi çirkin apartmanlar sırtlarını Hisar'ın yamaçlarına yaslamış duruyorlar şimdi.

Göç – Kalım İkileminde Bir Aşk Hikâyesi

Binlerce gayrimüslim–Müslim aşkından birini anlatacağım şimdi sizlere. Bursa’da annesiyle beraber yaşayan ve çevresince Şaban diye çağırılan ancak gerçek adı Sebatay olan oğlan ile Bursalı bir köylü kızının hikâyesi bu. Sebatay, Türk ortağıyla beraber Bursa’daki hemen her fabrikaya varıl satan bir tüccar ve aynı zamanda Yahudi cemaati içinde de sevilen bir şahsiyet. Kız hakkındaysa daha fazla bilgimiz yok. Sebatay kıza tutulmuş, ikisi buluşup görüşürlermiş. Ancak Sebatay’ın annesi de cemaat içindekiler de bir Türk ile evlenmesini kabul etmemişler. Hal böyle olunca Sebatay kıızı istemeye dahi teşebbüs edememiş. Sonrasında ne Sebatay evlenmiş ne de kız. İçlerine gömdükleri sevdalarıyla göçüp gitmişler dünyadan...

(Uzun yıllar boyunca Kuruçeşme Yahudilik Çarşısı’nda berberlik yapmış Behzat Bey’den alıntıdır.)

Bursa’nın Susmayan Eğlencesi: Arap Şükrü Sokağı

Şehreküstü’nden Altıparmak Caddesi boyunca ilerleyince ya da eski Rum mahallesi Balıkpazarı’ndan aşağı inerken “Balıkçı Reşat” tabelasını göreceksiniz, işte burası bir zamanların Yahudilik Çarşısı, şimdilerinde Arap Şükrü Sokağı. Sokaktaki meyhanelerin bir kısmının mülkiyeti işletmecilerdeyken bir kısmının sahibiyse giden Yahudilerin vasi kıldığı Türk Musevi Vakfı. Bu sokaktaki meyhanelerin işletmelerinin Türklerin eline geçmesinde öncül kişiyse, Balıkçı Reşat ve babası Fazlı. Oğlu Nejat Bey’i ayaküstü tutuyorum sohbet, Mudanya’dan yeni gelmiş sardalyaları tasnif ederken:

“İlk babam açmış meyhaneyi buraya, bir iki sene olmuş olmamış, Arap Şükrü Çavuş’a satmış. Sonra adı yürümüş oradan. Mahalledeki Yahudiler balık çok severlerdi, hatırlarım; ben küçükken de babamdan alırlardı... Sazan balığı çok severlerdi. İlk Yahudiler meyhane işletirdiler ama ilk meyhane açan Türk babam... Neydi adı, Vitali’nin yeri vardı, İsrail’e gitti elli yıl evvel. Bir de Şarapçı Liya vardı, Misi Köyü’nden şarap getirtir satardı. Ben yıllar sonra şu lokantayı açtım, alkolsüz ama. Eskiden şu köşede küfeciler beklerdi, adamakıllı sarhoş olanı taşırdılar. Bizim bu dükkânın önünde eskiden çınar ağaçlı bir kahvehane vardı, kafayı çok çekenler ayılırdı orada. Yıkıldı, küçük bir havuz yapıldı. Şimdi o da yok.”

Aylardır araştırıp da bulamadığım bilgileri bir kerede dinleyince ne de mutlu olmuştum. İlerliyorum. Arap Şükrü Çetin’in yerine geliyorum. Tanışık olduğum mekânın işletmecisi Mustafa Bey beni yine misafirperverlikle ağırlıyor. Akşamki müşterilere hazırlanan bembeyaz masa örtülerini, tabakları ve çatal bıçak düzenini gözüyle kontrol ederken ben de çayımı yudumluyorum, başlıyor anlatmaya:

“Balıkçı Reşat işte bu dükkânı satıyor Arap Şükrü’ye. Şükrü, Kurtuluş Savaşı’nda çavuş. Yüzü epey esmerleşmiş cephe, o yüzden ‘Arap’ olmuş lakabı. İlk Ayvalık’ta açıyor mekânını 20’lerde. Orada tutunamıyor, Bursa’ya göçüyor. Sonrası öyle işte. Vefat edince çocuklar arasında miras meselesi oluyor, bir türlü paylaşamıyorlar dükkânı. Dükkânda epey iş yapıyor tabii

o devirde. Biri karşıya işte bak, şu dükkânı açıyor (Tabelada ‘Arap Şükrü Yılmaz’ yazıyor.) Ama esas dükkân bu. Sonra buranın işlekliğini görenler de açıyorlar sokak boyunca. Çetin Değişmez’den iki kuşak sonra bana intikal etti işletmeciliği. 97 senesinden beri çalışıyordum ben burada. Eskiden Yunanistan’dan Bulgaristan’dan, hatta İngiltere’den bile bir sürü müşteri gelirdi, 2015’ten beri kestiler ayaklarını, şimdi Arap turistler geliyor içmeye. Atatürk, 30’larda Merinos Fabrikalarını açmaya geldiğinde biraz demlenmiş bu dükkânda, hatırası duruyor halen.”

Arap Şükrü’nün oğlu Çetin Değişmez’in zamanında verdiği röportajdan öğreniyoruz ki, Arap Şükrü’nün meyhanesini almadan öce işlettiği Şar Kulübü kalburüstü bir mekânmış. O yüzden iş başında içmekten imtina eder, dükkânını kapatınca faytona atlar, doğru Yahudilik’in yolunu tutarmış (Akkılıç, 2006). Arkadaşlarının ısrarı üzerine o zamanlar kömürlük olan bu dükkânı kiralamış ve bir meyhane de buraya açmış. Arap Şükrü’nün oğlu Yılmaz Değişmez, İstanbul’daki meyhanelerin yakın takipçisiymiş. İstanbul’a gider, orada gördüğü yeme içme tarzını kendi dükkânına taşımış. Bu yüzden 60’lardan sonra Bursa meyhanelerinde İstanbul adabı bir dönüşümden söz edebiliriz.

Samatya’yla, Tatavla’yla ya da Asmalımescit’le kıyaslanamaz Arap Şükrü. Çünkü onlar İstanbul’un, bu sadece Bursa’nın. Bursa’da geçmişi yüzyılları aşan tek yer burası.

Şehrin doğu tarafında, yani Setbaşı'ndaki Ermeni Mahallesi'nde de günümüze ulaşmayan bir meyhane kültürünün olduğunu hatırlatayım.

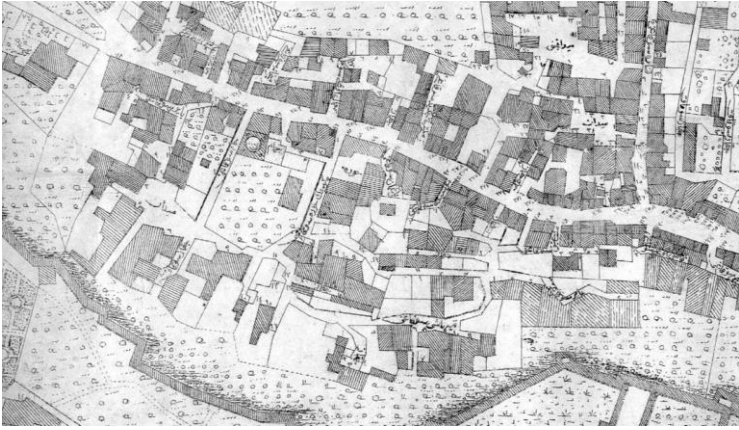
Kuruçeşme Mahallesi'nin aşağı yukarı beş yüz yıllık serüvenini kısıtlı ve bölük pörçük kaynakları bir araya getirip anlatmaya çalıştım. Sokaklar, evler, içindekiler değişiyor; kubbeler, minareler, kuleler değişiyor; hem de zamanın korkunç çarklarında öğütülerek dönüşüyor. Kuruçeşme'nin şimdiki sakinleri, eski sakinlerine dair bir şey hatırlamıyor, sorduğum sorularla benden yeni şeyler öğrenip şaşıyorlar bile. Şimdi Arap Şükrü'de yaşanmışlıklardan kalan taneleri solurken buruk bir faslın vakti, siz müziğin lezzetinin tadına varın satırlarımdan...

K A Y N A K L A R

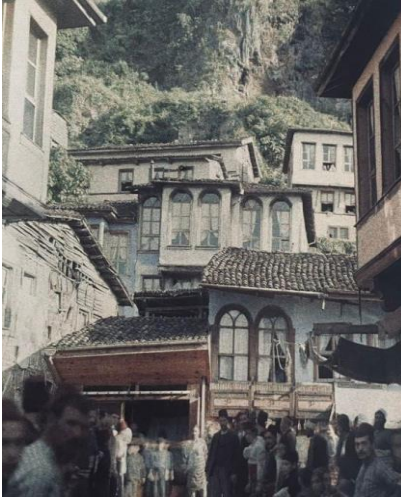
- Özer Ergenç, XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Kâmil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, 4. Cilt, Bursa Kültür A. Ş., 2010.
- Avram Galanti, Türkiye’de Yahudiler, İstanbul Tan Matbaası, 1947.
- Osmanlı Devlet Arşivleri, A. DVNSMHM.d.18, 231, Hicri: 16, 08, 979. Miladi: 3 Ocak 1572.
- Eremya Çelebi Kömürcüyan, İstanbul Tarihi, 17. Asırda İstanbul (Çeviren: Hrand D. Andresyan), Eren Matbaası, 1988.
- İsmail Yaşayanlar, Osmanlı Dönemi Bursa Otelleri, Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2013.
- Agah Enes Yasa, 1794’te Bursa Ermeni Kilisesi’nin Kundaklanması, Agos Gazetesi, 2022, Alındığı URL: <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/27329/1794te-bursa-ermeni-kilisesinin-kundaklanmasi>.
- Heath W. Lowry, Seyyahların Gözüyle Bursa 1326-1923, Eren Matbaası, 2004.
- Halil İnalçık, Bursa Araştırmaları (Haz. Yusuf Oğuzoğlu), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012.
- İklil Selçuk, State Meets Society: A Study of Bozahane Affairs in Bursa, 2011, İn Amy Singer Ed. Starting with Food: Culinary Approches to Ottoman History, Brill.
- Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi (1287-1335)
- R. Cesar Cervati, Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) du commerce de l’industrie, de l’administration et de la magistrature. (Salname-i Şarki) 1889 ve 1904 Yıllıkları, Annuaire Oriental Limited. Şark Ticaret Yıllıkları’nı haritalandıran, yıllar ve kentler arasında karşılaştırma imkânı

sağlayan bir proje olarak bkz: Anatolia19th Century Project, URL: <https://anatolia19.com/map/index>.
Yılmaz Akkılıç, Bursa'da Yakın Zamanlar, Bursa Ticaret Odası ve Gazeteciler Derneği Yayınları, 2006.

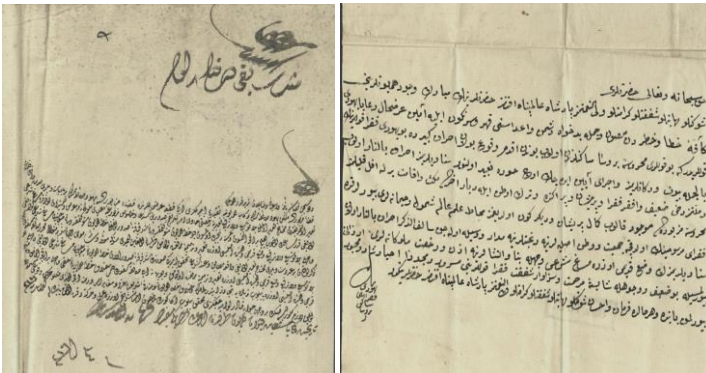
FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1 – Bursa Şehri Harita Mufasssalası, Kuruçeşme Mahallesi Detayı, Suphi Bey, 1862. (SALT Araştırma).

Fotoğraf 2 – Bir bayram günü Kasaplar Sokağı’nda poz veren Bursalı Yahudiler, Aguste Leon, 30 Mayıs 1913, Albert Kahn Arşivi, A2203.

Fotoğraf 3 – Bursalı Yahudilerin yanan havralarını yeniden imar etmeye yönelik talepleri; Osmanlı Devlet Arşivleri, C. ADL. 00100. 06014.001.

Fotoğraf 4 – Kuruçesme’de poz veren Yahudi Kızlar, 1913, Aguste Leon, Albert Kahn Arşivi, 2258.

GÜLHANE PARKI'NDAN BİR SAHNE : BAHAR ve ÇİÇEK BAYRAMI

Ece Konuk¹

İstanbul'un ilk ve en büyük parklarından biri olan Gülhane'nin toplumsal hafızada çok katmanlı ve oldukça önemli bir yer ettiği savunulabilir. Gülhane Parkı asırdide ağaçları, Tarihi Yarımada'yı taçlandıran pitoresk ve mistik silüetiyle Sarayburnu'ndan denize kavuşur. Ancak Gülhane bu doğal imgelerinin yanı sıra, parkın sahne olduğu çeşitli kutlama pratikleriyle de hatırlanır. Topkapı Sarayı'nın arka bahçesi olan bu mekânda yüzyıllar boyunca

¹ Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde doktora adayıdır. Yazarın "Gülhane Parkı'ndan Bir Sahne: Bahar ve Çiçek Bayramı" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 3 Haziran 2022 tarihinde yayımlanmıştır. Ayrıca yazar, yüksek lisans tez danışmanı Veli Şafak Uysal ile birlikte bu konuyu daha kapsamlı şekilde ele alan aşağıdaki makaleyi yayınlamıştır: Konuk, Ece ve Şafak Uysal, V. "Inscribing Bodily Narratives: Four-fold structure of biopower in the Festival of Spring and Flowers." *Performance Research*, 27 (1) (2022): 7-18. <https://doi.org/10.1080/13528165.2022.2091831>.

sultanın imparatorluk sembolizmini yücelten gösterişli törenler yapıldı. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında halkın kullanımına açılan park, bir yandan çeşitli modernite kurumlarına ev sahipliği yaparken bir yandan da Birinci Dünya Savaşı propagandalarının düzenlendiği yeni bir kamusal sahneye dönüştü. Erken Cumhuriyet boyunca park, yeni rejimin sembollerini hafızalara kazıyan bayram kutlamaları gibi etkinlikleri ağırladı. Demokrat Parti döneminde içeriği ve ölçeğiyle bütün diğer kutlama pratiklerinden belirgin biçimde ayrışan, halkın “akın ettiği, bedensel ve ruhsal sağlığına kavuştuğu, ucuza eğlendiği” bir festival alanına dönüştü. “Bahar ve iek Bayramı” isimli bu etkinlik İstanbul'un eğlence hayatına dair önemli bir kesit sunar. Bu kısa yazı İstanbul'un kadim kent parkı Gülhane'de 1950'li yıllarda düzenlenen bayramın kısa bir hikâyesini anlatacaktır.

1950 yılının mayıs ayında devlet eliyle ilk kez düzenlenen bayram, iki gün sürmesi planlanan ve vatandaşın baharın gelişini kutlamasını hedefleyen bir etkinlikti. Dönemin İstanbul valisi ve belediye başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Cannes ve Nice'de gördüğü iek bayramlarından etkilenecek bir benzerini İstanbul'da yapmak istediğini belirtmişti (*Milliyet Gazetesi*, 04.05.1950, s. 2). Bu ilhamla düzenlenen bayramın bir gün için dahi olsa snmş bir muhite taze bir ruh getirmesi umuluyordu (*Milliyet Gazetesi*, 19.05.1951, s. 2).

Ancak bayram, zamanla halkın büyük bir coşkuyla ziyaret ettiği bir kutlama pratiğine dönüştü. Gazete haberlerinden

edinilen bilgiye göre, 1950’li yılların ortasından itibaren bayram yaklaşık iki milyon vatandaş tarafından ziyaret ediliyordu. Dönemin İstanbul nüfusu göz önünde bulundurulduğunda bu katılım oranının son derece yüksek olduğu savunulabilir. Halkın yoğun ilgisi doğrultusunda her yıl mayıs ayında birkaç gün sürmesi planlanan etkinlikler, bütün yaz aylarını kapsayacak şekilde uzatıldı. Etkinliğin ölçeği genişledikçe parkta bulunan eğlence tesisleri de çeşitlendi. Bayram, zamanla bahar ve doğayla ilgili bağlamından tamamen uzaklaşarak halkın coşkuyla eğlendiği bir kent festivaline dönüştü. Demokrat Parti döneminde İstanbul’un geçirdiği demografik ve sosyolojik dönüşümler göz önüne alındığında, bayramın iş gücünün yeniden üretilmesi ve sosyal çatışmaların önlenmesi gibi çeşitli toplumsal amaçlar doğrultusunda işlevselleştiği savunulabilir.

Parka 25 kuruşluk bir duhuliye ücretiyle girilirdi. Bu ücretten elde edilen gelirle hem parktaki tesisler geliştirilir hem de asayişten sorumlu bir işçi ordusu istihdam edilirdi. Sergi mekânları, eğlence donatıları, çadır tiyatroları, gazinolar ve hatta posta ofisi gibi çeşitli tesisler sayesinde park bir ziyaretçinin hiç dışarı çıkmadan bütün ihtiyaçlarını karşılayabileceği, adeta otonom bir yapıya sahipti. Bayrama ilişkin haberlerin basıldığı *Bahar ve Çiçek Bayramı Gazetesi*’nde yer alan reklamlar, parkın yeni ve cazibeli imgesine dair ipuçları sunar. Park sadece “ucuz, güzel, sıhhi ve zevkli” eğlencelerle dolu olmakla kalmamış, aynı zamanda “İstanbul’un en serin, nezih, güzel, yakın ve eğlenceli

yeri”ne dönmüştü (06.08.1955, sayı: 18, s. 4). Bayramın imgesi bayrama özgü üretilmiş bilumum objelerde cisimleşiyordu. Lale ve çiçekler etrafında şekillenerek festivali kurumsallaştıran pullar, zarflar, sigara paketi gibi çeşitli ürünler de günümüzde pek çok sahafın elinde bulunuyor. Bu nesnelerin yanı sıra parkın yoğun bir şekilde aydınlatılması hem parkın geceleri de aktif olarak kullanılmasını sağlıyor, hem de parkın cazibeli imgesini pekiştiriyordu. Bayrama özgü aydınlatma elemanları, etkinliğe has bir görsel hafıza oluşturunuyordu. Parkın “geceleri ılık bolluğu içinde, gündüzünden bile daha gündüz haliyse halkın arzusuyla koştuğu bir cennete” dönmüştü (*Hayat* Dergisi, sayı: 35, 07.06.1957, s. 22). Bayramın cazibeli temsilleri, çeşitli dönemlerde parka adeta musallat olmuş tekinsizlik söylemlerinin de bertaraf edilmesini sağlıyordu.

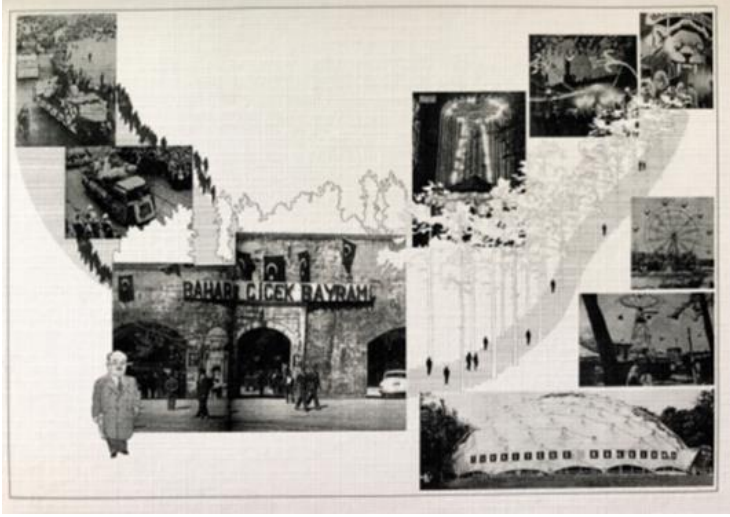
Bayram halkın eğlenmesi kadar, nüfusun bedenlerine ilişkin çeşitli iktidar söylemlerinin yayılmasını da sağlardı. Gazetelerde bayrama ilişkin çok sayıda habere yer verilirdi. Bu haberler Gülhane’de sağlanan imkânları överek yeni hükümeti yücelten, popülist bir söylemin parçasına dönüşürdü. Aynı zamanda dönemin toplumsal normlarına uygun düşen bedenleri bu haberler sayesinde görünürlük kazanırdı. Bedene ilişkin idealize edilen nitelikler belirgin bir süreklilik gösterdiği halde, bu niteliklerin her dönemin koşullarında yeniden şekillendiğinin ve kendine özgü bir temsil biçimi kazandığının altını çizmekte fayda var. Örneğin 1950’li yılların İstanbul’unda beden ve ruh sağlığını

olumsuz etkileyen hızlı kentleşme, verem salgınları ve yoğun çalışma koşulları gibi durumların Güllhane ziyaretleriyle bertaraf edilebileceği vurgulanırdı. Hatta bayram, gazetelerde halkın gitmesi için açıkça önerilir ve işaretlenirdi. Vali Gökay, bir ruh hekimi olarak halkın parkta sunulan imkânlardan faydalanırken ruh sağlığını da kazanabileceğini vurgulamıştı (*Milliyet Gazetesi*, 04.05.1950, s. 2). Hatta park sıcak yaz günlerinde halkın rahat rahat eğlendiği, serinlediği ve sıhhatini kazandığını bir “ruh prevantoryumu” haline gelmişti (*Bahar ve Çiçek Bayramı Gazetesi*, Sayı: 4, s. 1). Yani parkı düzenli ziyaret eden bir vatandaşın tıpkı bedeni gibi, ruhu da hasta olmazdı!

Parkın bedene ilişkin vurguladığı bir diğer söylemse, normatif cinsiyet tanımlarına uygun düşecek çeşitli etkinliklerin varlığıydı. Ailelerin parka çocuklarıyla gelebileceği sürekli vurgulanırdı. Gerçekleşen etkinlikler de özellikle çocuklu ailelerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmişti. Parkın çocuklar için zengin tesislerle donatılmış, güvenli ve steril olduğunun altı sürekli çizilirdi. Bu söylemlerin bir uzantısı olarak da toplumsal cinsiyet rejimleri aile üzerinden tanımlanır, bilhassa kadınların anneliklerine ilişkin toplumsal rolleri sıklıkla vurgulanırdı. Erken cumhuriyet yıllarında evinin sorumluluğunu üstlenirken ülkenin kalkınmasını sağlayacak mesleklerde yoğun olarak yer verilmesi gerektiği sıklıkla dile getirilen kadınlar, 1950’li yıllarda daha çok aileleri ve evleri üzerinden temsiliyet kazanırdı. Örneğin *Akşam Gazetesi*’ndeki bir haberde kadınların “hiç şüphesiz çocuklarını eğlendirmek için”

elektrikli otomobillere bindiği ifade edilmişti (*Akşam Gazetesi*, 04.06.1955, s. 3). Bu yaygın sylemler aracılığıyla parkın evin bir uzantısına dönüşmesi sağlanırken kadınlar ve erkekler de belli aile rolleriyle imlenirdi. Bu boyutlarıyla bayram, 1950’lerin İstanbul’una dair önemli bir kesit sunuyor. Bayram boyunca Gülhane, İstanbul için merkezi bir karşılaşma meknıydı. Etkinliğin gördüğü rağbet sebebiyle İstanbul’un Vatan Caddesi, Yenikapı Lunapark Sahası, Spor ve Sergi Sarayı, şemsipaşa Parkı gibi çeşitli kesimlerinde de “Bahar ve iek Bayramı” ismini taşıyan, ancak bağlamı Gülhane’den oldukça farklı olan çeşitli etkinlikler düzenlendi. 1960 yılına dek kutlanan bayram, darbe ile kesintiye uğrayarak zamanla snmlendi. Ancak bayramın ilerleyen yıllarda, hatta günümüzde dahi parkta gerçekleşmeye devam eden çeşitli ölçeklerde ve bağlamalarda kutlama pratiklerine ilham olduğu savunulabilir.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1 – Bahar ve Çiçek Bayramı (Ece Konuk tarafından hazırlanan kartpostal)

DÜNYAYI ANLAMLANDIRMADA EDEBİYATIN YERİ: YAZMAK ÜZERİNE YAPITLAR

Alkan Özdemir¹

Edebiyat, dil ile yeni dünyalar yaratan yanıyla insanlar için bir kaçış alanı, güvenli bir liman, bir bilgi kaynağı, alternatif bir yaşam deneyimi gibi pek çok şeyi ifade etme potansiyeline sahip. Hatta yapıtlar, yaşamımız boyunca tanık olma fırsatımızın olmadığı binlerce farklı yaşama bizi misafir edebilir, kimi zaman karakterlerle özdeşleşmemizi sağlayarak bizi anlatının bir parçası kılabilir. Böylece uzak dünyaları yakın kılarken empatik deneyimi güçlendirebilir. Edebiyat aynı zamanda insanların dünyayı anlamlandırmada yüzyıllardır başvurduğu en önemli alanlardan biri. Bu yazıda modern edebiyatın önde gelen romancılarının, edebiyatın ve yazmanın büyüğü üzerine kimi kitaplarını tanıtmayı amaçlıyorum.

¹ Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisans öğrencisidir. Yazarın “Dünyayı Anlamlandırmada Edebiyatın Yeri: Yazmak Üzerine Yapıtlar” başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 10 Haziran 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Kendine Ait Bir Oda (1929) / Virginia Woolf

“Entelektüel özgürlük maddi şeylere bağlıdır. Şiir de entelektüel özgürlüğe bağlıdır. Kadınlarsa hep yoksul olmuşlardır, sadece iki yüz yıldır değil, dünya kurulalı beri. Kadınlara Atinalı kölelerin çocukları kadar bile entelektüel özgürlüğe sahip olmadılar. O zaman kadınların şiir yazmak için en ufak bir şansları yoktu. İşte bu yüzden paranın ve kendine ait bir odanın önemini vurguladım.”

Virginia Woolf, 1928’de Cambridge Üniversitesi’ne yeni kabul edilmeye başlanan kız öğrencilere bir konuşma yapmak üzere davet edilir. Ünlü yazar beklenenin aksine, yalnızca edebiyat üzerine konuşmayarak edebiyatın somut üretim koşullarını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini çarpıcı bir şekilde tüm konuşması boyunca vurgular. Bu kitabını da bir sonraki yıl bu önemli konuşması üzerine kimi eklemeler-çıkarmalar yaparak hazırlamıştır.

Kendine Ait Bir Oda, değindiği önemli konuların yanında bütünlüklü bir kurguya da sahiptir. Woolf, ilk olarak konuşmasında nelerden bahsedeceğini dile getirir, beklentinin dışında bir konuşma yapacağını açıkça ifade eder. İz bırakan yazarlar ve edebî üretimle sınırlı bir konuşma yapmakla yetinmeyecektir. Sonrasında kendi çalışmalarını, üniversite kütüphanelerinde kadınların yaşam koşullarıyla ilgili yaptığı araştırmaları, kaynak eksikliklerini, benzer araştırmalar sonucunda vardığı yargıları aktarır. Kendi ifadesiyle çıkış noktası şudur: *“Neden erkekler şarap içerken kadınlar su içiyorlardı? Cinslerden*

biri o kadar varlıklıyken öbürü neden yoksuldu? Yoksulluğun kurmaca üzerinde nasıl bir etkisi vardı? Sanat eserleri yaratmanın koşulları nelerdi? Bir anda binlerce soru dikildi karşıma.” Woolf’a göre kadınlar edebî eserler üretmeye uygun koşullara sahip olamamıştır. Erkeklerin bu alandaki görece üstünlüğü ise daima onların lehine olan toplumsal koşullardan ileri gelmektedir. Nitekim Woolf kitabının kalan kısmında kimi öncü kadın yazarlardan bahsederken bu tezine yönelik dayanaklar ortaya koyar.

Kullandığı retorik son derece etkileyicidir. Sıklıkla varsayımlarda bulunarak dinleyicilerini -kitap basıldıktan sonra da okuyucularını- koşullar farklı olsaydı neler olabilirdi sorusu üzerine detaylıca düşünmeye davet eder. Mesela Shakespeare’in o dönemde yaşayan Judith adlı bir kız kardeşi olsaydı Shakespeare ile hangi açılardan yolunun ayrılacağını, önünün toplumsal koşullar tarafından nasıl kesileceğini, geleneksel yargılarla yaşamının nasıl kuşatılacağını örnekler. Bu retoriği, kadın hareketleri 19. yüzyılda değil de 16. yüzyılda başlasaydı nelerin farklı olabileceğini, kadınların çeşitli meslekleri edinme ve seyahat hakları kısıtlı olmasa edindikleri deneyimlerle neler yazabileceklerini düşündürerek kullanmaya devam eder. Bunlar tamamen hayali ve kurgusal varsayımlar olmakla beraber, Woolf, tarihsel gerçeklikleri yansıtması açısından okurlarını düşünmeye sevk eder.

Kitabın önemli yanlarından bir diğeri, paranın bireyin yaşam koşullarında yarattığı somut değişikliği

vurgulamasıdır. Woolf, pembe hayallerden ve “*Çok çalışırsanız siz de yapabilirsiniz*” gibi ayağı yere sağlam basmayan ümitlendirici sözlerden uzak durur; tepki çekmeyi göze alarak toplumsal adaletsizliği, kadınlara yönelik ayrımcı tutumu ve kadınların ekonomik olarak erkeklere bağımlı olmasının onları neredeyse her anlamda kısıtladığını vurgular. Ona göre sabit bir gelirin, mal varlığının, paranın ve kendine ait bir yaşamın varlığı başarılı olmak için elzemdir. Kitaptaki para ve oda kavramları, basit ve somut anlamlarının dışında toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel boyutları olan çok daha geniş bir bağlamı işaret eder.

Yazarın toplumsal cinsiyet eşitsizliğini eleştirdiği bu dönemde kadınların kütüphanelere ancak bir başka erkek hocanın eşliğinde ya da tavsiye mektubuyla girebildiklerini, seçme-seçilme haklarını yalnızca kısıtlı olarak kullanabildiklerini, araba kullanma haklarının bile olmadığını hatırlatmakta fayda var. Aynı zamanda Woolf’un konuşmasını yaptığı yıllarda kadın yazarların sayısı da oldukça azdı. Dolayısıyla konuşması, kadınlara verdiği cesaret açısından fazlasıyla önem taşıyordu. Lady Winchilsea ve Aphra Behn gibi, kadınların da önemli edebiyat eserleri üretebileceğini ortaya koyan öncü kadın yazarları anarken çarpıcı bir noktaya daha dikkat çekiyordu Virginia Woolf: Jane Austen’a dek kadınlar edebiyatta sadece erkeklerle sınırlı ilişkileri içinde ele alınmıştı. Ayrı birer birey olarak kendi hayatlarına odaklanılmamıştı. Kendisi, konuşmadan bir yıl sonra yayımlanan *Mrs. Dalloway* adlı yapıtında da

bir kadın karakteri merkeze alarak gördüğü bu eksikliği gidermeye çalışmıştı. Woolf dikkate değer tezleri ve vurguladığı noktalarla basıldığı günden bugüne çok okunan, çok ses getiren bir yapıta imza atmış oldu.

Genç Bir Romancıya Mektuplar (1997) / Mario Vargas Llosa

“Edebiyat akli ve sağduyuyu çalıştırır; edebî yaratıcılık taysa bu unsurların yanında sezgiye, duyarlılığa ve tahmine, hatta eleştirel bakışın ağından her fırsatta kurtulmayı başaran şansa bile yer vardır. İşte bu yüzden, yaratıcılık başkasından öğrenilmez; yaratıcı olmanın tek yolu okumak ve yazmaktır. Gerisini insan kendi başına, pes etmeden düşe kalka öğrenir.”

Nobel ödüllü Perulu yazar Mario Vargas Llosa, kurmacadaki başarısının yanı sıra Gustave Flaubert, Gabriel Garcia Marquez, Jean-Paul Sartre, Albert Camus gibi yazarlar üzerine incelemeler kaleme alarak eleştiri alanında da kendini kanıtlamış bir yazardır. *Genç Bir Romancıya Mektuplar*’da ise kurmaca okur mektupları üzerinden edebiyatla, yazmakla ve hatta okumakla ilgilenen herkese hitap etmekte.

Yazar kitabın daha ilk sayfalarında yazma tutkusuna sahip bir insanın, bedeninde tenya paraziti taşıyan insanın kendi isteğiyle değil, onun yönlendirmesiyle yemek yemesi gibi engellenemez bir dürtüye sahip olduğunu söylüyor. Ona göre edebiyat, aslında herkesin bir noktada eğilimi olan bir alanken yazarları diğerlerinden ayıran özellikleri, tutkuları ile fikirlerini kelimelerle somutlaştırarak hayali dünyalar

yaratabilmeleridir. Şöyle diyor Llosa: “*Kuşkumda haklıysam (yanılma olasılığım elbette haklı olma olasılığımından yüksektir), kadınlar veya erkekler çocukluklarında veya ilk gençliklerinde kişiler, olaylar, anekdotlar ve yaşadıkları dünyadan farklı dünyalar hayal etmek gibi zamansız bir eğilim geliştirirler; daha sonraları edebiyat mesleği diye adlandırılacak şeyin başlangıç noktası işte bu eğilimdir.*”

Mektupların her biri romanlarla ilgili anahtar konulara ışık tutuyor. İnandırıcılık unsurunu, üslup, mekân, zaman kullanımını, yazarın gerçek dünyaya bağlılığını ya da düşsel dünyasını ayrıntılarıyla ele alıyor. Bunun yanında çoğu başarılı yazarın yetkin yapıtlar yazmak için kullandığı kimi tekniklere -öykü içinde ikincil karakterlerin kendi öyküleri, okuyucuyla paylaşılmayan ve merak yaratan gizli bilgiler gibi- değiniyor.

Llosa, dersler vererek edebiyatla ilgili bir başvuru kitabı hazırlamaktan ziyade kesin yargılara varmaktan kaçınarak edebiyata ilgi duyan kişilerle fikirlerini paylaşıyor aslında. Tıpkı Virginia Woolf gibi, doğrudan tavsiyeler veren, üstten bakan bir anlayış yerine sorular sorarak, örnekler vererek hitap ettiği kitleyi düşünmeye teşvik ediyor. Kendini okuyucuyla eşit bir noktada konumlandırırken oldukça içten ve samimi bir dil kullanıyor.

Bu nedenlerden ötürü yalnızca yazmaya ilgi duyanların değil, okumayı sevenlerin de çok beğeneceği bir kitap olduğu söylenebilir. *Genç Bir Romancıya Mektuplar*, okuduğumuz romanların yazarlar tarafından nasıl kurgulandığını,

anlatıcı ses, zaman, mekân, karakter gibi anahtar unsurların nasıl yaratıldıklarını, çoğu yazarın başvurduğu anlatım tekniklerini görmek, özetle edebiyatın mutfağına adım atmak için birebir.

Genç Bir Romancının İtirafı (2011) / Umberto Eco

“Kurmaca karakterlerle ve yaptıkları işlerle özdeşleşebiliriz, çünkü anlatı konusundaki anlaşma uyarınca, onların hikâyesinin olası dünyasında, orası bizim gerçek dünyamızmışçasına yaşamaya başlarız.”

Umberto Eco, kitabını yetmiş yaşındayken kaleme almasına rağmen *Genç Bir Romancının İtirafı* başlığını özellikle tercih ediyor; çünkü önemli bir yankı uyandıran *Gülün Adı* adlı ilk romanının yayımlanışı nispeten yeni (!): yaklaşık otuz yıl önce. Kendini umut vaat eden bir romancı olarak niteleyip otuz yıllık edebiyat geçmişine rağmen kendini henüz yolun başında sayıyor. Bu yorumunda olduğu gibi mütevazı tavrı ile mizahi yaklaşımı kitap boyunca kendini hissettiriyor.

Eco, kimi bölümlerde semiyotik açıklamalara ve dil bilgisel konulara değinmesine karşın kuramsal yanı değil, gündelik dili ağır basan bir yapıta imza atıyor. Cervantes, Rabelais, Tolstoy, Proust, Joyce gibi birçok romancıyı anıyor; ancak kitabın temeli, kendisinin nasıl ve hangi yolları kullanarak yazdığına, pek çok ülkede ses getiren romanlarının yazılış öykülerine dayanıyor. Kurmaca-gerçek dünya ayrımı; metnin kendisinin, yazarın ve okurun niyetleri arasındaki

farklılıklar, romanlarında kullandığı çeşitli anlatım teknikleri ve listeleme adını verdiği yöntemi kitabın ana hatlarını oluşturuyor.

Cevap aradığı önemli sorulardan biri ise şu: *“Asla var olmadığını bildiğimiz bir kişinin kederini derinden paylaşmamızın anlamı nedir?”* Roman okurken ya da bir film izlerken karşılaştığımız kurmaca karakterlerin sevinçlerinden, üzüntülerinden, heyecanlarından, kaygılarından, kısacası çok çeşitli duygularından neden bu kadar etkileniriz? Yazar bu soruyu ontoloji (varlık bilimi) ve semiyotik (göstergebilim) üzerinden “büyülenme”, “özdeşleşme” gibi psikolojik kavramlara da değinerek yanıtlamaya çalışıyor.

Yazma Üzerine Sohbetler (2020) / Ursula K. Le Guin

“Hem bilimin hem de şiirin dillerinin bizi, cehaletimize veya sorumsuzluğumuza derman olmayan sonsuz ‘enformasyonu’ salt istiflemekten kurtarmasına ihtiyacımız var.”

Ursula K. Le Guin ile David Naimon’un söyleşisi kurmaca, şiir ve kurmaca dışı başlıkları altında üç ana bölüme ayrılıyor. Le Guin sırasıyla üç ayrı alanda da görüşlerini paylaşırken romanlarından, şiirlerinden ve yaşamdaki ilkelere bahsediyor. Aynı zamanda yazarlık atölyeleri de düzenleyen yazar, atölyelerdeki uygulamalarını, yalın yazma çalışmalarını, kelimeler arası ritmin, üslubun önemini, dil işçiliği konusundaki düşüncelerini aktarıyor.

Romanlarının aksine şiirlerinde fantezi öğelerine yer vermediğini, şiir dilini farklı bir bağlamda düşündüğünü

söylerken Taoizm ile Budizm'in felsefesinden çok etkilendiğini, bunun da şiirlerine büyük ölçüde yansıdığını örneklerle dile getiriyor. Şiirleri, daha çok bireyin dünya üzerindeki yerine odaklanıp yalın dilli özgün imgeleri içeriyor. Ayrıca, *Harry Potter* kitaplarının yazarı J. K. Rowling'in yıllarca kitaplarını yayımlatamamasına benzer bir hikâyesi olan Le Guin, altı-yedi yıl boyunca hiçbir kitabını bastıramadığı günleri de anlatıyor.

Le Guin'in önemseydiği konuların başında sanatın ticarileştirilmesi geliyor. Buna karşı çıkan yazar, dünyaca üne kavuşan kitaplarına rağmen hayatı boyunca ülkesindeki küçük yayınevleriyle çalışıyor. Aynı zamanda, dilin toplumsal cinsiyeti oluşturan temel öğelerden biri olduğuna inandığı için İngilizcedeki *he* zamiri kadınları da dile getiren şekilde kullanılırken *she*'nin böyle bir kapsayıcılıktan yoksun olmasına karşı. Bu nedenle romanlarında *they* zamirini kullanarak cinsiyet temelli vurguları, İngilizcede yaygın olan *he* kullanımını reddediyor. Bunların yanı sıra, hâlâ çocuklara özgü kabul edilebilen fantastik edebiyatın neden önemli ve son derece "ciddi" olduğu hakkında görüşlerini paylaşıyor.

Saf ve Düşünceli Romancı (2010) / Orhan Pamuk

"Romanlar ikinci hayatlardır."

Orhan Pamuk Harvard Üniversitesi'ndeki Norton derslerinin ardından burada değindiği konuları yeniden düzenleyerek kitaplaştırıyor. Edebiyatla ilgili çok sayıda önemli noktayı içeren *Saf ve Düşünceli Romancı* bu şekilde

ortaya çıkıyor. Orhan Pamuk’a göre roman yazmak ve okumak “dünyayı kelimelerle görmek ve gördürmek mutluluğu” olduğundan kurmaca dünyaların hangi tekniklerle, nasıl ele alındığını irdeliyor.

Alman edebiyatından Türk edebiyatına, İngiliz edebiyatından Rus edebiyatına, İran edebiyatından İspanyol edebiyatına çok sayıda ülkeden birçok yazara değiniyor Orhan Pamuk. Roman ve yazar adlarından oluşan bir resmigeçit var adeta. Diğer metinlerle bu denli güçlü şekilde iletişime giren, görüş alışverişinde bulunan, onlara atıf yapan bir metin daha bulmak oldukça zor. T. S. Eliot’un öne çıkardığı “nesnel karşılık”, Antik Yunan’daki *ekphrasis* (kabaca “bir resmi tasvir etme”) kavramları, Flaubert’in “doğru kelime” (*mot juste*) arayışı, post-modernizm, tarihî ve siyasi roman yazımı; kitapta değinilen noktalardan sadece birkaçı.

Ayrıca, Eco’nun da kitabında vurguladığı gerçek yaşam-kurmaca dünya ayırımına, kimi zaman da aradaki muğlaklıklara değiniyor Orhan Pamuk. Özellikle bazı okurları tarafından *Masumiyet Müzesi* romanının Kemal karakteriyle özdeşleştirilmesinden yakınırken romanların ne bütünüyle kurgu ne de bütünüyle gerçek olduğunu ekliyor. Müzeler ve romanların ilişkisini ele aldığı bölümde Çukurcuma’daki Masumiyet Müzesi’ni kurma öyküsünü de detaylıca anlatıyor. Aynı adla yayımladığı romanının ardından kurulan müze, kurmaca karakterler üzerine kurulmuş bir müze olmasıyla da ayrı bir öneme sahip. Bunun yanı sıra, özellikle romanlarının oluşum süreci,

İstanbul’da on sekiz ile otuz yaşları arasında büyük bir iş-tahla roman okuyarak geçirdiği yıllar, kullandığı anlatım teknikleri gibi şahsi konulara da önemli bir yer veriyor. Böylece, Nobel ödüllü bir yazarın dünyasına “içeriden” bakma fırsatı elde ediyoruz.

ÖLÜME GİDEN ŞAİR: ALİ RUHİ

Orçun Aydoğdu¹

Ali Ruhi, 1270 (1853 ya da 1854) yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Köklü bir aileye mensuptur. Dedesi Darbaz Ağa, babası Veys Paşa, ağabeyi ise Namık Kemal'in Kıbrıs'ta kalebentken rahat bir hayat sürmesini sağlayan Zeynelabidin Reşid'dir. Görülüyor ki Ali Ruhi'nin ailesi hem siyasette hem de edebiyatta oldukça etkindir. Gerek dedesi Darbaz Ağa gerekse de babası Veys Paşa Kıbrıs'ta mutasarrıflık görevinde bulunmuştur.

Ahmet Rasim'in anlattığına göre Ali Ruhi, sohbeti hoş ama hırçın biridir. Her an birine sinirlenebilecek haldedir. Ruhi'nin yanağındaki çibandan dolayı, yanağının bir kısmında sakal çıkmamış ve yanağı çukur kalmıştır (Ahmet

¹ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisidir. Yazarın “Ölüme Giden Şair: Ali Ruhi” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 17 Haziran 2022 tarihinde yayımlanmıştır. Bu çalışma, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans programında 2021'de hazırlanan “Zeynelabidin Reşid ve Ali Ruhi'nin Hayatı, Sanatı, Eserleri (Veys Paşazadeler)” adlı tez temel alınarak üretilmiştir.

Rasim, 1980: 99). Bunu bilen edebiyatçılar da müellifi eleştirmek istediğinde, şairin fiziki kusurlarını göz önüne getirmeyi tercih etmişlerdir.

Ali Ruhi'nin hayatı hakkında etraflıca bir malumat söz konusu değildir. Devlet Arşivi'nde yer alan birkaç bilgi, şairin hayatını aydınlatmak için yeterli değildir. Onun biyografisi hakkındaki en ayrıntılı kaynak, ağabeyi Zeynelabidin Reşid'in İbnülemin Mahmud Kemal İnal'a *Son Asır Türk Şairleri*'nde yer alması için gönderdiği mektuptur. Oradaki bilgilere göre Ali Ruhi, 1876 Sırp İsyanı'nda gönüllü olarak bulunur ve bunun sonucunda da nişan alır. İstanbul'a döndüğünde bir süre belediyede çalışır. Ardından farklı memuriyetlerde bulunur ama tabiatı gereği Ali Ruhi, bir işi uzun süre yapamamaktadır. Oradan oraya atlamayı sever. Şairin böyle bir tavır sergilemesinde şairliğin de etkisi olsa gerektir.

Memuriyetten ayrılıp herhangi bir işle meşgul olmayan Ali Ruhi, Mekke'ye gitmeye karar verir. Amacı kalan ömrünü ibadetle geçirmek ve Kâbe'ye yakın olmaktır. Buradan şairin tasavvufi bir yönünün olduğu da söylenebilir. Şairin *Lemeat* isimli divançesine bakıldığında, tasavvufi etki açık bir şekilde görülmektedir. Babası Veys Paşa, Ali Ruhi'nin davranış biçimini oldukça iyi bir şekilde anlamıştır. Çünkü şair Mekke'ye giderken babasından izin ister ve babası da ona "*tersem ne-resî be-Kâbe...*" ile başlayan Farsça bir beyit söyler (İnal, 1969: 1504). "Kâbe'ye ulaşamayacak-sın" manasına gelen bu ifadeler doğru çıkar ve Ali Ruhi'nin Mekke'ye gitmesiyle dönmesi bir olur. Ali Ruhi'nin Mekke

macerası *Lemeat*'ta yer alan birkaç mısra ile sınırlı kalır. Halil Paşazade Mahmud Paşa için yazdığı kasidede yer alan şu beyit müellifin Mekke'ye gidiş nedenini göstermektedir:

*İki yıl akdemi gittim idi Beytullah'a
Ederek fikrimi tahsîl-i kemâla mahsûr*

Mekke'ye gidişinden iki yıl sonra yazdığı anlaşılan bu beyitte Ali Ruhi, gitme amacını gayet açık bir şekilde ortaya koymuştur. Onun için mühim olan manevi yönünü geliştirmektir. Bunun yolu da Mekke'den, Kâbe'den geçmektedir. Lakin Mekke macerası kısa sürer ve Ali Ruhi tekrar İstanbul'a döner.

İstanbul'a dönen Ali Ruhi, Mekke'de bulamadığı huzuru İstanbul'un tarikat âleminde bulmaya çalışır ve kısa sürede pek çok tarikata girer. Bu tarikatlar içinde Hurufilik de vardır. Divançesinde sevgilinin vasıflarını anlatırken Fazlullah'a telmihte bulunması bu bakımdan mühimdir:

*Rûhiyâ gördün okur cânâ cemâlin mushafın
Anladım kim mazhar-ı esrar-ı Fazlullah imiş*

Anlaşıyor ki Ali Ruhi'nin içine girdiği tarikat âlemi, müellifin şiirini beslemiştir. Ayrıca bu âlem sayesinde Farsça ve Arapça bilgisinin de arttığı söylenebilir.

Ali Ruhi'nin hayatındaki önemli kişilerden birisi babası Veys Paşa'dır. Onun ölümü müellifi derinden sarsmıştır. Veys Paşa Kayseri'de mutasarrıfken kimi kaynaklara göre adliye binasının kimi kaynaklara göre de hükûmet konağının yıkılmasıyla üzerine düşen bir molozdan dolayı vefat

eder. *Lemeat*'taki kasidelerde şairin ruh durumu açık bir şekilde görülmektedir. Babasının ölmesiyle yalnız kaldığını düşünen müellif, acımasız dünyada tek başına kalmasından dolayı sitem etmektedir. II. Abdülhamid için kaleme aldığı kasidede yer alan şu beyitler Ali Ruhi'nin halini anlatmaktadır:

*Mutasarrıf iken üç yıl oluyor Kayseri'de
Üstüne ev yıkılıp oldu yolunda kurbân*

*Şimdi ben rûh-ı mücerred gibi tenhâ kaldım
Oldu eczâ-yı ten-i baht ü ümidim rîzân*

Karamsar bir ruh haline bürünen Ali Ruhi, her türlü kötülüğün kendi başına geldiğini düşünmektedir. Dünyada beklentilerini karşılayamadığını ve yalnız kaldığını düşünen şair, yaşadığı buhrandan kurtulmak için uzaklara gitmeye karar verir. Sıradaki durağı Japonya'dır. Babasının ölümü Ali Ruhi'yi derinden etkiler ve içkiye olan düşkünlüğü artar. Bunun sonucu olarak rint meşrep bir kişiyle karşılaşılır. İçkiye ağırlık veren, arkadaşlarıyla meyhanede eğlenen ve hayatın gerçeklerini kaale almayan bir Ali Ruhi söz konusudur. Recaizade Mahmud Ekrem'in Abdülhak Hamit Tarhan'a gönderdiği bir mektupta yer alan "*bir rind-i sagar-keş-i laubali*" ifadesi şairin geldiği durumu gözler önüne sermektedir. Böyle bedbin bir halde bulunan Ali Ruhi için II. Abdülhamid'in Japonya'ya göndermek istediği gemi tam bir umut kapısı olur. Müellifin tanınmasını sağlayan en önemli olay da bu yolculuk olacaktır.

II. Abdülhamid, Japonya'ya iade-i ziyarette bulunacak bir gemi göndermeye karar verir. Bu konuda oldukça titiz davranmaktadır. Çünkü bu gemi hem Japonya'ya Osmanlı Devleti'nin gücünü gösterecek hem de geminin geçtiği yerlerdeki Türk ve Müslümanların Osmanlı'ya olan bağlılığını güçlendirecektir. Devrin Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa, seyahat için Ertuğrul Fırkateyni'nin uygun olduğunu belirtir. Lakin gemi böyle bir seyahat için uygun değildir. Sözünden geri adım atmak istemeyen Bahriye Nazırı, geminin sağlamlığını gösterebilmek için gemi kaptanı olarak damadı Osman Paşa'yı görevlendirir. Gemide bir de şair yer almıştır. Bu şair ise Ali Ruhi'dir. Babasının vefatından dolayı kötü günler geçiren şair, Japonya seyahatini adeta bir kurtuluş yolu görerek seyahate katılmak için başvurur (DMA, ŞUB.228/2-A). Başvurusu kabul edilen Ali Ruhi, geminin seyahat notlarını tutmakla görevlendirilir.

14 Temmuz 1889'da Ertuğrul Fırkateyni İstanbul'dan yola çıkar. 4 Kasım 1889 tarihine kadar Ali Ruhi'nin gemide olduğu kayıtlarla sabittir. Devlet Arşivi'nde Veys Paşa'nın Kıbrıs'taki vakfı ve mallarıyla ilgili yer alan bir belgede, Paşa'nın çocuklarının durumunun sorgulanmasından ve yazıya verilen cevapta Ali Ruhi'nin Ertuğrul Fırkateyni ile Japonya yolunda olduğunun bildirilmesinden şairin gemide olduğu anlaşılmaktadır (BOA, HR.TH/92-75). Lakin bu tarihten sonrası Ali Ruhi için muğlaktır. Kimilerine göre şair hastalanmış ve geminin 15 Kasım 1889'da Singapur'a ulaşmasına müteakip tedavi için hastaneye bırakılarak orada vefat etmiş, kimilerine göreyse 16 Eylül

1890’da batan Ertuğrul Fırkateyni’nde boğularak ölmüştür. İki durumda da şairin bir mezarı yoktur. Ayrıca 1889 yahut 1890’da henüz 35 veya 37 gibi genç bir yaştaiken ölmüştür. Yaşadığı buhranlı hayat, acıklı bir ölüm ile sona ermiştir. Divançesinde yer alan “geç” ve “dahi” redifli gazellerin matla beyitleri şairin adeta ölümünü önceden gördüğünü göstermektedir:

*Metâ-ı dehr-i fâni nâ-sezâdır ehl-i tecrîde
Ölürsen de şehîd-i aşk olup ruhi kefinden geç*

*Cân yandı nâr-ı aşkına yansın beden dahi
Âteş-perest-i aşka gerekmez kefen dahi*

Kefeni dahi bulunmayan Ali Ruhi’nin günümüze kadar gelmesini sağlayan yegâne eseri *Lemeat*’tır. Süreli yayınlarda yer alan manzumelerinin bir kısmını topladığı bu divançe, şairin unutulma korkusundan dolayı ortaya çıkmıştır. Bir Tezkiretü’ş-şuara yazmayı düşünmesine rağmen, uğraştığı işte sürekliliği sağlayamamasından dolayı eserini tamamlayamaz.

Sonuç olarak eserlerinden ziyade acıklı hayatıyla tanınan Ali Ruhi, Türk edebiyatının arka planda kalmış önemli isimlerinden biridir. Manzumelerinde geleneği devam ettirmesine rağmen yazdığı beyitlerdeki ahenk başarısı ve az sözle çok şey anlatabilmesinden dolayı tanınması gereken bir şahsiyettir.

KAYNAKLAR

- Ahmed Rasim *Muharrir, Şair, Edip*. Haz: Kâzım Yetiş. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980.
- Ali Ruhi. *Lemeat*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1302.
- Aydoğdu O. (). “*Zeynelabidin Reşid ve Ali Rubi’nin Hayatı, Sanatı, Eserleri (Veys Paşazadeler)*” (Yüksek Lisans). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.TH/92-75. L. Deniz Müzesi Arşivi, Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi.
- Enginün İ. *Abdülhak Hâmid’in Mektupları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.
- İnal İMK. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1 – Ali Rubi.

Kaynak: İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri.

Fotoğraf 2 – Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.

KÖKLER FİLİZLENİYOR

Onur Kavalcı¹

Şarabın bin yıllardır üretildiği topraklarda yaşadığımızı unutuyoruz bazen ya da bazılarımız bunun farkında bile değil. Anadolu ve etrafındaki coğrafyanın, şarabın ortaya ilk çıktığı yerler olduğu bilgisi ve bunun hatırlanıp üzerine bir şeyler yapılması gerektiği, her geçen gün çoğulluk tarafından unutuluyor. Türkiye’de şarap üzerine akademik ve entelektüel üretimin belki de yok denecek kadar az olması bu unutuluşun hem müsebbibi hem de sonucu oluyor. Bu kısır döngüden çıkmak için atılan önemli adımlardan biri Sabiha Apaydın’ın öncülüğünde 2019’da ilk defa gerçekleştirilen “Kök Köken Toprak: Anadolu’nun Miras Üzümleri” sempozyumuydu. Pandemi nedeniyle iki yıldır yapılamayan sempozyum bu yıl 19 Haziran’da ikinci kez gerçekleştirildi. Şırnak, Artvin, Bodrum ve daha birçok yerden gelen üreticiler ve sektör çalışanları ile toprak, asma ve üzüm konusunda uzmanların ve miras üzümleriyle ilgilenen herkesin bir araya geldiği sempozyumda geçmişten çıkarılan derslerle gelecek öngörülleri

¹ Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü’nden mezundur. Yazarın “Kökler Filizleniyor” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 24 Haziran 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

paylaşıldı. Bu gibi etkinlikler hem “Şarabın doğduğu topraklarda yaşıyoruz” cümlesinin arkasını doldurmaya çalışıyor, hem de karanlıkta el yordamıyla şarap kültürünü öğrenmeye çalışan insanlara ışık tutuyor.

Anadolu topraklarında 8000 yılı aşkın süredir üzüm yetişiyor. Üzüm ve şarap bunca yıldır çeşitli medeniyetlerin, inançların ve hikâyelerin birer parçası olmakla kalmayıp aynı zamanda bazılarının sembolleri haline de gelmiştir. Antik Yunan mitolojisindeki şarap tanrısı Dionysos’un antik kenti Denizli, Bekilli’de yer almaktadır. Tevrat’ta Nuh Peygamber tufan sonrası Ağrı (Ararat) Dağı’nda karaya çıktıktan sonra bağ dikip şarap yapmıştır. Günümüzdeki birçok Latin ve Cermen dilinde şarap anlamına gelen *wine*, *vino*, *vinum*, *wein* ve *vin* gibi kelimelerin kökeni olduğu düşünülen *wiyana* kelimesi Hititçede şarap anlamına geliyordu. M.Ö. 1650’lerde Hititler bağcılık ve şarapçılığın korunması ile ilgili yasa maddeleri oluşturmuş ve bağ arazilerinin korunumuna büyük önem göstermişlerdir. Günümüzde ise bağcılık ve şarapçılık 3600 yıl öncesine göre daha az korunuyor gibi görünüyor. 1904 yılında 340 milyon litre şarap ihraç edebilen toprakların büyük bir kısmında 2019 yılında sadece 3 milyon litre şarap ihraç edilmiş olması yalnızca şarap üretiminin azaldığının değil aynı zamanda bağ arazilerinin de kaybedildiğinin bir göstergesi. Bu kayba rağmen Türkiye hâlâ, Uluslararası Bağ ve Şarap Örgütü 2020 raporuna göre 431.000 hektarla en büyük bağ arazisine sahip beşinci ülke; ancak 1990 yılına

dönersek bu sayı 580.000 hektardı. Umay Çeviker'in hesaplarına göre, son 30 yılda kaybettiğimiz 149.000 hektar bağ arazisi, dünyanın en fazla şarap üreten altıncı ülkesi Avustralya'nın tüm bağ arazisine eşit; en fazla şarap üreten yedinci ülkesi Güney Afrika ile Yunanistan, Almanya, Macaristan, Bulgaristan, Avusturya ve Gürcistan'ın bağ arazilerinden fazla. Bu vahim kaybın birçok siyasi, sosyal ve ekonomik sebebi olsa da tarımın ve bağcılığın desteklenmemesinin başat aktörlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Üzümünü iki liraya satmak zorunda kalan bağcının, bağını söküp yerine daha kârlı meyve sebze ekmesi hemen hemen bütün coğrafi bölgelerimizde görülüyor ve artık vaka-i adiyeden sayılıyor.

Mevcut siyasi baskı, reklam yasakları ve bir ceviz kabuğuna sığdırılmaya çalışılan pazarlama yöntemlerine rağmen, son 15 yıldır, sayısı hızla artan üreticilerden (Nisan 2022 itibarıyla 185 üreticimiz var, bu rakam Yunanistan ve Gürcistan'da 1000 küsurlarda) bazıları bu kaybın önüne geçmek için somut adımlar atıyor, kaybedilmiş ya da kaybolmakta olan üzümleri tekrar keşfederek şarap üretiminde kullanıyorlar. O kadar ki şu an yedi coğrafi bölgenin yedisinde de şaraplık üzümler yetiştirilmeye çalışılıyor. Bu çabaların bütün üreticiler ve bağcılara yayılıp bağ arazilerinin kaybının önüne geçilmesinde tüketicilerin de rol oynaması gerekiyor; ancak bu noktada ne yazık ki sınıfta kalıyoruz. En son ne zaman şarap alırken üzerindeki üzüme dikkat ettiniz? Papazkarası, Hasan Dede, Karaoğlan, Emir, Keten Gömlek ve Mezrona isimleri tanıdık geliyor mu? Bu

üzümler ve bu üzümlerden yapılan şarapları ismen bile olsa bilmediğimiz ve tüketmediğimiz sürece üretimleri azalacak, bağlar sökülecek ve bu toprakların sahip olduğu yüzlerce üzüm türünden belki birini daha kaybetmiş olacağız. Ne yazık ki, bu kayıplar yalnızca yeni keşfedilen ya da şarap üretiminde yeni kullanılmaya başlanan üzüm türlerinde değil; iklim krizi ve ekonomik sebeplerle Türkiye şarapçılığının bel bağladığı bazı as kadro üzüm türlerinde de yaşanabilir. Bütün bu olumsuz senaryoları daha parlak bir geleceğe evirmenin ilk adımlarından biri üreticiler, satıcılar, tadımcılar, eğitmenler ve yazarlardan oluşan şarap cemiyetinin, üniversiteler ve araştırma merkezleriyle daha fazla hemhal olmasından geçiyor ve doğruyu söylemek gerekirse, bir noktada bu cemiyetin bazı mensuplarının üst-orta sınıfa ‘şarap tadımı deneyimi’ satmaktan başka şeyler de yapması gerekiyor.

Son 30 yıldaki kayıplara, siyasi baskılara ve gelecek tehlikelere rağmen Türkiye şarapçılığı uzun zamandır bulunmadığı kadar iyi bir konumda ve daha iyiye doğru ilerlemeye çalışıyor. Reklam yasakları sosyal medya platformları aracılığıyla gevşetilmeye, üreticilerle tüketiciler arasında bir köprü oluşturulmaya çalışılıyor. Göknur Gündoğan ve Murat Yankı’nın *Türkiye Önoturizm Rehberi* kitabı gösteriyor ki hem yerli hem de yabancı turistler için şarap turizmi artık rağbet görmeye başlayan bir alan. Rehber ile hemen hemen aynı zamanda çıkan şarap kültürü kitaplarının sayısındaki artış da elbette sevindirici.

Tabii çeviri kitaplarda Anadolu üzümlerini bulmak oldukça zor. (Bu yazının yazıldığı tarih itibariyle (Haziran 2022) Türkiye’de Anadolu üzümleri üzerine detaylı yazılmış henüz yalnızca bir basılı kitap var, o da değerli Andrea Lemieux’nün *The Essential Guide to Turkish Wine* adlı eseri ve çevirisi yok.) Fakat sosyal medya platformları ve web sitelerinde yavaş yavaş artmaya başlayan inceleme ve araştırma yazıları kısa bir süre içerisinde kitaplara ve belki de akademik yayınlara dönüşebilir. Hep birlikte bu gidişatın nasıl olacağını göreceğiz. Bundan çok değil on, on beş sene öncesinde şarap kültürü dergilerinin yayımlandığı ve hatta ulusal bir gazetenin şarap kültürü eki çıkardığı ülkemizde kibrit suyu dökülmeye çalışılan kökler filizlenmeye devam ediyor ve edecek.

BAHÇECİK’TE BİR ERMENİ OKULU

Yunus Emre Yenen¹

Çok küçük yaşlardayken babamdan yaşadığımız yerin eski sakinlerinin Ermeniler olduğunu duymuştum. Ermenilerin kim olduğunu, ne yaptığını, şimdi nerede olduğunu bilmiyordum. Yalnız ben değil, mezun olduğum mahalle okulundaki öğretmenler de yaşadıkları yerin eski sakinlerinden bihaber diler. Mahallenin yerlileriye dedelerinin yüz küsur sene önce Ermenileri buralardan kovmuş olmasından iftiharla bahsederdi. Bahçecik’te yaşayan Ermenilere aitmiş gibi gözüken bir şeyler kalmış mıydı bilemedim. Sonradan öğrendim ki terk edilmiş halde ayakta kalmaya çalışan bir okul varmış.

Bahçecik sakini bu okulu görmemiştir, yürüme mesafesinde bulunmasına rağmen yaşadığı yerin canlı tarihine kısa

¹ Kocaeli Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü’nde öğrencisidir. Yazarın “Bahçecik’te Bir Ermeni Okulu” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/sitesinde 15 Temmuz 2022 tarihinde yayımlanmıştır. Yazar ayrıca yazısını 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerinde kaybettiği akrabaları, Nejla Münevver Gözümlü, İhsan, Mehmet Emir, Elif Su, Can ve Nuran İnal’ın aziz hatırasına ithaf etmektedir.

bir ziyaret gerçekleştirmek yoluyla da olsa borcunu ödemek istemez. Gençlerden en ilgisi okuldan Ermeni okulu olarak bahsederken yaşlılar, babalarından ve dedelerinden duyduğu hikâyeler sayesinde, okula Amerikan lisesi derler. Nitekim bu yazı için binayı fotoğraflamaya üçüncü defa gittiğimde karşılaştığım yetmiş sekiz yaşındaki mahalle sakinlerinden birisi -ki isminin paylaşılmasını istemedi- beni şu sözlerle teyit etmiş bulundu:

"Ben küçük çocuktum, bizimkiler diyordu ki burada Ermeniler okuyormuş. Amerikalılar yaptırmışlar. Ben tabii yetmiş sekiz yaşındayım, onları göremedim. Onlar gittikten sonra bir süre için askeriye veya jandarma binayı karakol olarak kullanmış. Sonra da binayı boşaltıp ayrılmışlar. Bir ara restorasyon için birileri geldi, bakınıp bir şey yapmadan gittiler. (Ayakta kalan binanın az ötesini işaret ederek) Burada da bir başka okul binası vardı gençliğimde. Bir yangın çıktı, bina tamamen yandı. Sonradan birileri yıktı, olduğu yere ev yaptılar."

Ermeniler, 16. yüzyılda, şimdiki Sivas ili sınırları dahilinde kalan Bardizag köyünden Celali isyanları sebebiyle batıya doğru kaçıyorlar. İzmit'in güneyinde yerleştikleri mevkide yine Bardizag ismiyle bir köy kuruyorlar. Bardizag köyü 1625'te Dördüncü Murad tarafından resmen tanınıyor. Osmanlılarca Bağçecik olarak da kaydedilen bu köy günümüzde Kocaeli ilinin sınırları dahilinde kalmaktadır. Köyün sakinleri 1915 senesindeki tehcire kadar Ermenilerden oluşmaktaydı. Bu özelliğiyle Bahçecik, İzmit'in kuzeyinde bulunan Akmeşe (Ermenilerce Armaş) köyü ile

beraber, Kocaeli’de bulunan önemli Ermeni yerleşimlerinden birisidir. 19. yüzyılın sonlarında Bahçecik’te, baş geçinme kaynaklarından olan sepetçilikle beraber ipek böcekçiliği yaygındı ve dokumacılık imalathaneleri mevcuttu.

19. yüzyılın sonunda köyün nüfusu on bin kişiye ulaşmıştır. Bahçecik’teki nüfus Protestanlık mezhebini yaymak amacıyla kurulmuş olan *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (ABCFM) oluşumunun dikkatini çekmişti. Bu oluşum halihazırda Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunan birçok azınlığı kapsayacak çalışmalar sürdürüyordu. 19. yüzyılın başından beri süren bu çalışmaların kapsamına imparatorluğun doğu vilayetlerinde yaşayan Ermeniler ve başka çeşitli azınlıklar da dahildi. Üstelik yalnızca diğer Hristiyan mezheplerine mensup ahaliyi hedef almıyorlar, Müslüman Türkler ve Kürtler arasında da misyonerlik faaliyetlerini inşa etmeye çalışıyorlardı. Bu ilginin sonucunda İstanbul merkezli olmak üzere, Bahçecik ve çevresinde misyonerlik çalışmaları yürütmek amacıyla bir istasyon kurdular. 1853 senesinde kurulan bu istasyon Bahçecik’teki ilk misyoner okulunun kurulmasını üstlenecekti.

Bahçecik’teki ilk misyoner okulu 1873’te ABCFM misyonerleri J. W. Parsons ve Laura Farnham tarafından kurulmuş olan bir kız okuludur. Bölgedeki Ermeni kız çocuklarının eğitimini ve onların Protestanlık mezhebine dahlini amaçlayan bu okul, Adapazarı’nda yaşayan Ermeni cemaatinin talebiyle 1885’te Adapazarı’na taşındı. 1915 senesindeki tehcirden sonra Osmanlı hükûmeti tarafından

geçici olarak kapatıldıysa da işgal döneminde İstanbul'da tekrardan açıldı. Günümüzde Üsküdar Amerikan Lisesi olarak bilinen okulun tarihi Bahçecik'te kurulan Protestan kız okuluna dayanmaktadır. Bu okulun Bahçecik'te kullandığı binalar ise günümüze kadar ulaşmayı başaramamıştır.

Terk edilmiş halde ayakta kalan son okul binası ise 1879 senesinde John E. Pierce isimli misyoner-öğretmen tarafından kurulan Bithynia High School (Bitinya Lisesi) adlı erkek okuluna aittir. Bu misyoner-eğitimci halihazırda ABCFM'nin Erzurum görevinde çalışmaktaydı. Newnham ailesinin de yardımıyla (sonraları bir okul binasına bu ailenin ismi verilecektir) Bahçecik'te eğitim çalışmalarına başlandı. Tek bir binada erkekler okulu olarak eğitime başlayan bu okul, adeta bir eğitim kampüsü oluşturacak şekilde yetimhane binası ve meslek öğretme atölyeleri ile başka binalara genişledi. Okulun kurucusu Pierce'in emekli olup Amerika'da yaşamak üzere Bahçecik'i terk etmesinden sonra yine Erzurum'daki misyonerlik çalışmalarında görevli misyoner Chambers çifti Bitinya Lisesi'nde öğretmenlik ve müdürlük yapmak üzere çağrıldı. Chambers'ın müdürlüğü sırasında da bir ek bina inşa edilmiş ve okulun o zamanki müdürüne ithafen Chambers Hall olarak isimlendirilmiştir. Günümüzde ayakta kalan okul binası işte bu Chambers Hall binasıdır.

Chambers Hall binası dersliklerin bulunduğu Pierce Hall binasında öğrenim gören öğrenciler için ibadethane ve toplantı odası işlevini görmekteydi. İki kattan oluşan

Chambers Hall binasının katlarına, biri ön taraftan, diğeri yokuş yolu ile arka taraftan olmak üzere iki farklı yoldan ulaşmak mümkündür. Binanın içinde kullanılan mobilyalardan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Aynı zamanda binaya yapılan eklemeler ve yıkımlar sebebiyle bina da inşa edildiği haldeki ilk görünümünü kaybetmiştir.

Tarihi belli olmayan bu kartpostalda Bitinya Lisesi'nin kullandığı eğitim kampüsü görülmektedir. Okulun müdürleri ve diğer önemli kimseler adına inşa edilen binalardan Newnham Hall adındaki okul binası ise dikkat etmeye değerdir. Çünkü bu bina ifadelerine yer verdiğim mahalle sakininin bahsettiği, gençliğinde yıkılıp yerine ev yapılan okul binası olmalıdır. Bununla beraber, kampüs bölgesinde yer alan ve o dönemden kaldığı söylenen tek bir bina daha vardır. Ama bu bina, öğrencilerin kullandığı bir okul binası olarak kaydolmamıştır. Ayrıca, mahalle sakinleri bu eski yapıyı deforme edip şahsi konut haline getirdiğinden fotoğraflamam mümkün olmadı.

Osmanlı tebaasını oluşturan bir milletin Bahçecik'te kalmış son izi olarak bu yapının korunması gerekir. Bitinya Lisesi'nden geriye kalan Chambers Hall binası restorasyon yüzü görmemiştir ve günden güne çürümektedir. Üst katın antresinde ahşap parkeler mevcuttur ve parkede yer yer boşluklar vardır. Bu sebeple her an çökecekmiş gibi gözük-tüğünden üst katın fotoğraflamasını da yapamadım. Şunu da söylemeliyim ki binanın sadece zamana karşı durmaktan kaynaklanan yapısal sorunları yok, bina aynı zamanda ipsiz

sapsız insanların işgali altında. Ziyarete değil, yiyip içip vandallık etmeye geliyorlar buraya. Binanın uzun yıllar ayakta durması isteniyorsa restorasyon çalışmasının bir an evvel başlaması gerekiyor. Böylece buranın, komik örnekler arasına girmemesi ümidiyle, toplumumuza yeniden kazandırılmasını çok isterim. Bu okul binası Bahçecik'in tarihinde somut bir yer tutuyor. Varlığı az sayıda kimselerin hatırlarında yok olmaya terk edilmemeli, Kocaeli halkının bildiği ve tarihe şahitlik etmek için ziyaret edeceği bir nokta haline getirilmeli.

K A Y N A K L A R

- Acaralıoğlu, A. *Kocaeli Bahçecik Amerikan Misyoner Okulu Chambers Hall Binası Koruma Projesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, 2013.
- Barton, J. L. *Status and Outlook of Missionary Work in Turkey*. American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1924.
- Goldring, I. P. (1977). Robert Chambers: 1881-1957. *American Zoologist*, 19(4), 1271.
- Karakaya-Stump, A. "The Emergence of the Kızılbaş in Western Thought: Missionary Accounts and Their Aftermath." edited by D. Shankland, *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F. W. Hasluck, 1878-1920: Vol. Volume I* (s. 337). The Isis Press, 2004.
- Karakoç, E., & Cıvgın, S. Bahçecik Ermeni Kız Okulu'ndan Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'ne Bir Misyoner Eğitim Kurumunun Hikâyesi (1873-1939). *5. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi*, 2022.
- Merguerian, B. J. Laura Farnham and Schools For Armenian Girls in Bardizag and Adabazar. R. G. Hovannisian (Ed.), *Historic Armenian Cities and Provinces: C. 13*, 2012.
- Polatel, O. İzmit Kazası'nda Ermeni Yerleşiminin Başlangıcı ve Ermeni Yerleşim Yerleri. In *Tarihî Türkler ve Ermeniler: C. VI* (s. 35). Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014. http://dunyasavasi.ttk.gov.tr/upload/files/Ermeni_Kulliyat/6-Cilt/3-OguzPOLATEL.pdf
- Staub, A. W. American School Work in the Near East. *Current History*, 17(4), 1923: 597.

FOTOĞRAFLAR²

² *Fotoğraflar telif hakkına sahip olup yazarın kendisi Yunus Emre Yenen'den temin edilmiştir.*

Kaynak:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bithynia_High_School,_Bardizag,_Ismid,_Turkey.jpg

OSMANLI'DA SİYASETNAMELER

Kasım Bolat¹

Günümüzde en çok duyduğumuz kelime olmakla birlikte “siyaset” Arapça “bir nesneyi dikkatlice gözetlemek” manasına gelmektedir. Bu kelimeye halkı dikkatlice gözetlemek ve korumak manası da eklenince zaman içerisinde “diplomasi” ve “politika” anlamı kazanmıştır. “Siyasetname” ise devlet yönetimi ile ilgili eser demektir.

Siyasetnamelerin çıkış noktaları Hz. Peygamber olmuştur. Buna göre ilk İslam Devleti’nin sınırları genişledikçe ve fethedilen beldelere valiler atandıkça Hz. Peygamber bu valilere gittikleri bölgelerde halka nasıl davranılması gerektiğini öğütler halinde anlatır. Değişmeyen tavsiyelerin başında adaletli olunması ve örnek davranışlarda bulunulması gelmektedir. Bu şekilde ümmet çağında birçok siyasetname telif edilmiştir. Türk İslam devletleri dahilinde siyasetname türünden en çok bilinen eser ise Selçuklu Veziri Nizamülmülk’ün *Siyasetname*’sidir. Bu eserde vezir, padişahlara ve ümeraya nasıl davranılması gerektiğinden

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümü’nde doktora adayıdır. Yazarın “Osmanlı’da Siyasetnameler” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 29 Temmuz 2022 tarihinde yayımlanmıştır

bahisle devlet yönetimine dair birçok değişik başlık altında tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyelerin başında ise savaş ve barış zamanlarında halka nasıl davranılması gerektiği gelir. Casus kullanımının öneminden bahseder ve casusu başka bir casus ile takip ettirip işini doğru yapıp yapmadığını bilme konusunda ciddi tavsiyelerde bulunur.

Osmanlı Devleti'nde ise siyasetnamelerin ayrı bir önemi vardır. 16. yüzyıl sonlarından itibaren devlet yönetiminde ciddi aksaklıklar başlar. Bu nizam ve kanun bozukluğu birçok âlimin ve tarihçinin dikkatini çeker. Konuyu hassasiyet ile yaklaşan âlimler devlet yönetimine dair eserler kaleme alırlar. Daha çok sorun ve çözüm odaklı kaleme alınan bu eserler gerçekten de Osmanlı Devleti'ndeki bozulmaların asli sebeplerini bütün açıklığı ile okuyucuya sunarlar. Bu siyasetname türünden eserler, yazıldıkları anlayış çerçevesinde ümeranın dikkatini çekmek ve sorunu halletmek üzere kaleme alınmışlardır. Bu açıdan bakıldığında 17. yüzyıla Koçi Bey'in Sultan IV. Murad ve daha sonra da Sultan İbrahim'e sunduğu risaleler Osmanlı siyasetname kültürü açısından çok kıymetlidir. Hasan Kafi El- Akhi-sari'nin, Gelibolulu Mustafa Âli'nin ve Katip Çelebi'nin de siyasetname türünde devlet yönetimindeki bozukluklara dikkat çektikleri birçok eseri vardır. Sadece kalemiyeden gelerek problemin içinde bulunmuş ve buna çözüm üretmiş kimseler değil, devlet idaresinde bulunmuş ve veziriazam olmuş ümeradan da siyasetname yazarlar olmuştur. Bunlardan en bilineni de aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi ile evli olan Lütfi Paşa'dır. Lütfi

Paşa, azledildikten sonra kaleme aldığı hem kadim bilgileri derlediği hem de kendi tecrübelerini aktardığı *Asafname* isimli eserinde, son derece önemli tespitlerde ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

Gerek devlet görevinde bulunmuş kimseler gerekse padişahların telkin ve tavsiyeleri neticesinde ortaya çıkmış siyasetnameler, Osmanlı'da zengin bir literatür haline geldi. Böylece nasihatnameler de bir bakıma siyasetname türünden eser şeklinde yazılmaya başlandı. Erken dönemlerde tercümelerden ve sözlü anlatımlardan istifade edilse de Osmanlı ilmiyesi ve kalemiyesi geliştikçe bu türden yazılan telif eser sayısı da artış gösterdi. Buna en iyi örnek hiç şüphesiz II. Murad zamanında Mercimek Ahmed'in Türkçeye tercüme ettiği Keykavus'un, oğlu Giylanşah'a 1082 tarihinde yazdığı *Kabusname*'dir. Mercimek Ahmed, tercümesinin giriş kısmında bu eseri tercüme hikâyesini de yazmaktadır. Buna göre bir gün Filibe yolunda iken Osmanlı padişahı II. Murad ile karşılaşır. Padişahın elinde bir kitap görür. Onun hangi kitap olduğu sorulduğunda bulur. II. Murad da "*Kabusname*'dir, hoş kitaptır ve içinde çok faydeli nasihatler vardır. Ama Farsî dilindedir. Bir kişi Türkîye tercüme etmiş, veli Ruşen değil, açık söylememiş. Eyle olsa hikâyetinden hâlâvet bulmazız. Ve lakin bir kimse olsa ki bu kitabı açık tercüme etse, ta ki mefhumundan gönüller haz alsın" der ve böylece eser Türkçeye son derece anlaşılır yalın hali ile kazandırılır.

19. yüzyılda da siyasetname türünden eserler devam etmiş ancak isim değiştirmişlerdir. III. Selim, ıslahatlarına başlamadan önce devlet adamlarından devletin durumu hakkında rapor talep etmiştir. Bu raporlar layiha olarak Sultan III. Selim'e sunulmuştur. Cevdet Paşa, meşhur eseri *Tarih-i Cevdet*'te bu layihâlardan, yazarlarından ve içeriklerinden uzun uzun bahsetmektedir. III. Selim bu raporları ciddi bir şekilde okumuş ve yapılması gerekenleri daha iyi kavrayarak adımını ona göre atmıştır. Bu gelenek II. Mahmud ve II. Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. II. Abdülhamid devlet adamlarından ve güvendiği paşalardan layihâlar istemiş, özellikle askerî ve mali açıdan ne gibi sorunların olduğunu bilmek istemiş ve çözüm önerilerini talep etmiştir. II. Abdülhamid'e sunulan bu layihâlar da doktora tezi olarak çalışılmış ve ilim âlemine sunulmuştur.

Yazılan siyasetnameler birkaç başlık altında tasnif edilebilir. Bunlar, padişahlar için yazılan nasihatnameler, başta veziriazam ve doğâl olarak vüzera için yazılan siyasetnameler ve bir de genel diyebileceğimiz siyasetnamelerdir. Her ne olursa olsun, erken dönem Osmanlı Devleti'nde kaleme alınan siyasetnamelerin, birbirinden bağımsız olmakla beraber ortak bir noktada buluştukları söylenebilir. O da bozulmanın kendini hissettirdiği dönemlerde kaleme alınan eserlerin, yenilik ve değişim arayışından çok, eski kanunları sıkı bir şekilde uygulamaya yönelik olmasıdır. Dahası, gelişme ve nizam, Kanun- ı Kadim'de aranmış, dönemin padişahlarına bu yönde tavsiyelerde ve

hatırlatmalarda bulunulmuştur. Esasen düzenin bozulmasının sebebi, eski kanunların uygulanmamış olmasının nedenlerinde aranmaktadır. Zira ecdat, her şeyi doğru ve kuralına uygun bir şekilde yaptığı için gücü elde etmiş fakat sonrasında bu durum önemslenmediğinden devlet zayıflamaya yüz tutmuştur.

Hükümdarın devleti yönetmesindeki hassasiyet İslam te-lakkisi içinde çok daha farklı bir yere sahiptir. Buna göre halk, Allah'ın hükümdara bir emanetidir ve bu açıdan hükümdar halkından sorumlu olarak onları en iyi şekilde yönetmek zorundadır.

Editörün Notu: Yazarımız Kasım Bolat Bey'in bu yazısının detaylarını da içeren *Osmanlı'da Paşalar ve Padişahlar 1421-1520: Sultanların Gölgesinde İktidar Mücadelesi* isimli kitabına *Ötüken Neşriyat* aracılığıyla ulaşabilirsiniz.

SÜPER KAHRAMANLAR NEYLE SAVAŞIR?

İsmail Can Bağbozan¹

Süper kahramanları diğer doğaüstü kurgusal varlıklardan ayıran belki de en önemli fark şudur: Süper kahramanlar zihinlerimizdeki çılgın fantezilerde gerçek hayatındaki ihtiyaçlarımıza ve sorunlarımıza göre şekillenirler. Süper kahraman fantezisi bizlere tam bir kaçış sunmaz, Yolgezer’le Orta Dünya’nın diyarlarını arşınlama veya çift ışın kılıcıyla imparatorlara meydan okuma hayallerimiz, bulunduğumuz gerçekliği tümüyle terk etme arzusuyla kol kola yürür. Soğukkanlı katilleri, yolsuz politikacıları ve amansız savaş *lord*’larını eşek sudan gelinceye kadar dövebilecek güce ve becerilere sahip olma fantezisi pekâlâ içinde yaşadığımız dünyayla ilgilidir.

Mitoloji, Orta Çağ fantezisi ya da uzay operası diyarlarında karşımıza çıkan doğaüstü fenomenler genellikle kendi evrenlerinin kuralları dahilinde oturtulabilen normlar olarak sunulurlar. Süper kahramanlar ise yaşadıkları dünyaların

¹ ODTÜ Endüstri Mühendisliği Bölümü’nden mezundur. Yazarın “Süper Kahramanlar Neyle Savaşır?” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 12 Ağustos 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

da normları dışında figürlerdir ve oranın sakinlerinde de – aynı biz tüketicilerde olduğu gibi– kuvvetli duygular uyan- dıracak şeyler başarılır. Zaten bu dünyalar da büyük oranda gerçeğin yansıması olarak tasarlanırlar. Öyle ki o maskenin altındaki genç, toplumun herhangi bir ferdi ola- bilir. Üstelik Marvel ve DC gibi yıllar boyunca üstün becerilere sahip onlarca karakterle dolup taşmış evrenlerde de bu durumun geçerliliğinin koruduğunu görürüz. Me- sela, zaman yolculuğunu herhangi bir salı öğleden sonrası haline getirmiş dâhi bilim adamlarının varlığı bu dünya- larda yeni bir teknolojik çağın kapılarını aralamaz. O inanılmaz buluşlar hiçbir zaman endüstriyelşerek sıradan insanların yaşam rutinlerine girmezler ve hayatın genel akışı olduğu gibi devam eder. Diyorum ya, süper kahraman fantezisi her zaman kendi gerçekliğimizde karşılık bulmak durumundadır.

Kökenlerini Gilgamiş’a dek götürmek mümkün olan bu tür için modern zamanlarda ana medyum hep Amerikan çizgi romanları olagelmıştır. Bu da süper kahramanların yıl- lar içinde en çok mücadele verdikleri meselelerin, sıradan bir Amerikan vatandaşının tek başına değiştirmeye mukte- dir olamadığı veya yüzleşmekte zorlandığı sorunlarla çokça kesişmesi demektir. 1938 yılında *Superman*’ın *Action Co- mics #1* dergisiyle dünyaya gözlerini açtığı noktadan günümüze dek bunun izlerini sürmek mümkün.

1930’lu yılların sonlarında yayın hayatına başlayan bir di- ğer kahraman olan *Batman*, Büyük Buhran’ın semirttiği çocuklardan biri olarak gangsterlerle boğuşur. O yıllarda

ayak sesleri iyiden iyiye Yeni Dünya Amerika'ya ulaşmaya başlamış çok daha büyük bir tehlike, kısa sürede tüm kahramanları seferberlik altına alır. İkinci Dünya Savaşı, çizgi roman sayfalarında henüz yeni bir tür olarak boy gösteren süper kahraman öyküleri için devasa bir dönüm noktası olur. Alt sınıf Yahudi ailelerinden gelip New York sokaklarında büyümüş iki genç sanatçı Joe Simon ve Jack Kirby'nin yarattığı *Captain America*, Pearl Harbor baskınından aylar önce Adolf Hitler'e yumruğunu indirecek ve Nazilerle olan savaşına başlayacaktı. *Superman*, Amerikan ideallerinin cihan savaşında dahi galip geleceğini kanıtlıyacaktı. Bu furya, o yıllarda Amerika'nın renklerine bürünmüş onlarca kahramanın doğumuna sebep oldu. *The Shield*, *Miss Victory*, *U.S. Jones* ve *The Star-Spangled Kid* bunlardan yalnızca birkaçıdır.

Bu yıllarda çizgi roman dergileri inanılması güç satış başarılarına eriştiler. Dünya için karanlık bir dönem olsa da süper kahramanlar için daha sonraki yıllarda çizgi roman tarihçileri tarafından adlandırılacağı üzere tam bir Altın Çağ yaşanıyordu. Bu mecra, insanları savaş tahvili gibi araçlara da yönlendiren önemli bir propaganda makinesi haline gelmişti. 1943 yılına gelindiğinde aylık çizgi roman satışları yirmi beş milyon adedi bulmuştu. Denizaşırı birliklere yollanan her dört yayından biri çizgi romandı ve her ay otuz beş bin adedin üzerinde *Superman* dergisi yine bu birliklere gönderiliyordu. Bu sayılar, günümüzde *Superman* dergilerinin ABD'deki aylık fiziksel fasikül satışları için konu oluyorlar.

Peki ya sonra? Savaş bitti. Ardından gelen kısa süreli refah ortamı Amerikalıların artık süper kahramanlara ihtiyaç duymadığını gösteriyordu. Tabii daha geniş çerçeveden medya araçlarına baktığımızdaysa 50’li yıllarda televizyonların her eve girmeye başlaması çizgi roman gibi diğer kolay ulaşılabilir görsel ifade formları için bir devrin kapanışı oldu. Bu süreçte süper kahramanların pek azı hayatta kalmayı başarabildi. DC’de tutunabilen kahramanlar yalnızca *Superman*, *Batman* ve *Wonder Woman* üçlüsü oldu. *Marvel Comics* ya da o zamanki ismiyle *Timely Comics* ise yayın portföyünü tümüyle yeniledi.

Bu dönemde Amerikan çizgi romanlarında korku, aşk ve Western gibi çeşitli türler öne çıksa da süper kahramanların daha önce oturdukları tahtı geri almaları çok uzun sürmeyecekti. 1950’li yılların sonlarında DC, unutulmuş kahramanlarını birer birer geri getirmeye başladı. 1961 yılında Marvel’dan çıkan *Fantastic Four #1* sayısı ile girilen süreç türün bu medyumda kalıcı olduğunu perçinledi. Stan Lee ve Jack Kirby’nin başını çektiği Marvel ofisi, *Fantastic Four*’un başarısını takiben ciddi bir üretkenlikle birkaç yıl içinde pazarı onlarca süper kahraman serisiyle doldurdu. Savaş kazanıldıktan sonra Amerikan toplumu için tüm dertler bitmiş değildi. İki kutba ayrılan politik konjonktürün de etkisiyle, yetişmekte olan yeni nesil yeni meselelerle karşı karşıyaydı.

Uzay yarışının ivme kazanmasıyla bilimsel çalışmalara ayrılan bütçelerin görülmemiş boyutlara taşınması, müspet

ilimlerle uğraşan insanların her zamankinden daha çok idealize edilmesine yol açtı. Bu insanların üzerinde çalıştıkları konular, toplum gözünde sonsuz ihtimal barındırmaktaydı, kurtuluş onlardaydı. Buna bağlı olarak o dönem yaratılan süper kahramanların önemli bir bölümü bilim insanı sıfatını taşıyan kişiler olmuştur. Marvel Comics kahramanlarının pek çoğunun yayın hayatlarına bu yıllarda başladığını hatırlarsak o evrende ciddi bir bilim insanı enflasyonu görülüyor olması anlam kazanacaktır. Tony Stark, Bruce Banner, Reed Richards, Charles Xavier, Hank Pym ve hatta Peter Parker bilimsel yöntemleri adeta sihir gibi kullanabilen kahramanlardı.

Bu yeni dönemde, cihan savaşı gibi toplumun büyük bölümünü benzer noktalardan yakalayan problemler yoktu. Nesil farklılıklarıyla sınıfsal ve elbette renksel ayrımlar bir kez daha belirgin hale gelmişti. Süper kahramanların mücadele vermesi gereken cepheler çeşitlenmişti. Marvel'ın kahramanları da buna uygun şekilde farklı temsiliyetler sunuyorlardı artık. Her şeyden önce maskenin altındaki sivil kimlikleri çok daha önemliydi ve tüm o gücün altında bir insan yattığını okurlara hissettiriyorlardı.

Savaş sonrası yıllarda yaşanan nüfus patlamasıyla hayata gözlerini açan nesil artık lise çağlarına gelmişti ve okullardaki zorbalık üstüne eğilinmesi gereken bir mesele haline almıştı. Bir lise öğrencisi olan Peter Parker, bir yandan okul hayatında zorbalarla baş ederken bir yandan da *Spider-Man* kostümünü giyip suçla savaşıyordu. Hayatın getirdiği büyük yükün altında aynı bizler gibi ezilse de yılmayıp her

zaman doğru olanı yapmaya çalışıyordu. Tony Stark, savaş ekonomisine hizmet eden bir milyarderken Vietnam'da savaşın acımasızlığını bizzat yaşamak zorunda kaldı. Artık onun için de doğru amaçlara hizmet etme vakti gelmişti. Kendilerini, toplumda yükselen yabancı düşmanlığının (zenofobi) hedef tahtasında bulan bir grup genç mutant, *X-Men* ekibini oluşturarak her şeye rağmen ayrılıkçı fikirlerin karşısında duruyordu.

Tüm bu fikirler yıllar içinde çağın ihtiyaçlarına göre şekillendiler ve farklı formlar aldılar. Mesela *X-Men*'in Amerika'daki ırkçılığı çok daha etkili işleyebilecek bir alegori zeminine sahip olabileceği fark edildi ve 1975 yılında yenilenen ekipte artık neredeyse hiç ABD vatandaşı yer almıyordu. *Captain America* içinse Amerikan ideallerini temsil etmek eski günlerdeki gibi bedenini cepheye atarak sırtlanabileceği bir yük olmaktan çıkmıştı ve Watergate Skandalı'nın akabinde geçici bir süre de olsa kostümünü kenara attı. Soğuk Savaş kızıştıkça arşa çıkan nükleer korku da toplumda artışa geçen bağımlılık problemleri de ilgili çizgi roman sayfalarında kendilerine yer buldular ve bulmaya da devam ediyorlar. Ortak sorunlarımız bitmedikçe süper kahramanların mücadelesi de bitmeyecek. Farklı cephelerde, farklı metotlarla onları görmeye devam edeceğiz.

YÜZÜNCÜ YILINDA ZAFER BAYRAMI

R. Doğukan Oruç¹

Türkiye'nin son on beş yılına tanıklık edenler, Cumhuriyet'in kurucu fikirleri ve bunların sembolleriyile özgürleşme adına yürütülen bir kavganın, o fikir ve sembollerin özgürleşmenin temsiline aşama aşama evrilmesine de tanıklık etmiş oldular. Cumhuriyet tarihi, modern Türkiye'nin karşılaştığı hemen her engelin birinci dereceden müsebbibi olarak sorunsallaştırılıyor. Geçtiğimiz süreçte mülksüzleştirilen ve aidiyetsizleştirilen geniş kitlelerin, sosyal ve ekonomik açıdan artık devam ettiremedikleri hayat tarzlarını korumak adına Cumhuriyet tarihinin sembollerine yönelmesi ise millî bayramların gündelik hayatımızdaki yerlerinin farklı algılanmasına sebep oluyor. Post-Kemalist bakış, millî bayramları; belli çevrelerin hasasiyetlerini gözetme gerekliliğinden kişi kültü veya militarizm eleştirilerine değin uzanan birtakım spesifik yol işaretlerinin izleğinde algılıyordu. Nihayetinde bu bayramlar, 'jakoben bir devrim'in 'devindirici gücü' olarak liberal

¹ 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisans öğrencisidir. Yazarın "Yüzüncü Yılında Zafer Bayramı" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 26 Ağustos 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

bir dünyada bu kadar göz önünde bulundurulmaması gereken bir şey olduğuna inanılan ordunun ‘vesayet’inden kurtarılırken kendilerini sahiplenecek bir odak bulamadılar. Bu günlerin birer bayram olarak tayinini mümkün kılan entelektüel şecereye dahil olmayan, esasında o şecereyle kavgalı kökenlerden gelmiş aktörlerce idare edilen devlet mekanizması, bu bayramların kutlanmasına dair organizatörlük görevlerini kısa yazılı demeçlerle ifa etme yolunu tuttu. Halkın hassaten bu bayramların imledikleri değerler adına gadre uğramış çeşitli kesimlerinden bu uğurda bir inisiyatif almaları zaten beklenemezdi. Kalanlar ise büyüme oranlarını görmekten duydukları memnuniyetten ötürü bu meseleyi talileştirmek ile hırçın bir reaksiyonerlik arasında konuşlandılar. Dolayısıyla, hemen bütün muadilleri gibi, 30 Ağustos’un da talihi yakın zamanlara kadar ciddi bir sahipsizlik oldu.

Fakat yakın tarihi algılayış biçimi büyük oranda güncel siyasi gelişmelere bağlı olan Türkiye toplumunda son birkaç yıl içinde bu bayramların kaderlerine de etki edecek ölçüde değişimler gözlemlendi. Post-Kemalist anlatının gitgide tatmin edici olmaktan uzaklaşması, kentli ve eğitimli kesimin süregiden hayatlarından duydukları derin memnuniyetsizlik, Suriye Savaşı’ndan Afganistan’daki son olaylara değin İslam dünyasında terörizmin ve teokratik idarelerin yükselişi, hayat tarzlarına müdahale edilme endişesinin spesifik bir gruptan çıkarak kendisini seküler olarak adlandıran hemen herkese sirayet etmesi gibi sebepler

Cumhuriyet tarihine ve onun sembollerine yeniden bir dönüş havası yarattı. Her devlet dairesinin demirbaş listesinde olan ve uzun müddet Türkiye'nin hangi sorunu gündeme gelirse gelsin müsebbibi arandığında parmakla işaret edilen Atatürk portreleri, sivillerin özgürlüklerini müdafaa amacıyla düzenledikleri protestoların ortak sembollerine dönüştü. Bir bağlamda, 8 Temmuz 1919 gecesi; geniş halk kitleleri arasında kendini tekrarladı ve Mustafa Kemal üniformasını çıkararak "bir fert olarak sine-i millete" döndü. Bu dönüşüm oldukça mühimdir, zira Zafer Bayramı'nın yüzüncü yılının, hiçbir resmî kurum teşebbüste bulunmasa bile, coşkuyla kutlanacağından ve bu kutlamanın bütünüyle sivil olacağından kuşku duymamızı imkânsız kılar. Yaşanan, -bu sefer talihin değil- tarihin cilvesidir.

30 Ağustos'u gözleri hiçbir protokol sırası ve askerî geçit aramaksızın coşkuyla kutlayacak olan bu kesim birkaç yönden büyük öneme sahiptir. İlki, bu insanların Zafer Bayramı'yla ancak Erken Cumhuriyet devrinde rastlanabilecek ölçüde doğal bir ilişki kurmaya elverişli olmalarıdır. Zira bu insanların zihnindeki Atatürk, bütün askerî zaferlerine ve taltif edildiği çeşitli unvanlara rağmen hâlâ Şevket Süreyya'nın "Tek Adam" tasvirindeki emniyete erişmemiş olan Mustafa Kemal'e yakınsar; nihayetinde otoritesini bütünüyle temin edebilmiş Atatürk'e değil. Dolayısıyla, Zafer Bayramı'nın yüzüncü yılında sokakları dolduracak insanların, özellikle gençlerin zihnindeki Mustafa Kemal figürü; devrimlerin ardından oluşan statükonun koruyucu babası olmaktan çok, yapacağı devrimlerin hayalini kuran statüko

karşıtı genç subay olacaktır. Bu nokta, hem Mustafa Kemal'in Türk toplumu için ifade ettiklerinin hem de onun devrimleri yoluyla edinilen kazanımların devlet eliyle dayatılan birtakım değerler olmaktan çok insanların yapılmasını umdukları yeni hamlelerin tarihsel prototipleri olarak sine-i millete döndüklerini ifade eder. Örneğin kadın hakları konusunda yapılan reformlar, bu yeni kitlenin algısında, karşılığında minnet ifade edilip geçilecek birtakım lütuflar olmanın ötesinde, İstanbul Sözleşmesi'nin yeniden hayata geçirilmesi ve kadın hakları adına yapılacakların genişletilmesi noktasında emsal alınacak, çağının ötesindeki örnekler olarak belirir. Ki bu da "dinamikliğini yitirme" endişesiyle kendisi hakkında bir teori inşasına gidilmeyen Cumhuriyet reformlarının ruhuyla oldukça uyumlu bir sonuç doğurur.

Çoğu reform hareketi gibi, kendi devrinde "halka inmek" ve "halkı kendi seviyesine çekmek" tartışmaları arasında canlılığını ve halkın ruhuyla imtizaç şansını tedricen yitirmeye başlamış Cumhuriyet devrimleri, yüzüncü yılında kendilerini korumanın ötesinde, kendileri örnek alınarak atılacak yeni adımları motive etme canlılığını ve halkın büyük bir kesimine nüfuz edebilme şansını elde etmeye yakın görünür. Dolayısıyla, sivilleştikçe güçlenen ve güçlendikçe sivilleşen, bagajındaki "devlet himayesi olmadan yaşayamayacağı" varsayımlarını boşa çıkaracak ölçüde kitlelerce benimsenen bir çehre kazanmaya başlar. Zafer Bayramı'nın yüzüncü yılında şahitlik edeceğimiz ve sokaklardaki insanların da şahitlik etmeyi umdukları manzara bence budur.

Bir diğ er m uhim nokta, bahsi geçen siville meyle birlikte millî bayramların bu tek askerî kökenli olanının kutlanma şekline dair beklentilerdir. Türk Devrimi'ne, yitirmeye ba ladıklarını hissettikleri özgürlüklerinin muhafızı ve gelecekte bekledikleri yeni özgürlüklerin mu tucusu olarak bakan bu toplumsal kesim, askerî bir zafer dolayısıyla kutlanmasına karşın 30 Ağustos'u ruhsuz bir resmigeçit halinde görmeye istekli değildir. Bayramın gerekçesiyle son derece uyumlu olmasına karşın, bir stadyumdan sıra sıra geçen tankları seyretmenin de birincil tercihleri olacağı söylenemez. Az evvel bahsi geçen ve ancak Erken Cumhuriyet'te görülebilecek ölçüde doğal bulduğum ilişki sanıyorum burada da ortaya çıkar: Bu insanlar, arkalarına emperyalist bir gücü alarak bir işgal hareketine giri mi  olan Yunan ordusunun mağlup edildiği haberini duyan insanların o andaki sevincini yaşatmak istemektedirler. O ilk sevinçte  a aalı askerî geçitler olmadığı gibi Atatürk'ün kötü  airlerce ululanması da i itilmemi tir. Dolayısıyla aranan, -yine bayramın özüne oldukça uygun biçimde- bir paylaşım sava ından elde edilen pastanın, ba ından ona bir di  geçirmeksizin ayrılmak istemeyen müstevli bir kuvvet karşısında zafer kazanmanın, yani hürriyetin zevkinden elde edilen yalın co kudur. Atatürk'ün kendisinin, bu zafere dair ilk kutlamada, büyük laflardan kaçınarak *"Burada bir inhidam olmuştu"* demekle yetinmesi ve verdiği askerî mücadeleyi *"Biz fatihler devrini kapatmak için harp ettik, bu  eref bize k fidir"* cümlesiyle

özetlemesi (ki bu cümle herhalde “Türk Bağımsızlık Savaşı’nın kısa bir diyemi” olsa gerektir), Zafer Bayramı’yla seleflerinden farklı bir biçimde ilişki kuracak olan kitlenin beklentileriyle oldukça paraleldir. O halde, Türk toplumunun millî bayramlarla ilişkisinde yeni bir safhaya girildiğini söylemek mümkündür. Akademiden medyaya çeşitli figürlerle devlet aygıtlarını yönetenlerin, bu bayramların tepeden inmecî bir geçmişin, bugüne dramatik sorunlar devreden bir zihniyetin, çarpık bir modernleşme algısının sembolleri olarak baktığı ara dönem kapanmış; resmî makamların ancak asgari prosedürü sağlamak şartıyla düzenledikleri organizasyonlardan da onlardan önce gerçekleştirilen ve bu sefer azami derecede devlet kokan kutlamalardan da memnun olmayacak ve bu bayramla aralarında son derece doğal bir ilişki oluşan, bütünüyle sivil bir kitle meydana gelmiştir.

Yüzüncü Zafer Bayramı, anti-emperyalist bir savaş yürüterek yurtlarını ve hürriyetlerini kurtarmış olmanın gururunu taşıyan fakat bu gururu bir kin ve intikam söylevine dönüştürmeyecek kadar da aklıselim sahibi insanların, yalnızca yitirmemek değil, aynı zamanda her alanda genişletmek için de çabalayacakları özgürlüklerinin sembolleri olarak ellerinde Türk bayraklarıyla ve yalnızca vatanı kurtarmış olduğu için minnet duyulan bir Osmanlı generali olarak değil, vatanı kurtarmakla kalmayıp onlara yerleşmiş kalıpların, inançların, âdetlerin sultası altında kısıtlanan hakların ve özgürlüklerin nasıl elde edilebileceğini göstermiş örnek bir reformist olarak Atatürk posterleriyle

kutlayacakları sivil bir bayram olacaktır. Bu durum, Zafer Bayramı'nın nihayet özüyle ve ruhuyla temas edebilmemizi sağladığı için bize büyük imkânlar tanır. Bu imkânlardan biri, “fatihler devrini kapatmak için yapılmış” bir harbin sonunda kazanılan bir galibiyet kutlandığına göre, genç Cumhuriyet'in 1928'de gösterdiği alicenaplık örneği takip edilerek hâlâ üzerlerine düşen bombalarla ölen çocukların olduğu bir dünyada “topyekûn silahsızlanma” çağrısının yinelenmesi olabilir. Bu imkânlardan bir diğeri, artık sine-i milletteki bir fert olarak hissedilen Mustafa Kemal imgesinin kısır bir reaksiyon aracı olmaktan çok, zamanı gelmediği, toplumun hazır olmadığı düşünülerek ertelenen veya Türkiye'nin daima yakıcı gündemi içerisinde ikincil ve üçüncül plana atılan birçok özgürlüğün tanınması adına yöntemi takip edilen bir örnek olarak tanınmasını sağlamak olabilir. İmkânlar büyüktür; mesele, sonunda ulusun yalnızca katılımcısı değil, sahibi olduğunu hissederek kucakladığı bu bayramı yalnızca kutlamakla mı yetineceği yoksa onu bunca kucaklamasını gerektiren endişelerinin tümünden giderilmesi için adım atması gerektiğini anlayıp sahibi olduğu bayramlarla arasındaki bu yeni ilişkinin sağladığı hareket açıklığından istifade etmeyi mi seçeceği-
dir.

MOĞOLİSTAN’DA BULUNAN TÜRK YAZITI ve DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Muratcan Zorcu¹

Geçtiğimiz günlerde, Moğolistan’ın Nomgon Ovası’nda Uluslararası Türk Akademisi ve Moğol Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü’nün müşterek çalışmasıyla devam eden kazıdan önemli bir haber geldi. Bu habere göre, ilk defa Türk kelimesini içeren Köktürk yazıtlarından daha eski bir yazıt bulundu ve bu yazıtta da Türk kelimesi belirgin şekilde görölüyordu. Bulunan yazıtın Türk tarihi için kıymete haiz bir buluş olduğu inkâr edilemez bir noktaya kavuşurken bu yazıda, bu buluşun etkisi üzerine biraz fikir yürütmek istedim.

Öncelikle, elimizdeki verileri bir bilgilendirme notu şeklinde dizelim: Keşfedilen yazıtın iki yüzünde 12 satırlık eski Türk yazısının, diğer yüzünde de Soğd yazısının mevcut olduğu öğrenildi. Akademisyen Mehmet Ölmez’in

¹ Koç Üniversitesi Tarih Bölümü’nde doktora öğrencisidir. Yazarın “Moğolistan’da Bulunan Türk Yazıtı ve Düşündürdükleri” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/sitesinde 2 Eylül 2022 tarihinde yayımlanmıştır. Yazar ayrıca, yazının yayımı sonrası kıymetli tavsiyeleriyle yazısını iyileştirmesini sağlayan Mustafa Türkan ve Yunus Edgü’ye teşekkür eder.

tespitlerine göre, yazıtta Türk kelimesinden başka “tümen tümen” kelimesi ve “kutlug kagan türk” kelime grubu netlikle okunuyor. Kazının devam ettiği Nomgon sahasında bulunan yazıtın Kül Tegin ve Bilge Kagan’ın babaları İlteriş Kutluk Kagan’a ithaf edildiği düşünülmektedir.²

Şimdi basınla paylaşılan ve değerli akademisyenlerin de katkı ve görüşlerini kamuoyuyla paylaştığı bu yazıtın tıpkı Talat Tekin’in *Orhon Yazıtları* kitabı gibi akademik bir yayınını bekleyeceğiz. Bu yazıtın yayını sonrasında da Türk tarihine gönül veren akademisyenlerin, yazıtın İlteriş Kagan’a ait olup olmadığı meselesini ve metnin muhtemel anlamlarını nasıl yorumlayacağını dinleyeceğiz. Belki de en önemlisi, yazıtın Türk tarihi anlatısı içerisinde belli bir bakış açısıyla nasıl yorumlanacağını veya var olan anlatının yeni bir bakış açısıyla nasıl dönüştürüleceğini merakla bekleyeceğiz.

Gelelim bu haberin zihnimde tekrar döndürdüğü bazı meselelere: Erken Cumhuriyet döneminin en önemli işlerinden biri olan Türk Dil ve Tarih Kurumları’nın kurulmaları, Türkiye’nin yarınları için önemli bir rota çizdi. Bilindiği üzere, TTK’nın yayın organı *Belleten*’in ilk sayılarını incelediğimizde Anadolu arkeolojisi üzerine uluslararası camiada saygın birçok akademisyenin başta Almanca olmak üzere birçok dildeki makalelerine denk geliriz. Bu minvalde, Atatürk’ün mirasından uzun yıllar

² <https://twesco.org/post/1095>, Erişim tarihi, 27 Ağustos 2022.

pay alan TTK'nın, yine Atatürk'ün vizyonu doğrultusunda Orta Asya'da onlarca kazı yapması ve buradaki çalışmaların da başta Türkçe olmak üzere İngilizce, Almanca, Rusça gibi medeni ülkelerin dillerinde yayımlanması Türk kültür hayatı ve Türk tarihi için çok önemliydi ve Çin kaynaklarının egemen olduğu bir sahada vaha görevi görecekti. Bu noktada, İslam öncesi Türk tarihi araştırmalarında birçok problemin devam ettiğini kabul ediyorum.³ Ancak, Çin kaynaklarının tekillik problemi devam ederken çeşitli efsanelere boğulan eski Türk tarihinin daha belirgin hale gelmesi için bu çalışmaların yapılmasının elzem olduğunu düşünsek de böyle çalışmaları ne Anadolu medeniyetlerinin ortaya çıkarılması özelinde ne de eski Türk medeniyeti çerçevesinde duyduk. Bununla birlikte, eski Türk hayatının bence en ilginç eserlerinden olan, “bal-bal” diye bildiğimiz ama aslında “taş adam” şeklinde ifade edilmesi gereken heykellerin yerlerinin tespiti, fotoğraflanması ve konumlarıyla birlikte yayınlarının peyderpey yapılması Atatürk'ün vizyonunu devam ettiren kıymetli bir adım olabilirdi, ama yine maalesef olmadı. *Belleten*'in koleksiyonu gibi TTK'nın kırk ciltlik taş adam koleksiyonunu basması, bu koleksiyonun 2000'li yılların teknolojisiyle sanal ortama aktarılması ve hatta harita üzerinde görselleştirilmesi de yine bir hayal bulutu içerisinde kaldı.

³ Ahmet Taşağıl, “İslam Öncesi Türk Tarihinin Problemleri” *Türkiye’de Tarih yazımı* içerisinde. (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011).

Keşfedilen yazıt sonrası aklıma gelen diğer bir konu da “ilk”leri çok önemseyen aziz Millî Eğitim sistemimizdi. Prof. Halil İnalçık’ın Osman Gazi’nin ölüm tarihini *Belle-ten*’de yayımlamasına rağmen, ders kitaplarımızda aynı tarihin 1326 olarak yazıldığı bir dönemde lise okudum. Mevcut akademik literatürün dahi takip edilmediği bir kâğıt israfı önümüzdeydi. Yine aynı durumun olmayacağını umuyorum. Türk kelimesinin ilk kez görüldüğü bu yeni yazıt, Orhun Yazıtları’nın aynı statüdeki durumunu değiştirecektir.

Son olarak, bu olay karşısında şaşkın bir sevinç yaşasam da yarınlar için yukarıda bahsettiğim konuda bir umudum yok. Hem TTK’nın parası iç edildi hem de kültürel vizyonomuz maalesef 1930’lar Türkiye’sinin vizyonundan daha da geride. Mesele ideolojiden de bağımsız. Türk tarihi üzerindeki özensizlik Anadolu coğrafyasında da devam etmekte. Yoksa Bizans çalışmaları hakkında dünyanın en önemli merkezlerinden biri olan Birleşik Amerika’daki Dumbarton Oaks’un kopyası bir araştırma enstitüsünü Doğu Roma’nın başkentinde kurmayı bırakın, biz İstanbul’da bu kıymetli kurumun bir temsilciğini bile kuramadık.

KAYNAKLAR

Taşığıl, Ahmet. “İslam Öncesi Türk Tarihinin Problemleri” *Türkiye’de Tarihyazımı* içerisinde. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

<https://twesco.org/post/1095>, Erişim tarihi: 27 Ağustos 2022.

FOTOĞRAFLAR

Kaynak: <https://twesco.org/post/1095>.

ADI VASFİYE ya da ARZUNUN ÇERÇEVESİNİ VEREN FANTEZİ

Mustafa Türkan¹

Atıf Yılmaz, Necati Cumalı'nın öykü kitabı *Ay Büyürken Uyuyamam*² ile bir müddet boğuştugunu filmin ilk

¹ Yazar akademik unvanlarını tercih etmemektedir. Yazarın “Adı Vasfiye ya da Arzunun Çerçevesini Veren Fantezi” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 9 Eylül 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

² *Ay Büyürken Uyuyamam*, Necati Cumalı'nın yedek subay olarak Çanakkale Ezine'de geçen yıllarının meyvesidir. Cumalı karakterin ve hikâyenin ardındaki ilhamı şöyle açıklamıştır: “Kısa bir süre de olsa küçük kentlerimizde kasabalarımızda yaşayanlar, Vasfiye'yi kolaylıkla tanıyacaktı, hatırlayacaklardır. Kasabada geçen yıllarında onlar da bir Vasfiye'yi ya tanımış ya da tanıyan arkadaşlarının ağzından beline inen saçlarının övgüsünü dinlemişlerdir. Hemen hemen her kasabada, genç yaşta dul kalmış, güzelliğiyle ünlü, bir yandan cinsel irilerinin, bir yandan da yeteneklerinin tutkularının, yönlendirmesiyle daha canlı daha şenlikli bir yaşamın özlemini çeken, bu özlemle çevresinde elinden tutacak koruyucu bir erkek arayan bir Vasfiye vardır. Kasabaya gelen bekâr memurlar, yedek subaylar arasında Vasfiye bu özlemle seçimini yapar. İçlerinde kendisini durgun kımıltısız kasaba ortamından çekip alacak, büyük kentlerin ışıklarına kavuşturacak erkeği arar. Çok kez de

gösteriminde dağıtılan kitapçıkta şöyle ifade etmişti: “Vasfiye’nin durumu ümitsiz. Haftalar, aylar geçiyor... Bir bakıyorum *Ay Büyürken Uyuyamam* kitabı yine masamın üzerinde. Vasfiye’den kurtulmak için başka öyküleri karıştırıyorum. *Göz Açmak, Gözleri Çalar, Dertli, İğneci, Çizme Delil Sayılmaz* ve başkaları... Birden öykülerdeki ortak yanları keşfetmeye başlıyorum. Hepsi birer Vasfiye değil mi kadın kahramanların? Erkeklerin, hep kendilerini kayırarak anlattıkları kadın kahramanlar.”³

Yılmaz tam da bu noktada düğümü çözdüğünü hissetmiş, bir hareket alanı bulmuştu. Zihninde öykülerden oluşan bir kolaj şekillenmişti. Bu kolajı mümkün kılmak için Vasfiye’yi Vasfiye’nin hayatına giren erkeklerin anlatmasında karar kılmıştı. Böylece film, konu sıkıntısı çeken genç bir yazarın düşlerinden oluşacak, anlatılan hikâyeler ve düşler nihayetinde tutkulu bir aşka veya daha doğru bir ifadeyle

umutla kendini aldatır; sever, kendini o erkeğe verir.” *Adı Vasfiye: Yaratıcı Ekipten Notlar* (Mimeray Yayınları: İstanbul, 1985), 1.

³ Barış Pirhasan’ın bu konu hakkındaki fikirleri ise şöyledir: “Kim olduğu merak edilen bir kadını, ona farklı açılardan bakmış erkekler anlatıyor. Anlatıcılar elbette tümüyle kendi açılarını, çıkarlarını, duyarlıklarını yansıtıyorlar. Yine de anlatılanların toplamından üstünde tartışılacak, fikir yürütülebilecek bir kişi çıkabiliyor. Bu kişinin tanımlanmasında sözü olmayan tek insan da kadının kendisi.” *Adı Vasfiye: Yaratıcı Ekipten Notlar* (Mimeray Yayınları: İstanbul, 1985), 6.

takıntıya dönüşecekti. Filmin senaristlerinden Barış Pirhasan'ın usta kaleminin dokunuşlarıyla Vasfiye, Sevim Suna kılığında bir postere gizlenecek ve genç yazarın kafası kurcalanacaktı. Pirhasan'ın da belirttiği gibi Vasfiye'yi tanımış erkekler, gerçekçilik sınırlarına aldırış etmeden, ansızın yazarın karşısına çıkacak ve yazar istese de istemese de bildiklerini ona anlatacaklardır. En nihayetinde, ötekinin arzusu muammalı ve anlaşılmazdır. Fantezi, bu muammayı dolduran, onu dile getiren, ona belirli bir talebi somutlaştıracak şekilde biçim veren şeydir. Bu, akla Jacques Lacan'ın "Arzu ötekinin arzusudur" iddiasını getirir.⁴ Arzu nasıl ötekinin arzusudur? Okurlarımız için biraz vülgarize edecek olursam, Lacan'ın iddiası en bariz düzeyde, ötekiyi arzuladığımızı belirtir. Gerçi bu, Lacan'ın arzudan çok talep olarak adlandırdığı şeyin alanına girer. İkincisi ve daha da önemlisi, öteki tarafından arzulanmayı arzuladığımız anlamına gelebilir. Üçüncüsü, ötekinin istediği arzulandır. Örneğin, küçük burjuva, belirli bir evi, evin kendine has özellikleri nedeniyle değil, komşusunda/tanıdığında yaratacağı kıskançlık için arzulayabilir. Son olarak, bilinç dışının ötekinin söylemi olduğunu hatırlamak gerekir. Böylece arzunun ötekinin arzusu olduğu tezi, arzunun, gösterene dayalı her türlü semptomatik oluşumu üreten bilinç

⁴ Jacques Lacan, *Fallus'un Anlamı*, çev. Saffet Murat Tura (İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın, 2013), 13. Filmin Freudyen bir okuması için bkz. Ağâh Özgüç, *Türk Sinemasında Cinselliğin Tarihi* (İstanbul: Parantez, 2000).

dışımıza musallat olan gösterenler ağı aracılığıyla eklemleendiğini ifşa eder.

Herkesin (seyirciler dahil) kendini bir düş dünyasında bulması bu eklemleme süreciyle alakalıdır. Atıf Yılmaz da filmi böyle tanımlar: “Bu bir gerçeğin olduğu kadar düşün de filmi.”⁵ Arkadaşının, dünyada bir otobüs dolusu konunun olduğunu düşünen yazara “Sana renkli rüyalar” diyerek yanından ayrılmasının sebebi de budur. Scognamillo, Atıf Yılmaz’ın kariyerindeki bu noktayı “sağlam bir yaklaşım, bir biçim rahatlığı ve kendine özgü bir mizahla değerlendirdiği düşsel sinema” olarak tanımlamıştır.⁶

⁵ A.g.e., 8. Böyle bir filmin altından kalkabilmek tüm ekip için çetin bir sınava dönmüştür. Gerçi Atıf Yılmaz’ın Türk sinemasını delik deşik bir gemiye benzettiği düşünüldüğünde ekibin sudan çıkmış balığa dönmediği açıktır: “Sinemamızı delik deşik bir gemiye benzetirim. Yönetmen bu geminin kaptanıdır. Çıktığı yolculuğun sonu belli değildir.” “Sinemamız delik deşik”, *Milliyet*, 9 Mayıs 1995, 1. Atilla Özdemiroğlu filmin müziklerini on günde hazırlamıştır. Nihayetinde ortaya herkesin memnun kaldığı bir iş çıkmış olsa da Özdemiroğlu’nun üç kilo verdiği düşünüldüğünde Atıf Bey’in delik deşik gemi benzetmesi yerindedir.. Buna rağmen film dört ödül kazanmıştır: İstanbul Sinema Günleri’nde (1986) “En İyi Film”, 23. Antalya Şenliği’nde (1986) “üçüncü”lük, Atıf Yılmaz (yönetmen) ve Müjde Ar (oyuncu) ise kendi dallarında ödülleri. Agâh Özgüç, *100 Filimde Başlangıcından Günümüze Türk Sineması* (Bilgi Yayınevi: İstanbul, 1993), 75.

⁶ Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi: İkinci Cilt, 1960-1986* (İstanbul: Metis Yayınları, 1988), 65.

Filmi değerli kılan en önemli yan, günümüzde herkesin diline dolanmış toplumsal cinsiyet kavramına eleştirel bir bakış sunması değildir. Kaldı ki bu bakış, çoktan demode olmuştur. Bunun yerine arzu, düş ve fantezi gibi kavramlara yönelen bir değerlendirmenin yerinde olacağını düşünüyorum. Sevim Suna poster, genç yazara arzulan eylemini gerçekleştirebileceği bir çerçeve verir. Fantezi basitçe önceden var olan bir arzunun hayalî tatmini değildir; fantezi daha ziyade arzumuzu biçim/şekil vererek onun için bir nesne seçer, tıpkı bir pencerenin benim açımdan manzarayı seçmesi gibi... Başka bir deyişle, henüz bilinmeyen arzu, fantezi aracılığıyla yapılandırılır. Taranç ve Tomak'a göre bu yapılanmada görev alan düşün görsel imgeleri ayna, çizme, iğne ve yatak gibi nesnelerdir.⁷ Yine de unutulmalıdır ki Lacan için arzu bilinçsizdir. Ötekinin söylemi bilinç dışı olduğu sürece, bundan arzumuzun ne olduğunu bilmediğimiz sonucu çıkar. Analize giren özne, şikâyetçi ama daha da önemlisi ne istediğini bilmeyen ya da arzusunu bir nebze de olsa bulmaya çalışan bir öznedir. Sevim'in veya Vasfiye'nin bakışları hep kaçır ve bu kaçır bir çerçevedir. Fantezi belki de hiç var olmamış, geri çekilmiş veya daima kaçacak olanla ilgilidir. Bu bana dile odaklanırken kendi içindekini ıskaladığımızı hatırlatıyor. Yani bir süre sonra

⁷ Raptı Taranç, Melih Tomak, "Adı Vasfiye ve Uzun Bir Gece Filmlerinde Necati Cumalı'nın Sinemasal Yorumları.", *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Necati Cumalı Özel Sayısı, 182.

çerçeve kayboluyor. Bu çerçeveye bir kere girenin film bittikten sonra da film üzerine düşünmemesi mümkün müdür? Belki bir kere de olsa çerçeveye girdiğimden hâlâ filmdeki düş üzerine düşünüyor, “Bu düş kime ait? Vasfiye’ye dair duyduğumuz hikâyeler, bir kadının yaşamından parçalar mı? Hikâyeleri anlatan adamlar gerçekten de var mı, yoksa her şey genç yazarın düşünün bir parçası mı?” diye soruyorum. Sanki düşün sahibinin kim olduğu önemliymiş gibi...

Filmin, düşün yalnızca yazarın bir düşü olduğu iddiasında inat ederek anlatıda büyük bir fırsatı (anlamın kendini yaratma olanağını) elinin tersiyle ittiği çok açıktır. Fakat toplumsal sorunlara (gerçi şizoanalizin en genel ilkesi, arzunun her zaman bir toplumsal alanın kurucusu olduğudur) eğilmedeki ısrarından dolayı, Atıf Yılmaz’dan bir hakikat evreni olarak da tanımlayabileceğimiz bilinç dışını zihinsel duruşunun merkezine yerleştirmesini beklemek haksızlık olacaktır. Yılmaz’ın sinemasında dil tam anlamıyla düş içinde değildir. Yine de işimize geldiği gibi hayal etmek mümkündür. Filmin sanat yönetmeni Şahin Kaygun’un ifadelerinden onun da hâlâ bu gizemi çözemediği anlaşılmaktadır: “Vasfiye gerçekten yaşadı mı, yoksa genç yazarımız İstanbul otobüsünden indiği anda geçtiği kamera karşısında mı düşlemeye başladı Vasfiye’yi bilmiyorum. Ekibin de kesin bir karara vardığı kanısında değilim.”⁸

⁸ *A.g.e.*, 14. Sevim Burak da hikâyelerindeki karakterler için benzer bir yorum yapar: “Düş görüyorlar hikâyelerimdeki

Filmdeki erkeklerin yüzleriyle yüzümüzü takas etmediğimiz umuduyla bu düşü, erkek egemen toplumun kadın algısından öteye taşımak istiyorum. Düşü ilginç kılan, bir veya iki erkeğin perspektifinden anlatılabilecek bir düşü sonsuza kadar çoğaltma imkânını içinde taşımasıdır. Genç yazar, hikâyeleri dinlerken dış dünyayla her karşılaşmasında anlamın ve kurgunun farklı bir eklem yeriyle karşılaşır. Nihayetinde düş içinde olduğundan ipler elinde değildir. Elbette düşe, her ne kadar zengin bir düş negatif ayna imgesi görevi görüyor olsa da varlığından daha büyük

kişiler, gerçeklerin düş'ünü." İskender Altın, "Sevim Burak'ın *İşte Baş İşte Gövde İşte Kanatlar* Oyununu Çalışırken Keşfettim, Sevim Burak'ın Metinlerine/ya da Kendine Bakışımı Oluşturan Notların Arasından Seçilen veya Yeni Yazılan 24 Not.", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Vol. 32, No. 2 (2011): 92. Burak'ın hikâyelerinde ilk cümle, kendi kendine gelir hissiyatı verir: "Demir kapıdan girdiler." Her zaman, her yöne çekilebilecek bir anlam, bir başlangıç noktasından hareketle hikâyelerini yazmaya başlar, ona göre bütün çabası, sonuna kadar devirmektir o cümleyi. Bu anlayışını şöyle ifade eder: "Ben artık öyle, insansı bir sesle, kelimeler bularak, düzgün mü düzgün harflerle, incecik kıvrımlar ve bükülmelerle mantıklı cümleler kuramıyorum, kurmak istemiyorum." Sevim Burak, *Beni Deliler Anlar* (İstanbul: Hayy Kitap, 47). Bir yazısında, "Asıl Tevrat'a aşışım. Tevrat, dünyanın başını ve sonunu bir arada veriyor." A.g.e., 25. "Tevrat'ı oturup yeniden yazacağım, karar verdim" diyordu. Keşke daha uzun bir ömrü olsaydı, hem Tevrat'ı oturup baştan yazsa hem de *Ford Mach 1*'i tamamlayabilseydi.

bir anlam yüklemekten kaçınıyorum. Geleneğin aksine rasyonel ve irrasyonel arasındaki ayrımın bir fantezi ürünü veya daha doğru bir ifadeyle yanılgı olduğunu düşünüyorum. Bu açıdan içinde sürrealizmden parçalar taşıyan filmleri (her film biraz sürrealizme ait olsa da *Adı Vasiye* sürreal bir film değildir) rasyonelliğin altında yatan çelişkileri ortaya çıkarmaya yönelik bir tepki olarak ele almak bir amaca hizmet etmez. Her ne kadar farklı giysiler giydirilmiş olsa da iki varlık alanında da verili bir x vardır ve bu x, herhangi bir kategori, kavram, dayanak ve özellik düzeyinde, rasyonel ve söylemsel olarak tamamen kavranılamaz bir yana sahiptir. Quentin Meillassoux bunu şöyle ifade eder: “Rasyonellik akıllıca deli olma olanağıdır.”⁹ Rastlantısallığın yasaları, hesaplamaları olduğunu ve aslında rastlantısallığın bir hesaplama yönetimi olduğunu ortaya koyan Meillassoux’nun bu düşüncesinden sürrealizmin veya düşün kaçması da mümkün değildir. Öyleyse,

⁹ Meillassoux bunu şöyle ifade eder: “Hayal gücünün güya kurgular ve illüzyonlar yarattığı söylenir, ama neden Ma-lebranche’ın *la folle du logis* (evin delisi) dediği hayal gücüne sahibiz? Rasyonellik açısından hayal gücünün çılgınlık olduğu söylenir. Ama rasyoneliz ve hayal gücümüz var. Neden? Çünkü aslında aynı şeyler: Rasyonellik, mutlaka hiçbir sınırı olmayan bir hiperkaosa doğrudan bağlantılı olma kapasitesidir.” Quentin Meillassoux, “Spekülatif Nağmeler: Quentin Meillassoux ve Florian Hecker Hiperkaos Söyleşiyor,” by Robin Mackay & Florian Hecker, çev. Kağan Kahveci, *Terrabayt*, 2022 (Orijinali 2010’da *Urbanomic*’de).

düşün aslında rasyonalizmin doruk noktası olma ihtimalini düşünmemiz gerekir.

Adı Vasfiye tam da bu amaç doğrultusunda kullanılabilir. En nihayetinde filmdeki düş veya düşler bir olasılık hesabından ibarettir. Kendi deneyimimden bahsedecek olursam (bu olasılıklardan yalnızca biridir), Sevim Suna'nın pozundaki hüznün ve hazzın birlikteliğinin sebebi, filmdeki düşün asıl anlamının kişinin kendi ölümünü başkasının gözlerinden izlemesi midir, diye düşünmeden edemiyorum ama daha önemlisi, Sevim Suna'yla Türkan Şoray arasındaki perdenin inceliğiyle sarsıldığımı itiraf etmeliyim. Sevim Suna'ya ne zaman baksam Vasfiye'nin yanı sıra Türkan Şoray'ı gördüm. Bu çağrışım yoluyla gelen bir imge mi yoksa despotça var olan bir imge miydi, hâlâ bilmiyorum. Halbuki anlatılan hikâyenin Türkan Şoray ile doğrudan alakası yok. En akla yakın açıklama bu düşün biraz da Atıf Yılmaz'a ait olması... Yılmaz anılarında Türkan Şoray'a hissettiği aşkı dile getirmişti: "Türkan'la hatırladığım ilk şey, daha ilk filmimizde ona sırsıklam aşık olmamdır."¹⁰ Belki de bu yüzden Türkan Şoray'la çevrilen sayısız film, aşk ve sonrasında dostluk, çağrışım yoluyla gelen bir imgeyi mümkün kılmıştır. Atıf Yılmaz sineması, yalnız yitik kadın portrelerinin temsilinden ötürü değil, bu

¹⁰ "Türkan Şoray'a sırsıklam aşıkım", *Milliyet*, 17 Mayıs 1995, 22. Aynı haberin kısa bir özeti, "Yeşilçam'a bomba düştü" manşetiyle 8 Mayıs 1995 tarihli *Milliyet* gazetesinde yer almıştır.

portrelerin temsilinin ötesinde rastlantıyı mutlaklaştıran bir dile hizmet ettiği için de takdiri hak ediyor.

Uzun lafın kısıası, Vasfiye arzu, Sevim Suna ise arzunun çerçevesidir.

Türkan Şoray ise hâlâ aramızda.

KAYNAKLAR

Gazete Haberleri

“Türkan Şoray’a sırlısıklam aşkıttım”, *Milliyet*, 17 Mayıs 1995.

“Sinemamız delik deşik”, *Milliyet*, 9 Mayıs 1995.

İkincil Kaynaklar

Adı Vasfiye: Yaratıcı Ekipten Notlar. Mimeray Yayınları: İstanbul, 1985.

Altın, İskender. “Sevim Burak’ın *İşte Baş İşte Gövde İşte Kanatlar* Oyununu Çalışırken Keşfettiğim, Sevim Burak’ın Metinlerine/ya da Kendine Bakışımı Oluşturan Notların Arasından Seçilen veya Yeni Yazılan 24 Not.”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Vol. 32, No. 2 (2011): 89-102.

Burak, Sevim. *Beni Deliler Anlar*. İstanbul: Hayy Kitap.

Lacan, Jacques. *Fallus’un Anlamı*. çev. Saffet Murat Tura. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın, 2013.

Meillassoux, Quentin. “Spekülatif Nağmeler: Quentin Meillassoux ve Florian Hecker Hiperkaos Söyleşiyor,” by Robin Mackay & Florian Hecker, çev. Kağan Kahveci, *Terrabayt*, 2022 (Orijinali 2010’da *Urbanomic*’de).

Özgüç, Agâh. *Türk Sinemasında Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Parantez, 2000.

Özgüç, Agâh. *100 Filmde Başlangıcından Günümüze Türk Sineması*. Bilgi Yayınevi: İstanbul, 1993.

Scognamillo, Giovanni. *Türk Sinema Tarihi: İkinci Cilt, 1960-1986*. İstanbul: Metis Yayınları, 1988.

Tarañ, Rapıg ve Melih Tomak. “Adı Vasfiye ve Uzun Bir Gece Filmlerinde Necati Cumalı’nın Sinemasal Yorumları.”, *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Necati Cumalı Özel Sayısı, 178-192.

OSMANLI'DA EDEBİYATÇI BÜYÜKELÇİ: YUSUF VEZİRLİ'NİN İSTANBUL HAYATI

Dilgam Ahmad¹

28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Millî Şurası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Altı maddeden oluşan Bağımsızlık Bildirgesi'nde yeni ilan edilen Azerbaycan Cumhuriyeti'nin takip edeceği iç ve dış politikanın öncelikleri ve ilkeleri ifade edilmiştir. Azerbaycan hükûmeti kısa zamanda öncelikle komşu devletlerle diplomatik ilişkiler kurulması, temsilciler gönderilmesi için çalışmıştır. Bu devletler arasında öncelik Osmanlı Devleti'ydi.

4 Haziran 1918'de imzalanan Batum Antlaşması'ndan sonra Osmanlı ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler Kafkas İslam Ordusu tarafından Bakü'nün işgalden kurtarılması ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı'da bulunan Mehmet Emin Resulzade'nin başkanlığındaki Azerbaycan

¹ Araştırmacı yazardır. Yazarın “Osmanlı'da Edebiyatçı Büyükelçi: Yusuf Vezirli'nin İstanbul Hayatı” başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 16 Eylül 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Murahhas Heyeti iki devlet arasındaki ilişkilerin kuvvetlenmesi için çalışmıştır. 1918 yılının Ekim ayında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Osmanlı ve Avrupa devletleri ile ilişkilerinin ilerlemesi için Rusya Müslümanları arasında tanınan bir şahsiyet olan hukukçu Alimerdan Topçubaşı'nı olağanüstü yetkileri kapsayan bakan ve temsilci olarak İstanbul'a göndermiştir. Alimerdan Bey'in İstanbul'da bulunduğu vakitlerde Osmanlı Devleti, I. Cihan Savaşı'nda mağlup olduğu için en zor dönemlerini yaşamaktaydı. Yenilgiye uğrayan Osmanlı İmparatorluğu Ahmet İzzet Paşa hükûmeti kurulunca İtilaf Devletleri'yle barış antlaşmasının imzalanmasına karar vermiştir. Limni adasının Mondros Limanı'ndaki Agamemnon zırhlısında yapılan görüşmeler sonucunda Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. 25 Madde'den ibaret Antlaşma'da Güney Kafkasya ile ilgili de kararlar alınmış ve bu kararlar kısa sürede uygulanmıştır. Güney Kafkasya ile ilgili alınan bu karar Azerbaycan Cumhuriyeti hükûmetinin itirazına neden olmuş, sonuçta Bakü'de Osmanlı kuvvetlerinin yerini 1919 yılının Eylül ayına kadar İngiliz kuvvetleri almıştır.

İngilizlerin Azerbaycan'ı terk etmesi arifesinde, 2 Ağustos 1919'da daha önce Kırım'da elçilik yapmış Yusuf Vezirli temsilci olarak tayin edilmiştir.

Yusuf Vezirli Kimdir?²

Yusuf Vezirli 1887'de Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde doğmuş, ilk eğitimini de orada almıştır. Bakü Real Mektebi'nde eğitimini sürdüren Yusuf Vezirli, yüksek eğitimini 1910-1915 yıllarında Kiev İmparator Üniversitesi'nin hukuk fakültesinde almıştır. Öğrencilik yıllarından itibaren aktif şekilde çalışan Vezirli Azerbaycan'da Resulzade'nin başkanlığında kurulmuş Müsavat Partisi'nin Kiev şubesinin başkanı tayin edilmiştir. Başarılı faaliyetinden dolayı Azerbaycan Devleti onu Ukrayna temsilcisi olarak atamıştır. Fakat Bolşevikler'in Ukrayna'daki galibiyetinden sonra Yusuf Vezirli, Kafkasya'ya dönmüş, 1919 yılında İstanbul'a gönderilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgalinden sonra Fransa'ya giden Yusuf Vezirli daha sonra Bolşevik arkadaşlarının desteği ile 1926'da memleketine dönmüşse de 1940 yılında anti-Sovyet faaliyetine, İngiltere, Fransa, Türkiye ve Almanya'nın çeşitli teşkilatlarına casusluk ettiği gerekçesi ile 8 yıl hapse mahkum edilmiş, Gorki vilayetinin Suhabezvodnaya köyündeki hapishaneye gönderilmiştir. 3 Ocak 1943 tarihinde ise orada vefat etmiştir.³

² Osmanlı gazetelerinde Vezirli ve Vezirov olarak geçmektedir. Ünlü Azerbaycan yazarlarından olan Yusuf Vezirli, "Çemenzeminli" mahlasını kullanmıştır.

³ Çemenzeminli Yusuf Vezir. Seçilmiş Eserleri, Bakü, 2005, ss.4-10.

Yusuf Vezirli, Azerbaycan'ın önemli roman yazarıdır, *Studentler, Kızlar Bulağı, Kan İçinde* gibi Azerbaycan'ın eski ve yakın tarihi ile ilgili eserleri kaleme almıştır.

Yusuf Vezirli'nin Osmanlı Devleti Hakkındaki Görüşleri

Yusuf Vezirli makalelerinde Osmanlı'nın payitahtı İstanbul şehrinin öneminden bahsetmiştir. O, Azerbaycan'ın İstanbul'da elçi bulundurmasının önemini şu şekilde belirtmiştir:

“Bugün bizim elçilerimiz Rusya'dan ayrılan devletlerin dışında diğer yerlerde yoktur. Halbuki bizim istiklal meselesi Batı'da müzakere olunacaktır ve Batı'da da elçiler bulundurulmalıdır. Elçi tayin olunacak payitahtlardan bugün ehemmiyeti ile birinciliği kazanan İstanbul'dur. İstanbul bugün İtilaf kuvvetlerinin toplandığı bir noktadır. Buradan bütün yeryüzünün matbuat mümessilleri mevcuttur... Demek, âlem İstanbul'dadır: siyasi işlerin ucu, efkar-i umumiyenin gözü... hepsi burada.”⁴

Yusuf Vezirli, İstanbul'un Azerbaycan için önemli olduğunu çok iyi anladığından burada yapılan faaliyetlerin Paris'e daha çabuk ulaşacağını ve Azerbaycan'ın kaderine etki edeceğini savunmaktaydı.

İstanbul'a gitmek için Batum'dan geçen Yusuf Vezirli, burada İngilizler tarafından çeşitli bahanelerle oyalanmıştır. Azerbaycan'ın Dışişleri Bakanı olan Memmed Yusuf Cafe-rov, Türkiye'de diplomatik temsilcilik açılması ile ilgili

⁴ Çemenzeminli, Y.V. Müstegilliyimizi İsteyirikse. Bakı, 1994, s.49

İngiltere hükûmetine üç defa (1919'un 27 Haziran'ında, 21 Ağustos'unda ve 25 Eylül'ünde) müracaat etmiştir.⁵

Nihayet Yusuf Vezirli, Batum'da iki ay kaldıktan sonra bir tüccar sıfatı ile aldığı vizeyle, 18 Haziran 1918'de küçük bir gemi ile İstanbul'a ulaşmış, birkaç gün sonra ise Türkiye'nin Dışişleri Bakanı ile görüşmüş ve kendisini takdim etmiştir.⁶

Yusuf Vezirli'nin Osmanlı Basınına Verdiği Mülakatlar

Kafkasya'da kurulan yeni devletin temsilcisi olarak Yusuf Vezirli, Osmanlı basınında ilgi çekmiş, birkaç defa mülakat vermiştir. *Yeni Gün* gazetesine mülakatında Yusuf Vezirli, birkaç konuya değinmiştir.⁷ Yusuf Vezirli, Azerbaycan'daki genel durumu şu şekilde değerlendirmiştir: “*Yeni yeni icraat meyanında Bakü'de açılan darülfünun ile Bakü-Culfa şimendiferini zikir edebilirim. Millî cereyan kuvvetleştiği gibi eski Rus mektepleri de millîleştirilmektedir.*” Azerbaycan ordusunun durumu ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “... *Malum olduğu üzere Rus*

⁵ Abutalıbov Ramiz, “Y.V.Çemenzeminlinin Diplomatik Faaliyeti Hakkında”, Odlar Yurdu gazetesi, sayı 438, 1989, s. 3.

⁶ Sadıgov Ramin, *Azerbaycan Cumhuriyetinin ilk İstanbul Sefiri Yusuf Vezir Çemenzeminlinin Fransadaki Muhaceret Yılları*. Tarih Araştırmaları Dergisi Archive Volume 33, Issue 56, s. 393.

⁷ “*Azerbaycan Mümessiliyle Mülakat: Dersaadet Mümessili Yusuf Bey Vezirov'un Beyanatı*”. Yeni Gün, sayı 226, 2 Teşrinisani 1335, s. 1.

idaresi zamanında Azerbaycan Türkleri hıdmet-i askeriye ile mükellef değildi. Bununla beraber Azerbaycan teşkil ettiği gönüllü kıtaatını Galiçya cephesine göndermişti... İlk teşkilat-ı askeriyemiz 1918 Mayıs'ında başlayarak Samed Bey Mihmandarlı'nın himmeti sayesinde muvaffakiyetle tetevüc etmiştir". Azınlıklarla ilgili soruyu şu şekilde cevaplamıştır: "Azerbaycan'da ekalliyetler Türklerin müsavî hukuk ve müsaadatı dahilinde yaşamaktadır. Aralarında hiçbir münazaa ve münakaşa mevcut değildir. Kanun nazarında aynı hukuka malik ve parlamentoda ekseriyetleri nispetinde azayı haiz bulunduklarından komşu hükümetlerin iğvaatı tesirsiz kalmaktadır... Azerbaycan'da hakiki manasıyla istiklal-i millî ve siyasi mevcuttur."

Komşu hükümetlerle olan ilişkilerin vaziyetine dair şu bilgileri vermiştir: *"Biz komşumuz olan hükümetlerle dostane yaşıyoruz... Hepimiz Ermenistan'ın temin-i istiklal etmesini isteriz. Bu milletin kendi ırkı hudutları dahilinde hür ve mesut yaşamasını temenni ederiz."*

15 Kasım 1919 tarihinde *Tasvir-i Efkâr* gazetesine mülakatında⁸ Çarlık Rusyası generallerinden Denikin ve Ermenistan'la ilişkilere dair soruları cevaplamıştır. Yusuf Vezirli, Hazar Denizi'nde bağımsız Azerbaycan filusunun millî bayrakla yüzmesinin ülkesinin en doğal hakkı olduğunu vurgulamıştır: *"Bahr-ı Hazar'da Azerbaycan'a ait bir filomuz vardır. Bu filo bittabi müstakil olduğumuz*

⁸ "Azerbaycan Mümessiliyle Mülakat", *Tasvir-i Efkâr*, sayı, 2902, 15 Teşrinisani 1335, s. 1.

için kendi millî bayrağımız tahtında seyrüsefer etmektedir. 27 Eylül’de Gönüllü Ordu Kumandanlığı hükûmetimize bir nota göndererek Bahr-ı Hazar’daki vapurların Azerbaycan bayrağıyla seyrüsefer etmelerinin men olunmasını talep eylemiştir... Esasen biz de Bahr-ı Hazar sahilinde bir hükûmet olduğumuz için bu denizde hakkımız olması kabil-i itiraz değildir.”

Ermenistan’la ilişkilere dair soruya şu şekilde yanıt vermiştir: *“Teşekkür olunur ki artık Ermenilerle de anlaşmaya başladık. Ermenistan Hariciye Nazırı hükûmetimize müracaatla bir Ermenistan-Azerbaycan Konferansı içtimasını teklif etmiş ve hükûmetimizce bu teklif kemal-ı memnuniyetle karşılanarak konferansın mümkün olduğu kadar süratle Bakü’de toplanması dermiyan edilmiştir... Bizim bütün arzumuz komşu Ermenistan ile sulhperver bir şekilde yaşamak ve iki milletin saadetine hıdmet eylemektir.”*

10 Kasım 1920 tarihinde verdiği diğer bir mülakatta Yusuf Vezirli bağımsızlığının ikinci yılına doğru giden Azerbaycan’daki olaylardan bahsetmiştir: *“... Bakü’de bir de darülfünun tesis edilmiştir... Bakır madenleri, Bakü petrol kuyuları hep Azerbaycanlıların sermayesiyle millî şirketler tarafından işletilmektedir... Rusya ile Azerbaycan arasında İngiliz hükûmeti tarafından tayin edilen*

*muvaqqat bir hudud vardır. İngiltere hükûmetinin kefaleti sayesinde Ruslar bu hududa tecavüz etmiyorlar.”*⁹

Azerbaycan'ın İtilaf Devletleri Tarafından Tanınması ve Elçilik Ziyaretleri

I. Dünya Savaşı bittikten sonra 1918 yılının sonlarında savaşın sonuçlarının müzakerelerine başlanmış, Paris'te Barış Konferansı düzenlenmiştir. ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın başlıca organizatörleri olduğu konferansın temel amacı, galip İtilaf devletleri ile mağlup Almanya-Osmanlı bloğu arasında anlaşma yapmak; ayrıca parçalanmış Rusya İmparatorluğu'nun geleceği ile ilgili karar vermektir. Bu nedenle toplantıda Azerbaycan'ı temsil etmek için daha önce İstanbul'da temsilci olan Alimerdan Topçubaşı başkanlığında bir heyet Fransa'ya gitmiştir. Heyetin başarılı faaliyeti ve Rusya'dan gelen Bolşevik tehlikesinin yayılmasının önüne geçmek zarureti, İtilaf Devletleri'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'ni fiilen tanımak kararına sebep olmuştur. Böylece, Azerbaycan'ın bağımsızlığı 10 Ocak 1920 yılında Paris Barış Konferansı'nda fiilen tanınmıştır.

Bu tanınma işgal altında olan İstanbul'da büyük sevinç yaratmış, Azerbaycan'ın İstanbul sefareti ziyaretçi akınına uğramıştır. *Yeni Gün* gazetesi ziyaretlerle ilgili yazmaktadır: “... *Dün İstanbul'da bulunan Azerbaycanlılar, tüccar,*

⁹ “*Yusuf Bey Vezirli ile Bir Hasbihal*”, Tasvir-i Efkar, sayı 2954, 10 Kanunisanı 1336, s. 1.

talebe sefarethaneye giderek Azerbaycan hükûmetinin şehrimizdeki mümessili Yusuf Bey Vezirli'ye beyan-ı tebrikat eylemişler, bu büyük ve tarihi günü tesit etmişler..."¹⁰

Gazetelerdeki haberlerde Darülfünun'un Edebiyat ve Hukuk bölümünün ve Ziraat Mektebi'nin talebeleri¹¹, Cemiyet-i Sufiye¹², Galatasaray Mektebi ve Türk Ocağı¹³ heyetleri, Posta ve Telgrafçılar Teavün Cemiyeti¹⁴ ve birçok kişi ve kurumların sefarethaneyi ziyaret ederek Yusuf Vezirli'yi tebrik ettiklerine dair bilgiler mevcuttur.

30 Ocak 1920 tarihindeyse Türk Ocağı tarafından Darülfünun Konferans Salonunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının tanınması ile ilgili Halide Edip'in başkanlığında toplantı yapılmıştır. Halide Edip, konuşmasında Azerbaycan'ın kurtuluşunda Osmanlı Devleti'nin rolünden bahsetmiştir: *"Bugün Türk ailesine yeni doğan bir küçük Türk hükûmetinin veladetini kutlamak üzere biz*

¹⁰ "Kardeş Azerbaycan'ın İstiklali", Yeni Gün, sayı 304, 19 Kanunisani 1336, s. 1.

¹¹ "Darülfünunluların Tebrikatı", Yeni Gün, sayı 306, 21 Kanunisani 1336, s. 1.

¹² "Azerbaycan Mümessilini Tebrik", Yeni Gün, sayı 308, 23 Kanunisani 1336, s. 3.

¹³ "Azerbaycan Mümessilliği'nde Tebrik Ziyaretleri", Tasvir-i Efkâr, sayı 2968, 24 Kanunisani 1336, s. 3.

¹⁴ "Azerbaycan Cumhuriyeti'ni Tebrik", Yeni Gün, sayı 313, 28 Kanunisani 1336, s. 2.

Osmanlı Türkleri burada toplanıyoruz... Son büyük muharebe Osmanlı Türk'ünün felaketi pahasına oldu. Fakat milyonlarca Türk'ün akan kanı şarkta Rus emperyalizminin zincirleri altında bağlı duran Müslüman Türk kardeşlerimizin hürriyet müjdesini satın aldı. Onun için bugün hakikaten bizim günümüz, sevinç günümüzdür... Sevgili bayrağımızın yanında duran şu yavru bayrağı se-lamlayalım.”¹⁵

Toplantıda Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Ruşen Eşref ve diğer önemli kişiler konuşmalar yapmışlar.

Azerbaycan'ın İşgali ve Sefaretin Kapatılması

27 Nisan 1920 tarihinde Rusların Bakü şehrini ele geçirmeleri sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti işgal edildi. Kısa müddet yarı bağımsız bir cumhuriyet olarak faaliyet gösteren Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Türkiye'deki yeni Ankara Hükûmeti'ne temsilci olarak İbrahim Ebilov'u göndermiştir. Ebilov, Mustafa Kemal Paşa tarafından büyük sevgi ve ilgiyle karşılanmıştır. 18 Kasım 1921 yılında Ankara'da Azerbaycan Sefareti'nde bayrak çekme töreninde Mustafa Kemal Paşa Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri şu şekilde değerlendirmiştir: *“Azerbaycan ile Türkiye arasında mevcut kardeşliğin, samimiyetin doğurduğu bağdan başka, Azerbaycan'ın diğer dostlarımıza temas noktasında bulunması da kıymetli ve ehemmiyetlidir. Coğrafi vaziyeti*

¹⁵ “Azerbaycanın Yavru Sancağını Taziz”, Vakıf, sayı 802, 31 Kanunisanı 1336, s. 1-2.

göz önüne getirilirse, hakikaten Azerbaycan'ın Asya'daki kardeş hükümet ve milletler için bir temas ve birleşme noktası olduğu görülür, Azerbaycan'ın bu özel mevkii, vazifesini pek mühim kılmaktadır.”¹⁶

İbrahim Ebilov, İzmir İktisat Kongresi arifesinde aniden rahatsızlanmış, 23 Şubat 1923'te vefat etmiştir. SSCB'nin oluşumundan sonra Birlik ülkelerinin temsilcilikleri lağvedilmiştir.

Sonuç

Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduktan sonra onu ilk destekleyen devlet Osmanlı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nda zor koşullar altında varlığını sürdürdüğü bir zamanda Azerbaycan'la Batum Antlaşması'nı imzalayarak yeni cumhuriyetin başkentini işgalden kurtarmıştır. Bu dönemde Azerbaycan resmî şekilde Avrupa devletleri tarafından tanınmadığı için Azerbaycan temsilcileri olan Mehmet Emin Resulzade, Alimerdan Topçubaşı İstanbul'da bulunan dünya devletlerinin elçilikleriyle temas kurmuş, Osmanlı üzerinden çıkış elde etmeye çalışmışlardır. Resulzade'nin ve Topçubaşı'nın başarılı faaliyetleri sonucunda kısa zamanda iki devlet arasındaki ilişkiler kuvvetlense de Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye

¹⁶ Şimşir Bilal, Ankara'da Açılan İlk Azerbaycan Temsilciliği. <https://irs-az.com/new/pdf/201312/1386944848824816094.pdf> (Erişim: 05.05.2022).

uğraması Bakü'ye İngiliz kuvvetlerinin gelmesine neden olmuştur.

İngilizlerin Kafkasya'dan çekilmesinden sonra Azerbaycan hükûmeti ilişkilerin daha da ilerlemesi için Yusuf Vezirli'yi elçi olarak göndermiştir. Yusuf Vezirli'nin elçiliği dönemi İstanbul'un işgali yıllarına tesadüf ettiği için Türk toplu- munda bağımsız bir devletin sefaretinin açılması olumlu bir hava yaratmış, özellikle Türk Ocağı gibi milliyetçi teşki- latların ve kişilerin sevincine neden olmuştur. Fakat Yusuf Vezirli, Azerbaycan'ın Osmanlı'daki elçisi olduğu için Ana- dolu'daki Kurtuluş hareketinin önemini anlayamamış, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki savaşın zaferle so- nuçlanacağına inanmamıştır. Ahmet Ağaoğlu'nun eşinin akrabası olduğu için Samet Ağaoğlu'nun hatıralarında Yu- suf Vezirli hakkında şu şekilde yazması da bununla ilgilidir:

“Yusuf Vezirof iyi salon adamı, acemi, beceriksiz politikacıydı. Anadolu'da başlamış millî mücadeleye karşı soğuk davranıyor, batta onu küçümseyen sözleri gazetelere geçiyordu. Annemin bir- kaç defa yaptığı uyarılara aldırış etmedi. Fakat dostları da yavaş yavaş azaldı sonunda, Azerbaycan'a komünist idare ge- lince işsiz, ancak sığınmış adam olarak İstanbul'da kaldığı zaman sefaretin salonları çoktan boşalmıştı. Sefarete oturan, heyecanlı, el kol hareketleri bol bir başkâtiplerle genç güzel karısın- dan başka kimseyle görüşmüyordu. Zaferden sonra Ankara'nın İstanbul'dan uzaklaşması için ilk işaret verdiği adamlardan

*biri de Yusuf Bey oldu. Bir daha ne yüzünü gördüm ne ismini işittim.*¹⁷

Yusuf Vezirli, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki ilk elçisi görevinde bulunmakla iki devlet arasındaki ilişkiler açısından ve elçisi olduğu devletin çıkarlarının sağlanması ve desteklenmesi açısından tarihî bir rol üstlenmiş, Azerbaycan diplomasinin ilk temsilcilerinden olmuştur.

¹⁷ Ağaoğlu S. Hayat bir macera. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013, s:96

K A Y N A K L A R

- Ağaoğlu Samet, *Hayat Bir Macera*, İstanbul, 2013.
- Çemenzeminli Yusuf Vezir, *Seçilmiş Eserleri*, Bakü, 2005.
- Çemenzeminli Y.V, *Müstegilliyimizi İsteyirikse*. Bakü, 1994.
- Abutalıbov Ramiz, “Y.V.Çemenzeminlinin Diplomatik Faaliyeti Hakkında”, Odlar Yurdu gazetesi, sayı 438, 1989.
- Sadıgov Ramin, “Azerbaycan Cumhuriyetinin İlk İstanbul Se-firi Yusuf Vezir Çemenzeminli’nin Fransa’daki Muhaceret Yılları.” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33 (56).
- “Azerbaycan Mümessiliyle Mülakat: Dersaadet Mümessili Yusuf Bey Vezirov’un Beyanâtı”. Yeni Gün, sayı 226, 2 Teşrinisani 1335.
- “Azerbaycan Mümessiliyle Mülakat”, Tasvir-i Efkar, sayı, 2902, 15 Teşrinisani 1335.
- “Yusuf Bey Vezirli ile Bir Hasbihal”, Tasvir-i Efkar, sayı 2954, 10 Kanunisani 1336.
- “Kardeş Azerbaycan’ın İstiklali”, Yeni Gün, sayı 304, 19 Kanunisani 1336.
- “Darülfünunluların Tebrikâtı”, Yeni Gün, sayı 306, 21 Kanunisani 1336.
- “Azerbaycan Mümessilini Tebrik”, Yeni Gün, sayı 308, 23 Kanunisani 1336.
- “Azerbaycan Mümessilliği’nde Tebrik Ziyaretleri”, Tasvir-i Efkar, sayı 2968, 24 Kanunisani 1336.
- “Azerbaycan Cumhuriyeti’ni Tebrik”, Yeni Gün, sayı 313, 28 Kanunisani 1336.
- “Azerbaycanın Yavru Sancağını Taziz”, Vakit, sayı 802, 31 Kanunisani 1336.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1 – Yusuf Vezirli.

Fotoğraf 2 – İstanbul Konsoloshanesi.

KRALİÇENİN CENAZESİ: 70 YILLIK BİR SALTANATIN SONUNA TANIKLIK ETMEK

Kutay Yavuz¹

17 Eylül Cumartesi günü Londra Heathrow Havalimanı'na iniş yaptım. Uçağın kapısından çıkar çıkmaz gördüğüm ilk yazı “*Terminal 2 – The Queen’s Terminal*” oldu. Meğer burası Kraliçe’ye adanmış bir terminalmiş. Tesadüf mü demeli, bilmem. Pasaport kuyruğu ve ardından bagaj alımına yürüdüğüm esnada pek çok ekran Kraliçe Elizabeth’in gençliği ve yaşlılığını gösteren anma görselleriyle doluydu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi arkadaşımın Wansstead’deki evine gitmek için kullandığım toplu taşıma henüz yeni açılmış bir tren hattıydı: *Elizabeth Line*.

İngiltere’ye gelme sebebim York Üniversitesi’nde sinematografi üzerine yüksek lisans yapmak. Üniversitenin açılış tarihi 19 Eylül’dü, ben de 17 Eylül’de gelip iki gün Londra’da kalmak, ardından trenle York’a geçmek üzere biletlerimi ayarlamıştım. İki hafta önce Kraliçe’nin ölüm haberi geldi ve yaklaşık bir hafta önce cenazenin 19 Eylül

¹ Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde mezun ve fotoğrafçıdır. Yazarın “Kraliçenin Cenazesi: 70 Yıllık Bir Saltanatın Sonuna Tanıklık Etmek” başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 23 Eylül 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Pazartesi günü yapılacağı açıklandı. Gidişime bir gün kala ailemle konuştuğumda biletimi ek ücret ödeme pahasına salıya ertelemeye karar verdim. Yetmiş yılda bir olan bu olayı kaçırmayı istemiyordum, zaten okulumda o gün yapılacak bütün etkinlikler iptal edilmişti.

O sabah metro ve sokaklarda neredeyse bütün dükkânlarda Kraliçe'nin fotoğrafını ve anma mesajlarını gördüm, öyle ki bir *kuir* barında bile Kraliçe'nin farklı renklerdeki elbiseli fotoğrafları sırasıyla gökkuşağı oluşturacak şekilde sıralanmıştı. Bunlar hem hoş hem de garip geldi. Yedi yıl önce Dubai'ye gittiğimde her yerde şeyhlerin fotoğraflarını görmeyi yadırgamış, "Bu devirde bu nedir?" demiştim. Aynısını Kraliçe için düşündüğümde Doğulu ve Batılı monarklara bakış açımızdaki ikiyüzlülük bir kez daha belirgin oldu. Hoş, Arap ülkelerinde henüz yüz yıl önce kimi aşiretlerin İngiliz desteğiyle kurduğu hanedanlarla yüzlerce yıllık geleneğe sahip Avrupa monarşilerini aynı kefeye koymak hata olur. Yine de monarşiyse monarşi, cumhuriyetçi bir insan olarak buna da karşı olmam gerekirdi, değil mi? İngilizlerin yaptıkları *PR*'ın başarısı burada kendini gösteriyor.

Westminster Köprüsü'nde gördüğüm ilk manzara bütün vücudunu kaplayan bayraklarla dolu bir takım giymiş, başında bayraklı bir şapka olan, elinde de onlarca bayrak sallayan yaşlı bir adamdı. Bir cenaze ortamından ziyade millî bir bayramdaymışçasına coşkulu duruyordu. Köprü'nün parlamento meydanı yönündeki çıkışı atlı polisler

tarafından kapatılmıştı. Onlarla konuştuğumuzda bize hiçbir şey göremeyeceğimizi, etraftan dolaşarak Hyde Park'a gitmemizi önerdiler. Bu esnada köprüde ve etraftaki yollarda pek çok spiker elinde mikrofonuyla hazırda bekliyordu.

Westminster'dan Hyde Park'a kadar giden yol zahmetliydi. Takip ettiğim kalabalıkla birlikte sık sık karşılaştığımız bariyerlerden dolayı yan sokaklara dönmek insana 1 Mayıs'ta Taksim Meydanı etrafından dolanmaya çalışmak gibi hissettiriyordu; elbette polisler çok nazikti. Kalabalık içerisinde İngilizler kadar yabancılar; özellikle Asya, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden gelmiş kimi turist, kimi de İngiltere vatandaşı olan binlerce insan vardı. Dahası görev yapan polislerin çoğu göçmenlerden oluşuyordu. 70 yıl boyunca İngiliz İmparatorluğu'nun pek çok sömürgesini yönetmiş, pek çoğunun bağımsız oluşuna tanıklık etmiş olan Kraliçe Elizabeth'in cenazesinin güvenliğinin sağlanması yine günümüzde *Commonwealth* denen bu sömürgelerden gelenler sayesinde oluyordu, bu da kaderin bir cilvesi midir ki? Bana daha garip gelen ise polisler için bir sakal ya da şapka kuralı olmayışydı: Selefi sakallı mı ararsınız, başına Hint sarığı bağlamış olan mı? Türkiye'de yıllarca süren tartışmaların aksine İngilizler bu duruma alışmış görünüyordu, yine de ben yadırgadım: Resmî görevde olan insanların dinlerini, ideolojilerini belli eden herhangi bir göstergeyi taşımamaları gerektiğini düşünüyorum. Bütün bunların yanı sıra polislerin çoğunun oldukça esprili olduklarını söylemeliyim. Sık sık bariyerlerin ötesini

görmeye çalışanlara “Burada görebileceğiniz hiçbir şey yok” diye seslendiler, kimisi bunu bıkmış şekilde yapıyordu ve insan o bıkkın sesi duyunca gülüyordu.

Hyde Park’taki devasa ekrandan canlı yayını takip eden kalabalık oldukça çeşitliydi: Bir tarafta düzgün giyinmiş, ellerinde ya da sırtlarında Birleşik Krallık bayrağı taşıyan, oldukça duygulu görünen ve marşlara eşlik edenler; diğer taraftaysa benim gibi sırf tarihe tanıklık etmek isteyen turistler, hatta piknik örtüsünü serip *prosecco*’larını içenler vardı. Saat 12’yi göstermek üzereyken kraliçe için iki dakikalık saygı duruşu anonsu yapıldı. Öncesinde bandodan, bizim 10 Kasım’larda duymaya alışık olduğumuz tarzda kısa bir marş çalındı, ardından herkes iki dakika boyunca sessiz durdu. Sessizlik sona erdiğinde alkışlar eşliğinde artık Kraliçe’ye değil Kral’a referansla *God Save the King* çalmaya başladı, kimi vatansever görünen insanlar sözlere eşlik ettiler. Günün belki de en ikonik anı buydu.

Cenaze taşınmaya başladığında Hyde Park’ın köşesinden top atışları yükseldi ve bunu canlı görme fırsatı buldum. Atışlar bitince bir grup atlı asker geçit yaptı ve Kraliçe’nin tabutunun kaideden indirilip arabaya bindirileceği anıta doğru gittiler (biz bu olayı yine ekrandan izleyebildik). Bu işlem gerçekleşikten sonra araba Kraliçe’nin gömüleceği Windsor Kalesi’ne doğru yola çıktı ve Hyde Park’taki kalabalık da yavaşça dağıldı.

Westminster semtindeki pek çok *pub* oldukça doluydu, hatta sokağa taşmışlardı. Bu *pub*'larda tören canlı yayımlanıyordu ancak insanlar neşeli görünüyordu. Kalabalık sokaklarda yürürken çoktan sarhoş olmuş, neşeyle şarkı söyleyen kimi orta yaşlı İngilizler gördüm. Aralarında “Arkadaşlar Kraliçe öldü, biraz saygılı mı olsak?” gibi bir soru geçtiğinde birisi “O da bugünü böyle geçirmemizi isterdi canım!” yanıtını verdi. Türkiye’de olsak ve böyle bir ortamda bu insanları kameraya çekip sosyal medyaya koysak birkaç saat içinde büyük bir linç fırtınasının ardından tutuklanacaklarını düşünmemek elde değildi. İçki içip eğlenmek İngilizlerin kültürüne bu kadar içkin olunca böyle hareketler belli ki yadırganmıyor, cenazeye gelmiş kimi rütbeli emekli askerleri de ellerinde birayla bağırarak şarkı söyleyip birbirleriyle şakalaşırlarken gördüm, görmekle kalmadım, tanışıp sohbet de ettim.

Londra’nın pek çok sokağı akşama dek trafiğe kapalı kaldı, böylece en ünlü meydanlarda, caddelerde ve köprülerde asfaltın üzerinde yürümek ve arabalardan boşaltılmış görünen bu kentin tadını çıkarmak mümkün oldu. On iki yıl önce bir dil okulu için geldiğimde gördüğüm pek çok yeri bir kez daha ziyaret etme fırsatı buldum. Oldukça fazla yürüdüm ve sonunda yine törenin canlı yayımlandığı bir *pub*’a oturup yemek yedim. Trafik ve hâlâ kapalı olan birkaç kısım dışında hayat normale dönmüştü. Buckingham Sarayı’na giden yol da açıldığında saraya kadar kalabalığı takip ettim. Burada polislerden biri kalabalığa

bariyerlerin arkasında sarayın güvenliğini sağlayan iki kadının polisi göstererek “Bütün gün çalışan bu polisler için bir alkış alabilir miyiz?” diye seslendi ve hepimiz onları alkışladık. Sarayın duvarlarına ve parmaklıklarına yerleştirilmiş pek çok çiçek, anma mesajı ve çocuklar tarafından çizilmiş resmi izleyerek alandan çıkış yaptım ve bu yorucu olduğu kadar güzel günü tamamlayarak Wanstead’e geri döndüm. İngiltere’deki yolculuğum bu ülkenin yetmiş yıllık bir döneminin son buluşuna denk gelmişti. Bundan sonrası neler gösterecek bilinmez ama kimi tahminlerim var. Güncel pek çok anket monarşiye desteğin genel nüfusta hâlâ yüzde altmışın üzerinde olduğunu, ancak bu oranın gençlerde yüzde otuz üçe kadar düştüğünü gösteriyor; benzer şekilde cumhuriyete destek de yüzde on sekizden yüzde otuza yükseliyor. Kraliçe bütün günahlarına karşın İngilizler için birleştirici bir figür, bir tür büyükanneydi. Charles ile bunun aynı şekilde devam edeceğini düşünmüyorum. Bu devirde monarşi zaten sorgulanırken kadın değil erkek bir monark, hele ki Charles gibi çok daha az sevilen bir figür insanların monarşiyle bağlarını daha da zayıflatacaktır. Bu elbette bir anda olmayacak, ancak önümüzdeki yirmi otuz yıl içerisinde artık bu sistemin ciddi şekilde tartışıldığını, hatta kimi politikacıların referandumu gündeme getirdiklerini görmemiz işten bile değil. Her ne kadar bütün bu törenler insanlarda bir bağlılık yaratıyorsa da her geçen gün daha fazla İngiliz vergilerinin buraya gitmesini sorguluyor.

Bunca yıllık monarşinin yok olduğunu kendi yaşam sürecimizde görür müyüz bilmesem de bu akımın süreceği apaçık ortada.

FOTOĞRAFLAR ²

² Fotoğraflar telif hakkına sahip olup yazarın kendisi Kutay Yavuz'dan temin edilmiştir.

TÜRKİYE’NİN HUZURSUZLUĞU: BİR ANLAM ARAYIŞI

Cem Sili¹

“Ben milliyetçiyim, bir mefhuma çok yakın bir realitenin adamıyım. Fakat bu demek değildir ki, halka yabancıyım, bilakis onun emrindeyim.

– Fakat ıstırabını görmüyorsunuz?

– Görüyorum. Fakat oradan hareket etmek istemiyorum. Onu mazlum gördükçe bir gün zalim olmasını hazırlayacağını biliyorum. Niçin o kadar çok ıstırap çekiyoruz, yani bütün dünya. Çünkü hürriyetin uğrundaki her mücadele yeni bir adaletsizliği doğuruyor. Ben aynı silahlarla mukabeleyi bırakmak istiyorum. Ben içinde yoğrulduğumuz tekmeden işe başlamak istiyorum. Ben Türkiye’yim. Türkiye benim adesem, ölçüm ve realitemdir. Kainata, insana her şeye oradan, onun arasından bakmak isterim.

– Bu kâfi değil!

– Bir ütopyaya kapılmak istemeyen için kâfi. Hattâ müsabet bir iş görmek isteyen için.

– Peki, nedir bu Türkiye? İhsan içini çekti:

– İşte mesele burada. Onu bulmakta...”

¹ Orta Avrupa Üniversitesi Tarih Bölümü’nden yüksek lisans mezunudur. Yazarın “Türkiye’nin Huzursuzluğu: Bir Anlam Arayışı” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 30 Eylül 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Yukarıdaki satırlar Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*'undan. *Huzur*'daki huzursuzluk, alegorik olarak Tanpınar'ın bir entelektüel olarak Türkiye'ye dair hissettiği huzursuzluk yahut bizzat Türkiye'nin yaşadığı huzursuzluk olarak da okunabilir, diye düşünüyorum. Bu deneme de söz konusu huzursuzluğun kökenlerine dair bir anlam arayışıdır.

Türkiye'yi tarihî, siyasi ve toplumsal açıdan okumanın, okuyabilmenin pek çok farklı yolu var. Modernleşme teorisi bunlardan biri. Modernleşme anlatısına bir zeyl ve aynı zamanda eleştiri olarak Post-Kemalist anlayış öyle. Marksist yaklaşım, Türkiye'yi bir sınıf kavgası paradigmasıyla okur mesela. Başka bir hikâye ise Türkiye'yi bir çeşit *kulturkampf* üzerinden okumak. Bu anlayışlar yer yer net şekillerde ayrışır, yer yer iç içe geçer, birleşir, girift bir yapıya bürünür. O yanlış, beriki doğru diye kesin hükümler vermenin manası yok.

Türkiye'nin huzursuzluğunu anlamlandırmaya çalışırken *kulturkampf* yaklaşımının oldukça işlevsel olduğunu düşünüyorum. Türkiye'yi bir kültür kavgası biçiminde yeniden kurgulamak ve anlamlandırmaya çalışmak pek çok açıdan riskli de. En büyük risk Türkiye'nin sınıfsal yapısını göz ardı etmek. Çünkü söz konusu olan bir huzursuzluksa, bunun ciddi oranda sınıfsal sebeplerden kaynaklandığını

belirtmek yerinde olacaktır. Ancak ben bu denemede huzursuzluğun kaynağına sınıfsal bir bakış açısından değil, kültürel bir temelden yaklaşmayı tercih edeceğim.²

Kimlik Krizi ve Epistemik Kırılma

Modern çağ bir kimlikler çağı aynı zamanda. Bu kimlikler milliyetçilik, milliyet duygusu, millî şuur, bir millete ait hissetmek, aidiyet tasavvuru ya da aidiyet temsili gibi şekillerde ifade bulabilir. Benedict Anderson'un "muhayyel cemaat" kavramının hayaleti peşimizi bırakmıyor. Avrupalılık yahut Batılılık, Şarklılık, Osmanlılık, İslamlık, Türklük gibi geç dönem Osmanlı'sının entelektüel zihin dünyasını meşgul eden bu kimlik telakkileri, Osmanlı münevverinin dünyayı nasıl algıladığını da belirliyor. Bu bağlamda Şevket Süreyya Aydemir'in *Suyu Arayan Adam*'ını anımsamakta fayda var. Osmanlı münevverinin entelektüel motiflerinin ardında, bütün siyasi, toplumsal,

² Türkiye'yi siyasi, beşerî, içtimai ve tarihî olarak mesele edinmiş entelektüelin, akademisyenin yahut meraklı herhangi bir kimsenin bu alengirli memleketi sadece sınıfsal ya da sadece kültürel temelden yaklaşılarak anlayabileceği fikrine karşıyım. Yani sınıfsal ve kültürel yaklaşımlar arasında körkütük bir ayırım yapmak mecburiyetinin olduğunu sanmıyorum. Nasıl ki Türkiye'nin kültürel yapısı pek çok farklı katman içeriyorsa ve bunları derinden etkileyen sınıfsal bir temel varsa; Türkiye'nin sınıfsal yapısında belirli motivasyonları belirleyen, belirli karşıtlıklar ya da yakınlıklar oluşturan kültürel kökler de var.

ekonomik meseleler bir tarafa, bir kimlik arayışı yatar. Bu arayış da esasında bir kimlik krizinden ileri gelir.

Kimlik krizi, Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu meşruiyet krizinin³ hem entelektüel hem de kültürel bir izdüşümüdür. Osmanlı'da kimlik krizi, yani bir kimlik edinmeye/tahayyül etmeye yönelik arayış, aslında bir aidiyet inşasıdır. Modern Osmanlı'da bir kimlik olarak inşa edilmeye çalışılan ilk aidiyet temsili, Osmanlılıktı. Osmanlılık hem devlet hem de münevverler eliyle tasavvur edilen bir çatı-kimlikti. Hanedanın adının bir çatı-kimlik gibi benimsenerek tebaaya atfedilmesi, "imparatorluk milliyetçiliği" adı verilen anlayışın bir parçasıydı. Osmanlı İslamcılığı da bütün siyasi vizyonu bir tarafa, Müslüman olmayı bir çeşit modern kimlik gibi inşa etmeye çalışan bir düsturdu. Türkçülük, bir çatı-kimlik sunan Osmanlıcılığın hilafına, İslamcılığın karşıt olduğu "kavmiyetçilik" anlayışıyla doğan ve bir kimlik olarak Türk olmayı ilk defa teklif edip vurgulayan bir aidiyet telakkisiydi. 1904'te Yusuf Akçura tarafından "*üç tarz-ı siyaset*" olarak formüle edilen bu üçlü kimlik yapısı, 19. asır sonu ve 20. asır başı Osmanlı entelektüel dünyasını imparatorluk yıkılana kadar meşgul etmiştir.

³ "Meşruiyet krizi" Habermas kaynaklı bir kavram. Selim Deringil bu kavramı 19. asır Osmanlı'sının içinde bulunduğu vaziyeti izah etmek için kullanır.

Cumhuriyet’i kuran Kemalist milliyetçi anlayış, geleneksel İslami yapının karşısına radikal bir laiklik koymuştu. İslam’dan bu kopuş, modern Türk zihniyetinde Osmanlı’da doğan epistemik fay hattını derinleştirdi. Osmanlı’da Türkçülük ile İslamcılık arasında ontolojik temelde sekülarizmin yarattığı bir epistemolojik kırılma yaşanmamıştı. Bu kırılma İslam’ın toplumdaki gelenekselleşen kültürel mirası ile Cumhuriyet’i kuran Kemalist milliyetçiliğin arasındaki gerilimle yaşandı. Yani *kulturkampf*’ın başladığı nokta burasıydı.

Düşman İkizler: Türklük ve İslamlık

Türkiye’deki huzursuzluğun başlıca kaynaklarından biri olarak belirttiğim *kulturkampf*’ın temelinde, tahayyül edilen kimliği besleyen din ile millî kültür arasındaki ilişki ve gerilim olduğunu düşünüyorum. Türkiye’yi anlamlandırmaya dair çoğu tahlilî okuma, onu bir gerici-ilerici, modern-geleneksel, seküler-dinî gibi kabaca belirlenmiş, çizgileri net ve kalın dikotomilerle değerlendirir. Hangi kavramsal çift kullanılırsa kullanılsın, her ikisinin de ziyadesiyle olumlu ve olumsuz değerlerle yüklü olduğu, isabetli olmaktan uzak, bulanık bir dikotomiye sıkışmış buluruz kendimizi. Genellemeler çoğunlukla tahlil nesnesini bölmekte işimizi kolaylaştırsa da yarattığı konfor alanı tahlili ciddi oranda baltalar, görüş alanını bulanıklaştırır, idraki boğar.

Geç Osmanlı’daki kimlik krizi düşünüldüğünde Müslümanlık ile Türklük iç içe geçmiş, neredeyse yekpare bir

kimliği ifade etmekteydi. Dinî bir kavram olan milletin, millî aidiyet unsurunu kast etmesine yönelik geçiş, Müslüman olmak ile Türk olmanın özdeşliği üzerinden okunabilir aslında. Ancak yukarıda söz ettiğim epistemik kırılma ile Türk olmanın İslam karşısında ne şekilde konumlandığı, sekülerizmin bu konumun neresinde yer aldığı *kulturkampf*’ın bir özetidir.

Cumhuriyet elitlerinin tahayyül ettikleri Türk kimliği, İslam’dan mümkün merteye azade, seküler ve “modern” bir kimlikti. Diğer yandan Müslümanlık, Anadolu’daki halkın olmaktan anladığı kimlikti. Bu bağlamda söz ettiğim *kulturkampf*, Şerif Mardin’in Edward Shils’den mülhem şekilde kavramsallaştırdığı çevre-merkez çatışmasında tezahür etmiştir. Kemalist iktidar, kabul ettiği modern değerlerle bir Türk kimliği oluşturmaya çalışırken hem Osmanlı elit kültürünü hem de halk İslam’ını reddetmişti. Bu düzlemde Türk milliyetçiliği, yeni kurulan devletin seküler değerleriyle eklemlendi. Türklük ve İslamlık, geç Osmanlı’da bir simbiyoz halinde iken Cumhuriyet’in laik atılımlarıyla birbirinden ayrılmış gibi görünüyordu.

Sonuç: Suyu Aramak

“Her istediğimiz yere gidiyoruz gibi geliyor bize, halbuki ölmüş köklerin arasından daima aynı boşluğa, imkânsızlığın ta kendisi olan bir imkân kalabalığına çıkıyoruz. Bu bizi elbette şaşırtır. Bugün bir insan Türkiye’yi her şey olabilir, sanabilir. Halbuki Türkiye yalnız bir şey olmalıdır; o da Türkiye. Bu ancak kendi şartları içinde

yürümesiyle kabildir. Bizim ise elimizde âdetten ve isimden başka bir şey, müspet bir şey yok. Cemaatimizin adını biliyoruz, bir de nüfus ve vatan genişliğini...” *Huzur*, Tanpınar.

Cumhuriyet’in erken yıllarında yaşanan epistemik kırılma, on yıllardır etkisini sürdürüyor. Tek Parti döneminden sonra bir çeşit karşı-devrim gibi anlaşılabilecek dönem, Kemalist milliyetçiliğin bürokrasi ve askeriyeye sıkışması, İslam ile milliyetçiliğin popülist ittifakı olan Türk-İslam sentezi, darbeler, “sağ-sol” çatışması, AKP iktidarı ve AKP’nin MHP ile ittifakı, İYİP’in kuruluşu ve seküler milliyetçiliğin yükselişi... Söz konusu kırılmanın siyasi düzlemdeki tezahürleri.

Özellikle son dönemde sıkça tartışılan Post-Kemalist anlayış Kemalist milliyetçi zihniyeti bir “ilk günah” gibi kavramsallaştırmıştır. Türkiye’deki otoriterliği, faşizmi, vesaleti, darbeleri, polis şiddetini, baskıyı, sansürü ila ahir Kemalist bir “ilk günah”a bağlamanın Kemalizm’i, Cumhuriyet’i kuran iradeyi ve şartları bağlamsızlaştırarak, tarihî tecrübeden kopararak ele almak gibi bir sakıncası var. Türk siyasi kültürü üzerinde hâkimiyet kurmuş otoriterliğin *a priori* olarak milliyetçilik düşüncesine indirgenerek İttihatçılık’tan Kemalizm’e, oradan tüm Cumhuriyet’e yayılmış olan bir ruh olduğu fikri hâkim. Halbuki Türk siyasi kültürünün otoriter kökenleri de tıpkı bu denemede ele aldığım *kulturkampf* gibi geç Osmanlı’nın zihniyet dünyasında, güç ilişkilerinde ve modern devleti yapılandırırken yaşanan sancılarda aranmalı.

Sonuç olarak, Türk toplumu ve zihniyet dünyasını cendere bırakan bir *kulturkampf*’ı huzurla nihayete erdirecek Şey, her Şeyden önce ve en başta otoriterlik meselesinin aŐılmasında bulunabilir. Otoriterlik farklı anlayıŐların, kimlik telakkilerinin, yaŐayıŐ tarzlarının bir arada huzur içerisinde var olmalarını engeller. Hatta her türlü farklılığı, kimlik siyasetini kıŐkırtarak sınıf mücadelesini örter, iktidarını her daim her koŐulda yeniden üretmeyi baŐarır ve yarattığı kaostan beslenir. Türkiye’nin gırtladığına ken bu otoriterlik hayaleti, ancak defedildiğinde Türkiye’nin ne olduğuna dair sarih ve sahih bir tanım yapılabilir.

1860 CEBEL-İ LÜBNAN HADİSELERİNİN KAMUOYU ve DIŞ BASINDA YANSIMALARI

R. Başak Gümüşel¹

Cebel-i Lübnan’da Dürzi ve Maruni toplulukları arasında 1845 yılında vuku bulan ve giderek artan çatışmalar, 1850’de *Şekib Efendi Nizamnamesi* ile çözüme kavuşturulmak istenmiş ve bu sebeple bölgede ikili kaymakamlı idari sisteme geçilmişti. Fakat çatışmalar bu dönemde daha da körüklenmiş, 1860 yazında da Şam ve Cebel-i Lübnan’da en şiddetli haliyle patlak vermişti. Neticede özellikle Deir el-Kamar, Zahle, Hasbeya ve Raşeya gibi yerlerde, başta Maruniler olmak üzere Rum Ortodoks ve Rum Katoliklerden oluşan Hristiyan topluluklar, Dürziler tarafından bir nevi oç alma üzerine çıkmış çatışmalar sonucunda katledilmişlerdi (*madhabih al-sittin*). Bunun üzerine alarma geçen Avrupa ve Amerika basını, terminolojilerini kamusal söylem ve siyasi argümanlara aşılayarak

¹ Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü yüksek lisans öğrencisidir. Yazarın “1860 Cebel-i Lübnan Hadiselerinin Kamuoyu ve Dış Basında Yansımaları” başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 7 Ekim 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

tepkilerini göstermekte gecikmediler. Barbarlığa karşı medeniyet adına olduğu savunulan acil müdahaleye ve vahşete karşı insani eyleme sık sık vurgu yapılmıştı.² Bu tarz söylemler etrafında birleşen baskıyla birlikte 1860 olaylarının getirdiği atmosfer ve Avrupa ülkelerinin müdahaleleri, Osmanlı'yı da kendisini medeni güçlerin bir parçası olarak sunup sunamayacağı konusunda bir itibar bunalımına sürüklemişti.³ Kamuoyuna yansımış en kritik ve ortak temalar ise çatışmayı ilk etapta kimin başlattığı, Osmanlı Devleti'nin kayıtsızlığı, Dürzilere müsamaha gösterilip gösterilmediği veya onlarla iş birliği yapıp yapılmadığı, Fransa'nın bölgedeki çıkarları ve Hristiyan toplulukların hangi Avrupalı devletler tarafından himaye edildiği idi. Nihayetinde bu tepkiler Osmanlı hükûmetini çatışmayı durdurmak ve ileride yaşanabilecek müdahaleleri önlemek için derhal harekete geçiren ve 1861'de *Règlement Organique* etrafında Mutasarrıflık sisteminin kurulmasıyla sonuçlanan en önemli etkenlerden biri olmuştu.

Esasında dış basında bu meseleye dair bir fikir beyan edilirken göze en çok çarpan nokta Cebel-i Lübnan'a ve savaşı

² H. Ozan Özavcı, *Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864* (New York, NY: Oxford University Press, 2021), 306.

³ Selim Deringil, "The Land of Polite Fictions: The Tanzimat State and Mount Lebanon," in: De Clerck, Dima, Eddé, Carle; Kaidbey, Naila; Slim, Souad (ed.) *1860, Histoires et Mémoires d'un Conflit*, Beyrut: Presses de l'Ifpo, 2015, s. 33-47.

grupların kültürlerine, dinlerine, yaşam biçimlerine dair bilinenlerin pek az oluşuydu. Müdahaleyi şiddetli bir şekilde savunan bazı gazetelerde ne gariptir ki öncelikle bu insanların kim olduğu tanıtılırdı. Bölgeye, çatışmaların sebeplerine ve bölgede yaşayan topluluklara aşinalık ancak aylarca sürecektir müzakereler sırasında mümkün olmuştur.⁴ Öncelikle, bizzat Osmanlı yöneticilerinin de sebep olarak öne sürdüğü gibi yüzyıllardır süren husumetler vurgulanmış, *Boston Traveler* gazetesinin yazışmalarında savaşın doğrudan doğruya Dürzi ve Hristiyan aşiretler arasında var olan uzun süreli düşmanlığa dayandırılacağı belirtilmişti.⁵ Yine İngiliz Avam Kamarası mensuplarından Lord John Russell, bir parlamento tartışmasında “hem Maruniler hem de Dürziler silahlanmıştı, ancak iki taraftan birinin uzun süredir devam eden husumetler nedeniyle ilk önce saldırması an meselesiydi.” demiştir.⁶ Öte yandan, bölgeyle ve özellikle Marunilerle geleneksel bağları olduğu kabul edilen Fransa, 1860 çatışmalarını önemli ölçüde Hristiyan-Müslüman çekişmesi olarak adlandırmaktan geri durmamıştır. Paris’te yayımlanan *La Semaine Illustrée* gazetesinde, “Bu artık Dürziler ve Maruniler arasında bir cenk değil; Hristiyan adını taşıyan her şeyin Müslümanlar

⁴ Engin Akarlı, *The Long Peace* (Berkeley: University of California Press, 1993), 32.

⁵ *Holmes County Republican*, Temmuz 19, 1860.

⁶ “The Syrian Outbreak; Interesting Parliamentary Debate” *The New York Times*, Ağustos 16, 1860.

tarafından yok edilmesidir.”⁷ diye bir açıklama yapılmıştır. Aynı sayfada, Beyrut’a kaçan Hristiyanların şu ifadeleri kullandığı yazılıdır: “Bu Kanlı Gün’de Dürzilerin ve Türklerin en sevdiği şaka, Deyrizor’un talihsiz Hristiyanlarını çarmıha germektir.”⁸ Fransa’nın geleneksel olarak kendisini bölgedeki Katoliklerin koruyucusu olarak görmesinin yanı sıra, bir din savaşına indirgenmiş referansların ana nedenlerinden biri, Osmanlı Devleti’nin katliamlara eşlik ettiğine veya izin verdiğine olan inançtı. Osmanlı yöneticilerinin Hristiyanlara karşı Dürzilerle gizli anlaşma yaptığına dair söylentiler, Osmanlıların gayet farkında olduğu ve endişelendiği bir şeydi.⁹ *La Revue Contemporaine*’de, Osmanlı devletinin gösterdiği tavrın savaşın kendisinden daha kötü olduğu belirtiliyordu:

“Sivil ya da askerî Osmanlı yetkililerinin açıkça Dürzilere taraf olduğunu ve askerlerinin ya Hristiyanların hamlelerini durdurarak ya da onları yağmalayarak veyahut açıkça düşmanlarına katılarak Dürzilerin yanında yer aldığını gördük. Bunun iç savaştan daha kötü bir şey olduğu konusunda haksız mıyım? 1842’de, 1843’te, 1860’ta, aynı tiksiniç tarafgirlik, Dürzilere ya da Bedevilere verilen aynı destek, Hristiyanların başına gelen kötülükleri görmede

⁷ “La Semaine” *La Semaine illustrée*, 26 Temmuz 1860 .

⁸ Ibid.

⁹ Ussama S. Makdisi, *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*, (Berkeley: University of California Press, 2000), 142.

aynı kayıtsızlık, yağmalamaya, bazen de bu bedbaht insanların imhasına aynı katılım...”¹⁰

Bu şiddette olmasa da bu görüş diğer Avrupa ülkeleri tarafından da kabul edilmişti zira bu sayede yapılan müdahaleler ve yeni kurulacak idari düzen meşrulaşacaktı. Osmanlı İmparatorluğu açısından bu müdahaleler ve Marunilerle Dürzilerin dış destek alması Osmanlı yöneticilerinin tedbir almasını yavaşlatan ve otoritelerini sarsan yegâne sebepti.¹¹

Cebel-i Lübnan’da yaşananlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun ve bölgedeki toplulukların devamlı olarak çağ dışı, geri kalmış ve bağnaz olarak tasvir edilmesine sebep oluyordu. Hatta bu olaylar birkaç defa *Missionary Herald* gazetesinde Delhi ve Cawnpore’da 1857 yılında gerçekleşen katliamlar ve ayaklanmalarla karşılaştırılmış; tıpatıp aynı “barbarca, acımasız ve şeytani” eylemlerin ortaya konulduğu ve Cebel-i Lübnan’da yaşananların “Timurlenk’e layık bir barbarlık” olduğu belirtilmiştir.¹² Fransız basınında, bu daha çok bir medeniyetin ve ulusların ilerlemesi meselesi olarak gündeme gelmiştir. Burada, 19.

¹⁰ M. Eugene Poujade, “Le Liban et La Syrie en 1860”, *La Revue Contemporaine*, 14 Haziran 1860, s. 512.

¹¹ Leila T. Fawaz, *An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860* (Berkeley: University of California Press, 1994), 214.

¹² “Letter from Mr. Jessup” *The Missionary Herald*, 1-6 Haziran 1860, 241.

yüzyılın ikircikli ulus kavramı, geçmiş toplumlara neredeyse sosyal Darwinci bir özellik atfedilerek medeniyet ve modernite üzerinden sunulmaktadır:

“İstesek Dürzileri ve Marunileri, Türkleri ve Arapları birbirlerine karşı savaşmaya terk edebilirdik. Sonunda, en güçlü ve en zeki ırk diğerlerini yok ederdi. Yalnız bırakıldığında büyüyecek, geniş bir alan üzerindeki egemenliğini genişletecek ve bir gün muhteşem birliğini tebrik edecekti. Büyük milletler böyle kurulur. Lakin biz 19. yüzyıldayız ve dağlı Lübnanlılar arasında atalarımızın gücümüzü ve refahımızı hazırlarken kullandığı hızlı süreçlerin ceremesini çekemeyiz. Medeniyet ve insanlık adına, kendi haline bırakılan doğanın tüm yaratılışın başlangıcı olduğu bu barbarca yok etme işini engellemekle yükümlüyüz.”¹³

İngiliz basınında da müdahale desteklenmiş ve şu sözlerle ifade edilmiştir: “Babıali’ye bizimki gibi bağımsız ve eşit bir hükûmet olarak muamele etmek ve ülkeyi ancak bu devletle bir anlaşma çerçevesinde işgal etmek tavsiye edilir ama böyle bir düzenleme yapılamazsa, o zaman insanlık adına eşitliği göz ardı etmeli ve bu vahşete bir an önce son vermeliyiz.”¹⁴ Buna karşılık Fransızların, Dürzi yanlısı olduğunu iddia ettiği İngilizlerin Osmanlı Devleti ile olan ilişkisine dair tepkisi açıkça ortaya konmuştur:

“İngilizler, Protestanlığın Dürziler arasında kolayca kök salabileceği umudunu her zaman beslediler. Bu fikir birçok

¹³ Poujade, *La Revue Contemporaine*, 512.

¹⁴ *The Times*, 7 Ağustos 1860.

sempatizan arasında ortaya çıkıyor. Son olarak, Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumak isteyen tek gücün Büyük Britanya olduğuna ikna olmuş durumdalar; Lübnan'da ve Suriye'de bulunan Dürzilere yönelik iyi niyetlerini politikalarının dayanak noktası olarak görüyorlar. Tüm bu nedenler, sivil ve askerî Osmanlı makamlarını; fikir ayrılıklarında, tartışmalarında veya Maruniler ve Katolik ya da birlik içinde olmayan Rumlarla olan mücadelelerinde her zaman Dürzileri tercih etmeye yöneltmiştir.”¹⁵

Medeniyet, modernite ve devletlerarası eşitlik konusundaki tüm bu tartışmalar bir yana, Osmanlı'nın imparatorluk içinde askerî, ekonomik ve siyasi mücadeleler verdiği, ancak yeterli kaynak ve güce sahip olmadığı bilinen bir gerçektir. Örneğin, İskenderiye'deki *London Times* muhabirinin yazdığı bir mektupta “[Türk makamları] nihayet yeterli güce sahip olmadıklarını beyan ettiler.”¹⁶ denmiş ve “Öyleyse, Avrupalı güçlerin müdahale etmesinin zamanı gelmiştir; imparatorluğun en güzel ve en gelişen eyaletlerinden birini, uzun süredir çektiği kötü yönetimden ve şimdi onu bekleyen mutlak yıkımdan kurtarın”¹⁷ ifadeleri yer almıştır. 1826'dan 1869'a dek İngiltere'de yayımlanmış haftalık bir gazete olan *Atlas*'ta da “Hasarın altında yatan sebep, Babıali'nin içler acısı zayıflığı nedeniyle, canlarının

¹⁵ Poujade, *La Revue Contemporaine*, 517.

¹⁶ “The Civil War in Syria”, *The Times*, 21 Temmuz 1860.

¹⁷ Ibid.

istediğini yapan, başkentten uzaktaki bağınaz paşalardır.”¹⁸ açıklaması yapılmıştır.

Bir taraftan da Prusya ve Rusya tarafından da beklenen Fransız işgali gerçekleşmemiş ve Fuad Paşa’nın bölgeye intikal edışıyle tamamen ortadan kalkan beklenti, bir Hristiyan Haçlı çağrısı yapan Yunanistan için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Daha sonra Yunan gazetesini *Aion*’da (*Αἰών*) çözümün Batılı bir müdahale değil, yerel halkın iş birliği olduğu söylenmiş ve yeni bir bağımsız devlet kurulmuş, bölgeyle ticaret ve denizcilik yoluyla bağları olan Yunanların meseleye bir çözüm bulması gerektiği söylenmiştir.¹⁹ Ayrıca *Elpis* (*Ελπίς*) gazetesinde de Avrupa müdahale etmese bile Yunanistan’ın aydın ve hayırsever bir timsal olarak Doğu’nun Hristiyanları için savaşmaya her zaman hazır olduğu belirtilmiştir.²⁰ Bu çatışmalar aslında Yunanistan’ın yeni kurulmuş bir devlet olarak ne kadar meşru bir aktör olduğunu, Batı’nın medeniyet oyununu oynayarak uluslararası alanda kanıtlaması için bir fırsata dönüşmüştür. Hatta bunu Lübnan’daki Rum Ortodoks cemaatinin koruyuculuğunu üstlenmiş Rusya’ya rağmen yapmıştır.

¹⁸ *The Atlas*, Ağustos 25, 1860.

¹⁹ Dimitrios M. Kontogeorgis, “The Greek ‘discovery’ of Syria: the 1860 civil war in Lebanon and Damascus and Greek public opinion,” *Contemporary Levant* 6, no.1 (2021): 31.

²⁰ Ibid.

Genel olarak, 1860 yılında Cebel-i Lübnan’da yaşananlar çok hızlı ve büyüyen bir tepkiyle karşılanmış ve bu tepki kamuoyunda daha çok basın aracılığıyla, özellikle de gerek bölgede gerekse başka yerlerde bulunan yabancılar tarafından rapor edilmişti. Kontrolden çıktığı bilinen çatışmalar, Osmanlı İmparatorluğu’nun belki de şaşkınlıkla izlediği ve hızla yönetmeye çalıştığı beynelmilel bir meseleye dönüşmüştü. Komisyon kurulana kadar herkesin gözü Avrupa’nın ve özellikle Fransa’nın yapacağı hamledeydi. Bölgeye yapılması beklenen müdahale; medeniyet, insani yardım ya da şiddeti durdurmak adına yapılacaktı gibi yansıtıldı. Bu yapılırken Osmanlı Devleti de paradoksal olarak hem despot ve Dürzileri yöneten hem de etkisiz, güçsüz ve kontrol mekanizmalarından yoksun ilan edilmişti. Bu durum elbette Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’ya yani “medeni” devletlere eşdeğer bir siyasi varlık olup olmadığı konusuyla yakından ilgiliydi. Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu’nun dış basındaki ve kamuoyundaki imajı, en az diplomatik baskı ve büyüyen çatışma kadar, bu krizi sona erdirmek veya yatıştırmak için onu harekete geçirmede etkili bir unsur olmuştur.

K A Y N A K L A R

Süreli Yayınlar

“The Syrian Outbreak; Interesting Parliamentary Debate” *The New York Times*, 16 Ağustos 1860.

“La Semaine” *La Semaine illustrée*, 26 Temmuz 1860 .

“Letter from Mr. Jessup” *The Missionary Herald*, 1-6 Haziran 1860, 241.

Holmes County Republican, 19 Temmuz 1860.

The Times, 7 Ağustos 1860.

“The Civil War in Syria”, *The Times*, 21 Temmuz 1860.

The Atlas, 25 Ağustos 1860.

İkincil Kaynaklar

Akarlı, Engin. *The Long Peace*. Berkeley: University of California Press, 1993.

Deringil, Selim. “The Land of Polite Fictions: The Tanzimat State and Mount Lebanon.” in De Clerck, Dima, Eddé, Carle; Kaidbey, Naila; Slim, Souad (ed.) *1860, Histoires et Mémoires d’un Conflict*. Beyrut: Presses de l’Ifpo, 2015, s. 33-47.

Fawaz, Leila T. *An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860*. Berkeley: University of California Press, 1994.

Kontogeorgis, Dimitrios M. “The Greek ‘discovery’ of Syria: the 1860 civil war in Lebanon and Damascus and Greek public opinion.” *Contemporary Levant* 6, no.1 (2021): 24-34.

Makdisi, Ussama S. *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*. Berkeley: University of California Press, 2000.

- Özavcı, H. Ozan. *Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864*. New York, NY: Oxford University Press, 2021.
- Poujade, M. Eugene. "Le Liban et La Syrie en 1860". *La Revue Contemporaine*, 14 Haziran 1860.

JAPON DIŞ İLİŞKİLERİNDE EGEMENLİK

Yalın Akçevin¹

Japon dış ilişkilerinin devam eden önemli tartışmalarından biri, ülkenin tam bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesi üzerinde şekillenmektedir. Haliha-zırda devam eden bu “tam egemenlik” tartışması, Japonya’nın Soğuk Savaş’tan miras kalan durumunu değıő-tirmeyi ve ülkeyi dış ilişkilerde kendi ağırlığını taşıyan bir “ağır sıklet” sporcu haline getirmeyi hedef almaktadır. Ancak Japon dış politikası incelendiğinde, bu tartışmanın arkasındaki mevcut düzenin bir egemenlikten yoksunluk değıl, aksine bir “seçici” egemenlik durumu olduğı da göz-lemmlenebilir. Yani bugün Japon dış politikası, aslında rüzgârın yönüne göre dönen ve kuvvetine göre eğilen bir yapı değıl; Japonya’nın çıkarı için gerek tam bağımsız gerek dışa bağımlı davranan bir yapıdır.

Dış Politikada Bağımlılık

Soğuk Savaş çerçevesinde ortaya çıkmış olan güvenli-lik düzenlemelerinin Japonya’nın dış ilişkilerindeki

¹ Boğaziçi Üniversitesi Asya Araştırma Merkezi’nden yüksek lisans mezunudur. Yazarın “Japon Dış İlişkilerinde Ege-menlik” bağlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 14 Ekim 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

egemenlik sorununa -ve “kaybına”- etkisini üç önemli tarihsel gelişme üzerinde görmek mümkündür. Bu üçlü, 1947 Japon Anayasası, ilk olarak 1951 yılında imzalanan ABD-Japonya Güvenlik Anlaşması ve aynı dönemde Başbakan Şigeru Yoşida’nın ortaya koymuş olduğu “Yoşida Doktrini”dir. Bunlardan ilki olan Japon Anayasası, dokuzuncu maddesinde devletin bir harp kuvveti bulundurmasını engellemekte ve askerî kuvvetin dış ilişkilerin idaresinde bir unsur olarak kullanılması hakkında feragat ettirmektedir. Karşıtları için bu madde Japonya’nın “normal” bir devlet olmasını engellemekte ve egemenliğini kısıtlamaktadır, çünkü egemen bir devletin en temel hakkı olan kendi güvenliğini sağlayabilme hakkı Japonya’nın elinden alınmaktadır. (Bu bağlamda, kitapta yayımlanan diğer yazıma bakabilirsiniz: *Japonya Anayasası’nı Değiştirmek*). İçeriden gelen bu kısıtlamanın yanında ABD ile imzalanmış olan anlaşma bir dış kısıtlamayı teşkil etmektedir. İlk olarak 1951 yılında imzalanmış olan ve 1960’ta revize edilerek yenilenen -günümüzde de devam eden- ABD-Japonya Güvenlik Anlaşması imzalandığında, Japonya’nın dış güvenliğini ABD’ye emanet etmekle kalmayıp iç güvenlik konusunda da ABD’ye Japonya’ya müdahale etme hakkını tanımıştır. 1960’taki revizyon ile ABD’nin Japon iç ilişkilerine müdahale hakkı kaldırılıp daha dengeli bir ittifak kurulmuş olsa da Japonya’nın dış güvenliği yine ağırlıklı olarak ABD’ye bırakılmıştır. Yoşida Doktrini ise bu anlaşmanın hem temelini meşrulaştırmaya

dayanan hem de Japonya'nın gelecekteki refahını bu anlaşmanın devamlılığına bağlayan bir dış politika doktrindir. Savunma konusunda egemenlikten "feragat" etmenin getiri olarak Japonya'nın endüstriyel, ticari ve diplomatik kuvvetinin geliştirilmesi kabul edilmiş ve bu doktrin günümüze kadar kuvvetli bir dış politika akımı olarak gelmiştir. Bu anlaşma ve doktrin sayesinde askerî harcamalarını kısıp güvenlik üzerindeki egemenlik hakkını kısıtlayarak ABD'ye devreden Japonya, 1964'te Olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapmış, 1968'de dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmuş ve ticari olarak başta ABD olmak üzere küresel marketlerde yer etmeyi başarmıştır.

Japonya'nın içine girdiği bu dış politika bağımlılığı, egemenlik kaybının yanında, önemli sorunların ve kaygıların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Bu sorunlardan biri, Japonya'nın ABD tarafından ortada bırakılması ve savunma konusundaki dışa bağımlılığın Japonya için Aşıl topuğu teşkil etmesidir. Bu durumun önemli bir etkisi, Japon dış politikasının ABD dış politikasına karşı çok hassas bir hale gelmesi ve bölgesel gerilimlerde (Kore Savaşı, Vietnam Savaşı, Çin'in yükselmesi) Japon hükûmetlerinin çok özenli dengeleme ve destekleme politikaları izlemek zorunda kalmasıdır. İttifakın birincilliğinin sarsılamayacağı fakat her noktada koşulsuz desteklenmesinin de Japonya için zararlı olabileceği her zaman gözetilmektedir. Dış politika, ittifakı da Japonya'nın çıkarlarını da mümkün olduğunca yakmayacak bir çizgide ilerlemektedir. Bir diğer

sorun ise Japonya'nın bir müttefik olarak karışmak istemeyeceği bir çatışmaya sokulması olasılığı olarak görülmektedir. Anlaşma Japonya'nın ABD'yi bir çatışmada desteklemesini gerektirmese de aradaki ilişkinin bir "ittifak" olarak tanımlanmasının ya da Japon topraklarında ABD üslerinin üçüncü bir ülkeyle olan bir çatışmada kullanılmasının Japonya'yı bu çatışmanın içine çekmesi çekincesi dış politikayı etkilemektedir. ABD üslerinin bu kadar tartışmalı olmasının ve Japonya'nın kendi savunmasını olabildiğince kendisinin yönetmesi isteğinin önemli bir sebebi de bu çekince olarak görülmektedir.

Dış Politikada Bağımsızlık

Ancak Japonya'nın dış politikada -gittikçe kuvvetlenen- bir egemen devlet yaklaşımı olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bu noktada Japonya'nın dış politika egemenliğini geri kazanmak için kullandığı araç, Birleşmiş Milletler programları ve barış güçlerine katılımdır. Körfez Savaşı'na BM çerçevesinde katılmak amacıyla 1992 senesinde geçirilmiş olan "Barış Gücü Harekâtları Yasası" buna önemli bir örnektir. BM'nin küresel barış ve refahı tesis etmek görevinin destekçiliğini yapma hedefiyle hareket eden Japonya -bununla sınırlı olmakla beraber- kendi Öz Savunma Kuvvetleri'nin hareket alanını seneler içinde genişletmeyi başarmıştır. BM bünyesi haricinde, Japon dış politikasında tam egemenliğe doğru atılan başka adımlar görmek de mümkündür. 1973'teki ilk petrol krizinden sonra Japonya'nın İsrail karşısında Arap devletlerini daha

çok gözeten bir tavır alması buna örnek olarak gösterilebilir. Burada Japonya, kendi enerji ihtiyaçlarını öne çıkartarak İsrail yanlısı bir politikadan uzaklaşmış ve desteğini Arap devletlerine çevirmiştir. Günümüzde ise alternatif enerji kaynaklarının kullanıma girmesiyle, Japonya daha bağımsız bir politikaya doğru hareket etmektedir. Enerji ve ticaret konusundaki dışa bağımlılık, Japonya'nın kendi dış politikasını çizmesi için her zaman meşru sebepler ve fırsatlar sunan bir alan olmuştur. Bir diğer önemli gelişme 1977 yılında, Fukuda Doktrini'nin açıklanmasıyla gerçekleşmiştir. İsmi Başbakan Takeo Fukuda'dan alan bu doktrin, Japonya'nın Güneydoğu Asya ve ASEAN ile olan ilişkilerini düzenlemeyi ve bölgesel kalkınma ile siyasette Japonya'nın ağırlığını ortaya koymayı hedefler. Bu yönüyle doktrin sadece Japon dış politikasında egemen bir yaklaşımı değil, aynı zamanda aktif olarak büyük güç siyasetinin uygulandığı bir yaklaşımı da teşkil etmektedir.

Günümüze daha da yaklaştığımızda Başbakanlar Junichiro Koizumi ve yakın zamanda katledilen Shinzo Abe'nin tam egemen bir dış politikaya geçebilmek için yaptıkları unutulmamalıdır. Öncelikle her iki Başbakan da anayasa konusunda Revizyonist gruba üye olmuş ve kariyerleri boyunca egemenliğin karşısında gördükleri bu anayasal engeli kaldırmak için çalışmıştır. Başbakan Koizumi özellikle 11 Eylül sonrasında ABD'ye yakın bir tutum sergileyerek, Başbakan Abe ise hem anayasal güvenlik konusundaki yorumlamaları genişleterek hem de Japonya'nın geleneksel

silah ihracat politikasını değiştirerek bu yolda önemli adımlar atmıştır. Bu iki liderin kuvvetli temsilcileri olduğu anayasal Revizyonist akım ise bugün mecliste çoğunluğu oluşturmaktadır. Japonya'nın "tam egemen" ve "normal" bir devlete dönüşmesi ise bir zaman meselesi olarak görölmektedir.

Dış Politikada Seçici Egemenlik

Tarihsel bir akış içinde ele alındığında, günümüzde önemli bir kesim için ABD ile müttefik ancak tam egemen bir Japonya hedefi baskın olsa da halihazırda Japon dış ilişkilerinde bir seçici egemenlik durumu olduğu görölebilir. Hükümetler fırsatlar ve meşru sebepler oldukça Japonya'nın dış politikada da tam egemen ve tam bağımsız bir konuma gelmesi için çalışmaktadır; ancak ABD ile olan ittifak hâlâ önemini korumaktadır. Bu sebeple, Japonya ABD ile olabildiğince iyi dış ilişkiler kurarken kendi çıkarlarını gözetmek ve dengelemek yoluna gitmektedir. Japon dış politikası sadece kaçınılmaz bir şekilde ittifaka uyması gerektiği ya da kendi çıkarları ile ittifakın çıkarlarının örtüştüğü alanlarda dış politika egemenliği "kayıpmış" gibi davranmakta, geri kalan alanlarda ise seçici bir yaklaşımla bağımsız bir politika izlemektedir. Ancak güncel eğilimler devam ederse, tam egemen bir Japonya'nın ABD ile daha eşit bir ittifak içine girmesi ve hem küresel hem bölgesel dengelerde ittifaka sadık olmakla beraber yine de bağımsız bir dış politika düzenine geçmesi kaçınılmazdır.

K A Y N A K L A R

- Cohen, Tova. "Japan, Israel Upgrade Relations as Arab Oil Influence Wanes." *Reuters*, 5 Sept. 2016, <http://www.reuters.com/article/us-israel-japan-tech-idUSKCN11B11I>. Accessed 10 Aug. 2022.
- Hook, Glenn D., et al. *Japan's International Relations: Politics, Economics and Security*. London, Routledge, 30 Aug. 2011.
- Katsumata, Hiro, and Mingjiang Li. "What Is a "Normal" Japan? Implications for Sino-Japanese Relations." *Jamestown*, 1 Aug. 2008, jamestown.org/program/what-is-a-normal-japan-implications-for-sino-japanese-relations/. Accessed 27 May 2021.
- Kazuhiko Tōgō. *Japan's Foreign Policy, 1945-2009: The Quest for a Proactive Policy*. Leiden, Brill, 10 July 2010.
- Miyagi, Yukiko. *Japan's Middle East Security Policy: Theory and Cases*. London, Routledge, 15 May 2011.
- Samuels, Richard J. "After Abe, Japan Tries to Balance Ties to the U.S. And China." *Wall Street Journal*, 28 July 2022.
- Sneider, Daniel. "Japan Takes New Interest in Israel, to Arab Concern. Shift in Policy Prompted by Increasing Trade Ties." *Christian Science Monitor*, 1 June 1988, <http://www.csmonitor.com/1988/0601/otie.html>. Accessed 10 Aug. 2022.
- Woolley, Peter J. *Geography and Japan's Strategic Choices: From Seclusion to Internationalization*. Washington, D.C., Potomac Books, Inc, Sept. 2005.

RUSYA – UKRAYNA SAVAŞI’NIN DENİZ TİCARETİNE ETKİSİ

Selin Topkaya¹

Şubat ayının sonunda başlayan ve Rusya’nın askerî operasyon olarak tanımladığı girişimden sonra, her sistemin birbirine bağlı olduğu global dünyada bu durumdan etkilenmeyen sektör kalmadı demek abartı olmayacaktır. Ancak tüm sektörlerin geçirdiği değişimleri anlatmak çok uzun olacağından bu yazı sadece savaşın deniz ticaretine olan etkilerini Türkiye özelinde irdelleyecektir. Başlıca ele alınacak konular; Ukrayna’da mahsur kalan Türk sahipli/bayraklı gemiler ve mürettebatı, Karadeniz’de artan sigorta primleri, yaptırımların Türk denizcilik sektörüne etkileri ve savaş sonrası oluşabilecek alternatif deniz ticaret rotalarıdır.

Mahsur Kalan Gemiler

Savaşın başından itibaren etkilerini ilk hisseden ülke belki de Türkiye olmuştur, zira tahıl ve enerji krizi başlamadan çok daha önce Türkiye, Ukrayna’da mahsur kalan

¹ Milano Üniversitesi Hukuk Bölümü’nde yüksek lisans öğrencisidir. Yazarın “Rusya-Ukrayna Savaşı’nın Deniz Ticaretine Etkisi” başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 21 Ekim 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

gemi ve mürettebat ile Türk Boğaz'larına kadar gelen mayınlara çözüm aramaktaydı. Savaşın başlangıcında yaklaşık kırk gemimiz mahsur kalmış durumdaydı.² Bu gemilerden başına ilk yansıyanı Türk yük gemisi Rahmi Yağcı idi. Savaş başladıktan sonra limandan ayrılmak isteyen ancak 'serseri deniz mayınları' sebebiyle ayrılmasına izin verilmeyen gemi, Ukrayna'nın Odessa bölgesindeki Chornomorsk limanında mahsur kaldı. Ancak Liberya uyruklu yük gemisi Kirsten Oldendorff'un, aynı dönemde refakatçi gemilerle limandan ayrılmasına izin verildiği de öğrenildi.³

Gemiye çıkan, mürettebata silah doğrultarak onları darp eden milisler, geminin İsviçreli yükleyici firması Felman Trading Europe AG'nin yolladığı Ukraynalı milislerdi. Yükleyici firma para ödememek için geminin yükünü zorla boşaltmak istiyordu. Ancak mürettebatın direnişi kazandı ve yükler boşaltılmadı. Odessa'nın Askerî Valisi Maksym Marchenko'nun yardımcısı ise kendisine yöneltilen yardım taleplerini reddetti ve hiçbir milis tutuklanmadı. *Odatv* ise bahsi geçen valiyi araştırdı ve kendisinin Neo-Nazi bağlantılarına ulaştı. Habere göre Maksym Marchenko, 2015-2017 arasında Neo-Nazi Aidar (Aydar) Taburu'nda komutanlık yapmıştı. Uluslararası Af Örgütü ise, Aydar

² *Deniz Ticareti Dergisi*, Nisan 2022, sf. 49.

³ *Aydınlık*, "Odessa'da silahlı çete Türk gemisine baskın yaptı", <https://www.aydinlik.com.tr/haber/ukraynali-milisler-turk-gemisine-baskin-yapti-silah-dogrulttu-rahmi-yagci-gemisine-baskin-307317>. Erişim: 02/10/2022.

Taburu’nu işkence, adam kaçıırma, haraç ve sivilleri infaz etmekle suçlamıştı.⁴

İşlerin daha da ilginçleştiği yer şurasıdır ki, yükünü boşaltmak için para ödemek istemeyen ve Ukraynalı milisleri Türk mürettebatı darp etmek için yollayan Felman Trading firmasının Amerika şubesi Felman Trading Americas ve Neo-Nazi Azov Taburu’nun ve Aidar Taburu’nun finansmanı Igor Kolomoisky arasında doğrudan bağlantı bulunuyor.⁵ Kısacası Neo-Nazi milislerin, devletler ve şirketlerce bir piyon misali öne sürülmesinin savaş sonrası ilk yansımalarını Türk milleti ve Türk denizcilik sektörü başat olarak hissetti. Kısa bir ekleme yapmak gerekirse, bahsi geçen olay, bir Türk gemisine uygulanan ilk hukuk dışı çıkış değildir. 22 Kasım 2020 tarihinde IRINI Operasyonu çerçevesinde durdurulan, Arkas Konteyner Taşımacılık A.Ş’nin sahibi olduğu Türk bandıralı M/V Roseline A konteyner yük gemisi, Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme (1988 SUA Sözleşmesi) ve bu sözleşmeye Ek 2005 Protokolü’ne (2005 SUA Protokolü) aykırı bir şekilde aranmış, yine aynı protokolün maddeleri gereğince iş birliği yapan mürettebata gerekli olmadığı halde güç kullanılmıştır.

⁴ Odatv, “Ukraynalı milisler Türk gemisini bastı”, <https://www.odatv4.com/dunya/ukraynali-milisler-turk-gemisini-basti-bayrakla-direndiler-233391>. Erişim: 02/10/2022.

⁵ A.g.y.

Ukrayna limanlarında hâlâ mahsur kalan on altı Türk bayraklı/sahipli gemi bulunmaktadır. Savaş nedeniyle yaklaşık altı aydan bu yana Ukrayna limanlarında bekleyen yirmi bir Türk sahipli gemiden, Tahıl Koridoru Anlaşması kapsamında sadece beşi Türkiye'ye dönebilmiştir. Bu anlaşmaya göre mahsur kalan gemilerin limanlardan ayrılması için tahıl taşımaları zorunludur; ancak birçok gemi bu yükü taşımaya uygun değildir. Veya anlaşma kapsamında bulunmayan limanlarda oldukları için ayrılamamaktadır. Dolayısıyla sektörün maddi kaybı gittikçe artmakta, zira yükler onca aydan sonra artık bozulmaya başladı.

İMEAK Deniz Ticaret Odası (DTO) Meclis Başkanı Salih Zeki Çakır, Ukrayna devletinin, mahsur kalan gemilerin çıkmasını istemediği, Türk armatörlerinin çok ciddi miktarlarda ticari kaybının olduğu ve millî servetin ziyan olduğu yönünde görüş bildirdi.⁶

Türk Armatörler Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Cihan Ergenç ise savaşan tarafların kendi hükümler alanları içinde kendilerine yöneltilen tehlikeleri bertaraf etmekte serbest olduklarını belirtse de gemilerimizin tutulmasının haklı ve hukuki bir zemini olmadığını ve eğer Ukrayna, gemilerimizi Karadeniz'e döşediği mayınlardan ötürü

⁶ *Dünya Gazetesi*, “Ro-Ro gemisine de ‘tahıl’ şartı var”, <https://www.dunya.com/sektorler/lojistik/ro-ro-gemisine-de-tahil-sarti-var-haberi-667681>. Erişim: 02/10/2022.

çıkaramıyorsa, bunu da izah etmesi gerektiği yönünde fikir belirtmiştir.⁷

Sigortalar

Peki ya mürettebatı en az riske maruz bırakmak ve bahsi geçen ticari kayıpları en aza indirmek için ne yapılabilir? Bu soruya üç zaman dilimini ayırarak cevap vermek doğru olacaktır. İlki, savaş başlamadan önce alınabilecek önlemleri, ikincisi savaş başladığı sırada seyirde olan veya henüz çıkış limanını terk etmemiş gemileri, üçüncüsü ise savaş sırasında savaşın süregeldiği limanda bulunan gemileri kapsamaktadır.

Gemilerin savaş öncesi alabileceği önlemler arasında “Institute War & Strikes Clauses Hull” denilen ve Türkçeye “Harp ve Grev Sigortaları” olarak çevrilen deniz sigortasını yaptırmak bulunmaktadır. Harp ve Grev Sigortaları, geminin; savaş, grev, isyan, terör saldırısı, korsanlık, halk hareketleri, terörizm gibi risklere maruz kalması durumunda uğrayacağı fiziksel zararları tazmin etmek için düzenlenir.

Lloyds Market Association’ın⁸ alt komitelerinden bir tanesi olan Joint War Committee (JWC), “Listed Areas” ismini alan ve dünya denizlerindeki aşırı riskli bölgeleri barındıran

⁷ *Deniz Ticareti Dergisi*, Nisan 2022, s. 49.

⁸ Türk Pandi, “*Harp & Grev Sigortaları ve JWLA listesi*”, https://www.turkpandi.com/assets/page_docs/press/sirkuler/Harp-ve-Grev-Sigortalari.pdf. Erişim: 02/10/2022.

bir liste yayımlamaktadır. JWC'nin bu listesi, dünyadaki tüm sigorta şirketlerine de bir referans oluşturmaktadır, bu yüzden de nerdeyse tüm Harp ve Grev poliçeleri bahsi geçen listeye atıfta bulunmaktadır. Listed Areas, dünyadaki gelişmelere paralel olarak düzenli şekilde güncellenmektedir; bazı ülkeler/bölgeler riskli bölge statüsünden çıkarken bazıları bu statüye girmektedir. 15 Şubat 2022 tarihli JWLA-028 numaralı sirküler ile riskli bölgeler olarak adlandırılan listeye “Rusya ve Ukrayna Devletlerine ait Karadeniz ve Azak Denizi limanlarının” eklendiği duyurulmuştur.⁹ Listedeki ülkelere yapılacak seferlerde sigorta şirketleri gördükleri riske göre teminat verip vermemeye veya ek prim talep edip etmeyeceklerine karar vermektedirler.¹⁰

Bir ikinci yöntem ise gemi sahibinin gemisini güvenceye almak için kullanabileceği *safe ports and safe places* maddesidir. Charter sözleşmelerinde geminin kullanılacağı coğrafi alanlarla ilgili bazı kısıtlamalar konulabilir. İlgili maddesine göre geminin kiracısı gemiyi belirtilen güvenli bölgeler dışına götüremez, götürürse de sorumluluktan hiçbir şekilde mücbir sebep göstererek muaf tutulamaz.

⁹ *Deniz Ticareti Dergisi*, Nisan 2022, s. 63-64.

¹⁰ A.g.y.

Bahsi geçen ‘güvenli’ liman ve bölgeler sadece ‘fiziksel’ güvenliğı değil, aynı zamanda ‘politik’ güvenliğı de kapsar; yani savaş riski, terör saldırısı riski vb.¹¹

Savaş gibi öngörülemez durumları kapsayan maddeler ve sigortalar, aynı zamanda bu durumları mücbir sebep olarak da değerlendirir ve taraflar somut olayın ve haklı sebeplerin ışığında sözleşmeyi karşılıklı olarak feshedebilir. Bu yüzden yükü taşıyan armatörün de yükün teslim edilememesi konusunda bir sorumluluğı doğmamaktadır (zikredilen *safe ports* dışındaki bölgelere gitmesi haricinde). Buna rağmen bahsi geçen savaş klostarı nedeniyle armatörler Rusya-Ukrayna limanlarına yüke girmekten imtina etmeye başlamıştır.

Eğer gemi, savaş başladığı sırada henüz limanı terk etmediyse veya seyir halindeyse geminin kaptanının gemiyi, ayrıldığı limana geri götürme veya varış limanına yakın güvenli bir limana çekme yetkisi bulunur. Kaptan, kiracıya haber verip kırk sekiz saat içerisinde yeni ve güvenli bir liman tahsis etmesini ister ancak belirlenen yeni liman da kaptan tarafından güvenli bulunmadıysa bu limana gitmeyi de reddetme hakkına sahiptir.

¹¹ Daha fazla bilgi için: https://www.bimco.org/Contracts-and-clauses/BIMCOClauses/Current/War_Risks_Clause_for_Voyage_Chartering_2013

Savaş başladıktan sonra ise gemi kaptanının tehlikeli limanı terk etme yetkisi mevcuttur.¹² Ancak bunu yapamadığı ve geminin, örnek vermek gerekirse bombardıman etkisinde kaldığı bir senaryoda, geminin yükünün gördüğü zararlar ilgili armatör/kiracı sorumlu tutulmayacaktır ve yüke gelen hasar, yük sigortacısının savaş riskleri maddesi altında ödenebilecektir. Mürettebata gelen bir zarar durumunda ise ölüm ve tedavi masrafları P&I'nın War P&I teminatı kapsamında ödenecektir.¹³

Yaptırımların Türk Denizcilik Sektörüne Etkileri

Rusya'ya ve Rusya iltisaklı bankalara uygulanan yaptırımlar, dünyadaki neredeyse bütün sektörleri irili ufaklı etkilemiştir. Ancak bahsi geçen yaptırımlar, çatışma bölgesine yakınlığı ile Rusya için kısmi, Ukrayna içinse açık denizlere tek çıkış noktası olma özelliği gösteren Türkiye Cumhuriyeti denizcilik sektörüne tartışmasız dünyadaki emsallerine nazaran daha yüksek bir etki yapmıştır. Sektörün başlıca etkilenen alanları içerisinde Türk tersanelerinde tamir-bakım gören Rusya-Ukrayna bayraklı gemiler de bulunmaktadır. İMEAK Deniz Ticaret Odası Yönetim Kurulu Üyesi Başaran Bayrak, Türk tersanelerinde yaklaşık

¹² Türk Deniz Medya, “*Ukrayna limanlarında mahsur kalan gemilerin hakları neler?*”, <https://turkdeniz.com/ukrayna-limanlarinda-mahsur-kalan-gemilerin-haklari-neler>. Erişim: 03/10/2022.

¹³ *Deniz Ticareti Dergisi*, Nisan 2022, s. 63-64.

otuz-kırk Ukrayna ve Rusya bayraklı geminin tamir ve bakımının yapıldığını, bu yüzden de banka transferlerine ve sivil sistemlere gelecek kısıtlamaların denizcilik sektörünü zor durumda bırakacağını belirtmiştir.¹⁴

Rusya'dan alacağı olan tüm denizcilik sektörü, bankalara yapılan yaptırımlardan etkilenmiştir zira Rus bankalarının SWIFT sistemi dışına çıkarılması yüzünden Rusya'dan gelmesi beklenen ödemeler, alternatif sistem olan Rusya menşeli MİR sistemi Türk bankaları nezdinde çalışmaya başlayana kadar alınamamıştır. Alınan ödemelerin ruble cinsinden olması da bir başka sorun kaynağı yaratmıştır çünkü rublenin kısıtlı piyasada işlem görüyor olması ve her bankanın rubleyi Türk lirasına çevirmemesi, ödemeler alınsa dahi sorunları kökten çözmemiştir.

Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin verilerine göre, Türkiye'nin gemi ve yat ihracatı 2022 yılının ilk beş ayında geçen yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 20,4 artmıştır. Gemi, Yat ve Hizmetleri İhracatçıları Birliği Başkanı Cem Seven ise yılın ilk beş ayında 577 milyon dolar tutarında gemi ve yat ihracatı gerçekleştirerek ocak-mayıs dönemini, rekorlar yılı olarak gördükleri 2021 yılının ilk beş ayına oranla yüzde 26,3 ileride tamamladıklarını ifade etmiştir.¹⁵ Ancak gemi inşa sektöründe çok önemli bir yeri olan,

¹⁴ *Deniz Ticareti Dergisi*, Nisan 2022, s. 24.

¹⁵ Anadolu Ajansı, "Gemi ve yat ihracatı yılın ilk 5 ayında yüzde 26 arttı", <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/gemi-ve-yat->

gemilerin elik konstrüksiyon yapısı için üretilen sacların önemli bir kısmı Ukrayna'dan ithal edildiği için savaşın bir sonucu olarak tedarik zincirinin kesilmesi zerine Türk tersaneleri sorun yaşamaktadır, zira sac fiyatları hem kısa süre içinde ciddi şekilde artmış hem de teslimatta gecikmeler yaşanmıştır. Soruna zm bulmak için yerli elik üreticilerinin kapılarının alınması ise yerli üretim ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır.¹⁶

Taşıdığı bayrağa bağlı olmaksızın Rus vatandaşlarına ait yatlara hizmet veren acente, yakıt acentesi, marina, teknik servis, tersane vb. denizcilik sektör paydaşları, gerek yukarıda bahsedilen ödeme sistemlerindeki aksaklıklara bağlı ödeme gecikmeleri, gerekse uluslararası denizcilik sektör paydaşlarının Rusya ile iltisaklı yatlara verdikleri hizmetleri tamamen veya kısmen durdurmasından kaynaklı olarak; faaliyetlerinde gecikme, ceza ödeme yükümlülükleri altında

ihracati-yilin-ilk-5-ayinda-yuzde-26-artti/2604672#:~:text=%C4%B0stan-bul'un%20ard%C4%B1ndan%20en%20fazla,ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirdi%C4%9Fi%20%C3%BClke%20ise%20Norve%C3%A7%20oldu. Erişim: 07/10/2022.

¹⁶ Türk Deniz Medya, “*Türk Tersaneleri, savaş nedeniyle gemi sacında tedarik sıkıntısı yaşıyor*”, <https://turkdeniz.com/turk-tersaneleri-savas-nedeniyle-gemi-sacinda-tedarik-sikintisi-yasiyor>. Erişim: 07/10/2022.

kalma, yapılan hizmetin karşılığında hizmet ödemesi ve hizmet temin bedellerinin kendilerine ulaşamaması gibi büyük problemlerle karşı karşıya kalmışlardır.

Türk gemileri aynı zamanda Karadeniz’den elde edilen tahılların hem ülkemize hem de başka ülkelere sevkiyatında önemli bir rol oynamaktadır, dolayısıyla sevkiyattaki azalma da gemilerimizi ciddi oranda etkilemektedir.¹⁷

Sektörün yaşadığı tüm sıkıntılar bunlarla sınırlı kalmasa da son olarak İstanbul Boğazı’ndan geçen gemilere hizmet veren sektörlerden de (yakıt, yağ, su, kumanya ikmalleri) bahsetmek gerekir. Ukrayna ve Rusya limanlarından yükleyen gemilerin önemli bir boyutu İstanbul’dan, başta yakıt olmak üzere birçok hizmet almaktadır, ancak savaş sonrası bu ticaretin hepsi azalmış, özellikle yakıt talebi bir anda yüzde elli oranında düşmüştür. Birçok tedarikçi de Rusya’dan gelen gemilere yakıt vermemekte ve ikmal sağlamamaktadır. Verilen sınırlı hizmetlerde de daha önce bahsedildiği gibi, Rusya’dan gelen para transferinde sıkıntı yaşanmaktadır.

Alternatif Deniz Ticaret Rotaları

Dünya ticaretinin yaklaşık yüzde sekseni deniz yolu taşımacılığıyla yapılsa da koronavirüs salgınıyla sekteye uğrayan deniz ticareti, savaşın başlamasıyla daha da kırılgan bir duruma geldi, zira virüs nedeniyle deniz trafiğinin yeniden düzenlenmesinin bir sonucu olarak savaştan çok daha

¹⁷

Deniz Ticareti Dergisi, Nisan 2022, s. 49.

önce navlun oranları artmaya başlamıştı, savaşa deniz navlun oranlarını daha da şişirdi. Örneğin Karadeniz ile Akdeniz arasındaki küçük petrol tankerlerinin navlun fiyatları, 21-28 Mart 2022 haftasında, salgın öncesi değerlerden yüzde doksan altı daha yüksekti. Salgın sırasında taşımacılık şirketleri, nakliye fiyatlarını yüzde bine varan oranlarda artırarak rekor kâr elde etti¹⁸ ve savaşla beraber yük taşımacılığında seyahat süreleri yüzde yirmi oranında arttı.¹⁹

Bütün bu gelişmeler ışığında ise sonuç olarak, önümüzdeki aylarda alternatif ticaret rotalarının önem kazanacağı düşünülüyor. İlk akla gelen alternatiflerden biri Çin'in Kuşak-Yol Projesi. Bu proje Rusya ve Ukrayna'yı da kapsayan 140 ülkeden geçiyor ve savaş nedeniyle projenin altyapılarının zarar görmesi, projeyi büyük bir zorluğa sokuyor. Bu yüzden de Çin, çatışmaya dahil olan bölgelerin etrafından yeni bir yol aramak istediğinde karşısına çıkacak ilk alternatif Özbekistan-İran-Türkiye hattı oluyor. Bu sayede Çin ve İran arasındaki uzun süreli iş birliği gittikçe önem kazanıyor, zira bir diğer koridor olan ve Hint Okyanusu ile bağlantı sağlayan Çin-Pakistan koridorunda İran; İslamabad-Tahran-İstanbul demiryolu ağıyla Türkiye ve Pakistan

¹⁸ ISPI Online, *"Supply chains sempre sotto stress"*, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/supply-chains-sempre-sotto-stress-35412>. Erişim: 06/10/2022.

¹⁹ ISPI Online, *"Nuove rotte globali da conquistare"*, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/nuove-rotte-globali-da-conquistare-34511>. Erişim: 06/10/2022.

ile sahip olduğu kara ve demiryolları sayesinde kilit bir rol üstlenmektedir.²⁰

²⁰

A.g.y.

K A Y N A K L A R

Sürelî Yayınlar

Deniz Ticareti Dergisi, Nisan 2022.

İnternet Kaynakları

Anadolu Ajansı, “*Gemi ve yat ihracatı yılın ilk 5 ayında yüzde 26 arttı*”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/gemi-ve-yat-ihracati-yilin-ilk-5-ayinda-yuzde-26-artti/2604672#:~:text=%C4%B0stan-bul'un%20ard%C4%B1ndan%20en%20fazla,ger%C3%A7e%20kle%C5%9Ftirdi%C4%9Fi%20%C3%BClke%20ise%20Norve%C3%A7%20oldu>. Erişim: 07/10/2022.

Aydınlık, “*Odessa’da silahlı çete Türk gemisine baskın yaptı*”, <https://www.aydinlik.com.tr/haber/ukraynali-milisler-turk-gemisine-baskin-yapti-silah-dogrulttu-rahmi-yagci-gemisine-baskin-307317>. Erişim: 02/10/2022.

Dünya Gazetesi, “*Ro-Ro gemisine de ‘tahıl’ şartı var*”, <https://www.dunya.com/sektorler/lojistik/ro-ro-gemisine-de-tahil-sarti-var-haberi-667681>. Erişim: 02/10/2022.

ISPI Online, “*Supply chains sempre sotto stress*”, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/supply-chains-sempre-sotto-stress-35412>. Erişim: 06/10/2022.

ISPI Online, “*Nuove rotte globali da conquistare*”, <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/nuove-rotte-globali-da-conquistare-34511>. Erişim: 06/10/2022.

Odatv, “*Ukraynalı milisler Türk gemisini bastı*”, <https://www.odatv4.com/dunya/ukraynali-milisler-turk-gemisini-basti-bayrakla-direndiler-233391>. Erişim: 02/10/2022.

Türk Deniz Medya, “*Ukrayna limanlarında mahsur kalan gemilerin hakları neler?*”, <https://turkdeniz.com/ukrayna-limanlarinda-mahsur-kalan-gemilerin-haklari-neler>. Erişim: 03/10/2022.

Türk Pandi, “*Harp & Grev Sigortaları ve JWLA listesi*”, https://www.turkpandi.com/assets/page_docs/press/sirkuler/Harp-ve-Grev-Sigortalari.pdf. Erişim: 02/10/2022.

https://www.bimco.org/Contracts-and-clauses/BIMCOClauses/Current/War Risks Clause for Voyage Chartering_2013

Türk Deniz Medya, “*Türk Tersaneleri, savaş nedeniyle gemi sacında tedarik sıkıntısı yaşıyor*”, <https://turkdeniz.com/turk-tersaneleri-savas-nedeniyle-gemi-sacinda-tedarik-sikintisi-yasiyor>. Erişim: 07/10/2022.

ERKEN MEIJI DÖNEMİNE HUKUKİ MODERNLEŞME PENCERESİNDEN BAKMAK

Emir Karakaya¹

19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen ve birçok millete “ilham kaynağı” olan Japon modernleşmesi üzerine farklı bakış açılarıyla eserler kaleme alınmış ve ortaya konulan bütün bu eserlerde hem haksız anlaşmalar hem de Iwakura Heyeti’nin gerçekleştirdiği ziyaretler, anlatılan hikâyenin başlangıç noktası olmuştur. Bunun en önemli sebebi, Japon modernleşmesinin anlaşılması için Meiji Japonya’sının ve hatta son yıllarında Tokugawa Şogunluğu’nun “Batı” ile karşılaşmasını egemenlik üzerinden ele almasıdır. Her ne kadar akademide aşına olursa da Amiral Perry’nin gemilerinin gelişi, Tokugawa yetkililerin bütün çabalarına rağmen ısrarla Edo kıyılarından ayrılmaması ve nihayetinde başkandan getirdiği hediyeleri verişi ve Japon

¹ Wisconsin-Madison Üniversitesi Tarih Bölümü’nde doktora öğrencisidir. Yazarın “Erken Meiji Dönemine Hukukî Modernleşme Penceresinden Bakmak” başlıklı yazısı *yarinin-kulturu.org/* sitesinde 28 Ekim 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

limanlarının Amerikan gemilerinin i şesine açılması “talebini” iletmesi mutlaka anlatılmaktadır.² 1854 yılında Amiral Perry Japonya’ya Tokugawa  ogununun cevabını    renmek için döndüğünde   lkeyi açmaktan başka  are bulamayan  ogun, talepleri kabul ettiğini bildirmiş ve böylece iki yüzyıldan uzun bir süredir devam eden “sınırlı diplomasi siyaseti” şeklinde tanımlanabilecek *sakoku* siyaseti sona ermi ti.³

1854 yılında imzalanan Kanagawa Anlaşması Japon gemilerini ticarete henüz açmasa da Japon modernleşmesinin en kritik sürecini ba latmı  bulunuyordu. Kanagawa Antlaşması’nda yer alan “en çok kayırılan   le” maddesi Japonya için haksız anlaşmaların yolunu da açmış bulunuyordu.⁴ Devam eden süreçte Japonya’da yabancı kar ıtlı ı ve imparatorun tekrardan   lkenin tek h kimi olma arzusunun kendilerine düstur edilen isyank r samuraylar   lkede idareyi ellerine alacak ve Tokugawa  ogunlu u’na son vereceklerdi. Ne var ki, bu yabancı karşıtı sloganlar yerini

² Detaylar için bkz. Matthew Calbraith Perry, *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan: Performed in the Years 1852, 1853 and 1854, Under the Command of Commodore MC Perry, United States Navy, by Order of the Government of the United States* (AOP Nicholson, printer, 1856).

³ Mikiso Hane and Louis G. Perez, *Modern Japan: A Historical Survey*, 5th ed. (Boulder CO: Westview Press, 2013), 65.

⁴ Perry, *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan*, 387.

realist ve planlı bir modernleşme siyasetine bıraktı. Satsuma ve Choshu beyliklerinin başı çektiği bu yeni siyasi elit, 1858’de ilk haksız anlaşmanın imzalandığı ABD ve devam eden aylarda benzer anlaşmaların imzalandığı Fransa, Belçika, Hollanda, Prusya, Rusya, Danimarka, İsveç, İtalya, Avusturya, İsviçre, İspanya ve Portekiz gibi ülkeleri ziyaret ederek “en çok kayrılan ülke”, ciddi gümrük muafiyetleri ve en önemlisi de diplomatik dokunulmazlık veren bu anlaşmaları yine “on yıl içinde yeniden görüşülebilir” maddelerine dayanarak yeniden görüşmek arzusundaydı.⁵ Bu amaçla oluşturulan ve üst düzey siyasetçiler ve aristokratların yer aldığı Iwakura Heyeti, haksız anlaşmaları eşit şartlarda yenileme ve nihayetinde tam egemenlik elde etme amacıyla yola koyuldular. Her ne kadar esas gayelerine erişemeseler de 1871-1873 yılları arasında gerçekleştirdikleri bu ziyaretlerde çok önemli bir sonuca vardılar: Özellikle İngiliz Hariciye Nazırı Lord Earl Granville ile Prens Iwakura’nın görüşme kayıtlarına göz atıldığında görüleceği üzere, Avrupalı güçlerin Japonya’nın hukuki yapısına güvenleri yoktu. Dolayısıyla hiçbir şekilde mevcut şartlarda bir İngiliz’in, bir Fransız’ın Japon hukukuna tabi olması düşünülemezdi.⁶ Bunun farkına varan

⁵ Kunitake Kume, *Japan rising: The Iwakura embassy to the USA and Europe 1871-1873* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009), 14–15.

⁶ Karakaya, Emir. “Legal Modernization in the Early Meiji Period and the Japanese Research on the Mixed Courts of

Meiji eliti hukuki sistemin tamamen değişmesi ve Avrupalılaştırılması gerektiğine inandılar. Dolayısıyla, Mısır Karma Mahkemeleri gibi kısmi çözümlere hep şüpheyle baktılar.⁷ 1873'ten itibaren anayasa, medeni kanun ve ceza kanunu olmak üzere devamlı bir arayışta oldular.⁸

Egypt.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Boğaziçi Üniversitesi, 2021, 76-77.

⁷ Mısır Karma Mahkemeleri üzerine Meiji döneminde yapılan ciddi saha çalışmaları ve etrafında dönen tartışmalar için bkz. Karakaya, Emir. “Legal Modernization in the Early Meiji Period and the Japanese Research on the Mixed Courts of Egypt.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Boğaziçi Üniversitesi, 2021.; Saneki Nakaoka, “Japanese Research on the Mixed Courts of Egypt in the Earlier Part of the Meiji Period in Connection with the Revision of the 1858 Treaties,” *上智アジア学*, no. 6 (1988); R. Hamza Isam, “明治時代における日本のエジプト研究 Meiji Jidai Ni Okeru Nihon No Ejiputo Kenkyū,” *待兼山論叢 Machikaneyama Ronsō*. . *日本学篇 Nihongakuben* 16 (1982).

⁸ Meiji döneminde Japonya'nın hukuki kurumlarını Avrupalılaştırması ve dolayısıyla “diplomatik dokunulmazlık rejiminden kurtulması” ile alakalı önemli birkaç eserler: Michael R. Auslin, *Negotiating with Imperialism: The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy* (Cambridge Mass.: Harvard University Press, 2004); Douglas Howland, *International Law and Japanese Sovereignty: The Emerging Global Order in the 19th Century* (Houndmills Basingstoke Hampshire: Palgrave Macmillan, 2016); Takii Kazuhiro and David Noble, *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the*

Sanayileşme, jeopolitik gelişmeler ve iktisadi kurumların dönüşümü Japonya'nın önemli bir güç haline gelmesinde etkili olsa da Meiji Hükûmeti'nin 19. yüzyılın son çeyreği boyunca en çok önem verdiği siyaseti haksız anlaşmalardan kurtulmak ve tam egemenliğe kavuşmaktı. Diplomatik dokunulmazlık rejiminden kurtulmak Japonya'nın hukuki yapısını tamamen Avrupalı hale getirmesine ve Avrupalı devletleri ikna edebilmesine bağlıydı. Dolayısıyla da yapılması gereken en önemli iş bu siyaseti başarıyla gerçekleştirmektir. Yapılan hiçbir icraat bu hedefe ulaşılmadan tamamlanamayacaktı. Meiji siyasetçileri için her türlü gelişmenin merkezinde hukuki kurumların Avrupalılaşması vardı.

Bütün bunlara rağmen Japon hukuki modernleşme serüveni halen birçok açıdan incelenmeyi ve tartışılmayı bekliyor. Uluslararası hukukun “egemenliğin” kimde olduğuna karar vermede önemli bir araç olduğu 19.yüzyıl; dünya düzeninde ilk kez “eşit derecede egemen” kabul edilen Japonya'nın hukuki modernleşmesini birçok açıdan ele almada, Japon modernleşmesini anlama ve anlatmada önemlidir. Japonya'nın yalnızca hukuki yapısını değiştirdiği için mi Avrupalı devletlerle “eşit konuma” geldiği ve

Shaping of the Modern State (Tokyo: International House of Japan, 2007); Shinya Murase, “The Most-Favored-Nation Treatment in Japan’s Treaty Practice During the Period 1854-1905,” *The American Journal of International Law* 70, no. 2 (1976),

doi:10.2307/2200073, <http://www.jstor.org/stable/2200073>.

hatta Britanya ile “müttefik” olduğu sorusuna benim vereceğim cevap “ne evet ne hayır” olacaktır. Ancak hukuki dönüşümün, anayasanın yazılmasının, Avrupa ve ötesinde hukuki model arayışlarının, medeni kanunun etrafında dönen tartışmaların tarihçiler tarafından derinlemesine incelenmesi bu hikâyeyi teleolojik bir anlatı olmaktan çıkaracak ve daha karmaşık ama sürece odaklanarak daha anlaşılabilir hale getirecektir.

Son bir not olarak da Türk akademisinde dahi yaygın olan “özünü koruyarak modernleşen” Japonya algısını düzeltmek, yine Japon hukuki modernleşmesini anlayarak ve anlatarak mümkün olacaktır. Her ne kadar 19. ve 20. yüzyılda Japonya ve Japonlar hakkında eserler kaleme alan Türk entelektüeller aksini iddia etse de dikkatli bakıldığında hukuki modernleşme hikâyesi Japonya’nın özünden sıyrılma gayretini gözler önüne serecektir. Bu noktadan bakıldığında da bu yazıda anlatılanlar “kuyuya atılan taş” çıkarmakta tarihçilere çok iş düştüğüne de vurgu yapmak içindir.⁹

⁹ Bu önemli işi ilk olarak yapan tarihçilerden biri Selçuk Esenbel’dir. Esenbel’e göre, Japon eklektisizmi aslında kamusal ve hususi alanların birbirinden ayrılması, kamusal olanın tamamen Batılılaşması, hususi olanın ise Japon kalmasından ibarettir. Selçuk Esenbel, “Shoes and Modern Civilization Between Racism and Imperialism: The 1880 Yoshida Masaharu Mission of Meiji Japan to Qajar Iran as Global History,” *Global Perspectives on Japan* Japan’s Interaction with the Turkish and the Muslim

K A Y N A K L A R

- Auslin, Michael R. *Negotiating with Imperialism: The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy*. Cambridge Mass.: Harvard University Press, 2004.
- Esenbel, Selçuk. "Shoes and Modern Civilization Between Racism and Imperialism: The 1880 Yoshida Masaharu Mission of Meiji Japan to Qajar Iran as Global History." *Global Perspectives on Japan* Japan's Interaction with the Turkish and the Muslim World, no. 2 (2020): 12–47.
- Hane, Mikiso, and Louis G. Perez. *Modern Japan: A Historical Survey*. 5th ed. Boulder CO: Westview Press, 2013.
- Howland, Douglas. *International Law and Japanese Sovereignty: The Emerging Global Order in the 19th Century*. Houndmills Basingstoke Hampshire: Palgrave Macmillan, 2016.
- Isam, R. Hamza. "明治時代における日本のエジプト研究 Meiji Jidai Ni Okeru Nihon No Ejiputo Kenkyū." 待兼山論叢 *Machikaneyama Ronsō*. 日本学篇 *Nihongakuben* 16 (1982): 17–31.
- Karakaya, Emir. "Legal Modernization in the Early Meiji Period and the Japanese Research on the Mixed Courts of Egypt." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Boğaziçi Üniversitesi, 2021. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.

World, no. 2 (2020): 20. Ayrıca, bizim görüşümüze göre, Japon kalan hususi alanların esasında oldukça sembolik ve törensel hale geldiği notunu da eklemek yerinde olacaktır.

- Kazuhiro, Takii, and David Noble. *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State*. Tokyo: International House of Japan, 2007.
- Kume, Kunitake. *Japan rising: The Iwakura embassy to the USA and Europe 1871-1873*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009.
- Murase, Shinya. "The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854-1905." *The American Journal of International Law* 70, no. 2 (1976): 273-97.
doi:10.2307/2200073. <http://www.jstor.org/stable/2200073>.
- Nakaoka, Saneki. "Japanese Research on the Mixed Courts of Egypt in the Earlier Part of the Meiji Period in Connection with the Revision of the 1858 Treaties." *上智アジア学*, no. 6 (1988): 11-47.
- Perry, Matthew C. *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan: Performed in the Years 1852, 1853 and 1854, Under the Command of Commodore MC Perry, United States Navy, by Order of the Government of the United States*. AOP Nicholson, printer, 1856.

BUNALIM İNANÇ MÜCADELE: 29 EKİM’İN BİR TÜRK GENCİNDE UYANDIRDIKLARI

Gaye Naz Özyol¹

29 Ekim’e az kala, Cumhuriyet kazanımlarını nasıl birer birer yitirdiğimizi iliklerime kadar hissettiğim bir anda bu yazıya başlamak manidar oldu. Derslerden başka hiçbir işle meşgul olunmaması gereken üniversite yıllarında geçim kaygısı sebebiyle ek bir işte çalışmak, dersleri geri plana atmak, yetiştirememek ve uykusuz gecelerin ardından bir şekilde güç kuvvet bulup sabah işe gitmek... Tüm bu temponun içinde araya bir yere sıkıştırdığım bu yazım mecbur bırakıldığımız bunaltıya yönelik tepkimin bir dışavurumu olacak.

Kimsesizlerin kimsesi Cumhuriyet şimdi doksan dokuz yaşında; bu sefer kendisi de kimsesiz bir halde. Yaralanmış, harap ve bitap düşmüş şekilde bir kurtarıcı beklerken, onu kurtarma ihtimali olan tek grup, Türk gençliği, içine sıkışıp

¹ Koç Üniversitesi Felsefe ve Psikoloji Bölüm’lerinde öğrencidir. Yazarın “Bunalım, İnanç, Mücadele: 29 Ekim’in Bir Türk Gencinde Uyandırdıkları” başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 29 Ekim 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

kaldığı sağ kalma derdinde... Cumhuriyet'in tek bir nefes almasını dahi sağlayamayacak kadar kendi yaşamsızlığında boğulmuş durumda. Yerilen, hakaret edilen, yok sayılan, ayaklar altına alınan ve yok edilmesi adına hiçbir eylemden sakınılmayan Cumhuriyet, var olduğu günden bu yana iftiralara maruz kalmış; yapısına, ilkelerine, getirdiği devrimlere ve kurucularına rağmen; ülkede ondan çok önce kangrenleşmiş ve onun da çözmek adına var gücüyle çaba sarf ettiği sıkıntıların müsebbibi sayılmıştır. Bu iftiraları ona atanlarsa sıkıntılara sebebiyet veren yapıların içinden çıkmış olanların, o yapıların çarkını döndürenlerin ta kendileri olmuştur. Geçmişte kusurlu ve suçlu sayılmış olan Cumhuriyet, kötürümleştirilmeye ve bastırılmaya çalışıldıkça adeta kendini kanıtlarcasına ve intikamını alırcasına, kendi halkını ona her geçen gün daha da muhtaç etmiştir. Şu an sahip olduğumuz her ne varsa, bunu 1923'ün elimizde avucumuzda kalan bir parça kırıntısından başka hiçbir şeye borçlu değiliz.

Kendisinin sebep olmadığı sorunlardan ötürü kendini derin bir cenderenin içinde bulmuş olan Türk genci, hem her sabah bu sıkıntıların yüküyle cansız bir halde uyanmakta hem de tüm bu sorunları çözme kuvvetine sahip tek topluluk olarak bunun sorumluluğu altında kendini ezilmiş hissetmektedir. Gezmesi, eğlenmesi, hayal etmesi, keşfetmesi, aşık olması, vakit öldürmesi, mutlu olması gerektiğini bildiği yaşta hayatını devam ettirebilmek için emeğini patronlara satmaya başlamak zorunda bırakılan, eğitimi için gerekli kaynaklara erişemeyen, eğitimine elde avuçta ne

varsa onlarla birlikte sımsıkı tutunan, hatta o cılız eğitime dahi erişemeyip cinsel istismara uğrayan Türk gençliğinin içinde, kendi sağ kalma derdinin dışında bir parça düşünceye sahip olma fırsatını bulabilen azdır. Bu fırsata erişebilenler de kurtuluşun yalnızca kendilerine bağlı gelişeceğini kabul etmekte, ancak anlaşılabilir gerekçelerle sorumluluğu kabul etmekten kaçınmaktadır. Kimi ise her gün bu sorumluluğunun farkına vardıkça hayatını buna adayacağı gerçeğini sindirmekte zorluk çekmektedir. Böylesine büyük bir yaşam mücadelesi verip tüm gücünü eritirken aynı zamanda kendinde kurtarıcısına karşı yegâne vazifesini yerine getirmek için gerekli olan heyecanı uyardırmaya çalışan Türk genci, tükendiği noktadadır. Başka hangi milletin genç topluluğu bu derece özgün ve istisnai bir varoluşsal görevle mükellef olduğunu hissetmektedir? Bir örneğe, benzere sahip değiliz. Ve bu durum, içinde bulunduğumuz bunalımı daha da derinleştirmektedir. Tüm bu çelişkiler ve cevapsız sorular yumağı, sahip olduklarımızı yitirdiğimiz her gün daha da büyümektedir. “Ülkeyi bu hale ben getirmediğim, Cumhuriyet’i bile isteye veya kötü niyetle ben ateşe atmadım, benden öncekilerin şeytanlıklarının sonuçlarını ben çekerken bir de üstüne tüm bunları yeniden düzlüğe çıkarma işini ben mi yapmalıyım?” Bu soruları, doğal olarak, kendine ve diğerlerine sorarken Türk gencinin hatırlaması gereken şey, şu an biraz olsun bunları düşünüp söyleyecek, kendi bağımsız ve bireysel hayat rotasını çizebilecek irade ve ortama sahipse, birileri kendi hayatlarını bunu mümkün kılmak uğruna

feda ettiği içindir. Bugün biraz olsun nefes alabilen Türk genci, bunu geçmişte onu tanımadan, bilmeden onun için nefessiz kalmayı göze almış olanlara borçludur.

Türk genci, pekâlâ kendini böyle bir fedakârlığın içinde bulmak istemiyor olabilir. Ancak hatırlamalıdır ki Türklüğün ızdırabı zamansız, mekânsız ve kaçınılmazdır. Hedefimizi ve niyetimizi ters bir yöne kaydırduğımız her an, kendi içimizde yaşadığımız hesaplaşmalar, birbirimize verdiğimiz sözler; tam da tüm hayat koşullarımızın iyileştiğini hissettiğimiz anda peşimizden gelir. Bizi sömürmüş, haklarımızı ve umutlarımızı gasp etmiş medeni beyaz efendilerin soğuk ülkesinde yalnız ve sahipsiz vaziyetimiz, kendi bastığımız topraklarda bizim için harcanmış ömürlerinin ruhlarının huzurunda, onlara saygı ile çabalamaktan daha az çaresiz hissettirmeyecektir.

Tüm bu çözümsüzlüğün içinde dahi ne pahasına olursa olsun bu görev yoluna baş koymaya niyetlenmiş Türk gencinin bilmesi gerekir ki; birincisi, Türk genci yalnızdır, kendinden ve birbirinden başka dünyanın hiçbir yerinde onu anlayacak yoktur. Bu yalnızlığın içinde kendisine güç verecek umudu ve biricik değerlerini ancak kendinden öncekilere bakarak veya muzaffer olduğunu gördüğü bir gelecek tahayyülüne temelsizce inanarak elde etmek zorundadır. 19. yüzyılın Danimarkalı filozofu Søren Kierkegaard'ın da savunduğu gibi, inanç irrasyoneldir ve insan kendi özüne sahip olduğu inanç vasıtasıyla ulaşır, onu rasyonel bir temele oturtmak gerekmez. Cumhuriyet'e sahip çıkabilmek için var gücümüzle mücadele etmenin

neden gerekli olduğunu ispatlayan bin türlü etik tahlil yazılabilir. Ancak bunu değerlendirip de tartışmaya dahil edene, ona karşı çıkan tüm argümanlara karşı onu galip getirene ve sonuç elde edene değin, mücadelenin zamanı geçip gitmiş olur. Eğer içimizde inanma kuvvetini buluyorsak, inanmak zorundayız; geri kalanını asla sorgulamadan, düşünmeden. İkincisi; kendi varlığını anlamlandıramadan mücadeleye atılma planları yapan Türk genci başarısızlığa mahkûmdur. Kendi varoluşunu keşfedememiş, kendi iç hesaplaşmasını tamamlayıp yol haritasını çizememiş bir insanın ülke ve dünya üzerine düşündüğü her şey ancak hayallerde kalır.

Bu bayram, belki de hâlâ “Cumhuriyet” kelimesini telaffuz edebileceğimiz son bayram. Her şey böylesine pamuk ipliğine bağlıyken ve yarın uyanacağımız sabahın güvencesi yokken, hâlâ kurtarılma şansı olan Cumhuriyet’in sahip olduğumuz son kısıntısına var gücümüzle tutunmamak, onu bataklıktan çekip çıkarmaya uğraşmamak her şeyden evvel kendi köklerimize, sonrasında ise her daim aramızda gezip dolaşan ve sessiz emir çılgınları yükselten bir çift yorgun mavi gözün yaralanmış ve tabuta hapsedilmiş güçlü ruhuna ihanettir.

EDİNBURGH'UN GİZEMLİ YERALTI ŞEHİRLERİ

Ece Uğuz¹

Edinburgh'a geleli bir seneyi geçiyor... İnsanın yeni bir hayata başlarken gideceği yeri doğru seçmesi çok önemli bir şeymiş. Geçirdiğim son bir senenin bana en büyük öğretisi bu oldu. Buralara ayak basmadan önce herkes gibi, tabii ki nereye gittiğimi bilmek için internetten az buçuk araştırmalar yapmış, görsellerine bakmıştım.

Şehrin tarihinden ziyade görselliği çekmişti beni kendine zaten. Fotoğraflarda gördüğüm o binaları, caddeleri, kiliseleri gerçekten görmeliyim demiştim daha ilk bakışta. Dokunmalıyım bu tarihî yapılara, kokularını içime çekmeliyim, kısacası yaşamalıyım bu şehri. İtiraf etmeliyim ki Edinburgh'a ayak bastıktan sonra yaşadığım bu duygular, hissettiğim bu heyecan çoktan ikiye katlanmıştı bile.

Bir insan sokağa her çıkışında biraz daha hayran kalır mı bir şehre? Kalabiliyormuş. Siz sevgili okurlara bu satırları Teşvikiye sokaklarından yazarken kendimi aslında

¹ Edinburgh Üniversitesi Uluslararası Hukuk Bölümü'nden yüksek lisans mezunudur. Yazarın "Edinburgh'nın Gizemli Yeraltı Şehirleri" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/site-sinde 4 Kasım 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Edinburgh'un o eşsiz sokaklarından birindeymişim gibi hayal etmeden duramıyorum. Hiç tahmin etmeyeceğim şekilde bağlandığım bu şehri, her geçen gün biraz daha seviyorum. Ben yaz insanıyım aslında, güneşsiz, sıcak havasız yaşayamam diye düşünürdüm hep. "Gülü seven dikenine katlanır" lafı ne kadar doğruymuş; Edinburgh bana kasvetli havayı bile sevdirdi. Neyse, havasını suyunu bir kenara bırakıp biraz da buram buram tarih kokan sokaklarına gelem bu nadide şehrin.

Bir kere dışarıya çıktığınız an Edinburgh'un herhangi bir yerinde yeni, modern bir yapı görmeniz neredeyse imkânsız. Zira binaların her biri en az iki yüzyıllık. İçini restore edebilseniz dahi, binaların dışına dokunmak yasak. Büyük yaptırımların olduğu da söylentiler arasında. 1437 yılından beri İskoçya'nın başkenti olan Edinburgh, Glasgow'dan sonra yaklaşık beş yüz binlik nüfusuyla İskoçya'nın en büyük kenti. Tam bir Orta Çağ ve Georgian dönemi mimarisine sahip. Küçüklüğümden beri aşırı meraklıyım eskiye, o zamanlardaki yaşanmışlıklar hep ilgimi çekmiş, hep bilmek, hissetmek istemişimdir. Şimdi bakıyorum da incelemek, keşfetmek, öğrenmek için daha doğru bir şehir bulamazdım.

Fakat itiraf etmeliyim ki, her ne kadar artık biraz alışmış olsam da hâlâ geceleri sokakta yürürken böyle ufaktan ürpermiyor değilim... Gün ışığında eşsiz bir güzelliğe sahip olan bu şehir, geceleri de bir o kadar ürkütücü olabiliyor. Ufak bir araştırma yapmış herkes Edinburgh'un cadılarla

olan geçmişini bilecektir. Demem o ki şu an insanların gezdigi sokaklarda bir zamanlar cadılar geziyordu sevgili dostlar... Ve bana soracak olursanız, inanın bazı sokaklardan hâlâ cadı çıkma potansiyeli var! Sokaklarında bir zamanlar cadıların dolaştığı gizemli Edinburgh’un bir de mahzenlerden oluşan kocaman bir yeraltı şehri var.

Edinburgh genel olarak *Old Town* ve *New Town* olarak ikiye ayrılıyor. “Eski”yi ve “Yeni”yi birbirine bağlayan kuzey ve gúney kúprülerinin altında da (úzellikle gúneyde) 18. yúzyıldan kalma yaklaşık yúz yirmi mahzen bulunmakta. 1788 yılında yapımı tamamlanan, otuz yıla aşkın süreyle túccarlar, demirciler, nalburlar tarafından kullanılan bu mahzenler aynı zamanda büyük bir suç mahalliydi. Tıp fakúltelerine satılmak úzere mezarlıktan çalınan kadvraların tutulduğu bu mahzenler bir süre de seri katillere cinayetlerini işlemeleri için olanak sağlamış, daha sonra da evsizlere ev olmuş.

Bu dönemde Edinburgh’un en büyük sorunu kapasitesini aşan nüfus sayıydı. Bu sebeple aslında mahzenlerin, kenti kuzeye ve gúneye doğru genişleterek aşırı nüfus problemini çözmek adına inşa edildiği söylenmekte. Yeraltı şehri inşa edilerek şehirde daha kolay ve hızlı hareket edilmesi (ünkü bu, şehirdeki sokaklara kıyasla daha az trafik ve daha hızlı hareket anlamına geliyor) ve şehrin diğer búlgelerine erişimi arttırmak amaçlanmış. Ancak yukarıda belirttiğim gibi, bu mahzenler gúney kúprüsünün altına inşa edildiği ve gúney kúprüsünün yapımı aceleye getirildiği için kúprü suya dayanıklı yapılmamış. Bu nedenle kúprü ve mahzenler

kullanıma açıldıktan birkaç yıl sonra aşırı nem, su baskını ve kötü hava kalitesi nedeniyle işletmeler yerini evsizlere bırakmış.

Sanayi Devrimi İskoçya'ya iş ve para getirmişti elbet, ancak halkın yaşam standartlarını aynı seviyede yükseltmedi. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra gecekondualarda yaşayan insanların neredeyse tamamı mahzenlere yerleşmiş, hatta kendilerine iş imkânı yaratarak sayısız genelev ve *pub* işletmeye başlamışlardı. Ancak tahmin edileceği üzere yaşam standartları dehşet vericiydi, zira doğru dürüst güneş ışığı ve oksijenin bile girmediği bu mahzenler olabilirdiğince dar olmasına rağmen, her birinde en az on kişilik ailelerin yaşadığı söyleniyor. Bu durum aynı zamanda hastalıkların da çoğalmasına sebep oldu, ki bu dönemde İskoçya'daki ölüm oranlarının İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha yüksek olduğu biliniyor. Kısacası, bu mahzenler aynı zamanda kişilerin sosyal sınıfının da belirleyicisi olarak işlevini sürdürüyordu.

Ayrıca bir rivayete göre, 1828 yılında iki İrlandalı göçmenin (William Burke ve William Hare) çoğu kadın olmak üzere neredeyse bir düzine insan öldürdükleri, cesetleri de mahzenlerde saklayarak daha sonra kadavra olarak kullanılmaları için tıp fakültelerine sattıkları söylenmekte. Yukarıda anlattığım farklı örneklerden de anlaşılacağı üzere, yaşam koşulları o kadar kötüydü ki 1860'lı yıllarda mahzenler tamamen terk edilmiş ve insanların bir zamanlar

orada yaşadığı, ancak 1985 yılında yeraltı şehri tekrar keşfedilince oradaki oyuncakların, ilaç şişelerinin, tabakların bulunmasıyla anlaşılmış.

Edinburgh mahzenleri genellikle tarihsel önemiyle bilinmesine rağmen birçok ürkütücü deneyimle de ünlüdür. Uzun yıllardır turistik geziler ve farklı etkinliklere ev sahipliği yapan bu mahzenlerde bazı odalardan çığlık, bazılarında da çocuk ağlaması sesleri duyulduğu belirtiliyor. Hatta çok sessiz olduğu takdirde ayak sesleri duyulduğu bile söyleniyor.

Bir zamanlar insanların yaşam alanı olan bu mahzenler şu anda Edinburgh'un en önemli turistik bölgelerinden birini oluşturuyor. Şehrin genel iklimine, mimarisine ve pek tabii tarihine bakılınca, aslında bu anlatılanların hiçbirisi “Yok artık o kadar da değildir, abartılmıştır” dedirtmiyor. Nadide güzelliğe sahip olan bu şehir, kim ne derse desin bir o kadar da ürkütücü bir yapıya sahip.

Geriye dönüp baktığımda “İyi ki” diyorum, “İyi ki Edinburgh’a gelip bu şehri yaşama, görme, içime çekme fırsatım olmuş.” Yazımı burada sonlandırırken, tanıştığımız andan itibaren yol göstericiliğini hiçbir zaman esirgemeyen, bu yazımda da engin bilgileriyle bana destek olan pek değerli K. Clark’a çok teşekkür etmek istiyorum. Ve siz değerli okurlara naçizane tavsiyem, herkesin en az bir kere Edinburgh’a gelip bu şehri görmesi. Zira bu şehir gerçekten görülmeye değer...

Yazar Alexander McCall Smith’in dediği gibi;

“This is a city of shifting light, of changing skies, of sudden vistas. A city so beautiful it breaks the heart again and again.”²

² *“Burası değişen ışıkların, değişen göklerin, ani manzara-
raların şehri. O kadar güzel bir şehir ki, tekrar tekrar insanın
yüreğini dağlıyor.”*

KIBRIS' IN DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

Federica Alessandrini¹

1974-1994 Döneminde Avrupa Birliği'nde Entegrasyon
için Zorluklar ve Beklentiler

Kıbrıs'ın çözülmemiş anlaşmazlığı, günümüzde özellikle çözüm süreciyle ilgili olarak kapsamlı bir şekilde tartışılan karmaşık ve çetrefilli bir meseleyi temsil etmektedir. Son yirmi yılda bu özel Akdeniz adasını etkileyen olayların dönüşü temelinde potansiyel kalıcı çözüm açısından çok şey tartışıldı, ancak çatışan iki tarafın hâlâ içinde bulunduğu açmazın temel nedenleri, tarihsel olarak yeterince araştırılmamış gibi görünüyor. Bu nedenle, 1974'te ortaya çıkan zorlu durumun getirdiği önceden var olan koşulların ve diğer sonuçların daha derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. 1994 Korfuz Zirvesi'nde AB'ye tam üyelik için yeşil ışık yanana kadar Avrupa entegrasyonu fikrine doğru atılan ilk adımların uygulanabilirliği sorgulanmalıdır. Bu anlamda, ülkenin içişlerini etkileyen siyasi değişimlerin doğasına ve karmaşık demokratikleşme sürecinde birden fazla dış aktörün oynadığı role derinlemesine

¹ Luiss Guido Carli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans öğrencisidir. Yazarın "Kıbrıs'ın Demokratikleşme Süreci" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/si-tesinde 11 Kasım 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

bakmak, Kıbrıs sorununun kapsamlı bir şekilde anlaşılması için çok önemlidir.

İç demokratik geçiş, etnik sorunun anlamı ve Avrupa Topluluğu'nda kademeli entegrasyon süreci olmak üzere üç ana gözlem perspektifine göre bazı dinamiklerin evrimi, 1974'ten 1994'e kadar olan iyi tanımlanmış bir zaman diliminde meydana gelen bir dizi tarihi olaya atıfta bulunularak tartışılabilir. Ancak 1974'te düşmanlıkların tırmanmasını bir başlangıç noktası olarak ele almadan önce, öncelikle bu ülkenin 1960'larda önceden var olan iç koşullarını gözlemlemek gerekiyor. O zamandan beri hem içsel hem de uluslararası faktörlerin Kıbrıs'ın demokratik süreci bağlamında birleştiği fark edilebilir; aslında, 1960 yılında Kıbrıs'a özlenen bağımsızlığı vererek başlangıçta demokratik bir hükûmet bahşeden dış seçkinler oldu. Ancak, ada üzerindeki İngiliz egemenliğinin sona ermesi, bağımsızlığın kazanıldığı kısıtlamaları ortaya çıkardı. Anayasanın detaylandırılması konusunda anlaşmazlık yarattı, ülkenin etnik milliyetçilik² ifadelerinin kaynaklandığı iki toplumlu karakterinin vurgulanmasıyla ve sonunda toplumlar arası şiddetle sonuçlandı.³

² Loizides, N. G. (2007) 'Ethnic Nationalism and Adaptation in Cyprus', *International Studies Perspectives*, Vol. 8, pp. 172-189.

³ Sözen, A. (2002) 'The Fall and the Rise of the Consociational Democracy in Cyprus', *5th International Seminar on*

Tam bu andan itibaren, istikrarsız bir iç durumda olmasına rağmen, tam egemenliğe siyasi geçiş, Kıbrıslı Rum ve Türklerin siyasi temsilcileri tarafından ısrarla teşvik edildi. Bu dönemde Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi diğer güney Avrupa ülkeleri de demokratik geçiş süreçlerinde ilerleme kaydediyorlardı. Her ne kadar Kıbrıs'ta demokratik geçişin iki ana süreci tanımlanabilse de birincisi dekolonizasyon ile işaretlenmiş, ikincisi anlamlı bir etnik milliyetçilik dalgasıyla işaretlenmiş olsa da her iki demokratikleşme girişiminin de başarısız olduğu sonucuna varılabilir, çünkü bir yumuşak geçiş sağlanamadı. Buna, temel olarak, birbiriyle tam bir zıtlık içinde olan iki uyumsuz demokratik anlayış neden oldu: Bir yanda Kıbrıslı Rumlar tarafından savunulan çoğunlukçu karakter, diğer yanda Kıbrıslı Türkler tarafından teşvik edilen konsensüs demokrasisi. Bu çelişkili bakış açılarından kaynaklanan uzlaşma eksikliği, yalnızca Kıbrıslı Rumlar ve Türkler tarafından sırasıyla geliştirilen *Enosis* ve *Taksim* idealleri arasındaki uçurumla daha da kötüleşen, sözde onarılamaz bir siyasi bölünmeyi derinleştirdi.⁴ Bu düşmanlık, bu arada Amerika Birleşik

Democracy and Human Rights in Multiethnic Societies, Institute for Strengthening Democracy in Bosnia, pp. 1-34.

⁴ Kourvetaris, G. A. (1988) 'Greek and Turkish Interethnic Conflict and Polarization in Cyprus', *Journal of Political & Military Sociology*, Vol. 16, No. 2, pp. 185-199.

Devletleri⁵ ve Sovyetler Birliği⁶ gibi önde gelen süper güçlerin hedefi haline gelen adanın toprak kontrolü konusundaki anlaşmazlıklarını canlandırarak demokrasi- nin ruhuna karşı hareket etti.

Doğu Akdeniz’de istihbarat ve askerî operasyonlar için bir üs olarak Kıbrıs’ın önemi, Soğuk Savaş zamanlarında, aynı kaygılarla hareket eden, farklı siyasi yelpazesini etkileyerek ülkenin içişlerine derinlemesine müdahale eden hem Ame- rikalıları hem de Sovyetleri cezbettti.⁷ İkincisi, bu arada, özellikle Yunan tarafına nüfuz eden ve EOKA tarafından yürütülen şiddet biçimleri aracılığıyla tercüme edilen ana- vatan milliyetçiliği söylemlerini karakterize eden *irredentist*⁸ ve müdahaleci iddiaların ışığında daha da ku- tuplaşmıştı. Bu koşullar altında, Kıbrıs tarihini ‘fiilî’

⁵ Brands Jr., H. W. (1987) ‘America Enters the Cyprus Tangle, 1964’, *Middle Eastern Studies*, Vol. 23, No. 3, pp. 348-362.

⁶ Nikitina, Y., Kuznetsov, D. and Rustamova, L. (2019) ‘Diplomatic Relations between Cyprus and the Soviet Union/Russia: From the Cold War Games to Friendship and Comprehensive Cooperation’, *The Cyprus Review*, Vol. 31, No. 3, pp. 181-198.

⁷ Cid, M. (2017) ‘The history of Cyprus and its geostra- tegic importance during the Cold War’, *Revista de Estudos Internacionais*, Vol. 8, No. 1, pp. 117-134.

⁸ Sotirović, V. B. (2018) ‘Megali Idea’ And Greek Irreden- tism In The Wars For A Greeter Greece, 1912- 1923’, *Destruction of Yugoslavia*, pp. 1-5.

bölünmüş bir ada olarak ele alan Avrupa literatüründe olayların gidişatını kapsamlı bir şekilde anlamak için gerekli olan bazı kritik olaylar yeterince araştırılmamış görünmektedir. Örneğin, 1963 yılında EOKA'nın Kıbrıslı Türk sivillere karşı haksız bir şiddet dalgası gerçekleştirdiği, Türk tarih yazımında 'Kanlı Noel' olarak bilinen olaylar,⁹ çoğu Avrupa kaynağının göz ardı ettiği bir noktayı temsil ediyor. Bir diğer eksik nokta ise, Türkiye'nin adaya askerî müdahalede bulunma hırslarını durdurmak amacıyla, ABD Başkanı'nın Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye Haziran 1964'te gönderdiği *Johnson mektubu*'dur.

İşlerin zorlu durumuna rağmen, potansiyel bir Kıbrıs'ın Avrupa Topluluğu'na katılımının değişime yol açabileceğine dair bir umut vardı. Ancak, böyle bir inanç, gerçek durumu yansıtmadı. Bunun yerine, BM'nin müdahalesinin de toplumlar arası çatışmanın çözümü için elverişli olmadığı anlaşıldı.¹⁰ Bu bağlamda, Kıbrıs'ta yaşanan etnik bölünme ve açmazın en büyük sorumlusunun dış ülkelerin jeopolitik kazanımlar için yaptığı manevralar olduğu sonucuna varılabilir. Toplanan kanıtlar, farklı taraflar için savaşı çok sayıda dış aktörün, başarısız bir demokratik geçiş şansını artırdığı ve adanın kendi öz yönetimlerinin

⁹ Keser, U. (2011) '21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları', *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Vol. XI, No. 23, pp. 93-121.

¹⁰ Söydemir, A. (2018) 'The Role and Effectiveness of United Nations Peacekeeping Mission in the Cyprus Island', *Güvenlik Stratejileri*, Vol. 14, No. 27, pp. 147-184.

temellerini atan her iki yerel seçkinin karşılaştığı birçok sorununa neden olduğu gerçeğini doğrulamaktadır. Dahası, ticari ilişkilerin iyileştirilmesini hızlandırmak için aday Avrupa Topluluğu'nun diğer üyeleri arasında sayma olasılığı somut olarak tasavvur edilmedi.

Birincisi, Avrupa Topluluğu'nun yaklaşımının gözle görülmüş şekilde oldukça taraflı olmasıdır. Yalnızca Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin lehinde olması ve böyle bir hedefe ulaşmayı gerçekçi olarak zor ve sorunlu hale getirmesi buna bağlı nedenlerdendir. İkinci olarak, Ortaklık Anlaşması ve katılım için ortak protokoller ile sonuçlanan müzakere çabaları, başlangıçtaki olumsuz ekonomik etkiler¹¹ ve Kıbrıs'ın tarımsal üretimine yönelik artan ortak endişeler nedeniyle uzamıştı.¹² O zamanın bazı Avrupa üye ülkeleri, Kıbrıs'ın birliğe kabulünün iddiaya göre narenciye, şarap ve zeytinyağı gibi ürünlerin aşırı üretimi artıracığından korktular. Onlara göre bu, Avrupa Topluluğu'nun kurucu üyelerinden ikisi olan Fransa ve İtalya için daha ucuz tarımsal rekabeti beraberinde getirecekti. Birliğe katılma ihtimali de tartışmalıydı, çünkü 1974'te iki ayrı parçaya bölünmüş bir ülkenin girişi 1990'ların başında teşvik ediliyordu. Bu, toplumlar arası anlaşmazlığı çözümsüz bıraktı ve Kıbrıslı

¹¹ Ayres, R. (1996) 'European Integration: The Case of Cyprus', *The Cyprus Review*, Vol. 8, No. 1, pp. 39-62.

¹² Tsardanidis, C. (1984) 'The EC-Cyprus Association Agreement: Ten Years of a Troubled Relationship, 1973-1983', *Journal of Common Market Studies*, Vol. 22, No. 4, pp. 351-376.

Türklerin ve Türkiye'nin de güvenini kaybetmesine neden oldu.

TAZE BİR ÖĞRETMENİN İZLENİMLERİ

Hilâl Ahenk Aki¹

Okuyacağınız yazı bana pedagoji alanında ı ışık olan merhum Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'a ithaf edilmiştir.

“Çocukları pek severim. Hayatta her insanın bir zaafı, bir iptilası vardır. Benim tek büyük zaafım da -Niçin itirafetmemeli...- çocuk sevgisidir! Ve bu aşk yüzünden ı ışık çevresinde dönen pervane misali öğretmenlik mesleğine tutulup kalışım bundandır” cümleleriyle başlamış Halide Nusret Zorlutuna, *Benim Küçük Dostlarım* eserine. Bu cümleleri ilk okuduğumda sadece üç haftalık bir sınıf öğretmeni idim, çok etkilenmiştim. Kendimle bir mukayeseye girişmiş bir şekilde “Benim de bu hayattaki zaafarımdan biri neden çocuklar olmasın ki” dedim. Tabii bu kuru kuruya kendime verdiğim bir söz olmayacaktı, bunun için merak duygumu hep canlı tutacaktım. Öğretmenlik mesleği bana göre başta merak duygusunu diri tutmakla alakalı

¹ T. C. Millî Eğitim Bakanlığı’nda öğretmendir. Yazarın “Taze Bir Öğretmenin İzlenimleri” başlıklı yazısı *yarıninkulturu.org/* sitesinde 25 Kasım 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

bir durumdur. Öğrencinin durumunu merak edersin, sınıfta veya okulda bir durum olur, öğretmen olarak onu merak edersin, idarenin ve velinin durumunu merak edersin, eğitim hakkında bir şey görürsün, duyarsın, izlersin veya okursun, bunun sendeki ve öğrencinin üzerindeki etkisini merak edersin... Bu böyle devam eder. Etkisini görmek ve anlamak ancak farklı deneyimler yaşayarak ortaya konulabilir. Farklı deneyimler dememin elbette özel bir sebebi var çünkü şu an okumakta olduğunuz yazıda kendi öğretmenlik deneyimlerimi paylaştım.

2018 yılının haziran ayında Uludağ Üniversitesi'nden sınıf öğretmeni olarak mezun oldum. Üniversite birinci sınıftan beri hayalim olan akademisyenlik mesleğine Eylül ayında bazı şartları taşıyamadığım için biraz ara verdim. Bunun yerine, ailemin bana öğretmenliğin çok yakışacağını, içimde bir yerlerde tabiri caizse patlamaya hazır öğrenme ve öğretme aşkı olduğunu sürekli dile getirmeleri benim bu alana kaymama vesile oldu. 2018 yılının Ekim ayında Millî Eğitim Bakanlığı'nın ücretli öğretmenlik uygulamasına başvurumu yaptım ve beklemeye başladım. Bilmeyenler için belirtmek isterim, kişi buradan ücretli öğretmenlik için tercih edeceği ili ve ilçeyi seçip onay verir, kişinin seçtiği ilçe veya ilçelerdeki bir okulda öğretmen ihtiyacı olduğu an telefonla aranır ve okulda bir an önce göreve başlaması için çağrılır. Ben de tercihim yaşadığım il olan Bursa'nın Osmangazi ilçesinden yana kullanmıştım. 12 Kasım günü Osmangazi Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından arandım, bir ilkokulda

öğretmen ihtiyacının olduğu ve hemen gelip işlemlerin yapılması gerektiği söylendi. Ertesi gün hemen işe başladım. Burada hoş bir not düşmek isterim: Biz öğretmenler hiçbir zaman işe gidiyorum demeyiz aslında, okula gidiyorum deriz. 13 Kasım tarihinde okula geldim, sınıfa girdim, sudan çıkmış balık gibiydim, heyecandan bacaklarım tir tir titriyor, kalbim güm güm atıyordu. Üniversitede gittiğimiz stajlara hiç mi hiç benzemiyordu bir sınıfa sahip olmak. Öğrencilerim gözlerimin ta içine bakıyorlardı, yirmi altı çift göz meraklı şekilde bana bakıyordu. Lisans eğitimimde gördüğüm bilgileri alanda yani sınıf ortamında uygulamak, üzerine yeni bilgiler koymak ve bunların önce kendim üzerinde, ardından öğrenciler üzerinde etkilerini görmek şüphesiz en keyif aldığım durum oldu. Yeni bilgileri farklı seminerlere, eğitimlere, konferanslara giderek, üniversite-deki bazı hocalarımla temasa geçerek, kitap ve makaleler okuyarak ve en önemlisi öğretmenler odasında benden kat kat deneyimli öğretmen arkadaşlarımla sohbet ederek edinmeye çalıştım ve bugün dahi çalışıyorum doğrusu. O güzel çocuklarla beraber dört ay geçirdik. Mesleğimin başında o güzel çocuklarla karşılıklı olarak nice güzel duygular ve deneyimler yaşadık. KPSS'ye (Kamu Personeli Seçme Sınavı) girip atanmayı kafama koyduğum günlerde, tarih Ocak 2019'u gösteriyordu. KPSS'ye çalışmaya başladım, ilk kez girdiğim bu sınavda atamayı 0,16 puan ile kaçırdım, fakat pes etmedim. “2020'deki KPSS ile güzel bir yere atanacağım” diyordum o günlerde kendi kendime.

Hani yazının başında merak duygumu dinç tutacağıma dair kendime bir söz verdiğimi söylemiştim ya, bu merak duygum o sıralar yurt dışındaki yabancılara Türkçe öğretmeye kadar gitti. Böyle bir düşünce nereden aklıma geldi inanın hatırlamıyorum, ama ikinci öğretmenlik deneyimin buna benzer bir şey olacağını o günlerde kimse tahmin edemezdi. KPSS'ye çalışmak için yaklaşık on ay ara verdiğim ücretli öğretmenliğe tekrar başvurdum, fakat bu sefer tercih ettiğim ilçe Yıldırım idi. Yıldırım ilçesinde okulların durumunun Osmangazi ilçesine göre biraz daha alt seviyede olduğu söylenebilir ama ben öğrendiklerimi sınıf ortamında uygulama aşkıyla yanıp tutuşurken her yere giderim düşüncesindeydim. 24 Ekim 2019 günü Yıldırım Millî Eğitim Müdürlüğü'nden arandım. Bir ilkokulda MEB'in PICTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi) Projesi kapsamında Suriyeli öğrencilere Türkçe öğretecek öğretmene ihtiyaçları olduğu söylendi. Ben de hiç düşünmeden gidip imzama attım. Ertesi gün daha önce hiç deneyimlemediğim ama bana büyük katkılar sağlayacağını düşündüğüm görevime başladım. On bir öğrencim vardı, sınıfımız sınıftan ziyade küçük bir odayı andırıyordu. Sonraları okulun güvenlik görevlisinden öğrendiğim kadarıyla, orası eskiden mutfak olarak kullanılıyormuş, MEB'in Suriyeli öğrencilerle ilgili böyle bir projesi yürürlüğe girince ve haliyle okulda başka bir alan olmadığı için mutfağı sınıfa çevirmişler. Derslerimiz normal okul saatinden farklıydı, biz sınıfça bir saat önceden derse başladık; bu sebeple okul müdürü,

okulun anahtarını bana vermişti. Her sabah altıda kalkar, bir saat yol gider, yedide okulun kapısını açar, heyecanla, merakla ve mutlulukla öğrencilerimin gelmesini beklerdim. O yıl yaz saati uygulaması kalktığı için sabahın kör karanlığında okulun kapısını açardım. Sağ olsun güvenlik görevlisi de o saatte benimle gelirdi, hatta ondan daha önce geldiğim de oldu. Öğrencilerim çok az Türkçe bildikleri için onlara birinci sınıf düzeyinde okuma ve yazma dersi yaptım başlarda, onların anlama ve algılama yetileri geliştikçe günlük dilde kullandığımız kalıpları öğretmeye başladım. Haftada bir saat resim, bir saat müzik ve dört saat beden eğitimi ve oyun dersimiz vardı. Resim dersinde de el becerilerini elimden geldiğince geliştirmeye çalıştım, çeşitli çalışmaları beraber yaptıkça çok mutlu ve onore oldular. Müzik dersinde ise bazen Türkçe bazen Arapça şarkılar açıp dans ettik. Bana karşı sevgilerini göstermekte hiç çekinmediler, ben de aynı şekilde onlara karşı hep hoşgörülü ve sabırlı oldum. Birinci dönem sonunda kutlama için küçük bir parti dahi yaptık sınıfta. Benim onlara öğrettiklerimin yanında ben de onlardan çok şey öğrendim. Birinci dönemin sonunda Türkçe Seviye Tespit Sınavı'na girdiler, hepsi sınavı başarıyla geçip kendi okumuş oldukları üçüncü sınıflarına geri döndüler. Hoş bir anı olarak hafızamda ve kalbimde yerini aldı...

2020 yılında korona pandemisi başlamadan evvel, ocak ayında KPSS çalışmalarına geri döndüm. Mart ayında Cumhurbaşkanı'nın KPSS'yi eylül ayına ertelediğini öğrendiğimde çalışmalarına hız verdim ve yoğun bir kampa

girdim diyebilirim. Sınav 20 Eylül'deydi ve ben eylül ayında ücretli öğretmenliğe tekrar başvurduğum. 18 Eylül günü Yıldırım Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından arandım. Ücretli öğretmene ihtiyaçları olduğu söylendi. Bu teklifi de hiç düşünmeden kabul ettim. 20 Eylül günü KPSS'ye girdim, ertesi gün işbaşı yaptım. Tabii o zamanlar eğitim çevrimiçi olarak *Zoom* üzerinden yapılıyordu. Bu deneyimin de bana çok şey katacağını düşünerek yola çıktım. Söylemeden geçmeyeyim, KPSS Ekim'in 22'sinde açıklandı ve ben yetmiş dokuz puan alarak alanımda 1816. oldum. Öğrencilerim dördüncü sınıftılar, 2021'nin Haziran ayında mezun oldular, ben ise meslek hayatımda ilk defa mezun öğrenci verdim. O yaz MEB, "Telafide Ben de Varım" isimli bir çalışmanın başlayacağını duyurdu. Eğitim bilimleri konusunda kitaptan öğrendiklerimizin bize bir yere kadar katkı sağlayacağını, sahada yani sınıfta/okulda bulunmanın önemini orada da fark etmiş olacağım ki bu telafi eğitimine hemen ismimi yazdırdım. Müdür beyden masal anlatıcılığı kursunu talep ettim fakat bana atandığım zaman işime daha çok yarayacağına inandığı okuma ve yazma kursunu verdi. İnanır mısınız, bu okuma ve yazma kursu gerçekten de gelecekte işime yaradı. Temmuzun başında bu kursa üniversitede okuma ve yazma dersini ilk kez aldığım hocam ziyarete geldi, öğrencilerime masallar okudu, onlarla kovalamaca oynadı, onlarla sohbet etti. 5 Temmuz'da başladığımız okuma ve yazma kursunu 27 Ağustos'ta tamamladık. Okuldaki müdür yardımcım beni çok sevmiş ve takdir etmiş olacak ki kimi görse "Hilâl

hocayı Siirt'e göndereceğim, orada öğretmenlik yapacak” diyordu ve öyle de oldu. Atama zamanında kırk tercih hakkımın yirmi ikisini Siirt'teki ilkokullardan yana kullandım. Sağ olsun bana çok yardımcı oldu, bugün dahi desteğini sürekli arkamda hissettiğim bir insan kendisi.

Sonunda gerçek öğretmenliğe adımımı atacak şekilde 3 Eylül 2021 tarihinde Siirt'in Pervari ilçesindeki merkez ilkokul olan Mustafa Kemal İlkokulu'na atandım. İçimde gerçek bir sevinç ve merakla atandığım yere doğru yola çıktım. Güzel bir tarih olan 9 Eylül'de göreve başladım, öğrencilerim ikinci sınıftı. Bu öğrencilerimin de gözlerindeki ışıltıyı ve sevgiyi her gün içimde hissederek okulumun yolunu tuttum ve tutuyorum. Okuma ve yazmanın önemine inandığım için ilk olarak onların okuma durumlarını tespit ettim. Sırayla yanıma çağırarak gösterdiğim bir metni okumalarını istedim. Sonunda yirmi öğrencimden sekizinin okuma ve yazma konusunda desteğe ihtiyaçları olduğunu fark ettim. Başta okul müdürümüzden ve ardından bu sekiz öğrencimin velilerinden izin alarak her salı günü okuldan sonra bir saat kalarak öğrencilerime okuma ve yazma kursu yapmaya başladım. Sonra bir akşam kafede oturduktan sonra giderken orada bir kitaplığın olduğunu gördüm. Kitapları karıştırırken bir kitap ilgimi çekti, ismi *Pervari'den Süzülen Öyküler* idi. İçinde geçmiş yıllarda ortaokulda okuyan bazı öğrencilerin yazmış oldukları şiir ve öyküler mevcuttu. Kitabın içeriğine baktığımda bu kitabın bir proje kapsamında yazıldığı ve projeyi yönetenlerden birinin de o sıralar Pervari İlçe Millî Eğitim

şube müdürü olduğunu gördüm. Tesadüf o ki, şube müdürümüz o an kafede oturmuş arkadaşlarıyla sohbet ediyordu. Ben de elimde kitapla hemen onun yanına gittim ve kendisiyle tanıştım. Yapmış oldukları kitap projesinin nasıl gerçekleştiğini sordum ve ben de öğrencilerimle böyle bir proje yapmayı düşündüğümü ve eğitim yazılarının olduğu bir kitapta iki yazımın olduğunu söyledim. Beni daha iyi tanımak istediğini belirterek bana birtakım sorular sordu. İkinci sınıf okuttuğumu öğrendiğinde, okuma ve yazma konusunda sıkıntı yaşayan öğrencilerin olup olmadığı, eğer varsa nasıl bir strateji yürüttüğümü sordu. Ben de böyle öğrencilerimin olduğunu ve onlara her salı günü okuldan sonra bir saat kurs yaptığımı belirttim. Bu kursu gönüllü bir şekilde yaptığımı öğrendiğinde bu kursu Halk Eğitim Merkezi üzerinden açabileceğimi, emeğimin karşılığını almam gerektiğini belirtti. Güzel bir sohbetin ardından oradan ayrıldım, eve yürürken içim içime sığmıyordu. Ertesi gün bu konuyu okul müdürümüzle konuştum, o da Halk Eğitim Merkezi ile iletişime geçti. 27 Kasım'da başladığımız kursumuzu cumartesi ve pazar günleri ikişer saat yaparak 15 Ocak'ta bitirdik. Bu kurs devam ederken MEB'in üçüncü ve dördüncü sınıfta okuma-yazma ve matematik konusunda desteğe ihtiyacı olan öğrencilere yönelik İYEP (İlkokullarda Yetiştirme Programı) adındaki kursuna da başladım. Bu kursu daha önce yapmamış biri olarak bu deneyimin de bana çok şey katacağına inanarak yola çıktım. Yedi öğrencim vardı, sınıfta masaları birleştirip

akran öğrenmesini de ön planda tutarak kursumuzu tamamladık.

Kendi öğrencilerime dönecek olursak; öğrencilerimin okulun başlarında akran zorbalığı, çevrelerindeki eşyalara zarar verme, eşyaları birbirleriyle paylaş(a)mama, dersi dikkatli bir şekilde dinleyememe, derse odaklanamama gibi iyi olmayan huyları vardı. Bu süreçte gerek okul idaresinin gerek velilerin desteği gerekse ailemin bana verdiği motivasyon; öğrencilerimle beraber nasıl bir yol izlemem gerektiği konusunda bana bir yol haritası çizdirdi. Öğrencilerimle daha fazla iletişime geçerek, örneğin Rehberlik saatimizde onlarla konuşarak, dertlerini, isteklerini dinleyerek önemli bir yol katettik. Öğrendiğim yeni bilgileri onlarla paylaşarak hem kendimin hem de onların merak duygularını canlı tuttum. Sınıf kitaplığımıza değişik ve güzel kitaplarla dergiler alarak onların okuma sevgilerinin gelişmesini sağladım ki bu bence onlara yaptığım en güzel yatırım idi. Çünkü, bir gün Serbest Etkinlik dersimizde E. ve N. isimli öğrencilerimi, sınıf arkadaşlarını halıda toplamış, onlara kitap okurken görmüştüm ve çok duygulanmıştım. Bu asla unutamayacağım bir anı olarak bende kaldı. Başka güzel bir anı ise, eşyalarını ve sınıfın oyuncaklarını paylaşma ve onlara zarar vermeme konusunda birbirlerini uymaları idi. Güzel öğrencilerim bu yıl üçüncü sınıfa devam edecekler, hissediyorum ki onlar biraz daha büyümüş, akıllanmış ve sevecen olacaklar. Şüphesiz ki biz öğretmenlerin, o çocuklara öğrettiklerimizden çok, onlardan öğreneceği nice güzel şeyler olacaktır. İtalyan ressam, heykeltıraş, mimar ve şair

Michelangelo'nun seksen yedi yaşında söylediği çok değerli bir sözü var: "*Hâlâ öğreniyorum.*"

MERKEL'İN ARDINDAN: SCHOLZ HÜKÛMETİNİN BİRİNCİ YILINDA NE VAR, NE YOK?

Emrah Aslan¹

Almanya'da sosyal demokrat siyasetçi Olaf Scholz'un liderliğinde oluşturulan üçlü koalisyon birinci yılını geride bırakırken Merkel'in ardından geçen bir yılda Almanya'da nelerin değiştiği ve değişmediği de merak konusu. Son bir yılda dünya, büyük siyasi ve ekonomik çalkantılara, krizlere maruz kalırken Alman siyaseti de bundan fazlasıyla nasibini aldı. Peki aradan geçen bir yılda Almanya'da koalisyonun karnesi nasıl? Scholz hükûmeti iktidara gelirken neler vadetti, bir yılda neler yaptı? Merkel sonrası Almanya'da işler nasıl gidiyor?

Anketler Karamsar, Ancak...

Güncel verilerden başlayacak olursak, bu Pazar bir seçim yapılırsa koalisyonu oluşturan üç partinin toplam oy oranı ancak yüzde kırk dördü buluyor. SPD yüzde yirmi, Yeşiller

¹ Akdeniz ve Hamburg Üniversiteleri Ortak Avrupa Çalışmaları Bölümü'nden (*Euromaster*) yüksek lisans mezunudur. Yazarın "Merkel'in Ardından: Scholz Hükûmetinin Birinci Yılında Ne Var, Ne Yok?" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 9 Aralık 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

yüzde on yedi ve FDP de yüzde yedi civarında görünüyor. Bu toplam oran 2021 genel seçiminde yüzde elli biri aşıyordu. Ana muhalefetteki CDU/CSU ise yüzde yirmi yedi civarında bir desteğe sahip görünüyor ki, genel seçimde CDU/CSU yüzde yirmi dört civarında oy almıştı. Bu verilere² bakarak koalisyon partilerinin güç kaybettiğini söylemek mümkün.

O halde bir de aylık olarak yapılan memnuniyet anketine³ bakalım: Kasım ayı verilerini içeren ankete göre, halkın yüzde ikisi hükûmetin çalışmalarından çok memnunken yüzde yirmi altısı memnun olduğunu ifade ediyor. “Pek memnun değilim” diyenlerin oranı yüzde kırk biri bulunurken hiç memnun olmadığını söyleyenler yüzde yirmi yediyi buluyor; yüzde dört civarında da kararsız bir grup bulunuyor. Yani kabaca, hükûmetten memnun olduğunu belirtenlerin oranı yüzde yirmi sekiz, memnun olmadığını belirtenlerin oranıysa yüzde altmış sekiz civarında. Bu verilere bakarak da hükûmetin güncel görev onayının oldukça düşük olduğunu söylemek mümkün.

² <https://www.wahlrecht.de/umfragen/insa.htm>

³ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/2953/umfrage/zufriedenheit-mit-der-arbeit-der-bundesregierung/>

Bir de son olarak, siyasiler özelinde düzenlenen memnuniyet anketlerine⁴ bakalım: Almanya’da halkın en memnun olduğu siyasetçi, yüzde kırk sekizlik oranla Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock. Onu yüzde kırk birle Ekonomi ve İklim Değişikliği Bakanı Robert Habeck ve yüzde otuz altıyla Başbakan Olaf Scholz izliyor. Maliye Bakanı Lindner yüzde otuz üçle dördüncü sırada. Ana muhalefet lideri, CDU genel başkanı Friedrich Merz ise bu listeye beşinci sıradan, yüzde otuz ikilik bir memnuniyet oranıyla girebilmiş.

Peki yukarıda özetlediğimiz veriler, kısaca neyi ifade ediyor? Koalisyon partilerinin bir oy kaybı süreci yaşadığına ve hükûmetin aslında daha iyisini yapabileceğine inanan insan sayısının çok fazla olduğu (yüzde 68) verilerden net bir şekilde anlaşılıyor. Ancak halkın en memnun olduğu ilk dört liderin koalisyon partilerinden olması ve ana muhalefet liderinin bu dört liderin gerisinde kalması, koalisyon partilerinden birine oy vermeye devam etmesine rağmen hükûmet çalışmalarından memnun olmayan ciddi bir seçmen kitlesi olduğunu gösteriyor. Öte yandan halkın, bireysel olarak siyasetçilerin performansıyla hükûmetin performansını ayrı ayrı değerlendirmeye yatkın olduğu da söylenebilir. Diğer taraftan, hükûmetin performansından memnun olmayan fakat koalisyon partilerinden birine oy

⁴ <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/746/umfrage/zufriedenheit-mit-der-politischen-arbeit-von-ausgewahlten-politikern/>

verdiği halde henüz oy tercihini değiştirmemiş bir kitleden söz etmek de mümkün.

Merkel'den Sonrası: Tufanı Yönetmeye Çalışan Bir Ekip Olarak “Üçlü Koalisyon”

Merkel sonrasında kurulan üçlü koalisyon, Almanya açısından pek çok ilki barındırıyordu: 1945 sonrası dönemde ülkede ilk kez bir üçlü koalisyon kuruluyordu. Ayrıca daha önce SPD ile koalisyon deneyimi olan FDP, federal düzeyde ilk kez Yeşiller ile aynı koalisyon çatısı altına girmişti. Yeşiller 2005'ten beri, FDP ise 2013'ten bu yana federal düzeyde koalisyon ortaklığı yapmamıştı ve iki parti de iktidara aç haldeydi. Daha da önemlisi, tam 16 yıl aradan sonra CDU/CSU'nun olmadığı bir koalisyon denklemi mümkün hale gelmişti.

SPD, Yeşiller ve FDP'nin ilan ettiği koalisyon protokolü, son yılların en iddialı ve kapsamlı hükûmet programlarından birinin temelini oluşturuyordu: Almanya her alanda hızla dijitalleşme sürecini tamamlayacak, eğitim sistemindeki eksiklikler giderilecek, göç ve vatandaşlık yasası modern hale getirilecek, asgari ücret ve sosyal yardımlarda kayda değer iyileştirmeler yapılacak, iklim korumasıyla ilgili daha etkin tedbirler alınacak, sağlıkta reformlar yapılacak, aşırılıkçı hareketlerle daha etkin mücadele edilecek, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltıcı sosyal reformlar gerçekleştirilecekti.

Hükûmet Neler Yaptı?

Scholz hükûmetinin en büyük şanssızlığı, iktidardaki ikinci ayını doldurmasından sonra Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması oldu. Kısa bir süre içerisinde yüz milyar Euro'luk bir savunma bütçesi açıklayarak mali disipliniyle ünlü Alman ekolüne mecburi bir istisna getiren Scholz, savaş kaynaklı gaz, enerji ve enflasyon kriziyle mücadele edebilmek için doğrudan ve dolaylı yardımları içeren, toplam maliyeti yüz yirmi milyar Euro'yu geçen destek paketleri açıkladı. Öğrencilere, çocuklara ve emeklilere dönük tek seferlik yardımlarla düşen alım gücünü toparlamaya çalışan koalisyon partileri, enflasyon artışının önüne geçmenin zaman alacağını en baştan kamuoyuna ilan ederek Alman gerçekçiliğinden sapmadıklarını da göstermiş oldu.

Bunların dışında yaz döneminde geçerli olan 9 Euro'luk her yere ulaşım biletleriyle, en azından 3 aylık bir süre için herkesin ulaşım gideri ciddi anlamda azaltıldı. Saatlik asgari ücretin 12 Euro'ya yükseltilmesiyle düşük ücretlerle çalışan insanların gelirinde kayda değer bir iyileşme sağlanması hedeflendi. 2022 sonunda kapatılması gereken nükleer santrallerin olası bir enerji krizine karşı yedekte tutulmasına karar verildi, santrallerin kapatılması Nisan 2023'e ertelendi. İçişleri Bakanı Nancy Faeser, aşırı sağ ile mücadele için daha fazla çalışacağı mesajlarını sıkça verdi, aşırı sağın Alman demokrasisi için en büyük tehdit olduğunu birkaç kez dile getirdi.

Scholz hükûmeti, göreve gelmesinden itibaren Almanya'nın Avrupa Birliği vizyonuna ve transatlantik

bağlarına güçlü şekilde vurgu yapmaya devam ederken enerji bağımlılığı sorununu ortadan kaldırmak adına alternatif enerji çeşitlerine yönelmeye çabaladı. Bu konuda katı Alman bürokrasisini aşarak birkaç ay içerisinde ilk sıvı gaz (LNG) terminallerini tamamlamayı, gaz fiyatlarına vergi indirimi ve tavan fiyat getirerek tüketicileri rahatlatacak önlemler almayı başardı.

Scholz hükûmetinin ses getiren son iki adımından ilki, Bürgergeld olarak bilinen Vatandaşlık Parası uygulaması oldu. 1998-2005 arasındaki SPD-Yeşiller koalisyonunun eseri olan ve yıllardır eleştirilen sosyal yardım sistemi Hartz IV kaldırılırken yardım alanlara daha yüksek miktarda ve iyileştirilmiş koşullarda destek olunmasını esas alan Bürgergeld uygulaması kabul edildi. Eyaletler Meclisi'nde CDU/CSU'nun yasa tasarısını bloke etmesiyle değişikliklere uğrayan yasa, Almanya'da uzun yıllardır sosyal yardım düzenlemelerinde yapılan ilk kapsamlı iyileştirme olarak göze çarpıyor.

Hükûmetin ikinci adımı ise, yeni bir göç ve vatandaşlık yasası üzerinde çalıştığını ilan etmesi oldu. Almanya'ya göç etmeyi, göçten sonra oturum almayı ve vatandaş olma süreçlerini sadeleştirmeyi, esasen modernleştirmeyi hedefleyen yasa, ülkeyi bir cazibe merkezi haline getirmeyi amaçlıyor. Yasanın en çok tartışma yaratan noktasıysa, şüphesiz çifte vatandaşlık hakkının tüm göçmenlere tanınmasıydı. CDU/CSU'nun sert itirazları altında tartışılmaya devam eden düzenlemenin kesin sonucu ocak ayında

belli olacak. Bununla birlikte yasa, bu alanda uzunca bir aradan sonra atılan en köklü adım olacak.

Hükûmetin Başaramadıkları

Ülke, üç dört yıla denk gelen gergin gündemin bir yıla sıkıştığı özel bir dönemden geçerken Scholz hükûmeti, farklı önceliklere sahip üç partiden oluşan bir koalisyon olmasına rağmen, görece başarılı sayılabilecek adımlar attı. Buna rağmen hükûmetin aksadığı ve doğru adımlar atmakta zorlandığı noktalar da oldu.

Sözgelimi, enerji krizinin ne kadar süreceği belirsiz halde ve alternatif olarak sunulan sıvı gaz terminallerinin ciddi bir alternatif haline gelmesi de uzun zaman alacak bir süreç. Dolayısıyla, üç nükleer santralin kapatılmasının ertelenmesi kararı alınması doğruyken bunun sadece nisan ortasına dek alınması özellikle Yeşiller'in anlamsız direnci nedeniyle ortaya çıktı. Enerji krizi belirsiz bir şekilde sürerken bu kadar kısa vadeli bir uzatım, enerji krizi ihtimaline dair endişeleri diri tutmaktan başka bir işe yaramayacak.

Hükûmetin eleştirilmesi elzem bir diğer noktası, çalışanların maaşlarına zam konusunda ağır ve yer yer isteksiz davranmasıydı. Reel enflasyonun %10'u aştığı Almanya'da, sadece işsizler ve sosyal yardım alan gruplara enflasyon oranında ya da bunun üzerinde zamlar gelirken çalışanlar için tek seferlik ödemeler/primler önerildi. Sözgelimi işverenlerin, çalışanlara üç bin Euro'ya kadar yapacağı tek seferlik ödemelerin vergiden düşülmesi önerisi getirildi, ancak bu

tamamen şirketlerin insafına bırakıldı, yani bir zorunluluğu yok. Ayrıca yıllardır orta sınıfın daraldığı bir ülkede kalıcı maaş artışlarının olmamasının, orta ve uzun vadede orta sınıfın daha da daralmasına yol açacağı çok açık.

Hükûmetin zayıf kaldığı bir diğer husus, aşırı sağ ile mücadele. Bu konuda İçişleri Bakanı'nın zaman zaman verdiği cesur ve sert açıklamaların henüz içi doldurulmuş değil. Almanya'da aşırı sağ ile ilişkili insan sayısı artarken ve hatta polis ve ordu içerisinde çeşitli Neo-Nazi grupların varlığından bahsedilirken lafta kalmayan, somut icraatlara ihtiyaç var.

Sonuç Yerine

Aralık 2021'de göreve başlayan üçlü koalisyon, 16 yıllık Merkel iktidarının ardından büyük beklentilerle ve iddialı bir şekilde göreve başlamıştı. Hükûmeti daha görev süresinin başında yakalayan dış kaynaklı siyasi ve ekonomik bunalımlar, Scholz hükûmetinin zor bir dört yıl geçireceğinin sinyallerini erkenden vermişti. Merkel'in görev yaptığı dönemlerin aksine hemen her şeyde stabilitenin kaybolduğu bir süreci yönetmeye çalışan hükûmet, aksadığı ve ağır kaldığı başlıklar olsa da genel anlamda iyi bir iş çıkardı ve çıkarmaya devam ediyor. Özellikle böyle zor bir dönemde ekonomik olarak en altta yer alan, en dezavantajlı kesimler için sosyal yardım olanaklarının iyileştirilmesi, çocuk ve genç yoksulluğuna karşı önleyici tedbirlerin alınması önemli ve çok kıymetli işler. Öte yandan enflasyonun etkisini hissettirdiği son bir yıllık süreçte orta sınıfın

alım gücünü koruyacak ciddi bir adım atılmaması, hükûmetin karnesine yazılacak en büyük eksi olarak belirtilebilir.

Kriz dönemlerinde görev yapan hükûmetler, ne kadar başarılı olursa olsun, seçim günü gelene dek kıyasıya eleştirilir. Scholz hükûmeti de aynı kaderi yaşıyor. Önümüzde uzun bir üç yıl var ve Almanya'da koalisyon hükûmetinin çözmesi gereken sorunlar çok. Şu ana dek verilen olumlu sinyallerin biraz daha hızlı ve orta sınıfı da kapsayıcı şekilde genişletilmesi, koalisyonu seçmen nezdinde daha başarılı ve net göstermeye yetecektir. Bekleyip göreceğiz.

GÖKTÜRKLERİN KURTTAN TÜREYİŞ EFSANESİ

Dr. Hayrettin İhsan Erkoş¹

Göktürklerle ait efsaneler kendi yazıtlarında, Çin kaynaklarında ve Tibetçe bir belgede kayıtlıdır. Bunların arasında sayıca en çok ve en ayrıntılı anlatıları barındıran grup ise Çin kaynaklarıdır. Göktürklerin Doğu Türkistan ve Güney Altaylar sahasında neredeyse bütünüyle imha edildikten sonra mucizevi bir şekilde kurttan türediklerini anlatan Göktürk köken efsanesi, Göktürkler hakkında bilgi veren Çin kaynaklarından *Zhoushu* (derlenişi 629), *Su-shu* (636), *Beishi* (659), *Tongdian* (801) ve *Wenxian Tongkao*'daki (1317) *Türk Bölümleri* ile *Cefu Yuangui*'de (1013) bulunmaktadır. Göktürk yazıtlarında ise bu efsane yer almamaktadır. Aslında Çin kaynaklarındaki metinler karşılaştırıldığında bu efsanenin iki ana varyasyonu olduğu, bunların *Zhoushu* ve *Su-shu*'da kayıtlı oldukları, diğer kaynakların (*Beishi*, *Tongdian*, *Cefu Yuangui* ve *Wenxian Tongkao*) ise bu iki ana varyasyonu kopyaladıkları, birbirleriyle bütünleştirdikleri ve bazı yerlerde

¹ Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Yazarın "Göktürklerin Kurttan Türeyiş Efsanesi" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 16 Aralık 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

özetledikleri görülmektedir. Bütün kaynaklar karşılaştırıldığında, Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesinin ortak anlatısı şu şekildedir:

Ataları Batı Gölü'nün (Xihai) üstünde (kuzeyinde) veya sağında (batısında) oturan, Hunların (Xiongnu) farklı bir soyu olup farklı/bağımsız bir boy haline gelen Türklerin (Tujue/Göktürkler) soyadları *Aşına*'dır (*Ashina*). Türklerin ataları orada yaşarlarken komşu bir ülkenin saldırısına uğrayıp yenilirler; düşmanlar bütün aileleri, erkek kadın demeden küçük büyük herkesi öldürürler. Geriye bir tek yalnızca on yaşında olan bir oğlan çocuğu kalır, askerler onun küçük olduğunu görüp öldürmeye kıyamazlar, böylece ayaklarını ve kollarını kırıp (veya kesip) onu otlarla kaplı bir bataklığın ortasında terk ederler. Bataklıkta dışı bir kurt vardır ve çocuğa her seferinde et getirerek onu besler; çocuk müteakiben et yiyerek hayatta kalır ve büyür, kurtla birlikte olur, sonra kurt gebe kalır. Komşu ülkenin hükümdarı bu çocuğun hâlâ yaşadığını duyunca, öldürülmesi için yeniden adamlarını gönderir ve onlara çocuğu öldürmelerini buyurur. Gelen kişiler kurdun çocuğun yanında olduğunu görürler, kurdu da öldürmek isterler, ancak kurt sanki tanrısal bir yardım almış gibi görünür, gölün doğusunda Koşu ülkesinin (Gaochangguo, Turfan) kuzeyindeki veya kuzeybatısındaki bir dağa kaçır. Dağda bir mağara vardır, mağaranın içinde otlarla kaplı bir ova bulunmaktadır, çapı yüzlerce *li* (1 *li* yaklaşık 0,5 kilometredir) olup dört tarafı hep dağdır. Kurt burada saklanır sonra on oğul doğurur. On oğul büyüyünce dışarı çıkıp eş

olarak onları gebe bırakırlar; sonra hepsinden bir soy olur. *Aşına* birisinin soyadı olup en değerli olandır; sonra *Aşına* uzun süreliğine hükümdar olur. Böylece Türkler otağlarının kapısına kurt başlı tuğ dikerler ve soylarını unutmadıklarını gösterirler. Soyları çoğalır, sonunda yüzlerce aile olurlar. Birkaç nesil sonra bütün boylar ve herkes, Axian Şad'ın (Axian She) önderliğinde mağaradan çıkarlar, Rurulara (Rouranlar veya Ruanruanlar) bağlanırlar. Ulug Yabgu (Da Yehu, Büyük Yabgu) döneminde soyları daha da güçlenir. Altay Dağları'nın (Jinshan) güney yamacına yerleşirler ve Rurular için demircilik yaparlar. Altayların biçimi demir tolgaya benzer, onların dilinde demir tolgaya *Türk* (*Tujue*) denir, sonra bu yüzden bu adı benimserler. Metinlerde buradan itibaren Göktürklerin bilinen tarihleri anlatılmaya başlanır.

Bu efsanede görülen kurttan türeyiş ve mağaradan çıkma motifleri, Göktürklerin Çin kaynaklarında kayıtlı diğer efsanelerinde de kısaca geçmektedir. Güney Sibiry'a'da geçen bir başka Göktürk köken efsanesi *Zhoushu*, *Beishi*, *Tongdian*, *Cefu Yuangui* ve *Wenxian Tongkao*'da kayıtlıdır. Bu efsanede Göktürklerin efsanevi atalarından Yizhi Nishidu'nun kurttan doğduğu, farklı olduğu ve olağanüstü güçlerden etkilendiği, yetenek olarak rüzgâr ve yağmur getirebildiği anlatılmaktadır. Söylenceye göre Yizhi Nishidu iki kadınla evlenir, birisi Yaz Tanrısı'nın, diğeri Kış Tanrısı'nın kızıdır. *Youyang Zazu*'da (9. yüzyıl) ve ondan kopyalamış olan *Taiping Guangji*'de (978) kayıtlı bir diğer Göktürk efsanesinde ise Göktürklerin *Yama* (*Shemo*) adlı

efsanevi atalarının bir göl tanrıçasıyla ilişki yaşadığı anlatılmaktadır. Bu mitolojik hükümdardan Göktürklerle ait Ongi Yazıtı *Yama Kağan* ve P.T. 1283 numaralı Tibetçe belge *Zha ma Kha gan (Jama Kağan)* olarak söz etmektedir. Çin kaynaklarındaki efsaneye göre tanrıça, Yama'ya ilişkilerinin sürebilmesi için büyük av sırasında Yama'nın atalarının doğduğu mağaradan altın boynuzlu ak bir geyiğin çıkacağını ve onu avlaması gerektiğini söyler. Ancak av sırasında geyiği Yama'nın yerine yanlışlıkla onun bir askeri oklayıp öldürür, bunun üzerine tanrıça Yama'yla ilişkisini sonlandırır. Çin kaynakları ayrıca Göktürklerin dinî inançlarından söz ederken Göktürk kağanlarının her yıl atalarının çıktıkları mağarada atalarının ruhları için kurban törenleri düzenlediklerini aktarmaktadır.

Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesinde çeşitli temalar ve motifler göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, atalarının son kişiye kadar yok edildikten sonra yeniden türemeleridir. Ármin Vámbéry ve Talât Tekin gibi Türkologlar, *Türk* adının “türemek” fiilinden geldiğini önermişlerdir ki bu dil bilimsel açıklama efsanenin ana temasıyla örtüşmektedir. Kıyamet, yok oluş ile yeniden doğum veya türeme motifi ise dünya üzerindeki pek çok din ve mitolojide yaygın bir biçimde görülmektedir. Bu efsanedeki kurdun ise iki farklı işlevinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki yaralı çocuğu korumak, ikincisi de ondan gebe kalarak Göktürk halkının atalarından birisi olmaktır. Kurdun koruyuculuğu motifi daha

önceki dönemlerde Romalıların Romulus ve Remus efsanesinde, ayrıca ondan etkilendiği düşünülen ve Hun döneminde Türkistan'da yaşayan konargöçer bir halk olan Wusunlara ait olan bir efsanede görülebilmektedir. Wusun efsanesine göre, hükümdarlarının oğlu bir muharebe sırasında et getiren bir karga ile sütünü içiren dişi bir kurt sayesinde hayatta kalır, çocuğun olağanüstü bir varlık olduğuna inanan bir Hun hükümdarı ise onu evlat edinerek büyütür ve ileride halkının başına geçirir. İleride büyük işler yapacak bir çocuğun mucizevi şekilde kurtulması motifi de yine dünya mitolojilerinde yaygındır. Kurt motifi esasında Türk mitolojisinde geçmişî erken Hun dönemine kadar giden çok eski ve yaygın bir motiftir. Bir ata olarak kurt figürü ise Türk halkları arasında Göktürklerden önce Tegrekler (Tabgaç dönemi Çin kaynaklarında *Ga-oche* yani *Yüksek Arabalar*) arasında görülmektedir. Uygurların ve diğer Dokuz Oğuz boylarının ataları olan Tegreklerin köken efsanesine göre, kendileri bir Hun hükümdarının kızıyla Teңri'nin (Gök Tanrı) tecellisi olduğuna inanılan erkek bir kurttan türemişlerdir. Tahminime göre Türk boylarında kurttan türeyiş efsanesinin esas biçimi bu Tegrek efsanesi olup sonradan Batı'dan gelen etkilerle birlikte kurda koruyucu vasıf da eklenerek Göktürk dönemindeki biçimini almıştır. Kurttan türeyiş motifi sonraki Türk ve Moğol efsanelerinde varlığını sürdürmüştür. 13. yüzyılda derlenen *Moğolların Gizli Tarihi*'nde Cengiz Han'ın ilk atalarının bir kurt ve bir geyik olduğu anlatılmaktadır. Alman kökenli Rus Türkolog Wilhelm Radloff

da 19. yüzyılda Kırgızlar arasında atalarının bir erkek kurt ve kırk kızıdan türediklerine ilişkin bir efsane derlemiştir. Göktürklerde ve Moğollarda ayrıca kurda benzer şekilde köpekten türemeyele ilgili efsaneler mevcuttur, ancak yazının uzamaması için bu anlatılara burada değinilmeyecektir.

Sonraki dönem Türk efsanelerinde kurt benzer şekilde yol gösterici bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. 12. yüzyılda yaşayan Süryani Mihail, Türklerin atalarının doğudaki dağlarda yaşarlarken tarihlerinde iki kere karşılmasına çıkan “köpeğe benzeyen bir hayvanın” yani bir kurdun yol göstericiliğinde göç ettiklerinden ve önce İran sınırlarına, ardından Orta Doğu’ya geldiklerinden söz etmiştir. Mihail aslında burada Göktürk-Sasani savaşlarını ve Oğuzların-Türkmenlerin Selçuklu dönemindeki göçlerini kastetmektedir. Oğuzlara ait olup Moğol döneminde yazıya geçirilen *Oğuz Kağan Efsanesi*’nin Uygur harfli versiyonunda da Oğuz Kağan’a seferleri sırasında gök yeleli bir bozkurdun yol gösterdiği anlatılmaktadır. Esasında 14. yüzyılda İranlı tarihçi Reşidüddin Fazlullah tarafından bir Moğol efsanesi olarak kaydedilen *Ergenekon (Ergene Kun) Efsanesi*’nin 17. yüzyılda Hive hükümdarı Ebulgazi Bahadır Han tarafından aktarılan versiyonunda da Moğollar Ergenekon’dan çıkarken onlara bir kurdun yol gösterdiğine değinilmiştir.

Mağarada türeyiş motifi yine Göktürklerden önce Tabgaçlarda görülmektedir. 386-535 yılları arasında Kuzey Wei Hanedanı olarak Kuzey Çin’i yöneten Tabgaçların resmî hanedan tarihleri *Weishu*’da (554) atalarının bir mağarada

doğduklarına inandıkları kayıtlıdır. Tabgaç kağanları tarihleri boyunca bu mağarada atalarının ruhları için kurban törenleri düzenlemişlerdir. *Youyang Zazu*'da kayıtlı bir Yenisey Kırgız efsanesine göre, Kırgızların ataları bir mağarada birlikte olan tanrıyla inektir. Kıpçak kökenli Memlük tarihçisi Aybeg ed-Devadarî'nin 14. yüzyılda kaydettiği bir Türk türeyiş efsanesinde Türklerin atalarının bir sel sırasında bir mağaraya dolan ve suların çekilmesiyle insan biçimini alan çamurdan yaratıldıkları anlatılmaktadır ki burada insanın topraktan yaratılması gibi İslami etkilere rastlanmaktadır. Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesinde ataların dağlarla çevrili ve dış dünyadan soyutlanmış bir vadede çoğalarak buradan çıkmaları anlatısı ise, Reşidüddin Fazlullah'ın kaydettiği *Ergenekon Efsanesi*'nin kökenini oluşturmaktadır ki Ebulgazi Bahadır Han ve diğer başka kaynaklar da bu efsaneyi aktarmışlardır. Söz konusu efsaneye göre Moğolların ataları, komşuları Tatarlar tarafından katliama uğrarlar ve sağ kalan iki çift, *Ergene Kun* yani "Dik Yamaç" olarak adlandırılan bereketli bir vadiye sığınır. Sarp dağların arasındaki bu vadiye ise çok dar bir geçitten ulaşılmaktadır ve onun dışında herhangi bir girişi yoktur, yani dış dünyaya kapalı bir alandır. Bu iki çiftin soyundan gelenler burada nesiller boyunca çoğalırlar, vadiye sığmaz olunca atalarının geldikleri geçidin yerini unutmuş oldukları için demir bir dağı eriterek çıkmayı başarırlar. Her ne kadar Reşidüddin bunu bir Moğol efsanesi olarak kaydetmiş olsa da esasında bunun İran'da Moğollara Türkmenlerden geçen bir efsane olduğu açıktır,

üstelik *Moğolların Gizli Tarihi*'nde böyle bir efsane kayıtlı değildir. İran ve Orta Doğu'da yaşayan Oğuzlar-Türkmenlerin atalarının dağlık bir bölgeden çıktıklarına inandıklarına ilişkin efsane, yukarıda görüldüğü üzere halihazırda Süryani Mihail tarafından aktarılmıştır. *Ergenekon Efsanesi*'nde görülen yok olma, tek bir geçitle ulaşılabilen bir vadiye sığınma, burada çoğalma ve ardından buradan çıkma anlatıları, Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesine dayanmaktadır.

Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesindeki bir diğer ilginç motif ise, kurdun doğurduğu çocukların büyüyünce dışarıdan kızlar alıp onlarla evlenmeleridir. Bahaeddin Ögel'e göre, burada Türkler ve diğer bozkır halklarında tarih boyunca görülen dışarıdan evlenme (*exogamy*) uygulaması vurgulanmaktadır. Bilindiği üzere bu topluluklar ve özellikle konargöçer boylar akraba evliliğine sıcak bakmayıp genellikle başka boylarla hatta gerekirse yabancı halklarla evlilikler yapmayı yeğlemektedir. Muhtemelen bunun nedeni de akraba evliliklerinden doğan çocuklarda genetik hastalıkların daha yaygın görülmesi ve bozkır konargöçerlerinin zaten seyrek olan nüfuslarını olabildiğince korumaya çalışmak istemeleridir. Efsanede kurdun doğurduğu on çocuk motifi ise çok büyük olasılıkla Göktürklerin çekirdek kısmını oluşturan on boyu simgelemektedir. Göktürk boyları hakkında bilgi veren Çin kaynakları incelendiğinde de Göktürklerin esas boylarının sayısının efsanedeki on sayısı ile örtüştüğü gözlemlenmektedir.

Görüldüğü üzere, Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesi, kendisinden önceki çeşitli Türk ve yabancı efsanelerden etkilenmeler içerdiği gibi, kendisinden sonra gelen çeşitli Türk ve Moğol efsanelerini de yoğun bir şekilde etkilemiştir. Bu efsanedeki motiflerin benzerlerinin pek çok Türk ve Dünya mitolojisinde görülmesi ise sözlü kültürün İç Asya'daki konargöçer Türk boyları arasında ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

DİĞERLERİNE KARŞI BİZ: AVRUPA ve OSMANLI ARASINDA KİMLİK MESELELERİ

Aykut Küçükyıldız¹

Bu yazıya başlarken evvela şunu belirtmek istiyorum: Kimlik, sabit bir şey değildir. Bireyin hayatında olduğu gibi toplumun hayatı da sürekli bir kimlik evrimine şahit olur. Biz bir toplumun kimliğini teşhis ve tahlil etmek istediğimiz zaman onu belirli bir zaman aralığında dondururuz ki işimiz kolaylaşsın. Bu zaman aralığı, araştırmacının merakı ve kabiliyetine göre değişir. Seçilen aralık ne kadar geniş olursa olsun kimliğin araştırılması, belirli dönemlerin fotoğraflarıyla yapılır. Tarihçi, ilk ve son fotoğrafı seçtikten sonra bahsetmeye değer bulduğu, önemli gördüğü fotoğraflarla arayı doldurur ve bu fotoğraflar üzerinden kimliği açıklamaya başlar.

Türkiye, insanların tarihle çokça ilgilendiği bir ülke. Aşağı yukarı herkes vasat bir tarih sohbetinin parçası olabilecek

¹ Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğrencidir. Yazarın "Diğerlerine Karşı Biz: Avrupa ve Osmanlı Arasında Kimlik Meseleleri" başlıklı yazısı yarininkulturu.org/ sitesinde 23 Aralık 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

kadar tarih bilir. Ancak Türk halkının bildiği tarih, bizim anladığımız anlamda, yani akademik bir uğraşı olarak tarih değildir. Türk halkının ilgilendiği tarih bir siyaset nesnesidir. Siyasi görüşlerin temelleri ona dayanır ve “doğrulukları” tarihle ispat edilir. Bu politikleşme sürecinden ekonominin, mimarinin tarihi gibi kimliğin tarihi de nasibini alır. Zira siyaset nesnesi olarak kullanılan tarihin amacı geçmişe dair soruları cevaplandırmak değil günümüzün sorularına verilen cevabı desteklemektir. Siyaset nesnesi tarihe göre liberal ülkeler zenginleşmiştir; tarih Marx’ı haklı çıkartmıştır, geleneklerin terki yıkım getirmiştir. Tarih, argümanın hedefi değil ispatı olmuştur. Osmanlı’da eşcinselliğe dair tartışmalar bu meseleye güzel bir örnek teşkil ediyor. Günümüzün LGBT hareketini destekleyen cenah için Osmanlı’da heteroseksüellik neredeyse ayıp karşılanırken LGBT karşıtları için Osmanlı’da eşcinsellik hikâyeleri “ahlaksızların uydurması” olmaktan öteye gitmiyor. “Ve ceddimiz Müslümandır, böyle ahlaksızlıklara bulaşmaz.” Baktığımızda bu iki argümanın da aslında geçmişe değil günümüze odaklandığını görürüz. Aslında tartışılan şey Osmanlı’da ne olduğu değil, günümüzde, Türkiye’de ne olacağıdır. Bu tartışmada taraflar geçmişin kimliğini tespit etmeye çalışmazlar, zira bu siyaseten faydasızdır, bu tartışma geleceğin kimliğinin tayini içindir ve tarihin buradaki rolü argümanın “temellendirilmesinden” öteye geçemez.

Tarihin bu tip temellendirmelere örnek olması yeni bir şey değil tabii ki. Kimliğin hem kişiden kişiye hem de zamandan zamana değişkenliği tarihin de kişiden kişiye ve zamandan zamana değişmesine sebebiyet veriyor. Misal, İslamcı cenah için Türklerin İslam'ı kabul etmeleri ve zamanla Arapça-Farsça isimlerle unvanlar kullanmaları onları ileri götüren, geliştiren bir süreç olarak görülürken bir kısım milliyetçi için aynı süreç Türklerin ihtişamını ve kudretini kaybetmesine sebep olmuştur. Bu da anlaşılacağı üzere geçmişe dair değil, günümüze dair bir tartışmadır. İslamcı cenahın tasarladığı Türk kimliğiyle milliyetçi cenahın Türk kimliği geçmişin savaş meydanlarında çarpışılar.

Bir kimlik tanımı, “Biz kimiz?” sorusuna cevap verdiği kadar “Biz kim değiliz?” sorusuna da cevap vermelidir, yani “Diğerleri kim?” sorusuna da. Zira “biz”den bahsedebilmek için “onlar”dan bahsetmek gerekir. Kimlik, insanların neleri paylaştığı kadar neleri paylaşmadığı meselesiyle de ilgilidir. Bunu özellikle 18. ve 19. yüzyıl Avrupası’nda görebiliriz. Misal, Weber’in Protestan etiği gelişmiş kapitalist ülkelerin değerlerini tanımladığı gibi gelişmemiş, ilkel ülkelerin de değerlerini tanımlar. Weber’in Protestan etiği, Avrupa’nın kapitalistleşmiş ülkelerini bir gelişmişlik kimliği altında toplarken aslında bu değerleri benimsemeyen “diğerlerini” de tanımlar ve onları “biz”in karşısına koyar. Burada “biz” ve “diğerleri” aynı anda tanımlanmak zorundadır çünkü bunlar birbirlerinin varlık sebebidir. “Biz”

olmadığı takdirde “diğerleri” olamaz, “diğerleri” olmadığına da “biz” olunmaz. Bu karşıtlık, birinci dalga feminizmde kadın erkek, Marksizm’de burjuva-proletarya, milliyetçilikte biz-yabancılar olarak karşımıza çıkar. Bu kimlik tanımları, diğerlerine karşı tanımladığı bizi birleştirmek amacı taşır.

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’ya yayılırken benzer bir şekilde kendisini “Frenk’e karşı cihat eden İslam” olarak tanımlamıştı. İmparatorluk için Avrupa bir sefer sahasıydı ve fethedilmeyi bekliyordu. “Biz”, medeniyeti ve İslam’ın güneşini taşıyanlardı ve bunu “diğerlerine” götürüyordu. Onlar, İmparatorluk’un fethiyle birlikte kurtulacaklar ve adaletle yönetileceklerdi (Lewis, 2008). Mesela, İstanbul’un fethi sırasında da sürekli olarak Muhammed Peygamber’e atfedilen “İstanbul bir gün elbet fethedilecektir” hadisi ve benzer başka hadisler tekrar edilmişti (İnalcık, 2020). Bundaki amacın askerleri yüreklendirmek olduğu iddia edilebilir tabii ki ancak şunu da belirtmek gerekir ki bunun askerleri yüreklendirebilmesinin sebebi askerlerin yukarıda bahsettiğim mücahit kimliğini kabul edip benimsemesinden kaynaklanır.

“Müslümanlar ve diğerleri” üzerinden yapılan bu kimlik tanımları yalnızca Avrupa’ya karşı değil, Osmanlı tebaası gayrimüslimler için de geçerliydi. Millet sistemi, İmparatorluk tebaaları için dine dayanan kimlikler tanımlayarak onları idare ediyordu. Böylece tanımlanan “biz”ler ve “diğerleri” fiziksel olarak birbirlerinden ayrılıyorlardı. Her milletin mensubunun giyineceği kıyafetler tayin edilmişti

ve bir milletin mensubunun bir başka milletin kıyafetini giymesi yasaktı. Hatta Yavuz Sultan Selim, gayrimüslimlerle Müslümanların hamamlarda aynı peştamaları kullanmasını bile yasaklamıştı (Boyar & Fleet, 2021). Böylece “biz” Müslümanlar “diğerleri”nden ayrılacaklardı. İdarenin din temelli kimlik ayrımı, belgelerde Müslümanların vefat ederken gayrimüslimlerin helak olmasında ya da Müslümanların bir yerin sakiniyken gayrimüslimlerin bir yerde yerleşik olmalarında da kendini gösteriyordu (Kafadar, 2019).

Merkezde gerçekleşen bu kimlik tanımlaması, imparatorluk merkezinin uzaklarında, Kuzey Afrika’nın korsan limanlarında başka bir şekle bürünüyor. Tarım imkânlarının yetersizliği, denizci sayısının azlığı ve ticaretten dışlanmışlık, İstanbul’daki kimlik tanımlarının korsan limanlarında esnetilebilmesini sağlamıştı. İhtida ve irtidadın yaygın olduğu bu coğrafyada kaptanlar, gerektiği zaman dinlerini değiştirip bir tarafın hizmetine giriyorlardı. Hatta 17. yüzyılda bazı kaptanlar Osmanlı hizmetine girerken Hristiyanlığı terk etmediler ve diğer Müslüman reislerle birlikte korsanlık yaptılar. Bu esnekliğe rağmen korsanlıkta da merkezdeki gibi dine dayalı “biz” ve diğerleri ayrımı mevcuttu zira korsanlar İslam gemilerine saldıramaz ve Müslüman köle alamazlardı.

Lale Devri’yle birlikte Batı’yı örnek alarak reformlar uygulamaya başlayan imparatorluk, danışmanlık yapmak ve reform programlarını uygulamak üzere gelen Avrupalılara

karşı da biz ve diğerleri ayrımını korumaya önem verdi. Avrupalı danışmanlar ya İslam'ı kabul ederek ülkeye geldiler ya da Müslüman bir gözlemcinin altında faaliyetlerini yürüttüler. Mesela Sürat Topçuları Ocağı'nın kurucusu Baron de Tott, faaliyetlerini Seyyida Mustafa Efendi'nin nezaretinde gerçekleştirmişti (Gezer & Yeşil, 2018). İmparatorluk, Lale Devri'ne kadar Avrupa'ya karşı öne sürdüğü üstünlük iddiasını Lale Devri'yle terk etse de Avrupa hâlâ “diğerleri” kategorisinde kabul ediliyordu ve Avrupalıların faaliyetleri bizden biri tarafından denetleniyordu.

Sonuç olarak, “diğerlerine karşı biz” olarak yapılan kimlik tanımı, insanların kendilerini tanımlamalarının olduğu kadar kendilerinden olmayanları da dışlamasıyla yaratılıyor. Bir kimlik tanımının dışlama ve kapsamalarıysa çok farklı kaynaklara dayanabiliyor. Günümüzde kimlik tanımı için bir araç olarak kullanılan Osmanlı İmparatorluğu, zamanında kendi kimliğini gayrimüslimlerle mücadele eden Müslümanlar olarak din temelinde tanımlamış ve bu tanım çerçevesinde biz ve diğerleri ayrımını yalnız dış politikada değil, iç politikada kendi tebaasına karşı da uygulamıştır.

K A Y N A K L A R

- Boyar, Ebru ve Kate Fleet. *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Gezer, Ö., Yeşil, F. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürat Topçuluğu I: Top Döküm Teknolojisi, Bürokratik Yapı ve Konuşlanma. *Osmanlı Araştırmaları* (2018) 52, 135-180.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu: Sultan ve Siyaset*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.
- Kafadar, Cemal. *Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınevi, 2019.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2008.

II. BÖLÜM

HATIRALAR

Gavsi Bayraktar, Kuleli Askerî Lisesi ve Kara Harp Okulu mezunudur. Geçmiş zaman İstanbul’una dair hatıralarını sosyal medya hesaplarında yazarken *yarininkulturu.org/* sitesinin talebini de kırmadı. Hem İstanbul kültürünün kayıt altına alınması hem de elden ele devredilen meşaleler misali *Yarının Kültürü* için önem arz etmesi dolayısıyla Gavsi Bey, İstanbul hatıralarını kitabımızda yayımlamamızı kabul etti. Kendilerine teşekkür ederken bu bölümde beyefendinin hatıralarını editöryal bir müdahalede bulunmadan yayımlıyoruz.

A Y A Z M A v e P A N A Y I R L A R

Gavsi Bayraktar¹

Herhalde 1949 yılıydı, rahmetli babam doktorumuzun tavsiyesiyle bizi “sayfiye”ye götürdü.

Kelime Arapça “sayf”dan türetilmiş ve tam karşılığı “yazlık” oluyor.

Anadolu yakasında, Küçüksu’nun arka tarafında çok sevimli bir muhacir köyü. Tam ortasından Göksu Deresi geçiyor.

Göksu Deresinin üzerinde bulunan (Şimdi bulamazsınız, boşuna aramayın!) ahşap köprünün üzerinde durup da yüzünüzü suyun geldiği yere dönerseniz, sağ taraf yerleşim bölgesi, sol taraf ise yeşil bir çayır, rüzgâr altında deniz gibi dalgalanırken yeşilin her çeşidini giyiniş çıkaran ve arkadaki sarp tepelerin eteklerine kadar uzanan engin bir buğday tarlası görürdünüz. O güzelim buğdayları son defa hasat ettikten sonra yerine “alışveriş merkezleri” ektiler.

O ahşap köprüden inmeden önce bir de ters yöne dönün. Hemen dere kenarında bir çömlekçi atölyesi görürdünüz. Çömlekçi Hasan, hayatın bu tarafında ne kadar ayak diremiştir bilemem ama, sonraları bir yıldızı parlamış, bir

¹ Yazarın “Ayazma ve Panayırlar” başlıklı yazısı *yarinin-kulturu.org/* sitesinde 4 Şubat 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

marka olmuş ki demeyin gitsin. İşte onun ardı sıra, sağınızda Hâlât Fabrikasını, arkasındaki tepeye (Otağ Tepe) yaslanmış, ayaklarını dereye uzatmış bir sakin mezarlığı görecekdiniz.

Halat Fabrikası ve tam karşı yakasındaki Kontraplak Fabrikası ile beraber bu ikisi bu köyün istihdam kaynakları idi.

Son olarak bir de solunuza bakın. Köyün sevimli camii, sırtını tarihi baruthaneye yaslamış, sizi beklemektedir. Şimdi üzeri kapatılıp son cemaat mahalline katılmış olan eski avlusu, döneminin köy merkezi idi. Tarlaya gitmeden, ezanı beklerken, namaz sonrası ya da fabrika dönüşü buradaki derin gölgeli alana sışramış olan karşıdaki köy kahvesinin uzantısında, basit tahta masa ve sandalyeler buluşma yeri idi.

Öğle yemeği için eve gitmek gerekmezdi. Camiinin tam karşısında, yukarıdaki üç sınıflı ilkokulun yüksekteki bahçesinin altındaki birkaç dükkândan biri çorbacı idi. Sürekli ve tek yemeği, çorba derecesinde sulu pişirilip derin bakır kaselerle sunulan “kuru fasulya çorbası” idi. Tadı bugün bile damağımdadır.

Bu sevimli köy ile ilgili anlatmam gereken çok şey var ama bugün bu yazıya başlamakdan murad, “ayazma panayırı” kavramını anlatmakdı.

“Ayazma”, memleketin çeşitli yerlerinde kendi başına akıp duran kimi çeşmelere Hristiyan halk tarafından verilen adıdır. Müslüman ahali içinde bunun adı “ziyaret” olur.

Ansiklopedilerde belki başka tanımı vardır. Bakmadım. Müslümanlar arasındaki farklı mezheplerde bakış açısı nedir, onu da bilmem. Hristiyanlarda benim gördüğüm panayırlar hep Ortodoks Rumlar tarafından tertiplenirdi. Gregoryen ya da Katolik Ermenilerde, Musevilerde görmedim. Varsa da bilmiyorum. Burada bilimsel yazı değil, sadece geçmiş günlerimize dair hatırladıklarımızı yazdığımıza göre bence önemi de yok.

Gördüklerim, çoklukla bir tepe yamacına yaslanmış tek katlı basık ve penceresiz küçük bir kulübenin içinde bir veya birkaç borudan akan sudan ibaret idi. Boruların ağzında musluk hatırlamıyorum. Biteviye akan sular, hepsi bu!

Kimi içme tadında, kimi kekremsi; akar, akar, akar...

Her ayazma panayırının belirlenmiş günleri vardı, her yıl aynı zamanda ve bir hafta süren bir ritüeli vardı her birinin.

Bizim Göksu ya da Yenimahalle (tam adını hatırlayamıyorum) panayırı ağustos veya eylül ayında (sanırım eylül), bir pazardan sonraki pazara kadar süren bir –adeta– şenlik idi.

O zaman şimdiki gibi araba bolluğu nerede?.. Çoğunluk Küçüksu İskelesine kadar vapurla, iskeleden buraya da paytonlarla gelirdi. Baruthane Çayırında ve Dört Kardeşler mevkiindeki kır bahçeleri masa sandalyelerini buraya getirip gündelikle kiraya verirlerdi gelenlere...

Çantalardan, zembillerden pırıl pırıl kolalı masa örtüleri çıkarılıp masa üstüne yayılırdı. Masası örtüsüz hiç

rastlamadım. Mezeler, dolmalar, söğüşler çeşit çeşit masaya yayılır. Masaların baş köşeleri mutlaka “Barba”larındı. Bembeyaz saçları, özenle kesilip kıvrılmış beyaz pala bıyıklı, kimi pırasa gibi pos bıyıklı, siyah pantolon ve beyaz gömlekli dedelerdi bunlar. Eski kulağı kesikler yani!..

Her ailenin kendi masasında başladığı eğlence, gün ilerledikçe gruplaşmalarla değişir; dedeler, babalar ve palikaryalar (delikanlılar) ayrı masalarda akranlarıyla tolaşıp her masanın başında ayrı bir “laterna” nabza göre şerbet verirdi. Beyler için pek tabii olan rakı, madamlara yakışmazdı o dönemde!.. Arada bir beyinin kendi kadehinden ve eliyle ikram ettiği kaçamak yudumlar hariç; önlerinde görünen içki şarap olurdu.

Madamlar beylerine hizmet verip arada kendileri de azıcık parlattıkları için, kızlara gün doğardı. Bizlere de tabii!..

Masaların görebileceği bir mesafede gramofonlarda çalan tangolar eşliğinde dans ederdik.

Akşam yaklaşıp gölgeler uzayınca, toplanma telaşı başlar, çakır keyif olan dedelerin nâraması sesleri paytonlara binip giderdi.

Panayır alanını son terk edenler, ikram edilen kadehlerden midir yoksa sırtlandıkları laternanın ağırlığından mı bilinmez, sallanarak giden laternacılar olurdu.

Artık ne panayır kaldı ne o pırasa bıyıklı Rum barbaları coşturan laternalar...

DÜN GECE MEHTABA DALIP ...

Gavsi Bayraktar¹

50’li yılların en tanınmış mevlidhanlarından biri-
riydi.

Rahmetli ile ilgili yaşadığım bir olayı anlatmadan önce,
bunların daha iyi anlaşılabilmesi için bazı konuları önceden
aydınlatmam gerek.

Babam rahmetli, kendinden çok dersler aldığım, hayatımı
şekillendiren bir örnekti benim için.

Zamanına göre iyi bir eğitim almış, okumayı ve özellikle ta-
rihi çok iyi bilen biriydi.

Dindardı, ibadetini yapar, dini derinliğine bilirdi. Ama yo-
baz değildi.

Benim görüp yaşadığım babam buydu.

Ama, gençliğini bilenlerin anlattıklarına göre, eğlenmeyi
bilen, İstanbul’un eğlence merkezlerinde sağ baş loca sahibi
bir hovarda imiş. Sağ baş loca dediğimiz, sahnedeki sanat-
çıya göre sahnenin sol yanındaki ilk loca oluyor.

Otuzlu yıllarda, yurt dışından getirilen assolist diyebilece-
ğimiz sanatçılar, bizim peder gelip locasını teşrif etmeden

¹ Yazarın “Dün Gece Mehtaba Dalıp...” başlıklı yazısı *ya-
rininkulturu.org/* sitesinde 4 Mart 2022 tarihinde
yayınlanmıştır.

sahneye çıkamazlarmış. Program bitince de kulise geçer, sanatçıyı alır, gidermiş.

Ben anlatanların yalancısıyım. Ama anlatanlar da, kendilerine yalan söyleme şansı tanımayan, galeri (en ucuz üst balkon) müdavimi tövbe-kâr İstanbul bitirimleri (efendi külhanbeyleri) idi.

Annemi okula giderken görüp beğenmiş!..

Annemin ve ailesinin tüm “Okuyor! Okul bittikten sonra gelin.” itirazlarına rağmen ne yapmış ne etmiş, almış kızı...

Bazı zamanlar annem rahmetli, “Ne güzel, kimyager olacaktım!” diye yakınırdı. Geçmiş ola!.. Ba’de harab-ül Basra!..

İşte bu hovarda, dönmüş dolaşmış, dini bütün bir mümin olmuş zaman içinde...Riyasız, abartmasız bir dindardı.

Bu kadar açıklama yetsin, konuya dönelim...

Yıl 1958 ya da 59 olmalı...

Ben lise öğrencisiyim.

Mevsim yaz başlangıcı. Kardeşlerimin sünnet düğünü yapıyor.

Mekân, Anadolu Hisarı, Dolay Bağı denen semtteki bahçeli evimiz.

Kuzey rüzgârına kapalı bir sirta yaslanmış, dörtbuçuk dönüm bahçe içinde, iki katlı bir ev... Altı kâgir-üstü ahşap denen türde yapılmış bir ev. Yani alt kat taş, üst kat tahta...

Boğaziçi'nde, İstinye Koyundan Kız Kulesine kadar geniş, harika bir manzarası var evin...

Sünnet düğününün olmazsa olmaz gereklerinden biri de mevlid!..

İstanbul'un o zamanlar en iyi mevlidhanı davet edilmiş, adı bende kalsın!..

O zamanlardaki sosyal hayat içinde mevlidin önemli yeri var. Mevlidhanlar da zamanımızın ses sanatçıları gibi, her biri birer yıldız!..

Hamiyet Yüceses, Müzeyyen Senar, Zeki Müren, Abdullah Yüce gibiler gazinolarda ne ise; Bahriyeli Aziz, Çanakkaleli, Kâni Karaca ve Sebilci Hüseyin ve diğerleri de evlerde aynı...

Dindar çevrelerin starları, ama, benim tanıdıklarımın hepsi, yeri ve yordamıyla keyif ehli!..

Uzatmayalım, mevlidin okunması bitti. Şerbet ve sohbet faslı geldi. Mevlidhanımız, oturduğu yerden görünen manzaraya uzun süre baktıktan sonra, babama döndü;

“Beyefendi, buranın mehtabı kim bilir ne haşmetli olur!” gibisinden bir şey söyledi ve sohbet kapandı.

O gün bitti. Aradan belki iki hafta geçti.

Bir sabah, evde, mutfakta hummalı bir çalışma başladı.

Akşama doğru çocuklar komşuya gönderilerek evden uzaklaştırıldı, bir emektar dışında yardımcıları izine çıkartıldı. Annem ve babam dışında bir ben bırakıldım evde...

Annem mutfağa çağırdı... Hayret, tezgâhın üstü çeşit çeşit soğuk yemeklerle doldurulmuş!..

Yeni yeni yetişiyoruz ya!.. Arkadaşlarla bira kaçamakları filân!.. Hazırlananların “meze” olduğunu hayret ve dehşetle kavradım!..

Annemin talimatı yeterince açıktı: O akşam yemeğe misafirimiz vardı ve sofraya ben hizmet edecektim.

Annemi görebilecek bir yerde oturacak ve her işaretinde sıradaki grubu tezgâhtan alıp sofraya servis edecektim.

Şimdiki bilgimle söylersem, ara sıcak ve sıcakları hazırlaması için mutfaktaki emektarı harekete geçirmek de bana kalmıştı, annemden alacağım işarete göre tabii...

Uzun sözün kısası, akşam oldu, beklenen misafirler geldi: Mevlidhan ve eşi!..

Misafirimiz, orta boylu, hafif kambur -ya da öne eğik- kırpık bıyıklı esmer bir zat... Sade, mütevazı...

Eşi, sade giyimli, başı örtülü, kıbar bir İstanbul hanımefendisi.

Bahçedeki çardağın altına kurulan masaya buyur edildiler.

Misafirimiz, beraberinde getirdiği körüklü çantayı, -o zaman doktorların kullandığı türden bir çanta idi bu- masada ayaklarının yanına, yere koydu.

Belli bir süre yorgunluk atma sohbetinden sonra, hava karmaya başladı ve annemin kaç-göz işaretleriyle ben de servis hizmetlerine başladım.

Bu arada gece iyice   km ş, Küçüksu üstünden doğan mehtab, o harika bakır tepsi, gelip Boğaz üzerinde yerini almıştı...

Sohbet havadan sudan olmalı ki, hiç dikkatimi çekmemişti. İlk dikkatimi çeken, babamın ikazı oldu.

“Azizim,” dedi, “Bu mehtaba bu s k net... Size yakışıyor mu?.. Haydi artık!.. Lütfen kendinizi rahat hissediniz!”

Konuk, yarı mahçup bir bakıştan sonra, eğildi, ayaklarının yanı sıra duran çantayı açtı!..

Aman ya Rabbim!..

Portatif bir bardı çantanın içi!..

Bir şişeden rakı, bir başkasından su, bir parça buz!..

Dikkat!.. Bu işlerin tümü yerde, masanın altında yapılıyor ve masanın üzerine hiç bir şey çıkmıyor!..

Hazırlık bitti!..Babama son bir bakış!..

Ve, babamdan destur: “Afiyetle!..”

İlk kadeh, masanın üstüne konmadan (zaten hiç konmadı o gece) sessizce bitti.

Belli belirsiz bir gerginlik başlangıçta olsa da, kısa sürede geçti!..

Annemin işaretlerine göre, ben gidip gelmekte berdevam!..

İlk kadehin sonunda, babamdan bir ikaz daha:

“Bundan ibaret mi kalacak yani sohbetimiz?”

İşte bu, son ikazı oldu babamın!.. Dahası olduysa da, ben hatırlamıyorum. Zira konuk, pes perdeden bir gazele girdi babamın son desturu ile...

Bir kısmı hatırımda kalmış:

“...aydan da, güneşden de güzeldin;

Vallahi güzel, sen o gece iki mehtaba bedeldin”

Müzikte gazel, bilirsiniz, insan sesi ile yapılan taksimdir.

Komşu balkonlarda (en yakını 150-200 metre) böyle yaz gecelerinde mutad olan meşkler sustu!..

O gece Dolay Bağları, müziğe doydu!..

Mehtab, gitmek istemedi o gece...

Ertesi gün ve daha sonra, bu konu evde hiç açılmadı; yaşanmamışçasına!..

NEYZEN TEVFİK

Gavsi Bayraktar¹

Bu yaşla, bu başla geldik gidiyoruz; olmaz ya, bir ilâhî ses gelse, “Ey fakir kulum, ne işin var burada? Tek kal orada da ol dilediğini, her kim olursan kabulüm!” dese!..

Neler geçer aklımdan?

1- Gidince orada da dilimi tutamayacağımı biliyor, o yüzden başından savıyor.

2- Neyzen Tevfik olursam kabul!

Birinciye diyeceği olmaz da ikinciye tepki hazırdır herhalde: “Yok ya! Gapıp da kaçan mı? Yanında başka bir şey daha alır mısın gari?”

Düşünebiliyor musunuz dostlar, ne saadettir; herkese her dilediğini söyleyeceksin ve kimse gık diyemeyecek.

Neden peki? Nedeni var mı? Dediklerinin hepsi doğru olacak da ondan!..

İnsan hayâl ettiği müddetçe yaşarmış.

İşin şakası bir yana; herkesle anlaşmış, ama kimseyle uzlaşmamış bir varlık. Hayatının tamamını zirvelerde yaşamış

¹ Yazarın “Neyzen Tevfik” başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 6 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

bir deha. En “düştü” dendiği yerler bile aslında birer şâhika! Her fiilinin hakkını vermiş bir “tam” !..

İzmir’de Şair Eşref’den hiciv sanatının inceliklerini öğrenirken, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi’den medrese eğitimi almış.

İstanbul’a ilk geldiğinde, dindar yaşamıyla ünlenmiş bir Mehmet Akif tarafından kabullenildiğini bilir miydiniz? Akif’e ney üflemeyi öğretirken, O’ndan Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmekteydi.

Askerliğini yaparken, Askerî Müze kurucusu Muhtar Paşa’nın emrine verilmiş, o da Neyzen’i mehterbaşı yapmış. Ama bir gün, aralarında anlaşmazlık çıkmasıyla, tepesi atan Neyzen, taşı tarağı toplayıp asker ocağını terk etmiş; bir süre sonra da hatasını anlayıp geri dönmüştür. Nasıl insanlarmış onlar! Hatasını kabul edip dönen mi daha ulu; yoksa “nasıl olsa Neyzen bu! Gittiği gibi gelmesini de bilir” deyip peşine inzibat salmayan Muhtar Paşa mı?..

Dünyaca ünlü iki hekim, Mahzar Osman ve Rahmi Duman, Bakırköy’de Neyzen’e dayalı-döşeli bir oda hazır tutarlar; o da zaman zaman gider tedavi olur ve kendini hazır hissettiğinde çıkar gidermiş. Hastanede iken, Rahmi Duman kendisinden felsefe dersleri aldığını saygı ile anlatmış yakınlarına.

Mîna Urgan, *Bir Dinazor’un Anıları*’nda, üniversite öğrenciliği sırasında, okulu astıkları bir gün, okulun

arkasındaki köhne bir çay ocağında Neyzen’e rast geldiklerini, yanındaki kız arkadaşı ile birlikte, biraz ney “almasını” istediklerini anlatır. Üstad, kızların neyden habersiz olduklarının farkında, (zira ney “alınmaz” “üflenir”) sabırla ve anlayışla (ama hınzırca) iç cebinden ı-kardığı “girift”ini hazırlarken, “Peki kızlar” der, “ben size bir üfleyim bari!”

Cenazesinde İstanbul ayaklanır bu şahane serserinin. Paşalar, devlet adamları, öğretim üyeleri, valilerin yanı sıra, sade vatandaşlar ve en önemlisi; hırpani üst-başlarını çekiştirerek çeki düzen vermeğe alışan İstanbul’un bil’umum “haneberduş takımı” yani evsiz-barksızlar, yersiz yurtsuzlar, mevtanın gece arkadaşları, şişe arkadaşları saf tutar omuz omuza, beylerle, paşalarla!..

Herkesi kendi meşrebince eşdeğer tutan Neyzen’in hayat felsefesinin özeti şudur,

...

Aksedince gönlüme şems-i hakikat pertevi,

Meyde Bektaşî göründüm, neyde oldum Mevlevî.

...

Büyük Usta’nın az bilinen bir hikâyesi ile kapatalım konuyu:

Atatürk’ün sofrası malum. Sanatla bilimin yoğurulduğu bir akademi. Bir akşam, Gazi, “Neyzen’i ağırsak gelir mi acaba?” der. Etraftakiler, “Aman Atatürk, gelir bir patavatsızlık yapar, sen sen ol, yapma!” gibisinden ikaz ederlerken

Gazi, “O boşa konuşmaz. Bir şey söylerse, mutlaka hak etmişizdir” Diyerek yaverlere, “İncitmeden ve saygıda kusur etmeden davetimizi iletin, gelmezse de zorlamayın sakın!” talimatını geçer.

İstanbul’a haber gider, aranır ve bulunur elbet. Taparcasına sevdiği Ata’sının davetini sevinçle karşılayan Neyzen; üstünü başını dostlar yardımıyla düzelterek Ankara’nın, Köşk’ün yolunu tutar.

Akşam, sofraya meyâna gelince, gözü Atasında olan Neyzen, aldığı işaretle yanında getirdiği “şah” neyini üflemeğe başlar.

Taksim biter, peşrevler başlar. Başlar da sofrada ufak ufak sohbetler de başlar. Belli bir süre sabreden Neyzen, sonunda dayanamaz, neyi çeker dudağından; neyin susmasıyla sofraya bir toparlanır; sessizlik döner gelir.

Ve Neyzen o boğuk, fakat anlaşılır sesiyle, o anda yarattığı bir dörtlüğü atar sofranın ortasına:

Sanma ki ciddiyetle ben sarfederim san’atımı;

Ney elimde suyu durmuş kuru musluk gibidir.

Bezm-i meyde süfehânın saza meftun oluşu,

Nazarımda su içen eşşeğe ıslık gibidir.

Sofradaki ölüm sessizliğine, masanın başındaki çelik mavisi gözlerin sofraya halkına kıs kıs gülerek bakışı eşlik etmektedir.

“Ben ne demiştim?” dercesine.

BORAZANDAN SAZ SEMAİSİNE

Gavsi Bayraktar¹

Hani, “züğürtleyince eski defterleri kurcalamak” diye bir deyim vardır. Bu gece ben de eski defterlere daldım, aranırken neredeyse tam iki yıl önce yazdığım bir yazı ilişti gözüme.

Beni gerçekten etkileyen bir yazıydı. Sizlerle paylaşmak istedim. Buyurunuz:

*

Amansız bir yaz günü, benden daha yaşlıların tanımlamalarıyla, eyyam-ı bahur, ya da samyeli...

Sabah erkenden denize girip eve saklandık hanımla birlikte. Ekmek almak için bile akşam ezanından sonra indik köye.

Akşam maç seyretmek niyetindeyim. Galatasaray ile Kayserispor’un süper kupa maçı var. Sinek kovucu tütsüyü yaktım; kavun, peynir, salatalık (boyuna dilimlenmiş), bir

¹ Yazarın “Borazandan Saz Semaisine” başlıklı yazısı *yarininkulturu.org/* sitesinde 4 Şubat 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

de “ismi lazım değil”; masaya çöktüm. Gerisi hanım sultanın himmetine kalmış artık. Bana düşen, maça odaklanmak.

Yayın başladı. 1999 depremi ve federasyon başkanı anısına saygı duruşu yapılıyor. Fonda bir müzik! Trompet sesi! Saygı duruşlarında çalınan bir ritüel bu. Ama, bir aksaklık var!.. Hani bir şiirin mısralarını, sıralarını karıştırarak okursunuz ya!.. Hani bir müzik eserinde, partilerin sırasını karıştırırsınız ya!.. Öyle işte!.. Kim icra etmişse, cahilce, bilinçsizce ve zevksizce çalmış sazını!.. “Trompet böyle mi çalınır!” diye düşünürken, bir anda kopuyorum ve aynı ritüelin bilerek ve duyarak yapılmış bir icrasında buluyorum kendimi.

Elli yıl önce, 2 Ağustos 1961 akşamı, İstanbul Boğaziçi’ndeki Kuleli Askerî Lisesi bahçesi...

25 Ağustos 1958 sabahı dört yüz seksen arkadaşla başlayan lise eğitimi sona ermiş, dayanan kalmış, dayanamayan gitmiş; eleğin üstünde kalma başarısını gösteren üç yüz on dokuz kişi yarın öğleden sonra Karaköy rıhtımından Ordu gemisine binip İzmir’e, Menteş’e, Harbiye’nin kampına gidecek. Eleğin altına düşen son birkaç arkadaş da eve!..

Çok sıkı, çok katı bir eğitim görmüşüz. Üç yılda dört yüz seksenden üç yüz on dokuz düşmek bunun doğal sonucu ve de kanıtı. Sadece ders değil, ders dışı yetenekler de öne çıkartılmış. Bunların arasında müzik de var elbet. Sivil elbiseyi çıkartıp üniformayı giymemle birlikte, (Neden ve nasılını bilmiyorum!) okulun bando birimine seçildim ve

yine bilmediğim bir nedenle tenor saksafon çalmakla görevlendirildim. (On beş on altı yaşlarında, eline verilmiş sazın üstündeki binlerce (!) deliği kontrol eden yüzlerce (!) düğmeden korkmayacak delikanlı varsa, gelsin, pardon derim!) Gerçi sonuçta kaydardım ve bateriye kapağı attım, böylece ve şans eseri müzikten kopmadım. O guruptan aramızda zamanına göre değer sayılabilecek yetenekte arkadaşlar çıktı. Benim kaydardığım tenor saksafonda Paşabahçeli Gürol, pikolo flütte Çıkık İsmail, trompette Uykucu Ergün ve parmak çocuk (Aadını hatırlamıyorum!), davulda Lâz Altay, ilk anda aklıma gelenler. Bu arada ben de bateride oldukça iyi idim doğrusu! (Ehem!!!)

Şimdinin gençlerinin anlayabilmesi için, açıklamak zorundayım: Anlattığım günlerde, İstanbul’da her evde elektrik yok henüz... Telefon ise, bir tek semtin vapur iskelesinde var!.. Bizim semtte ancak birkaç evde radyo var!.. Uzun dalga Ankara radyosu dinlenebiliyor; orta dalga İstanbul radyosunu parazit nedeniyle dinlemek şans; kısa dalga İzmir radyosu ise gidip gidip geliyor. Şimdiki dilde “iletişim”, o zaman, “Ne demek o?”

Dönelim konumuza: O 2 Ağustos akşamı okulda son gecemiz. Biz üç yüz on dokuz arkadaş devam derken, tamam diyecekler de var aramızda. Sınıfta kaldıkları için okuldan ayrılmak zorunda kalan arkadaşlarımız da o gece “son gece”yi yaşıyorlar okulda. Bunların arasında Bando şefimiz Uykucu Ergün de var. Saat dokuzu gösterdiğinde, okulun borazan eri geliyor bahçeye. “Yat borusu” çalacak!.. Hepimiz için o yuvadaki son yat borusu bu!.. Uykucu yerinden

doğruluyor, borazan eri çağırıp, elinden boruyu alıyor. Ve “yat borusu”na bir başlıyor ki; ya hey!.. Çalan bir yanda, dinleyen öte yanda!.. Herkesin iki gözü, iki çeşme!.. Ertesi sabah, acısı ve tatlısıyla, ayrılmış ve mezunuyla boşalacak bir askerî okulda çalınan o yat borusu, on altı on sekiz yaşlarındaki delikanlıları nasıl etkiler; anlatmak gerekir mi dersiniz!.. Eminim ki Uykucu Ergun da bir daha böyle duygulu üflememiştir trompetini!

O tarihlerde dünyaca ünlü iki trompet ustası vardı: Birincisi, Amerikalı cazcı Louis Armstrong (Satchmo!), ve diğeri de yine Amerikalı ama, klâsik trompetçi Eddie Calvert. Birinciye “altın trompet”, ikinciye de “gümüş trompet” denirdi. Bu Eddie Calvert, bir parça üfledi: adı İtalyanca “Il silenzio”, bizim dilde “sessizlik!..” Çaldığı ne miydi? Bizim Uykucu Ergun’un çaldığı o yat borusu var ya!.. Aynen o işte!.. Ne zaman duysam “Uykucu” gelir aklıma.

Ertesi gün Ordu gemisine bindik; ver elini İzmir...

4 Ağustos sabahı, puslu bir sabah, gemi İzmir Limanı’na yanaşıyor. Alsancak’ta, Birinci Kordon’u geminin güvertesinden seyrediyoruz... Benim İzmir’i ilk görüşüm bu...

Rıhtımda çay ocakları var, sıra sıra. Önlerinde sokağa atılmış olan alçacık taburelere oturmuş İzmirililer, alttan yukarı bizi seyretmekteler. Aynı bizim onları yukarıdan seyrettiğimiz gibi...

Bütün kordonu sarmış bir müzik var havada. İzmir Radyosu olmalı; zira çay ocaklarının hepsinde bir ağızdan çığırmakta... Oynak, kıvrak bir hava bu!.. Tam İzmir'e yakışır!.. Yıllar sonra öğrendim: Bir saz semaisi ki, bestekârını hâlâ bilmem... Bir adı daha varmış: "Arap Saz Semaisi..."

Nerede ve ne zaman duysam, o eşsiz 4 Ağustos 1961 sabahındaki Alsancak Limanı'nı hatırlarım: Sisli, sıcak ve kıvrak!..

Aynen bu akşam maçtan önce Uykucu Ergun'u hatırladığım gibi: Hüzünlü, ustaca ve yarını belirsiz!..

Maç sonucu mu?.. Önemli mi yani şimdi!

*

İşte böyle!..

Ben, -bence- hâlâ aynı benim... Bilmem, İzmir aynı İzmir midir hâlâ?.. Hoşça kalın dostlar, Tekrar görüşürüz umarım.

III. BÖLÜM
RÖPORTAJLAR

YÜKSEL GÖLPINARLI’NIN DİLİNDEN 6-7 EYLÜL

Röportajcı: Emir Gürsu¹

Emir Gürsu (EG): Efendim merhabalar, bugün Yüksel Gölpınarlı ile beraberiz. Kendisi, yakın tarihimizin en önemli olaylarından birine, 6-7 Eylül hadisesine tanık olmuş. Bugün Yüksel Bey’den bu tanıklığını dinleyeceğiz.

Yüksel Gölpınarlı (YG): Efendim, 6 Eylül günü teyzemlere yemeğe davetliydik. Teyzemler Beyoğlu Aynalıçeşme’de oturuyorlar. Yalnız, benim Mahmutpaşa’da işim vardı, “Siz gidin, ben yemeğe yetişirim” dedim. Çemberlitaş tramvay durağında bekliyorum. Bir tramvay geldi, vatman “Bahçe-kapı’ya kadar gider” dedi. Her gelen vatman böyle demeye başladı. Halbuki son durak orası değil. “Allah Allah” diyorum, “Nedir bu yahu!” O esnada, tramvayların üzerine tebeşirle Yunanlara galiz küfürler yazıyorlar. Tam da o sıralarda Yunan [futbol] takımı Türkiye’ye gelecekti, ben de bu hadiseyi ona yordum. “Ayıptır, sportmenliğe yakışır mı bu hareket?” dedim içimden. “Yenerse sen alkışlarsın, o yenerse o seni alkışlar.”

¹ 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü’nde lisans öğrencisidir. Yazarın “Yüksel Gölpınarlı’nın Dilinden 6-7 Eylül: “Kırıyorlar Ya, Kırıyorlar Ya!”” başlıklı röportajı *yarininkulturu.org/* sitesinde 20 Şubat 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Sonra bir tramvay geldi, Karaköy'e gidiyormuş, biz de bindik. Alemdar Yokuşu'na gelmiştik ki yaklaşık yirmi genç talebe sopa, bayrak ve palalarla yürüyor. Tramvaya döndüler, "Kıbrıs Türk'tür" diye bağırdılar. Herkes alkışladı. O zamanlarda Kıbrıs talebe mitingleri vardı, ben de bunların oradan döndüklerini sandım. İyi de pala neyin nesi, sopa neyin nesi!

EG: Siz hâlâ manzaraya safiyane bakıyorsunuz.

YG: Tabii. Tramvay Bahçekapı'da durdu. Hepimiz vatmana serzenişte bulunduk, "Hani Karaköy'e kadar gidecektin?" dememize kalmadı, karşıdaki işkembecinin camlarını indirdiler. Ben hayatımda böyle bir manzaraya şahit olmamışım tabii, "Kırıyorlar ya, kırıyorlar ya, kırıyorlar ya" diye sayıklamaya başladım. Abandone oldum  det . Neyse, bir müddet sonra indik aşağıya. Karşıdan on beş yaşlarında bir ocuk geliyor. Çocuğun omzunda en az beş altı palto üst üste duruyordu. Hani terziler çırakları  t ye yollarlar ya, ocuk da çıraklar gibi paltoları omuzlamış. Ben yine şaşkın şaşkın bakıyorum. "Ne bakıyorsun?" dedi bana, dağıtıyorlar orada git sen de al! "Hadi be" dedim ben de. Tramvay yok, biz de mecbur yürüdük. Tam köprünün üzerinde, bir kamyonete buzdolabı bağlamış, yerde sürüklüyorlardı. O zamanlar buzdolabı kimya idi, sadece büyük tüccarların evinde bulunurdu. Bizim evlerde tel dolap vardı. Buzdolabını kıra kıra götürdüler. En nihayet Karaköy'e geldim. O zamanlar Kadıköy İskelesi köprünün başındaydı, içeride değildi. Orada on beş kişi toplanmış

nara atıyorlar: “Bu işleri komünistler yapıyor”, “Bu komünistleri asmalı, kesmeli.” Ben hemen oradan Yüksek-kaldırım’a doğru çıktım. Orada da bir acayip manzara var: Üst üste yığılmış kumaşlar neredeyse insan boyuna ulaşmış. Ayağımı bir attım, belime kadar kumaşların içine battım. Tam o esnada, “Kaçılın, kaçılın” dediler; bir balkon açıldı, içi dolu bir büfeyi tutup balkondan aşağıya attılar. Hepimiz oraya buraya kaçıştık tabii. Biraz ileride *Papa George* mağazası vardı, müzik aletleri satardı. Mağazanın önünde, çocukluğumun rüyası -param yok ki alayım- pompalı mızıkaya var. Ben tabii onu görünce her şeyi unuttum. Tam mızıkayı almak için eğilmiştim ki bileğime bir tekme yedim, ama ne tekme! Bileğim koptu sandım. Tophane’nin serserileri mızıkayı aldılar, ben de yediğim tekmeyle kaldım. (Gülüyor.) Ben yine yoluma devam ettim. O vakitler, Beyoğlu Karakolu Galata Mevlevihanesi’nin sebil kısmındaydı. Her taraf darmadağın, polisler içeride oturuyor! Ben de karakola girdim. “Polis Bey bir dışarıya müdahale etseniz, dükkânları kırıyorlar” dedim, sanki ben demesem haberleri yokmuş gibi!

EG: Siz görevinizi yapmışsınız.

YG: (Gülüyor.) Ben polise öyle söyleyince, adam beni evvela baştan aşağı süzdü. Sen temiz bir çocuğa benziyorsun, kenardan kenardan evine git dedi; hiçbir şeye de elini sürme! Pekâlâ dedik, çıktık. Aynalıçeşme’ye gittim. Tam Aynalıçeşme’nin başında bir Rum bakkal vardı. Dükkâna girmişler, bir çuval açılmamış şeker çıkartmışlar. Birisi çuvalı bıçakla boydan boya kesti, olduğu gibi sokağa döktü.

Ne güzel(!) değil mi? Ben oradan teyzemlere gittim. Elim de hâlâ ağrıyor. İçeri girdim, biraz sohbet ettik. Elimi fark ettiler tabii. “Ne oldu senin eline?” dediler. Ben hık mık ettim, cevap veremedim. “Ne oldu?” dediler yine. Mecbur kaldım, anlatmaya başladım: “Yerde bir mızıka gördüm, almak için eğildim, o sırada bileğime tekme yedim.” “Oh olsun” dediler, sen onu elinle mi koydun da alıyorsun! “O tekme oradan gelmedi, yukarıdan geldi” dediler. Hayda, bir de azar işittik bizimkilerden!

EG: Yani evin dışında bir ahlaksızlık örneği varken, evin içinde ahlak dersi veriliyor.

YG: (Gülüyor.) Ondan sonra, gece saat birde sıkıyönetim ilan edildi. Şunu söylemek lazım: Adnan Menderes kim ne derse desin saf bir adamdı. İngiliz’in oyununa geldi. Çünkü, 6 Eylül’de İngilizleri adadan kovmak için kongre yapılacaktı; İngilizler de bize dedi ki: “Siz Kıbrıs’ı almak istiyorsanız, İstanbul’daki Rumları rahatsız edeceksiniz.” Biz Marshall yardımını almıştık. Bu yardım, 6-7 Eylül’de zarar görenlerin zararını tazmine ayrıldı. Kimin zararı varsa şifahî olarak talepte bulunuyor, parasını alıyordu. Yüksekaldırım’da bir Yahudi dükkânını kurtarmışlardı, Rum değil diye. Adam çok sinirlendi, “Ne karışıyorsunuz?” dedi. Çünkü...

EG: Tazminat, tahribattan daha büyük!

YG: (Gülüyor.)

EG: Peki Yüksel Amca, bir başka konu hakkındaki yorumunuzu da merak ediyoruz. Murat Bardakçı, *Habertürk Gazetesi*'nde Dahiliye Vekili Namık Gedik'in yeminli ifadesini yayımladı. Namık Bey bu ifadede hadiselerden haberdar olmadığını beyan ediyor. Bu beyanat hakkında ne söylemek istersiniz?

YG: Kardeşim, yer yerinden oynamış, onun haberi yok! Olacak iş değil! Kusura bakmayın. (Gülüyor.)

EG: Yok efendim biz sorumuzu soruyoruz. (Gülüyor.)

YG: Sorun tabii. (Gülüyor.)

EG: Efendim anlattıklarınız için teşekkür ederiz.

Fotoğraf 1 – Emir Gürsu 27 Ocak 2022 tarihinde Yüksel Gölpinarlı ile röportajı Şems Sahaf'ta gerçekleştirdi.

TÜRKAN ŞORAY

Röportajcı: Burak Süme¹

Burak Süme (BS): Atıf Yılmaz'la çalışmak nasıl bir duyguydu?

Türkan Şoray (TŞ): Olağanüstüydü. İlk filmimiz 1969'da çektiğimiz *Kölen Olayım*'dı. Kendisiyle bu filmin setinde tanışmıştık. Uzun uzun konuştuğumuzu ve beni tanımaya çalıştığını hatırlıyorum. Sette iletişimimiz çok iyiydi. Zaten sinemanın dışında da dostluğumuz sürdüğü için beni çok iyi tanıyordu. Performansımın nasıl olacağını önceden biliyordu. Olağanüstü mizansenler kuruyordu. Ustalığı oradan geliyordu. Ama sette o dostluğumuz yoktu, gayet ciddiydik. O yönetmen, ben oyuncu oluyordum. Yani Atıf Yılmaz'la zaman zaman sette münakaşa ettiğimiz de oluyordu. Münakaşa dediğim, aslında tartışmamız, çekeceğimiz bazı sahneler üzerine oluyordu. Ama sonunda ortak noktayı buluyorduk. (Gülerek) Ben onu bazen çok

¹ Sinema araştırmacısıdır. Yazarın “Türkan Şoray: ‘Atıf Yılmaz’ın adını duyduğum zaman projenin ne olduğuna bakmadan hemen kabul ediyordum.” başlıklı röportajı yarininkulturu.org/ sitesinde 20 Mart 2022 tarihinde yayımlanmıştır. Bu röportaj daha önce Varlık Dergisi'nde neşredilmiştir: Burak Süme, “Türkan Şoray: ‘Sanatın Her Kolu Edebiyattır Aslında’” *Varlık* 112749, (Temmuz 2020): 54-62.

kızdırıyordum. Ondan sonra -canım benim- odasına çekiliyordu. Zeki Ökten o dönem asistanıydı. “*Zeki benim sütümü getir!*” dediği zaman bana gerçekten çok kızdığını anlıyordum ama yarım saat sonra birbirimize sarılıyorduk. Atıf Yılmaz’ın adını duyduğum zaman projenin ne olduğuna bakmadan hemen kabul ediyordum.

BS: Atıf Yılmaz’ın en önemli filmlerinden birisi *Karagözlüm*’dü (1971). Sizce Balıkçı Azize’nin bu kadar sevilmesinin nedeni neydi?

TŞ: *Karagözlüm*, gerçekten o kadar samimi bir film ki... Ben çoğu eski filmlerimi izlemiyorum. Fakat *Karagözlüm*’ü içimi ferahlatmak için izliyorum. Yani o kadar iyi insanlar... Azize dünya iyisi, dünya safı. Önce şöhretin bü-yüsüne kapılıp sonra aşkı ön plana geçiriyor. Yani o yaşayan balıkçılar, onu oğluna isteyen kadın, babası... Bediha ablası hele harika bir kadındı. O elektrik süpürgesini falan beğenmemesi... Yani halkın içinden gelen bir film. Onun için çok seviliyor. Benim içim aslında çok coşkuludur, bana hoplama zıplama imkânı verdiği için bu tür rolleri çok se-verek oynadım.

BS: Filmde dramatik bir sahneniz vardı. “*Her şeye birden sahip olmak isteyen elindekini de kaybediyor*” repliğiyle kaybettiğiniz aşkınızın gözlerine bakarak “*Sevemedim Karagözlüm*” şarkısını söylüyordunuz. Bu sahneleri çekerken neler hissetmiştiniz?

TŞ: Yaşadığı ağır darbeyi o şarkıyla ifade etmesi, dışa vurması tüyler ürperticiydi. Ben oynadığım rollerde kadının

acısını hissetmeden, içim cız etmeden duyguya geçemiyordum. Bu nedenle bayağı bir konsantrasyon dönemi geçiriyordum. Yönetmen “*Evet hazırız, kamera!*” dediğinde o an kameradan bir ses çıkar, şimdi sessiz çekiliyor. Muhteşem bir sestir ve bana itici güçtür. Mesela sahne bittikten sonra bir süre kendime gelemiyordum. Yani film süresi içerisinde oynayacağım kadının dramını gerçekten üstümden atamıyordum. Yaşadığım o kadar kadının derdi, acısı hep içimde birikti. Duygularımın aşırı ön planda olması beni duygusal yaptı. Yani bundan şikâyetçi değilim ama mutluyum, hayatı tanıdığım için, hemcinslerimi tanıdığım için.

BS: Atıf Yılmaz sinemasında müziğin ön planda olduğunu görüyoruz. Şarkıları Atıf Bey mi seçerdi?

TŞ: Evet, Atıf Bey seçerdi. Bazı filmler için şarkılar özel olarak hazırlanırdı. Mesela insanları derinden etkileyen *Selvi Boylum Al Yazmalım* için Cahit Berkay beste yapmıştı.

BS: Atıf Yılmaz’la dördüncü filminiz *Ateş Parçası*’ydı (1972).

TŞ: Yeşilçam halkın sinemasıydı ve bu filmler çok sevilmişlerdi. Biliyorsun *Karagözlüm* ve *Ateş Parçası* birbirlerine yakın filmlerdi. Atıf Bey ağzında sigarası, esprili ve mizah duygusu çok güçlü olan bir yönetmendi. Hatta ben onun ağzında sigarasıyla bir portresini çizmiştim. Atıf Bey’in bu kişisel özellikleri filme yansdı ve *Ateş Parçası* çok sevilen bir komedi filmi haline geldi. *Karagözlüm*’de balıkçılık yaparak geçimini kazanan bir karakteri canlandırırken, bu

filimde cambazlık yapıyordum. Filmin bazı sahnelerini iki katlı bir köşkte çekmiştik. Aşık olduğu adamın evinde bir doğum günü partisi veriliyor, ben de palyaçoluk yapmak için çağrılıyordum. Saatler öncesi Müjdat Gezen'le buluştuk. Sahnenin tamamlanması için birçok figürasyon da gelmişti. O gün basın da davet edilmişti. Herkes merdivenlerden inecek şık bir kadını beklerken benim üzerimde palyaço kostümleri vardı.

BS: 1972'de *Cemo* filminizi çekerken talihsiz bir at kazası geçirdiniz. O günü anlatabilir misiniz?

TŞ: Filmi Elazığ Harput'ta çekmiştik. Çekimler tamamlanmış, sadece tek bir plan, Cemo'nun at üstünde kocasıyla yarıştığı sahne kalmıştı. Atın sahibinin dediğine göre bu bir yarış atıymış ve yanında koşan bir at görünce huysuzlanıp onu geçmeye çalışıyormuş. At hızla hareket edince ben dizginlere hâkim olamadım ve kayaların üstüne uçtum. Kaşıma kaya parçaları saplanmıştı. Boyun omurumda kayma olmuş ve felç tehlikesi geçirmiştik. Beni apar topar İstanbul'a getirdiler. Uzun bir müddet yatağımdan kalkamadım. Ben hastanedeyken Cemo'nun kostümünü diğer kadın oyuncuya giydirip filmin finalini tamamladılar.

BS: Cengiz Aytmatov'un bir tren yolculuğunda tanık olduğu hikâyeden senaryolaştırılan *Selvi Boylum Al Yazmalım* (1977) filminizin finali için neler söylemek istersiniz?

TŞ: Asya'nın yerinde ben de olsam kesinlikle Cemşit'i seçerdim. Çünkü finaldeki o sahneyi de bu duyguyla

oynamıştım. Atıf Bey, “*Türkan, biz seni finalde Cemşit’le birleştireceğiz*” dedi. Başta itiraz ettim. Ali Özgentürk bunu kafasına koymuş, bana kızgınlığından valizini toplamış gidiyordu. “Nereye gidiyorsun?” diye sorunca “Benim teklifim kabul olmadı” dedi. “Peki, senaryoyu ver, okuyayım!” dedim ve inanılmaz etkilendim. Sonra filmin finali bu şekilde çekildi.

BS: Kemal Sunal’ın sinemada görüldüğü ilk filmlerinden birisi *Güllü Geliyor Güllü* (1973) olmuştu.

TŞ: *Güllü* (1971) beğenilince ikincisini çektik. Ediz Hun’la müthiş bir ikili olmuştuk. Kemal Sunal da dediğin gibi iki planlık rolüyle dikkatleri üzerine çekmişti. Filmin bir sahnesinde dama çıkıp kedi gibi miyavlamam gerekiyordu. Fakat ben oynamak istemiyordum. Atıf Bey bunu bildiği için o gün çekime gelmemiş, seti asistanı Zeki Ökten’e bırakmıştı. Ben de Zeki Ökten’in zor duruma düşmemesi için dama çıktım ve sahneyi çektik.

BS: *Hayallerim Aşkım ve Sen* (1987) yıldız sistemini eleştiren bir film. Kadrajda iki farklı karakteri canlandırıyordunuz. Çekim sürecinden bahsedebilir misiniz?

TŞ: Bu filmde bir sinema oyuncusunu canlandırmıştım. Nedense bu karakteri benimle özdeşleştirenler oldu. Fakat ben hiçbir zaman o filmdeki gibi bir sanatçı değildim. Atıf Bey bu filmin ikili sahnelerinde kaşlı çekim kullandı. Çekimleri kısa sürede tamamlayabilmemiz için hızla

kiyafetimi değiştiriyor, diğer bir karakteri canlandırıyorum. Renkli çekilen bu filmde, sadece bu iki karakterin eski Yeşilçam filmleri gibi siyah beyaz olmasının filme farklı bir hava katacağını düşünmüştük. O yıllarda sinemada bilgisayar tekniği olmadığından beni siyah beyaz boyayıp, bir deneme için kamera karşısına geçirdiler. Her tarafımı griye ve siyaha boyadılar. Fakat kamera önünde konuşmaya başlayınca, dilim pembe olarak görünüyordu. Bu nedenle boyama işleminden vazgeçmiştik.

BS: *Mine* (1983) filminiz ve dönemin yükselen kadın hareketi için neler söylemek istersiniz?

Tş: 1980’li yıllara kadar sinemadaki kadınlar çoğunlukla erkeğe bağımlıydı. Zaten ataerkil bir toplum olduğumuz ve erkek egemen bir sinema anlayışımız olduğu için senaryolar erkek bakış açısıyla yazılıyordu. Kadınlar edilgendi hep... Kadın pavyona düşse bile erkek gelir namusunu kurtarırdı. 1980’lerden itibaren toplumda yeni bir akım başlamıştı, buna feminist akım diyoruz. O güne kadar hiç kadın hakları üzerine söylemler olmamış, bu akımla birlikte değişim olmuştu. Kadın dergileri çıkmaya başlamıştı. “*Haklarımızı arıyoruz!*” diye kadın dernekleri kuruldu. Toplumdaki bu farklılık sinemaya yansıdı. Zaten filmlerde hep dönemlerini yansıtırılar. Dolayısıyla benim de bu akıma uymam gerekiyordu. Yani bir sanatçının toplumun yeniliklerine, yaşananlara açık olması gerekiyor. Benim bu tarzda yaptığım ilk film *Mine*’dir. Belki daha önce çekilseydi, hep kocasının baskısıyla yaşardı Mine. Fakat 80 yılından sonra çekildiği için zincirlerini kırabilmişti.

BS: Atıf Bey’le Oedipus Kompleksi temalı *Nihavend Mucize* (1998) filmini çektiniz. Neler söylemek istersiniz?

TŞ: Bu filmde oynarken biraz garipsedim ve duygulandım. Çünkü kadın ölümünden sonra televizyonda kendi cenaze törenini seyrediyordu. Senaryoyu okuduğum ve sahnelerin çekildiği zaman da biraz rahatsız oldum ama oğlu o kadar seviyor ki annesini yanına çağırıyordu. Annesi ise öldüğü yaşta canlanıp oğlunun yanına geliyordu. Filmin finalinde ise Şükran Güngör ile göğe yükselme sahnemiz vardı. Bizi vinçle havaya kaldırdılar. Maalesef, *Nihavend Mucize*, Atıf Bey’le çektiğimiz son film oldu. Hayatta olsaydı, “*Atıf Bey, ne zaman film çevireceğiz?*” derdim.

Fotoğraf 1 – Burak Süme’nin Türkan Şoray ile gerçekleştirdiği röportajdan.

44 YILDIR MUAMMER KARACA ‘SIZ...

Röportajcı: Erdem Belig Zaman¹

Muammer Karaca’nın Sevgili Küçük Kızı Tunca Turna:

Babam işini çok ciddiye alırdı. Fakat tuluat etmekten de geri duramazdı. Kendisine örnek gördüğü Hazım Kör-mükçü’yle Şehir Tiyatroları’nın komedi kısmındaki oyunlarda, birbirlerine karşılıklı laf yetiştirirlerdi. Muhsin Bey (Ertuğrul) de tuluata karşıydı. Bunun için ceza olarak ikisini komedi kısmından alıp dram kısmına verir. Üstelik Shakespeare’in *Fırtına* (*The Tempest*) piyesinde figüran olarak... Babamla Hazım Bey, ellerinde flamalar, seyircinin tanıyamayacağı şekilde makyajlı dikilmişler. Oyunun bir yerine rüzgâr esiyor. Sonra yağmur gelecek. Hazım Bey elini uzatır ve Karadenizli diyalektiyle “*Uyy, yağmur ce-liyi!..*” der demez onu sesinden tanıyan seyirciler kahkahayı koyuverirler! Onlarla uğraşamayacağını anlayan Muhsin Bey, ertesi günü babamla Hazım Bey’i tekrar komedi kısmına alır.

¹ Araştırmacı yazardır. Yazarın “44 Yıldır Muammer Karaca’sız...” başlıklı röportajı yarininkulturu.org/ sitesinde 28 Nisan 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Babam ustalarına da çok saygılıydı. Asla aleyhlerinde kötü bir laf etmezdi. Mesela ben, Vasfi Rıza Bey'in (Zobu) oyunculuğunu pek beğenmezdim. Sesi sinek vızıltısı gibi, beni rahatsız ederdi. Bunu babama dediğimde çatılmış, "O sesle seyirciyi kırk sene güldürmek büyük marifettir!" demiştir.

Çok titizdi ve mesleğine olağanüstü saygılıydı. Oyunda bacak bacak üstüne atarken ayakkabıların altı gözükeceğinden, ayakkabıların altını bile boyatırdı!

1962-63 sezonundan itibaren birkaç yıl Muammer Karaca'yla beraber oynayan tiyatrocu ve oyuncu Meriç Başaran:

Çok renkli bir insandı Muammer Bey. Onu anlatmak öyle birkaç kelimeyle olmaz. Bir kere çok takıntılı bir insandı. Kuliste şemsiye açtırmazdı. Karşısında önünüzü ilikleyemezsiniz. İlla arkanızı dönerek ilikletirdi. Örgü ördürmezdi. "Kısmetim bağlanacak" derdi. Obsesifti. Aşırı disiplinliydi.

Sahnede kimsenin performansının önüne geçmesini istemezdi. Gülmeyen seyirci sevmezdi. Eğer önde gülmeyen bir seyirci görmüşse antrakta onu kaldırtır, arkaya oturturdu. Güzel ve enteresan bir adamdı. Tam anlamıyla nevi şahsına münhasırdı. Ben bir ikincisini görmedim!

Sahne üstünde onun kadar rahat oynayan oyuncu görmek çok enderdir. Bir de Gazanfer Özcan'da vardı bu durum fakat onunki kadar değildi. Sahne üzerinde bir ışıltı vardı ve

çok zekiydi. Doğalaması mükemmeldi. Karşısında da doğalamasına karşılık verecek bir oyuncu buldu mu tadından yenmezdi. Tevhid Bilge ve Mürüvvat Sim’le oynamayı bu yüzden severdi.

Muammer Karaca’yla Anadolu ve Trakya turnesinde beraber oynayan tiyatrocu ve oyuncu Şemsi İnkaya:

İstanbul Tiyatrosu’nda oynuyordum. İstanbul Tiyatrosu’ndan patronum Ali Sururi’nin eşi Alev Ablâ (Alev Sururi) ile Muammer Bey’in eşi Serap Hanım (Serap Karaca) kardeşlerdi. Bir akşam Muammer Bey’in Yeşilköy’deki evinde yemekteyiz. Muammer Bey, yapacağı turne için beni gözüne kestirmiş, Ali Ağabeylerin tiyatrosunda olduğum için de ondan turnesinde oynamam için izin istiyor. Ali Ağabey, “Kırarsın çocuğu” diyor. Çünkü Muammer Bey’in tiyatrosunda Muammer Bey’den başkasının espri yapması yasak! Fakat biz İstanbul Tiyatrosu’nda espri yapabilme özgürlüğüne sahibiz. Muammer Bey, “Olur mu? Kırmam!” dedi. Ve hakikaten de kırmadı.

Muammer Bey, müdürü Şeref Bey’e (Şenpınar) söylüyor ve Türkiye’deki şeker fabrikalarının turne işini bağlatıyor. O zaman Süleyman Demirel başbakandı. O tarihte bütün şeker fabrikalarının tiyatro salonu var, düşünebiliyor musunuz? Trakya’da, Alpullu Şeker Fabrikası’ndayız. Muammer Bey’le baba-oğul oynuyoruz. O zaman cep telefonu yok. Muammer Bey, oyundan evvel eşi Serap Hanım’ı aramış ama ulaşamamış. Sonra oyuna başladı. Karşılıklı bir sahnemiz var. Biz tam oynarken salonun kapısı açıldı. Bir

görevli, seyircinin arasından geçti. Sahne merdivenlerini çıktı. “Muammer Bey, sizi İstanbul’dan arıyorlar” dedi. Muammer Bey oturduğu koltuktan kalktı, adamın geldiği yerden salondan çıktı. Ben tek başıma sahnede kaldım. Ama ağzımı açmıyorum. Fakat seyirci öyle bir gülüyor ki! Hem olaya hem sahnedeki halime gülüyorlar. Tek laf etmiyorum. Derken tekrar sahne kapısı açıldı. Muammer Bey geldi ve aynı yere oturdu. “Serap Hanım aradı. Balık yaptı. Geç kalmayın, balıklar soğumasın dedi” dedi. Bu söz üzerine zaten gülmekte olan seyirci öyle bir güldü ki ben meslek hayatım boyunca böyle gülme görmedim!

Refik Kordağ, Muammer Bey’in yazarıydı; yazdıklarını Beliş Selönü’ye verirdi. Beliş Bey araya Muammer Bey’in yaptığı esprileri yerleştirirdi. Numune Hastanesi’nde hastayken ziyaret etmiştim. Muammer Bey’i, Muammer Bey yapan kişiydi.

Çok önemli bir tiyatrocuydu Muammer Bey...

Beyoğlu’ndaki Karaca Tiyatro’dan Azak Tiyatrosu’na geçtikten sonra absürt mizahın yerli temsilcisi Suavi Süalp tarafından yazılan 1973’teki *Merhaba Vatandaş* oyununda Muammer Karaca’yı yöneten tiyatrocusu, oyuncu, tiyatro yönetmeni, şair ve yazar Yılmaz Gruda:

(Muammer Bey dediğimde telefonda sesinin neşelendiğini hissettim.) Ah, Muammer Karaca! Ülkemizin, “tuluaat” üzerine bina eylediği bir komedi tarzının en büyük ustasıydı. Bütün oyuncular ona kral derdi. Çok hatıram var onunla! Girişimlerime karşın hiç el öptürmezdi.

Ben hep ağızımda pipomla gezerdim. Yolda falan karşılaştığımızda sağ elinin başparmağını dudakları arasına alıp bana “Ne haber, ağzı mangallı?” derdi. Ardından sağ elini sol koltuğunun altına atar, gülerek, “Okumuş!” der ve yürüyüp giderdi. Bir gün tam gidecek, durdurdum, “Peki Hocam, başparmağın, ‘mangal’ dediğin pipom; fakat koltuk altına attığın sağ elin neyi ifade ediyor?” Kısık, orta oyunculara mahsus ünlü ‘gırtlak’ sesiyle cevap verdi: “Ütün, okumuş, ütün... Yani kitapların!”. Böyle zeki bir adamdı.

Muammer Karaca’nın kendi tiyatrosunu kapattıktan sonra oynadığı ilk yabancı topluluk olan Kadıköy İl Tiyatrosu’nun kurucusu ve Muammer Bey’in bu tiyatrodaki oynadığı *Mart Bakarı* (1974) piyesindeki rol arkadaşı Sezer Sezin’in kocası olan, Türkiye’nin en genç özel tiyatro kurucu oyuncularından Üner İlsever:

Muammer Bey’in kişiliği çok önemliydi. Espri dolu bir konuşma, yaşam ve insanlara bakış tarzı vardı. Bizim tiyatrodaki bir oyunu oynadı (Kadıköy İl Tiyatrosu’nda *Mart Bakarı* isimli piyes, sene 1974). Sezer (o zamanki eşi, Yeşilçam’da Şoför Nebahat rolüyle şöhret kazanan Sezer Sezin), ben tiyatroyu bıraktığım zaman, bir sene tiyatroyu işletmek istedi. Bu oyunu okuduktan sonra ben “Tam Muammer Bey’e göre!” dedim. Muammer Bey o zaman kendi tiyatrosunu kapatmıştı. Sezer, “Muammer Bey, oynar mı ki?” dedi. Ben, “Bak, ona bu oyunu teklif ederken maaş değil, hasılatı pay vererek teklif götürmelisiniz. Onu onore

etmeliyiz” dedim. O şekilde anlaşma yaptılar. Hemen kabul etti.

O, tiyatrodarken ben de uğrardım tiyatroya. Onunla sohbet etmeyi severdim. Esprileri çok güzeldi. Hayatla oynayan bir tipti. Hayatı çapkınlıklarla geçirdi. Çok para kazandı ama parasının çoğunu hanımlara yedirdi. Zaman zaman kaptisler yapardı ama ona kızamazdınız bile! Mesela şimdi anlatırken gülüyorum sadece.

Oyunculluğu gayet iyiydi. Çok rahat oynayan, seyirciyi avuncunun içine alan bir oyuncuydu. Onu tekrar tekrar seyretmekten mutluluk duyardım. Böyle güzel bir adamdı!

Muammer Karaca’nın ablasının torunu, tiyatrocu ve oyuncu Ulvi Alacakaptan:

Muammer Bey benim büyük dayım olurdu. Babaannemin erkek kardeşiydi. Çocukken yaramazlık yaptığımda, “Seni büyük dayının yanına veririm, oyuncu olursun!” derlerdi. Muammer Bey alaylı bir oyuncuydu fakat akademik tiyatroya karşı büyük bir saygısı vardı. Yunanistan’ın en büyük yönetmenine oyun sahneye koydurmuştu. *Ayak Bacak Fabrikası* oyunu için kendi sahnesini açmıştır. Kenter Tiyatrosu, İstanbul seyircisiyle Karaca Tiyatro’da tanışmıştır.

Tiyatroya büyük bir aşkla bağlıydı. Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu’nun efsaneleşen oyunu *Keşanlı Ali Destanı*, 1964 yılında Karaca Tiyatro’da başladı. Karaca Tiyatro’dan Galatasaray Lisesi’ne kadar bilet kuyruğu olduğunu ben gördüm. Oyun tuktuktan sonra Gülriz,

Muammer Bey’e teþekküre gider. “Þimdi elimiz rahatladı. Burada oynamaya devam etmek istiyoruz. Sizi de maddi olarak memnun edeceğiz” derken Muammer Bey araya girer, “Paranın önemi yok!”. Gülriz þaşırır, “Nasıl yani?”. Muammer Bey, “Sahnemde istediğiniz kadar oynayabilirsiniz ama Keþanlı Ali’yi ben oynayacağım!”. Düşünebiliyor musunuz? Keþanlı Ali rolünü oynayan tiyatronun sahiplerinden ve Gülriz Hanım’ın eþi Engin Cezzar. İmkânsız bir teklif yani.

Muammer Bey’in bizim tiyatro hakkında söylediği çok hoşuma giden bir sözü vardır: “Batı’da seyirci oyun beğenmediği zaman sahneye laf atar, domates atar, yumurta atar. Bizim seyircimizse içine atar!”

1964’ten beri birçok oyununu seyreden sadık bir seyircisi, illüzyonist Sermet Erkin:

Tiyatro sanatındaki sanatçılar bana göre şöyle vasıflandırılabilir:

Oyuncu: Konservatuardan mezun her kiþi doğal olarak oyuncudur. Verilen rolleri oynaması için eğitim almıştır.

İyi oyuncu: Aldığı rolü eli yüzü düzgün canlandıran bir oyuncu iyi oyuncudur.

Çok iyi oyuncu: Rolünde çizginin ötesinde başarı yakalayabilen oyuncu, çok iyi oyuncudur.

Usta oyuncu: Başarısını pek çok kere kanıtlamış oyuncudur.

Bir de bunların ötesinde sık rastlanmayan bir kategori vardır ki o da “Büyük Oyuncu” statüsüdür. İşte Muammer Karaca, Türk Tiyatro tarihinin gördüğü nadir büyük oyuncularından, özellikle komedi branşının bir-iki büyük isminden biridir.

Muammer Karaca rolünü oynamaz, onu yaşatır. O kadar içten, o kadar rahat ve o denli doğal oynar ki seyirci seyrettiği rol kahramanını o zanneder. O, doğal oyunculuğun pirlereindir. Bunlara ilaveten müthiş bir sahne elektriği vardır ki sahneye adımını attığı andan perde kapanana kadar rolü olan sahnelerin tamamında salondaki istisnasız bütün seyirciler onun oyununu bu elektriğe kapılarak seyrederler. İşte Muammer Karaca bu yüzden büyüktür. Büyük oyuncudur. Fakat ilgili kurumların bugüne kadar bir Muammer Karaca Müzesi yapmamalarını sineye çeksek de bu büyük sanatkâr hakkında çok kapsamlı, ciddi bir araştırma yaptırıp bir belgesel film hazırlamamaları, hayatını kitaba dönüştürmemiş olmaları; gerçek anlamda tiyatro tarihimiz ve kültür dünyamız için büyük çok büyük eksiklik olup bunun yanı sıra hatırasına, sanatına hürmetsizliktir.

Tuluat janrının Türk sahnelerindeki son sürdürücüsü, Şehir Tiyatroları oyuncusu Zihni Göktay:

Kendisinden çok feyzaldığım ve müthiş bir hayranlık duyduğum ustaydı Muammer Karaca. Hem modern tiyatrodan hem de doğaçlamada çok iyi bir aktördü. Zaten bizim Darülbeydi’ye, Güzellikler Evi’ne de hizmeti vardı.

Muammer Ağabeyi ilk defa *Cibali Karakolu*'nda on bir yaşındayken seyrettim. Beş defa daha gittim ilk seyredişimden sonra. Bir defa Eminönü Halkevi'ne geldi ben on altı, on yedi yaşındayken. Orada tanışma imkânı buldum. Muammer Karaca benim için çok büyük bir idoldü. Kaliteli ve seviyeli tuluatı çok iyi yapardı. Mesela bir tuluat esprisi aklımda kalmış. *Senatür* oyununda Necabettin Yal'la karşılıklı oynuyorlar. Necabettin Bey'le rol icabı dünürler. Necabettin Bey lafa girer: "Sizin oğlan da bir türlü baytar okulunu bitiremedi. Bir an evvel kızımızı vermek istiyoruz." Muammer Bey cevap verir, "Biz de çok istiyoruz ama bir türlü bitirme tezini hazırlayamıyor, çok uzun." Necabettin Bey merakla sorar, "Ne üstüne tez hazırlıyor?". Muammer Bey, "Kırkayaklardaki ortopedik rahatsızlıklar!". Ne güzel bir espri değil mi? Kırk yıl düşünsem aklıma gelmez!

1963 yılında *Lüküs Hayat*'ı ilk defa onun tiyatrosunda seyrettim. Zeynep rolünü Mürüvvet Sim oynuyordu. Tevfik Ağabey (Tevhid Bilge) de oyunda ona güzel Pişekârlık yapıyordu. Çok etkilenmiştim. 1984-85 sezonunda Muammer Karaca'nın rolü bana geldi. Ne güzel bir tesadüftür ki hem *Cibali Karakolu*'nda hem de *Lüküs Hayat*'ta onun rolünü oynadım. Hayatımın en büyük güzelliklerinden ikisidir bu tesadüfler.

Fotoğraf 1 – Erdem Belig Zaman, farklı tarihlerde yaptığı röportajları Muammer Karaca’nın ölüm yıl dönümü sebebiyle birleştirerek Yarının Kültürü okuyucusuna sunuyor. Fotoğraftaysa Erdem Bey, Muammer Bey’in kızı sevgili Tunca Turna ve 21 Ekim 2021’de vefat eden oğlu Sinan Karaca ile birlikte Tunca Hanım’ın evinde. Sinan Bey’i de sevgi ve rahmetle anıyoruz.

SAVVAS TSİLENİS İLE İSTANBUL RUMLARI ÜZERİNE SOHBET

Röportajcı: Emir Gürsu¹

Emir Gürsu (EG): Hocam merhaba, dilerseniz röportajdan önce sizi tanıyalım. Biraz kendinizden bahseder misiniz?

Savvas Tsilenis (ST): Benim adım Savvas Tsilenis, 1951 İstanbul doğumluyum. Pangaltı’da büyüdüm. Babamlar Kumkapı’nın eski ailelerinden idi. Büyükbabam Dimitri Tsilenis 1882 doğumlu ve mimar kalfası idi. Büyükbabamlar bugünkü Kapıdağ Yarımadası’nın kuzeydoğusundaki Çakılköy’den gelmişler. Çakılköy’e eskiden Muhanya deniliyor. Muhanya çok verimsiz bir toprak olduğundan nüfusun çoğunluğu balıkçılıkla uğraşıyor. Selanik’in doğusunda, Nea Mihaniona denilen yerde hâlâ büyük balıkçı filoları var. Bu köy, Piri Reis’in haritalarında dahi yer alıyor. Dedemin babası Vasilis Tsilenis Kalfa, 1860 veya 1870’lerde İstanbul’a yerleşmiş. Kendisi 1894 depreminde yıkılan Kumkapı’daki Panayia Elpida Kilisesi’nin mimarı.

¹ 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü’nden mezundur. Yazarın “Savvas Tsilenis ile İstanbul Rumları Üzerine Sohbet: ‘Annemin ailesi 1948’de Sait Faik’in evinde kiracıydı.’” başlıklı röportajı yarininkulturu.org/ sitesinde 1 Temmuz 2022 tarihinde yayımlanmıştır.

Bu bilgiyi Miron Metropolit Hrisostomos Kalaycı tarafından yazılan küçük bir kitapta bulduk. Babamların İstanbul'da yerleştiği Kumkapı'da, iki farklı ana dili olan Rum vardı. Bir bölüm Karamanlı Türkçesi konuşan, Aya Kiryaki Kilisesi mensuplarıydı. Öbür Rumlar ise Panayia Elpida Kilisesi cemaatiydi. "Elpida" ümit demektir, kilisenin adı "ümit veren Meryem Ana" anlamına geliyor. Bu kilisenin cemaati Marmara kıyısındaki köylerden gelen ve ana dili Yunanca olan Rumlardan oluşuyor. Kumkapı'da aynı zamanda, Ermeniler de ikamet ettiği için burada çok kültürlülük hâkim. Babam Gedikpaşa'da Amerikan misyonerlerinin açtığı ilkokulda okudu. Aya Kiryaki Kilisesi'nin avlusunda bir Rum azınlık ilkokulu da vardı. Nüfus kütüğünde, Telli Odalar Sokağı'nda evimiz olduğu kayıtlı.

Babamla annem Burgaz Adası'nda tanışıp aşık oluyorlar. Annemin ailesi 1948'de Sait Faik'in evinde kiracıydı. Dedemlerin evi yine Burgaz'da biraz daha yukarıda idi, Mehtap sokağında. Annemler 1950 Şubat'ında Feriköy'de Aziz Oniki Havariler (Ayii Dodeka Apostoli) Kilisesi'nde evlendiler. Böylece ben Pangaltı'da doğup büyüyorum. Babam Eminönü'nde çalışıyor. Marpuççular'da Yarım Şişeci Han'ın içinde esans tüccarlığıyla uğraşıyordu, ağabeyi ile ortaklardı. Dedem çocuklarının mimar olmayışından derin üzüntü duyuyordu. Babam üç ortaokul değiştiren, yaramaz, okumayı pek sevmeyen bir talebeymiş. Hem Robert Kolej hem Zografyon Lisesi'ne gitti fakat bitiremedi. İkinci Dünya Savaşı esnasında, Bilecik'te

aşağı yukarı otuz altı ay askerlik yaptı. Babam askere gittikten sonra dedem, babam ve amcama, “Madem okumuyorsunuz size bir dükkân açayım” demiş. Burgaz’da esans tüccarı olan komşuları Karayannis’ten işi öğreniyorlar. Babam hem Marpuççular’da çalışıyor hem İzmit’e, Adapazarı’na, Gönen’e bazen beni de yanına alarak esans satmaya gidiyor. Babam bilhassa savaş öncesi yazları ailesiyle Burgaz’da geçirirdi. Dedem deniz kıyısında iki kızı ve iki oğlu için dört ahşap ev satın almış. O yıllarda Bauhaus’tan etkilenerek evlerin cumbalarını yıkıp cephelerini kırmızı ve sarı boya ile boyamış. Dedem Varlık Vergisi gelince oğullarını askere almasınlar diye bu evlerin dördünü birden sattı.

Ben ve kız kardeşim Pinelopi, Taşkışla’nın karşısındaki Pasteur Hastanesi’nde üç buçuk yıl arayla doğduk. Annem ve babam bebeklerini alıp Burgaz’a çıktılar. Bizim vaftiz babamız, dedemizin küçük kardeşi idi. Büyük dedemin, Vasili kalfanın dokuz çocuğu vardı. Balıklı Mezarlığı’nda aile mezarımız var. Orada yatan ilk kişi çocuk yaşta ölen kızı Maria Tsilenis. Beş erkek ve iki kızı kalıyor. En büyük erkek Tanaş Tsilenis Kumkapı’da tesisatçıydı. İkinci oğul (dedem) Dimitri, Sanayi-i Nefise’nin mimarlık şubesinden 1903 yılında mezun oldu. Dedem Atina’ya hiç gitmedi, 1958’de öldü. Büyük dedemin üçüncü oğlu Yoannis (Yango) Tsilenis (vaftiz babamız), dördüncü oğlu Savvas -ki onun ismini bana verdiler- ve son oğlu Harilaos’tu. Harilaos, benim gibi Zoğrafyon Lisesi’nden 1908 yılında, yani 61 sene önce mezun oldu. Dedemin iki küçük kardeşi, Birinci Dünya

Savaşı'na katılmamak için Romanya'ya kaçtılar. Burada ahşap ve kahve ticaretiyle uğraştılar. Harilaos, Belçika Gent'te inşaat mühendisliği okumaya başladı. Birinci Balkan Savaşı'na katılmak için Atina'ya gelmek istediye de kalp hastası olduğu için katılamadı ve Atina Teknik Üniversitesi inşaat bölümünden mezun oldu. Lozan Antlaşması'ndan sonra Kandiye'ye (Girit) elektrik santrali yapmakla görevlendirildi. Kardeşlerini de Romanya'dan Girit'e çağırdı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ticaretle zenginleştiler. Girit'in en eski futbol takımında oynamışlardı. Savvas'ın kalbi yetmedi ve savaştan hemen sonra hayatını kaybetti. İkinci Harp'te Almanlar (1941 Mayıs'ında) Kandiye'yi bombaladı. Vaftiz babam, savaştan önce "Hürriyet Meydanı" denilen, bugünkü İraklion şehrinin merkezinde "İlektra" adında bir sinema kurmuştu. Bombardıman esnasında çatısı düştü. Bu sırada Avusturyalı bir subay, vaftiz babama, "Askerlerimin eğlenmesini ve film izlemesini istiyorum, sinemanızı tamir edelim" diyor. Bu sayede dedem savaş bittiğinde yepyeni bir sinema sahibi oluyor. Sinema bugün durmuyor, yerine yapılan binanın zemin katında bana 25 metrekarelik bir dükkân miras kaldı. Böylece ailemizin bir kolu Girit adasında kök saldı. Büyük dedemin kardeşi Yango hepimizi, yani Dimitri kalfanın torunlarını, vaftiz etmeye İstanbul'a geldi ve bana erken yaşta ölen kardeşi Savvas'ın adını verdi. İki yaşında annemle ilk seyahatimi Girit'e yaptım. Kardeşim Taksim'deki Zapyon Lisesi'nden 1973 senesinde mezun olduktan sonra aynı şehirde Pedagoji Akademisi'nde okudu. Bu arada, 1971'de

babamız 56 yaşında öldü. Biz maddi bakımdan zor durumda kaldık. Aynı tarihte ben İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi'nde Mimarlık Bölümü üçüncü sınıfına devam ediyordum. O yıllar sağ-sol kavgasıyla geçiyordu. Ben maddi zorluk sebebiyle Turgut Cansever'in bürosunda çalışmaya başladım. Cansever'i ailem Burgaz'dan tanıyordu. Kendisi 70'lerde Bodrum şehrinin kuzeyindeki Mandalya koyunda ilk tatil köyü olan Demir Tatil Köyü projesiyle uğraşıyordu. Ben bunun maketini yapmakla iş hayatına atıldım. İki yıl onun bürosunda çalıştıktan sonra (1973-1975), İTÜ mezunu Rum bir mimar olan Kadıköylü Mateo Kaçopulos'un yanında, Tünel'deki bürosunda işe girdim. İlk başta bir apartman projesiyle uğraştım, sonra mimari işimiz olmadığı için deri ceket imalatını teftiş etmeye başladım.

Sadık Müfit Bilge (SMB): Zaten kürkçü esnafı tarih boyunca Ermeni ve Rumlardan oluşmuş.

ST: Kız kardeşimin sınıf arkadaşı ve Burgaz'dan tanıdığım Maria'ya aşık oldum. O liseyi bitirdikten sonra Atina'ya hukuk okumaya gitti. Ben de onun peşinden koştum. 25 Ağustos 1975'te Atina'ya gittim. Ancak gitmemin bir sebebi de Kıbrıs Çıkartması sonrasında İstanbul'da Rumların iş bulmasının zorlaşmasıydı. Biz 6-7 Eylül'ün ve 1964'teki sürgünün tekrarlanmasıyla korkuyorduk. Nihayetinde Atina'ya yerleştik. Annem bir yıl daha İstanbul'da kaldı. Şimdi anne tarafımın hikâyesini anlatabilirim. Dedem Anastas Morfidis isimli bir bakkaldı. Soyadı Morfoğlu'ndan bozulmuş. Morfoğulları Develi ovasının

Aya Konstantin Köyü'nden geliyorlar. Bunlar Karamanlı idi. Evde herkes Türkçe konuşuyordu. Dedemin ağabeyi Yorgo, Filistin cephesinde İngilizlere esir düşmüş. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler Rumları Pire Limanı'na gönderdiler. Karamanlılar oradan İstanbul'a ve nihayet 1919 yılında köylerine döndü. Dedem ise 1920'lerde askerliğini yapmak için İstanbul'a gelmiş.

Pinelopi Hanım (PH): Mübadeleden evvel İstanbul'a yerleştiği için Yunanistan'a gönderilmedi, böylece biz de İstanbul'da kaldık.

ST: Birinci Balkan Harbi'nde Bulgarlar yüzünden Doğu Trakyalı Rumlar İstanbul'a geldi. Anne tarafından ninem de Çatalca'daki Çanta Köyü'nden Kasımpaşa'ya gelip yerleşti ve Karamanlı Anastas Morfidis'le tanıştı. Kasımpaşa'da evde düğün yapılıyor, eve papaz geliyor. Şimdi kendi hikâyeme dönüyorum. 1977'de Maria ile Beyoğlu Nikah Dairesi'nde evlendim. İstanbul'a gelmek için talebe pasaportu alacaktım. Atina Teknik Üniversitesi'ne "*Bizans Mimarisinin Osmanlı Mimarisine Etkisi*"ni araştıracağımı dilekçeyle bildirdim. Önce master yapacaksın dediler. O zamanlar yüksek lisans yalnızca Atina Panteion Üniversitesi'nde yapılabilirdi. Orada, Çevre Kalkınması Enstitüsü'nde master yaparak 1979'da diploma aldım. Aynı yıl, Atina'daki hocamın bürosunda şehirci olarak çalışmaya başladım. 1996'ya kadar korktuğum için İstanbul'u ziyaret etmedim. 1998'de UMAR'ın (Akdeniz Ülkeleri Mimarları Birliği) düzenlediği bir kongre vesilesiyle yıllar sonra Türkiye'ye geldim. Uçaktan inerken sis

yüzünden yalnızca gökdelenleri gördüm ve “Nerede bu Marmara Denizi!” dedim, tanıyamadım İstanbul’u! Bir şans eseri çok iyi bir arkadaşım Ekumenik Patrik Bartolomeos’un özel sekreteri oldu. Buradaki kiliselerin tadilatını beğenmemiş, Atina’dan uzmanlar getirerek bu işi onlara havale etmek istemiş. Ben bu vesileyle patrikhaneye danışman oldum ve hem Taksim’deki Aya Triada hem de Beyoğlu’ndaki Panayia Isodion kiliselerinin tamiriyle uğraştım. 1998-2010 arası sık sık İstanbul’a geldim. 2010’dan sonra da 29 Mayıs Üniversitesi’nin düzenlediği *Uluslararası Osmanlı İstanbullu Sempozyumu* münasebetiyle İstanbul’u ziyaret etmeye başladım.

EG: Efendim, siz konuşurken insicamı bozmamak için sormadığım bazı sorular var önümde. Müsaadenizle şimdi yönelteceğim. Evvela dedenizin mimarlığından bahsettiniz. Onun İstanbul’da inşa ettirdiği binalara değinebilir misiniz?

ST: Tabii. Bugün hâlâ ayakta kalan üç binası var: Nuruosmaniye Camii’nin karşısındaki Harika Han adlı iş hanı, Burgaz’daki aile evleri, Taksim Meydanı’ndaki Taner Apartmanı (1939) ve Site Sineması’nın yanındaki Ak Apartmanı (1950’ler). İş hanının tabelası hem Yunanca hem Osmanlıca olarak mermere kazınmış. Bunların dışında dedem, Akilas Milas’ın kitabında Büyükkada rıhtımını yapan mimarın yardımcısı olarak geçiyor. Dedem 1959’da yetmiş yedi yaşında öldü.

EG: İTÜ'den Çengelköy üzerine yazdığınız bitirme teziyle mezun olmuştunuz. Bir Çengelköylü olarak, bu semtte biriktirdiğiniz anıları merak ediyorum.

ST: Küçükken annemler yazları Çengelköy'e giderlerdi. Buraya, Burgaz'dan tanıdığımız Yorgo Çaçopulos'un babası Dimitri Bey'in bahçeli evine biz de ziyarete gelirdik. Semte yakınlığım böyle başladı. İTÜ'deyken "Çengelköy'deki Semt Merkezi" üzerine diploma projesi yaptım. Böylece bu güzel Boğaziçi köyünde birçok anı biriktirdim, tarihini de epeyce araştırdım.

EG: Pekâlâ efendim, ailenizin 6-7 Eylül'de yaşadıklarından söz edebilir misiniz?

ST: Babamın, demin anlattığım gibi, Marpuççular'da Yarım Şişeci Hanı'nda ağabeyiyle ortaklaşa işlettikleri bir dükkânı vardı. O akşam olaylar başlayınca han kapıcısı "Burada hiçbir gayrimüslim dükkânı yok" diyerek kapıyı kapattı ve çok şükür dükkânımıza zarar gelmedi. Biz o esnada Burgaz'daydık. Burgaz bu olaylardan etkilenmedi. Burgaz'daki komiser, "Benim cesedimi çiğnemedi geçmezsiniz!" dedi ve Rumlar kurtuldu. İstanbul'daki 93 kilisenin yüzde doksanı mahvoldu. Beyoğlu'ndaki Panayia Kilisesi Emir Nevruz çıkmazının ortasında yer aldığı için oraya yaklaşamadılar. Öbür dedemin dükkânı Cumhuriyet Caddesi'nde idi. Bir Türk ortağı vardı. Onların dükkânı maalesef mahvedildi. Daha sonra, ortağının yardımıyla cadde üzerinde değilse de Osmanbey'de kısa zamanda

dükkânı yeniden açabildi. Kısaca hayatımın bir taraftan güzel, fakat öbür yandan ilk acı günleri İstanbul'da geçti.

Fotoğraf 1 – Emir Gürsu, Sadık Müfit Bilge ve Pınelopi Hanım'la birlikte Savvas Tsilenis Bey'le röportaj gerçekleştiriyor.

Fotoğraf 2 – Dimitri Tsilenis’in diploması

Fotoğraf 3 – Savvas Tsilenis ve İTÜ Mimarlık sınıfından arkadaşları.

YILDIZ KENTER

Röportajcı: Burak Süme¹

Türk tiyatrosunun en önemli isimlerinden Yıldız Kenter’le yapılan son röportaj... Araştırmacı-Yazar Burak Süme, Yıldız Hanım’ın vefatından önce (17 Kasım 2019) kendisiyle yaptığı son röportajı Yarının Kültürü’yle paylaştı. Biz de Yarının Kültürü olarak Yıldız Hanım’ın 11 Ekim tarihli doğum gününde bu samimi röportajı sizlerle paylaşıyoruz.

Türk tiyatrosunun narin çiçeği Yıldız Kenter’i 17 Kasım 2019’da sessizlerin dünyasına uğurlamıştık. Sosyal medyada birçoğumuz kendisinin “Hatalı olduğunu anlayan bir insanın bunu telafi etme çabasını gördüğümde özür beklemem. Bu bana özürden daha samimi gelir. Bana samimiyet yeter” sözlerine mutlaka denk gelmişizdir. Her

¹ Sinema araştırmacısıdır. Yazarın “Yıldız Kenter: ‘Sahneye İlk Kimin Çıktığı Önemli Değil! Önemli Olan Devrin Zorlu Koşulları Altında Bir Şeyler Üretebilmek’” başlıklı röportajı yarininkulturu.org/ sitesinde 11 Ekim 2022 tarihinde yayımlanmıştır. Bu röportaj daha önce İST Dergi’de yayımlanmıştır: Burak Süme, “Yıldız Kenter: ‘Onun İçin Hep Aşk Vardı’” *İST Dergi* 5 (2021). <https://www.istdergi.com/guncel/onun-icin-hep-ask-vardi>

sözü bilgelik ve hayata dair olan Yıldız Hanım, son zamanlarında anılarıyla yaşamayı tercih etmişti belli ki. Sinemada görüldüğü Hanım, Büyük Adam Küçük Aşk ve Beyaz Melek filmlerindeki gibi hep uzakta kalan sevgiliye duyduğu özlemin hüznü vardı gözlerinde. Giderken asansör gelene kadar kapıda bekleyişi ve o son el sallayışı halen aklımda. Kendisini rahmet ve sevgiyle anıyorum.

Burak Süme (BS): Yıldız Hanım, Harbiye’de kendi soy isminizi taşıyan tiyatronuzun kendine has o kalıplaşmış silueti arasında beni en çok etkileyen, koltukların arkasında yazılı olan bürokrat ve sanatçıların isimlerinin halen korunuyor olması. Bizler izleyici olarak oturduğumuz bu koltuklarda bizden öncekilerin soluğunu hissedebiliyoruz. Bir dönem maddi yoksunluklarınız nedeniyle dönemin başbakanı Süleyman Demirel’den yardım almak geliyor aklınıza. Randevu talebinde bulunduğunuzda size “Yıldız Kenter’in randevuya ihtiyacı yoktur. İstedığı zaman gelebilir” cevabı geliyor. Devamını sizden dinleyebilir miyiz?

Yıldız Kenter (YK): Evet... Tiyatromda haciz vardı. Haczin kaldırılması için Süleyman Bey’in yanına Ankara’ya gitmiştik. Bize çok yardımları dokundu. Tiyatromuzu kurarken Kazım Taşkent’ten borç almıştık. Belirli zaman aralıklarında taksitle geri ödüyorduk fakat Kazım Bey vefat edince ödeyemez hale geldik. O günlerde gazetede tiyatromuzun icra yoluyla satışa çıkarıldığına dair bir ilan gördüm. Çok üzüldüm. Ne yapacağımı bilmiyordum. Hemen Süleyman Demirel’i aradım ve yardım istedim. Tiyatromu bugün ona

borçluyum. Aradan zaman geçti ve bir gazetede tesadüfen söyleşisine rastladım. Bugüne kadar hiç aşk mektubu almadım demişti. Ben de onun bu yardımına ve duygularına kayıtsız kalmamak için ona tiyatro sevgimi anlatan bir aşk mektubu yazdım. “Siz hiç aşk mektubu almadınız ama büyük bir aşkla bağlı olduğum tiyatromun satışını engellediniz. Dolayısıyla bu sonsuz tiyatro aşkımın içinde o günden beri siz de oldunuz hep” dedim. Birkaç gün sonra Süleyman Bey ve eşi Nazmiye Hanım telefon açarak teşekkürlerini ilettiler.

BS: *Mikado’nun Çöpleri*’ne gelecek olursak, bu oyun sizin de sanat kariyeriniz içerisinde önemli yer tutuyordu. Bu oyunu sahneleme aşamalarınızdan bahsedebilir misiniz?

YK: Prova esnasında metni okurken hep yeni bir şeyler keşfediyorduk. Ucu açık kalmış bazı noktalar. Melih Cevdet’le de henüz o kadar tanışıklığımız yoktu. Kendisini aradım ve bir randevu aldım. Evinde buluştuk. Çok güzel bir yemek sofrası hazırlamıştı. Laf lafı açıyor ama konu bir türlü *Mikado’nun Çöpleri*’ne gelmiyordu. Giderken dayanamadım ve oyunla ilgili birkaç sorum olduğunu hatırlattım. O da bana döndü, gülümseyerek “Vallahi Yıldızcığım, ben de bilmiyorum” dedi.

BS: Yıldız Hanım, *Mikado’nun Çöpleri* de kadın ve erkeğin ilişkisi üzerine kuruluydu. Günümüz erkek egemen dünyası içerisinde kadının konumlandırılışını nasıl değerlendiriyorsunuz?

YK: Yunan mitolojisine göre insan varlığı evrene tek bir bütün olarak gönderilmişti. Kadın ve erkeğin ruhları tek bir vücutta toplanmıştı. Rivayete göre bir yıldız gelmiş ve onları ikiye ayırmıştı. Böylelikle de kadın ve erkek kimliği oluşmuştu. O günden sonra da kadın ve erkek hep diğer yanlarını, kaybolan parçalarını yani eşlerini arar oldular. Olaya böyle bakacak olursak kadın ve erkek her zaman eşitler. Toplumda böyle bir ayrımın yapılması, erkeğin kadından üstün olarak gösterilmesi çok yanlış. Bu, erkeğin doğada yaptığı ve yapacağı şeyleri bir kadının da yapabileceği anlamına gelmiyor. Aynı şekilde bir erkek de kadının yaptığı şeylerin üstesinden tam anlamıyla gelemeyebilir. Mesela kadınlar fiziksel olarak erkeklerden çok daha güçsüzler ama anne olabiliyoruz, uzlaşma açık, barışçılız. Kimlik olarak toplumda bir kadın ve erkek aynı iş yerinde çalışabiliyorlar. Mesela “kadınlaşmak” ve “erkekleşmek” sözcükleri hiç hoşuma gitmiyor. Bir erkek şık ve bakımlı olunca ona “kadınlaştı” gözüyle bakılıyor. Aynı şekilde bir kadına da bir erkeğin işinde çalıştığı zaman “erkekleşti” tanımlaması yapılıyor. Bence bu çok yanlış. Kadın kadındır, erkek erkektir. Önemli olan her iki cinsin de aynı sosyal, kültürel ve siyasal haklardan eşit olarak yararlanmasıdır.

BS: Olayı böyle değerlendirecek olursak hemen size Afife Jale desem...

YK: Afife Jale, Türk tiyatrosu için önemli bir devrimdi. Muhsin Ertuğrul’dan, Bedia Muvahhit’ten çok dinledim. Kendi adıyla sahneye çıkmak istemesi beni çok etkilemişti. Kadıköy’de şimdiki Rexx sinemasında Hüseyin

Suad'ın *Yamalar* piyesinde rol almış, hatta bir Osmanlı zabiti ona fahişe gözüyle bakıp tokatlamış. O da bunu gururuna yedirememiş, morfin bağımlısı olmuştu.

BS: Gülriz Sururi *Bir An Gelir* (2003) kitabında sahneye çıkan ilk Türk kadın oyuncunun Afife Jale değil, teyzesi Mevdude Refik Hanım olduğunu iddia ediyor. Vasfi Rıza Zobu da Kadriye isimindeki başka bir oyuncunun varlığından bahsediyor. Sizce sahneye çıkan ilk Türk kadını kimdi?

YK: Sahneye ilk kimin çıktığı önemli değil. Önemli olan o devrin zorlu koşulları altında bir şeyler üretebilmek. Gülriz benim yakın dostumdu. Annesi de ilk operetçi Suzan Lütfullah'tı. Teyzesi ve annesiyle ilgili birçok anıyı ondan dinlemiştim ama Kadriye Hanım'ın mevcudiyetiyle ilgili bir bilgiye vâkıf değilim. Fakat bu onun da sahneye çıkmadığı anlamına gelmez. Mesleğini severek yapan herkese saygımız sonsuz.

BS: Ve kişisel sinema seçiminde önemli yer tutan, her sahnesi belleğime kazınan *Hanım* (1989) filminiz... Camın içerisinden Olcay Hanım'ın karanlığı üzerine yayılan bir ışık ve ölüm ve yaşam arasındaki gelip geçicilik duygusu. Zaten bu film de yaşadığınız bir trajedi nedeniyle çekiliyor. Bir turne dönüşü geçirdiğiniz trafik kazasında Kamuran Yüce hayatını kaybediyor. Filmin rejisörü Halit Refiğ, haberlerde sizi görünce size vermiş olduğu film sözünü hatırlıyor. *Düşlerden Düşüncelere* adlı söyleşi kitabında filmi için “Benim dünyaya bakışımın, sinema anlayışımın

uç noktasıdır” diyor. Zaten *auter* bir rejisör olduđu için filmde kendi yařantısından da izler var. Mesela annesi kanserden vefat etmiř, siz de filmde aynı sonu paylařıyorsunuz. Filmde kediye olan dűřkűnlűğűnűz ve piyano öğretmeni olmanız da eři Gűlperi Hanım’ın mesleğinden ve *Kediciklerim* adlı eserinden kaynaklanıyor. Filminiz için neler söylemek istersiniz?

YK: Filmde eski bir İstanbul hanımefendisi Olcay Hanım’ı canlandırdım. Eřini çok genç yaşta Dumlupınar’da kaybetmiş, hayattaki tek varlığı kedisi Hanım. Bűyűk bir konakta yaşıyor ama kapısını çalan kimsesi yok. Sonunun yaklaştığını biliyor ama tek derdi kedisine bir kapı aramak... Kızıyla olan iletişimsizliğı de filmin en önemli çatışma noktasıydı. Aralarında kuşak farkı vardı. Film kaybolmakta olan bazı değerleri çok gűzel imgelerle anlatıyordu. Mesela eski dűnemin tekneleri, çatanaları... Mesela bir otobűs sahnesi vardır. Olcay Hanım, Beřiktař’tan otobűse biner ve Bebek’te iner. O kısacık yol boyunca talebelerin kendi aralarındaki konuşmalarını hayretle dinler. Filmde şizofreni sahneler de vardı. Mesela ölműř kocasıyla konuşuyordu. Filmin sonunda da vasiyetini yazmak ister ama ömrű vefa etmez. Sessiz sedasız koltuğuna oturur ve hayatını kaybeder. Cesedini gűnler sonra kızı bulur.

BS: “Ölűm” ve “doğum” sözcűkleri sizin için neler ifade ediyor?

YK: Biz oyuncular sezonun her kapanıřıyla ölűrűz, her yeni sezonda yeniden doğarız. Tıpkı Anton Çehov’un dediğı

gibi, “Bir mevsimin ardından kendimizi treni kaçırmış bir köylünün şaşkınlığı içinde hissederiz.”

BS: Yıldız Hanım, filmografinizi incelediğimde çok ilginç detaylara da rastladım. Mesela Orhan Gencebay’la bir filminiz (*Zulüm*, 1983) var. O dönem ülkede müziğin yozlaştığını düşünen sanatkârların aksine bir arabesk filminde rol alıyorsunuz.

YK: Bu bir kültür ve arz-talep meselesidir aslında. Önce arabeskin tanımına, tarifine bakmak lazım. Çünkü o dönemde arabeski yanlış yorumlayarak kullananlar oldu. Arabesk müziğin bir karmaşasını içeriyor, bu karmaşayı da o dönemin Türkiye’sinin kendi içerisine düştüğü krizle özdeşleştirenler oldu. Toplumda bir farkındalık yarattı. Dolmuşlarda, arabalarda arabesk tarzı kasetler çalınmaya başladı. Bir de baktık ki hayatımızın her alanına girer olmuş. Kimi şarkılar bende tiksinti yarattı, bazılarında duygulandım. Demek ki arabeskte bir şeyler vardı ki... Bizim bir sanatçı olarak görevimiz reddetmek, ötekileştirmek değil, mevcut olanın özüne, güzeline yoğrulmaktır.

BS: Son dönemde çektiğiniz filmlere gelecek olursak, *Büyük Adam Küçük Aşk* (2001), *Güle Güle* (1999) ve *Beyaz Melek* (2007)... Günümüz Türk sinemasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

YK: Günümüz Türk sinemasının büyük başarı kazandığını görüyorum. Ancak bu saydığım filmler sinema salonlarının Avrupa filmleri tarafından istila edildiği dönemlerde vizyona girmişlerdi. *Büyük Adam Küçük Aşk* (2001) filminin

senaryosu çok hoşuma gitmişti. Rolüm çok küçüktü ama bir oyuncu için rolün büyüğü küçüğü olmaz. Filmde Şükran'la da (Güngör) karşılıklı sahnelerimiz vardı. Özellikle kadının duyduğu ümitsiz aşkına, bekleyişine hayran kaldım. Bu son dönemde çekmiş olduğum filmlerin teması genellikle uzakta olan bir sevgiliye duyulan özlemle koşulandırılmıştı sanki. Mesela *Güle Güle* (1999) filmi de aynı şekilde. Sıkı dostluğun var olduğu bir aşk hikâyesi işlenmişti filmde. Bir kasabada çocuklukları beraber geçen beş yakın arkadaş, ölmekte olan arkadaşlarının son arzusunu yerine getirmek için banka soygunu yaparlar. Filmin sonunda arkadaşları Küba'daki aşkına ulaşamaz. Çünkü o da orada ölmüştür. *Beyaz Melek* (2007) filminde de ölüm gerçeği vardı.

BS: *Ramiz ile Jülide* (1996) oyununuzda eski bir seks yıldızının hayatını canlandırmak için nü pozlar çektiniz.

YK: Vücudum benim enstrümanım. Mevzubahis fotoğrafları ben bilhassa oyunun afişinde kullanmadım. Sadece oyunun dekorunda geçiyor. “Başkasına çektirelim, senin yüzünü ona montaj edelim” dediler. Bu bana hiç etik gelmedi. Mesleğime bir ihanetti bu. Tiyatro bir delilik halidir ve birçok şeye göğüs germeniz gerekir.

BS: Son oyununuz *Kraliçe Lear*'da (2009) ise sahnede amuda kalkıyordunuz...

YK: Aaa, sandığınız gibi zor bir şey değil. Bir tekniği var, eğitilmiş oyuncular bunu bilir. Konservatuarın birinci senesinde ses ve nefes egzersizleri için dersler verilir. Ben de bu

dersi verdiğim için antrenmanlı sayılırdım. Kollarım zayıf, başarıyla köprü kurabilirim ama belli bir yaşta zor olabiliyor.

BS: Bu güzel söyleşi için size ne kadar teşekkür etsem az. Eklemek istediğiniz şeyler var mı?

YK: Hayatımı sevdiğim bir işi yaparak geçirmiş olmanın mutluluğuyla yaşıyorum. Sana da teşekkür ediyorum beni bu çalışmanla heyecanlandırдың için.

Fotoğraf 1 – Araştırmacı yazar Burak Süme, Türk tiyatrosunun en önemli isimlerinden Yıldız Kenter’le.

IV. BÖLÜM

TERCÜMELER

UKRAYNA'DAKİ HOLOKOST²

James Newman³

Ukrayna'nın başkenti Kiev'de bir dağ geçidi olan Babi Yar, Holokost ile aynı manaya denk gelen bir mekân. 29-30 Eylül 1941'de, 33.171 Yahudi, SS Einsztzgruppen ölüm mangalarınca burada katledildi. SS'ye Alman Ordusu, Wehrmacht ve Ukrayna'dan işbirlikçiler yardım etti. Toplu katliamlar Kasım 1943'e kadar devam etti. Romanlar, Sovyet Harp Esirleri ve Ukraynalı milliyetçiler gibi Yahudi olmayan kurbanları da içine alan nihai ölü sayısının 100.000 olduğu tahmin edilmekte. Babi Yar, trajik hadiselerin ötesinde, Sovyetler Birliği'nde ve Modern Ukrayna'da Holokost ve İkinci Dünya Savaşı'nın anılmasına bir pencere sunuyor. Evvela Moskova tarafından toprağa gömülen trajedi, Ukrayna tarafından yeniden keşfedildi ve şimdi savaş zamanı tecrübesinin politikleştirilip münakaşalı bir

² Tercüme Nazlı Esen Albayrak tarafından kontrol edilmiştir.

³ James Newman Birleşik Krallık'taki Manchester Üniversitesi'nden Siyaset ve Modern Tarih alanında lisans derecesine sahiptir. 23 Kasım 2021 tarihinde, <https://manchesterhistorian.com/2021/babi-yar-commemoration-by-james-newman/> sitesinde yayımlanan James Newman'ın yazısı, yazarın yazılı izni ve düzeltmeleriyle Türkçeye Batuhan Aksu tarafından çevrilmiş olup 25 Mayıs 2022 tarihinde yarininkulturu.org/ sitesinde yayımlanmıştır.

şekilde hatırlanmasının bir parçası olarak varlığını sürdürüyor. Son yıllarda Rusya'nın Ukrayna'ya müdahale etmesi ve Ukrayna'yı işgal etmesi sebebiyle Babi Yar, iki Sovyet sonrası devlet arasındaki karmaşık ve amansız münasebete dahil olmuştur.

Sovyetlerin Babi Yar ve umumiyetle Holokost hususundaki savaş sonrası sessizliği, Kremlin'in, bir kısmı düşmanlarca işgal edilmiş ve düşmanla iş birliği yapmış olan çok etnikli ve çok milletli süper devleti üzerindeki kontrolünü tekrar sağlama gayretinin bir parçasıydı. Stalin bir bütün olarak Sovyetler Birliği'ne karşı Alman faşist saldırısından bahsedenden bağlayıcı, yurtsever bir anlatı aradı. Holokost'a spesifik bir Yahudi trajedisi olarak bakan Batı perspektifi bu anlatıya uymuyordu. Böylece, Stalin'in ölümünden sonra, hatta 1960'larda ve 70'lerde nihayet Babi Yar'a abideler dikildiğinde bile, Yahudilerden hiç söz edilmedi. Bu abideler sadece "faşist terörün" "Sovyet kurbanlarına" adanmıştı.

Bu körlük dikkatlerden kaçmadı. 1961'de Sovyet şair Yevgeny Yevtushenko, unutulmaz şiiri Babiyy Yar'ı kaleme aldı.

Babi Yar'ın üzerinde abide yok.

Yalnız dik bir uçurum, en kaba mezar taşı misali.

Korkuyorum

Bugün, ben ihtiyarım

Bütün Yahudi milletininki kendisi gibi...

Memleketimin nezaketini bilirim.

Ne kadar aşağılıkça, en ufak bir titreme olmadan

Antisemitistler kendilerini ilan etmekte

“Rus Halkının Birliği!”

Yevtushenko, unutulmuş katliama ve SSCB’deki modern antisemitizme dikkat çekmesine mukabil olarak Sovyetler Lideri Nikita Kruşçev’den şahsi bir sistem aldı.

Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle beraber, Fransız tarihçi Pierre Nora’nın “ideolojik dekolonizasyon” dediği şey meydana geldi. Ukrayna ve bir bütün olarak Sovyet sonrası saha, tarihini parti çizgisinden müstakil olarak incelemeye başladı. Babi Yar’daki ilk resmî merasim 1991’de Eylül 1941 katliamının ellinci sene-i devriyesiyle gerçekleşti. Trajedinin Yahudiliğine açıkça atıfta bulunularak büyük bir bronz menora abidesi dikildi.

Tabii ki, hatırlamanın siyasi boyutları daima vardır. Optimist bir şahit, Ukrayna’nın Yahudi azınlığının bastırılmış kederini kabul ettiğini ve kendisini hâkim bir millet, kendi mazisinin ve istikbalinin efendisi olarak ilan ettiğini görebilirdi. Reelpolitik temelli bir görüş ise, Ukrayna’nın Batı’nın Holokost anlatısını benimseyerek potansiyel yeni müttefiklerle kendini sevdirmeye çalıştığını müdafaa edecektir. Hakikaten de Ukrayna anma merasimleri biraz performatif (eylemci) görünüyordu. 1991’de olduğu gibi büyük milletlerarası törenler büyük yıl dönümlerinde düzenlenmişti. 2006’da katliamın altmış beşinci sene-i devriyesinde İsrail Devlet Başkanı (Moshe Katsav) ve Tel Aviv Hahambaşısı hazır bulundu. Bütün bunlara rağmen,

Ukrayna'nın Babi Yar'ı koruma şekli istenen seviyede değil. Ülke 2012 Avrupa Şampiyonası'nı kazandığında, burada futbol hayranlarına bir otel inşa etme planları münakaşa edildi. *The Atlantic*'ten Linda Kinstler bu ikiliği mükemmel bir şekilde yakalamış, 2016 yılında burayı ziyaret ederek şunları yazmıştı:

“Bugün Babi Yar, derme çatma bir futbol ve oyun sahasıyla tamamlanan popüler mahalli bir mekân. Bu yaz güneşli bir öğleden sonra tarlayı ziyaret ettiğimde, iki genç Ukraynalı vadinin kenarına oturmuş sigara içiyordu, bacaklarını aşağıdaki vadide piknik yapan bir çiftin üzerine sarkıtıyordu... Altlarındaki yerdeyse, yetmiş sene önce, geri çekilen Alman ordusu, kurbanlarının cesetlerini mezardan çıkarmış ve yakmıştı.”

Yine, kötümser ve kinik bir kişi, Ukrayna'nın istiklalinden tam otuz yıl sonra Mayıs 2021'de sitede bir sinagog açılmasının Batı'dan alkış alma arzusundan kaynaklandığını iddia edebilir: Bu şahıs o esnada Rus-Ukrayna münasebetlerinin haline bakınca bunu mantıklı bir motivasyon olarak düşünecektir.

Modern ve tarihî Rus-Ukrayna münasebetleri, Ukrayna'nın bir bütün olarak savaş anlayışını besler. Ukrayna, Sovyetler Birliği zamanında çok ıstırap çekti, bunun en önde gelen misali 1930'lardaki Holodomor Kıtlığı idi. Kıtlık, en azından, Sovyet politikasınca kasten şiddetlendi ve Ukrayna ile diğer on yedi millet tarafından bir soykırım ve Avrupa Parlamentosu'nca insanlığa karşı bir suç olarak kabul edildi. Bundan dolayı, 1941'de Almanlar Ukrayna'yı

işgal ettiğinde, köylüler, görünüşte kurtarıcılarını karşılamak için ekmek ve tuz gibi ananevi hediyeleriyle evlerinden ayrıldı. Tabii ki Naziler, Ukrayna hakimiyetinin herhangi bir şeklini teşvik etmekle alakası olmayan bir vahşi sürüsünden başka bir şey değildi. Milyonlarca Ukraynalı Kızıl Ordu’da ve partizan güçlerinde Hitler’e karşı savaştı. Lakin Almanlar yüz binlerce gönüllü işbirlikçi bulabildi. Bunlar Waffen SS Galiçya Tümeni’nde vazife aldı ve Babi Yar’daki Einsatzgruppen’e Yardımcı Polis’teki Ukrayna’dan gönüllüler yardım etti.

Bu karmaşık mazi, esasen modern siyasetle alakalıdır. Kırım’ın ilhak edilmesinden beri Rus aleyhtarı hislerin patlaması, Ukrayna’nın savaş zamanı aşırı sağına duyulan saygıda bir canlanma gördü. Ocak ve Nisan 2021’de binlerce kişi, evvela Yahudi aleyhtarı ve Nazi iş birlikçisi Stepan Bandera’yı ve ardından Galiçya Tümeni’ni takdir etmek için Kiev’de toplandı. Bandera’nın portresi ve Galiçya Tümeni bayrakları yüksekte tutuldu ve bunu canlandıranlar SS üniformaları giydi. Kalabalığın mensupları Nazi selamı verdi ve mahalli kadınlar çiçek buketleri sundu. Kremlin, Ukrayna’yı bir “Nazi devleti” olarak resmederek bu tür hadiselerden bir propaganda dizisi öne sürdü. Bu anlatı, Rusya’nın Şubat 2022’de Ukrayna’yı tam ölçüde işgalinin sözde meşruluğunu oluşturdu.

Mamafih, Kremlin’in ifadeleri gerçeklikten kopuktur. Ukrayna’nın aşırı sağı tekrar canlanmıştı. Bununla beraber, Bandera’yı ve Kiev’deki Galiçya Tümeni’ni takdir edenler,

nüfusu 40 milyonu aşan bir ülkede sadece birkaç bin kişiydi. Aynı şekilde 2019 parlamento seçimlerinde de aşırı sağ partiler Svoboda bayrağı altında birleşerek oyların sadece yüzde 2,15'ini ve bir meclis sandalyesini elde etmişti. 2020 mahalli idare seçimlerinde Svoboda, benzer şekilde yüzde 2,61'e tekabül eden küçük bir oy miktarına ulaşmıştı. Ukrayna Silahlı Kuvvetleri gerçekten de Azak Taburu gibi Neo-Nazi kökenli gönüllü milisleri bünyesine kattı. Lakin Şubat 2022'de halen mevcut olan husumetin başlangıcında Azak Taburu, 200.000'den fazla aktif muvazzaf orduda 1000 mensuptan ibaretti.

Ukrayna'nın Babi Yar'ı yad etmesi biraz performatif olduğu için tenkit edilebilir ve ülke Holokost'taki rolüyle henüz mutabakata varmamış olsa dahi, Ukrayna devletinin Yahudi nüfusuyla münasebetlerinde kaydedilen müşahhas ilerlemeye karşı çıkılamaz. Volodymyr Zelensky, bir Yahudi-Rus konuşmacı cumhurbaşkanlığına yükseldi. Yahudiler, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nde Hristiyanlar ve Müslümanlarla beraber muharebe ediyor. Antisemitizm ise bir mesele olmaya devam etmekte. Hakaretle Mücadele Birliği (ADL) tarafından 2019'da yapılan bir anket, Ukraynalıların yüzde 72'sinin Yahudilerin iş dünyasında çok fazla güce sahip olduğuna ve yüzde 56'sının Yahudilerin küresel meseleler üzerinde çok fazla kontrole sahip olduğuna inandığını gösterdi. Yine de Antisemitizm ifadeleri büyük ölçüde bu tip komplo teorileriyle sınırlıdır. Bu ifadeler şiddete veya teröre dönüşmedi. Yukarıda bahsedilen aşırı sağ grupların mevcudiyetine rağmen, Ukrayna

Birleşik Yahudi Topluluğu 2018’de Antisemitizm kaynaklı hiçbir fiziki şiddet vakası bulamadı. Ayrıca, 2015-2016 Pew Araştırma Anketi’ne katılan Ukraynalıların sadece yüzde 5’i Yahudileri vatandaş olarak kabul etmeyeceğini beyan etti. Kıyaslamak gerekirse bu sayı Ruslar için yüzde 14’tü. 2016’da genç Ukraynalılar Babi Yar’ı piknik alanı olarak telakki ederken Rusya 2022’de Babi Yar Abidesi’ni füzelerle bombaladı ve Neo-Nazi Wagner Grubu’nun cani paralı askerlerini sınırın ötesine gönderdi.

Rusya da dahil olmak üzere Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku’nun bütün eski devletleri gibi, Ukrayna da istiklalin-den sonra oluşan hafıza selini değerlendirmeye, bu sel ile mücadele etmeye ve bu seli kullanmaya devam ediyor. Holokost’un anılması, İkinci Dünya Savaşı ve Sovyet hakimiyeti devri ile alakalı benzer münakaşalar Baltık Devletleri’nde ve Orta Avrupa’da müşahede edilebilir. Ukrayna’nın Bandera ve Galıçya Bölüğü’ne saygı duyanlara karşı müsamahası ve Azak Taburu ile Sağ Sektör Partisi gibi gönüllü birimleri kullanması, Ukrayna’nın Holokost’taki rolünün ciddi bir şekilde derinden içe bakışına mâni oluyor ve gelecekte silahlar sustuğunda problemlere sebep olması da muhtemeldir. Lakin Ukrayna Yahudileri, Şubat 2022’ye kadar huzur ve emniyet içinde yaşadı. Şimdi Ukrayna’yı ve onun -yahut Ukrayna’nın- kimliğini yok etmeye çalışan Moskova’dır. Bu tehlike geçene kadar, Ukraynalılar anlaşılır bir şekilde bu yazıda hülasa edilen münakaşaları bir kenara bırakacaklar. Daha sonra tarih yazmak için zaman olacaktır.

KATKISAĞLAYANLARIN LİSTESİ

Kurucu ve Yazı İşleri Koordinatörü: Muratcan Zorcu

Baş Editör: Nazlı Esen Albayrak

Editör: Deniz Emir

Dilgam Ahmad

Gavsi Bayraktar

Batuhan Aksu

Kasım Bolat

Yalın Akçevin

Berk Cicik

Hilâl Ahenk Aki

C. Selçuk Erenerol

Nazlı Esen Albayrak

H. İhsan Erkoç

Federica Alessandrini

Ceren Turna Fide

Emrah Aslan

R. Başak Gümüşel

Orçun Aydoğdu

Mehmet Eren Gür

Melissa Aykul

Emir Gürsu

İsmail Can Bağbozan

Hatice Nur İçen

Emir Karakaya	Burak Süme
Onur Kavalcı	Selin Topkaya
Musa Koçoğlu	Mustafa Türkan
Ece Konuk	Ece Uğuz
Aykut Küçük yıldız	Agah Enes Yasa
Alparslan Mimar oğlu	Kutay Yavuz
R. Doğukan Oruç	Yunus Emre Yenen
Alkan Özdemir	Erdem Bel iğ Zaman
Gaye Naz Özyol	Muratcan Zorcu
Cem Sili	

Değerli Okuyucu,

Elinizde tuttuğunuz kitap, yayın hayatına 2022 yılında başlayan **Yarının Kültürü**'nün aynı yıl yayımlanan elli yazısını içermektedir.

Edebiyattan siyasete, felsefeden sinemaya çeşitli konularda kaleme alınan çalışmalar, çoğunluğu akademik hayatına devam eden yazarlarımız tarafından özenle hazırlanmıştır.

Yarının Kültürü ismiyle üçüncü yılımıza girerken her cuma günü sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında Türkçe içerikler hazırlamaya devam edeceğiz.

Bu ekibin bir parçası olmak, projemize yazılarınızla katkı sunmak isterseniz bize yarininkulturu@gmail.com adresi üzerinden ulaşabilirsiniz.

Keyifli okumalar...

Kurucu
MURATCAN ZORCU